

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Библиотека
ЗНАМЕН СРБИСТИКЕ
Одјељење за језик

=====
Књига 16
=====

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти
Проф. др Божо Ђорић
Проф. др Сања Ђуровић
Проф. др Милан Ајџановић

Рајна Драгићевић

ОГЛЕДИ ИЗ СРПСКЕ
ДЕРИВАТОЛОГИЈЕ

Андрићев институт
Андрићград – Вишеград, 2024.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ.....	7
АКТУЕЛНОСТ СХВАТАЊА МИЛОША ДОКУЛИЛА О ГРАМАТИЧКИМ КАТЕГОРИЈАМА И ГРАМАТИЧКОМ ЗНАЧЕЊУ	19
ДОПРИНОС О. П. ЈЕРМАКОВЕ СЛОВЕНСКОЈ ДЕРИВАТОЛОГИЈИ	33
О НЕКИМ ПИТАЊИМА ТВОРБЕНЕ МОТИВАЦИЈЕ.....	49
ЗНАЧЕЊСКА СТРУКТУРА ДЕРИВАТА	61
ПРЕЛАЗНИ КАРАКТЕР ПРЕФИКСОИДА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	79
ГЛАГОЛСКИ ДЕМИНУТИВИ ИЗМЕЂУ ТВОРБЕНОГ И УПОТРЕБНОГ ЗНАЧЕЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	89
ПРЕФИКСАЛНИ ГЛАГОЛСКИ ДЕМИНУТИВИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	121
ТВОРБЕНЕ ИНОВАЦИЈЕ ИЗ УГЛА ИСПИТИВАЊА ДЕРИВАЦИОНИХ ГНЕЗДА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	151
НЕКИ ТЕОРИЈСКИ И МЕТОДИЧКИ АСПЕКТИ РЕГУЛАРНИХ МЕХАНИЗАМА ТВОРБЕ РЕЧИ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА	167

ДЕРИВАЦИЈА И АСОЦИЈАТИВНИ РЕЧНИЦИ СРПСКОГ И ДРУГИХ СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА	179
ПРОСТЕ РЕЧИ И ЊИХОВИ ДЕРИВАТИ У ТЕКСТУ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	193
СУПАРНИШТВО СЛОВЕНСКИХ ДЕРИВАТА И АНГЛИЦИЗАМА У СРПСКОЈ НЕОЛОГИЈИ	209
СПОЈЕНО И ОДВОЈЕНО ПИСАЊЕ ПРИДЕВА (НА ПРИМЕРУ НАЗИВА ЗА БОЈЕ)	231
ДОПРИНОС ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ БАНАЛИЗАЦИЈИ ЛЕКСИЧКОГ ФОНДА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	243
НЕКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У ТВОРБИ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	261
МЕДИЈАТЕКСТ КАО ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НОВИХ ТВОРБЕНИХ И ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ ПРОМЕНА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	277
УМНОЖАВАЊЕ МОВИРАНИХ ФЕМИНИНУМА НА -(К)ИЊА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	293
ЛЕКСИКА ЗА ИМЕНОВАЊЕ ЖЕНСКИХ ЛИЦА У РЕЧНИЦИМА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА	311
РЕЗЮМЕ	315
БИБЛИОГРАФСКА НАПОМЕНА	319
ИНДЕКС ИМЕНА	327

УВОДНА РЕЧ

Ова књига садржи осамнаест већ објављених радова посвећених творбеној семантици. Дванаест радова је објављено у иностранству (један у Чешкој, један у Словачкој, два у Пољској, три у Русији, два у Белорусији, два у Северној Македонији). Четири рада су објављена на руском језику и сада се први пут објављују на српском. Девет радова изложено је на конференцијама Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета, а и остали су инспирисани истраживањима чланова те комисије.

Сва истраживања спадају у област творбене семантике, релативно новог приступа у науци о творби речи, који према предмету истраживања, методологији и теоријским основама гравитира између творбе речи и лексикологије.

Прва истраживања из области творбене семантике у српској лингвистици настала су из пера проф. Даринке Гортан Премк, која је још 1987. године објавила рад *О семантичком односу дериваџа према творбеној основи*, а затим су уследили и други њени радови, нпр. *О регуларности семантичкој варирања* (1993), *О стурктури и семантици дериваџа* (1995), *О несамосталним семантичким елементима у стурктури лексеме* (1996) и др. Њена разматрања о овим питањима нашла су се обједињена у монографији *Полисемија и организација лексичкој система у српском језику* (1997), нарочито у поглављу *Полисемија и деривација*.

Под утицајем и под наговором проф. Гортан Премк, наша истраживања творбене семантике почела су у докторату *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, њворбена и семантичка анализа* (2001), јер смо тему доктората пријавили половином деведесетих година прошлог века, баш у време када се проф. Гортан Премк најинтензивније бавила овом облашћу. И након објављеног доктората, наставили смо с проучавањем творбене семантике у бројним радовима и у свим књигама које смо до сада објавили. У монографији *Лексикологија српског језика* (2007¹; 2010²), то се посебно види у поглављу *Семантика деривата*, у књизи *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу* (2010), творбена семантика је најзаступљенија у потпоглављима *Деривати у менталном лексикону* и *Творба речи и концептуализација емоција*. Монографија *Српска лексика у прошлости и данас* (2018) садржи поглавље *О дојашењу лексичког фонда њворбом речи*, а и у књизи *Граматики у ојлегалу семантике* (2020), овој области посвећено је поглавље *Творба речи у ојлегалу семантике*. На наше, и не само наше, посвећеније бављење творбеном семантиком нарочито је утицало објављивање *Семантичко-деривационог речника* I, II (2003; 2006) у чијем смо настанку учествовали као аутор и као један од уредника другог тома. Замисао о изради овог речника и концепцију осмислила је проф. Даринка Гортан Премк.

Иако је у свим досадашњим књигама потписника ових редова пажња посвећивана и дериватолошким питањима, књига која је пред читаоцима прва је ауторова публикација која је у потпуности посвећена питањима творбене семантике и по томе је различита од свих досадашњих.

Радови у књизи распоређени су по општости теме која се у њима обрађује. Полази се од најопштије теме, а то је теоријски приступ граматичким и творбеним категоријама, а завршава се прегледом суфикса којима се

граде именице за именовање женских лица. Иако је књига посвећена дериватолошким питањима у српском језику, пажња се посвећује и другим словенским језицима, а стање у српском језику се пореди са стањем у другим словенским језицима.

У раду *Актуелности схватања Милоша Докулила о грамаћичким категоријама и грамаћичком значењу* износе се основна схватања Милоша Докулила о једном од кључних проблема науке о језику, а то је *категорија*. Докулил је сматрао да се овом питању не може приступити без разумевања појма *значења* у језику, па се прво износе Докулилова схватања о *грамаћичком и лексичком значењу*, а затим и о категоријама, које се, потом, разврставају у *морфолошке, њворбене и семантичке*. У раду се скреће пажња на чињеницу да су ова Докулилова схватања о кључним језичким питањима и данас веома актуелна, што се потврђује поређењем са становиштима неких модерних лингвиста. Посебна пажња у раду скреће се на творбу речи и на везе грамаћичког и лексичког значења са творбеним значењем, као и на везе између морфолошких и семантичких категорија према творбеним категоријама.

Велики допринос творбеној семантици дала је у својим радовима руска лингвисткиња Олга Павловна Јермакова. Зато се раду *Дојринос О. П. Јермакове словенској дериватологіји* анализирају радови које је она објавила у зборницима Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета. Рад има неколико циљева: 1) у њему се осветљавају најважнија питања изоморфности лексикологије и творбе речи; 2) указује се на значај научног деловања О. П. Јермакове у Комисији за творбу речи МКС; 3) наводе се нека отворена питања која произлазе из истраживања О. П. Јермакове и подстичу се истраживачи да наставе путем овог великог научника.

У раду *О неким њињањима њворбене моћивације* говори се о томе колико је важно приступати творби речи

системски. У тумачењу мотивације не треба посматрати изоловано дериват који се анализира, већ треба имати у виду творбене обрасце који су засновани на творбеним односима унутар целокупног деривационог гнезда. Повод за ово истраживање јесте грешка у тумачењу творбене мотивације руске именице *событийе* коју су начинили неки филозофи, па чак и лингвисти, тумачећи порекло ове именице.

Значењска сѝрукѝура деривата јесте истраживање у којем се полази од чињенице да се у славистичкој литератури однос међу значењима једног деривата углавном објашњава полисемијом (и онда када се не може установити да је једно значење настало од другог) или хомонимијом (упркос значењској вези међу њима). Затим се та уобичајена уверења представљају на примерима из литературе и из лексикографске праксе. У наставку рада показује се да однос међу значењима деривата заиста може бити полисемијски, па и хомонимијски, али најчешће постоји веза за коју до сада није постојао назив у српској лингвистици. Препоручује се термин А. Киклевича *амбисемија* и објашњава се због чега је он користан.

У раду *Прелазни карактер ѝрефиксоида у савременом срѝском језику* износи се неколико погледа на статус и поделе страних препозитивних компонената у славистичкој литератури. Представља се полазиште да се статус ових јединица временом мења и да он зависи од степена могућности самосталне употребе ових јединица. Због тога у вези с њима не постоји трајна подела, већ се класификације морају мењати у складу са њиховом употребом у сваком језику понаособ и не морају бити исте у свим словенским језицима, а нарочито не морају бити усклађене са статусом које су имале у класичним језицима из којих потичу.

Глајолски деминуѝиви између ѝворбеноѝ и уѝоѝредноѝ значења у срѝском језику представља истраживање у којем се полази од чињенице проверене у неким истра-

живањима да постоје деривати чије значење у реалној употреби одступа од творбеног и(ли) очекиваног. Такво разилажење између творбеног и употребног значења показано је у овом раду на примеру глаголских деминутива у српском језику. Иако се у језику књижевности ови глаголи још увек користе са значењем вршења радње у мањој мери и са задовољством, уживањем, показује се да у језику медија, они означавају радње које се оцењују негативно и којима се омаловажава и радња и вршилац радње. Анализом се долази и до других закључака који су побројани на крају рада.

На почетку рада *Префиксални глаголски деминутиви у српском језику* одређује се појам деминутивног глагола и износи чињеница да се у српском језику глаголска деминуција најчешће постиже суфиксацијом, а знатно ређе префиксацијом. Не постоје специјализовани префикси за деминуцију и нема префикса који могу деминуирати све глаголе на које се придодају. У раду се представља како се улога префикса у деминуирању глагола у српском језику мењала кроз XX век, па до данас. За прву половину XX века подаци се преузимају, пре свега, из граматика и научних студија српских лингвиста, за педесете и шездесете године XX века подаци се износе на основу речника савременог српског језика, а најновију ситуацију у српском језику представљамо на основу анкете у којој су учествовали студенти србистике Универзитета у Београду. У закључку су побројани резултати истраживања.

Радам *Творбене иновације из уіла исіиіивања деривационих інезда у српском језику* желели смо да представимо славистичкој јавности *Семантичко-деривациони речник* I, II. У раду је показано како се на основу системских творбених процеса, очигледних из података изнесених у овом речнику, може претпоставити настанак неких деривата. Износи се становиште да је аналогија један од најважнијих покретача за настајање нових речи.

Идеја о важности аналогije и о могућности истраживања ове појаве на материјалу *Семантичко-деривационог речника* била је инспиративна и за настајање рада *Неки теоријски и методички аспекти регуларних механизма творбе речи у настави српског као страног језика*. У настави страних језика пожељно је упознати ученике са регуларним процесима јер усвајањем регуларних модела, по аналогiji, странци могу развити компетенцију у познавању и употреби српског језика. Посебно је важно оспособити их за препознавање значења лексема са којима се до тада нису упознали. У српском језику, као и у другим словенским језицима, највећи део лексичког фонда сачињавају творенице, па је корисно упознати стране студенте са најфреквентнијим моделима за настајање оваквих лексема. Све ово води до закључка да се у раду са странцима посебно треба фокусирати на творбу речи и семантику. У том смислу, од помоћи може бити *Семантичко-деривациони речник*. У раду се износе предлози за употребу овог речника у настави српског као страног језика.

И асоцијативни речници словенских језика могу бити употребљени у творбено-семантичким истраживањима, што је довело до рада *Деривација и асоцијативни речници српског и других словенских језика*. Они садрже информације о најснажнијим асоцијативним везама међу лексемама у одређеном језику. По правилу, снажне асоцијативне везе успостављају се између лексема које представљају базичну лексику једног језика, тј. чине његов основни лексички фонд. У ту базичну лексику спадају углавном просте речи. Поставља се питање има ли међу њима и деривата. Лексеме које ступају у најснажније асоцијативне везе испитивала је Н. В. Уфимцева за руски, белоруски, украјински и бугарски језик. Она је те лексеме назвала *језіром језичког сазнања*. У раду је употребљена иста процедура коју је Н. В. Уфимцева спрове-

ла за наведене језике, па је утврђено која лексика спада у језгро језичког сазнања српског језика. Испитано је да ли међу тим лексемама има деривата. Истражено је и да ли у асоцијативним пољима речи-стимулуса у *Асоцијативном речнику српској језика* има деривата и може ли се утврдити некаква правилност у томе. О месту деривата у лексичком систему не сазнајемо само на основу деривационих речника већ и на основу других типова лексикографских приручника.

Својеврстан наставак истраживања асоцијативних веза између простих речи и деривата представља и истраживање *Просте речи и њихови деривати у тексту* у српском језику. У раду се анализира употреба простих речи и њихових деривата у тексту. За ту сврху одабрано је 15 простих речи словенског порекла, које су богате изведеницама и полисемијом. На основу електронског корпуса српског језика издвојен је избор од стотину текстова који садрже тих 15 изабраних лексема. Текстови су кратки и обрађују различите теме из политике, спорта, моде, економије итд. Показало се да се просте речи и њихове изведенице не користе спонтано заједно у тексту. То значи да просте речи и њихови деривати нису асоцијативно повезани. Сматра се да је то последица њихове велике удаљености у менталном лексикону, за разлику од парадигматски повезаних лексема са јаком асоцијативном корелацијом и високом учесталашћу употребе у тексту.

У преосталом делу књиге, пажња се посвећује новим речима, међу којима посебну пажњу изазивају англицизми. У раду *Сујарништво словенских деривата и англицизама у српској неолоііји* показано је да у време када се у српском језику, као и у свим словенским језицима, повећава број речи из енглеског језика, постоје и они англицизми који се тешко прихватају у српском језику. Представљени су нови називи за боје који потичу из енглеског језика, а затим је, на основу анкете, прикупљен и

анализиран језички материјал који показује да говорници српског језика, када треба да именују називе за нијансе боја, радије користе могућности српске творбе речи него што позајмљују речи из енглеског језика. У раду се објашњавају разлози за ову појаву и износе се услови који утичу на то да се позајмљивање из страних језика не врши.

Други део истог истраживања представљен је у раду *Спојено и одвојено писање придева (на примеру назива за боје)*. Коришћена је иста анкета као у претходно представљеном истраживању, али овога пута нису испитиване творбено-семантичке карактеристике нових назива за боје, већ правописна решења за њих. Указује се на чињеницу да је за функционалан Правопис српског језика важна спремност језичких стручњака да систематизују велик број језичких могућности за исказивање неке појаве или односа на што мањи број основних случајева. Тиме се долази до савладивијег и употребљивијег Правописа. Ова чињеница показује се на примеру правила за писање састављеног и растављеног писања придева. Представља се велик број творбених могућности у српском језику за грађење придева којима се означавају нијансе боја, а указује се и на оправданост коришћења тих творбених могућности из угла семантичких и прагматичких потреба говорника српског језика.

На крају истраживања *Дојринос глобализације данализацији лексичког фонда српског језика* износе се следећи закључци: (1) Главни утицај глобализације на српски језик исти је као утицај и на све остале словенске језике, а то је снижавање језичке културе и свођење многих функционалних стилова на разговорни. (2) Главна тенденција у мотивацији за настајање нове лексике јесте експресивизација. (3) Неологизми су по правилу околионализми. Највише их је у језику медија. Може се претпоставити да је мала вероватноћа да ће много такве лексике завршити у основном лексичком

фонду. То је лексика која припада периферији лексичког система српског језика. Дobar део те лексике везан је само за тренутни друштвени тренутак, неће постати фреквентан и ускоро се више неће употребљавати. (4) Циљ експресивизације новонастале лексике је најчешће обезвређивање (пејоративизација) људи, идеја, појмова итд. (5) Пејоративизација се најефектније постиже изналажењем мотивације у речима које означавају вулгарне и баналне садржаје. Због тога се може закључити да су основне тенденције новонастале српске лексике: експресивизација, пејоративизација, банализација.

У раду *Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику* се говори о пејоративним изведеницама на *-саурис* и *-оид* у савременом српском језику (нпр. *слобосаурис* и *балканоид*). Полази се од чињенице да је овај модел развијен у неким источнословенским и западнословенским језицима, а није развијен у српском језику. Скреће се пажња на експресивизацију као тенденцију у творби речи у словенским језицима, а затим се нуде одговори на следећа питања: 1) Због чега се, у доба глобализације, неки творбени модели лако шире у неким језицима, а у некима се не прихватају? 2) Може ли се предвидети настајање неког типа твореница у једном језику? 3) Да ли статус тако рећи непостојећих пејоратива на *-саурис* и *-оид* у српском језику потврђује тезу Н. Д. Гољева о еволутивном принципу у развоју твореница и настајању деривата пре него што они стварно почну да живе у језику? Ово истраживање је представљено на научној конференцији 2017. године, а објављено 2018. године. Од тада до данас настао је велик број нових речи с овим творбеним компонентама, нпр: *данасоид*, *најредноид*, *џинкоид*, *сџарлејосаурис* итд., што значи да се творбени процеси у српском језику заиста могу предвидети.

Под утицајем глобализације у медијским текстовима на српском језику, као и у свим другим словенским

језицима, појавиле су се многе нове речи које делимично потичу из енглеског језика. Те речи, хибриди, почеле су да попуњавају речнике неологизама свих словенских језика, укључујући и српске речнике. Оне представљају комбинацију енглеске основе и словенског афикса или обрнуто. У раду *Медијашексти као извор за ироучавање нових њворбених и лексичко-семантичких ѡромена у савременом српском језику* показује се како данас креативност иде и даље, а све више српских речи које се појављују у медијским текстовима добијају афиксе које никада раније нису имале. Тиме су те речи добиле нове граматичке и прагматичке функције. Многе од ових нових речи никада неће прећи из сфере околионализама у сферу неологизама, односно никада неће бити у широј употреби. Аутори медијских текстова (пре свега колумнисти) данас допуштају себи слободу да прелазе границе у области творбе речи и употребе лексема на начин на који су то до сада могли само писци, а посебно песници. У овом раду су наведене и описане творбене и граматичке иновације повезане са ономотопејским прилозима, иновације у вези са глаголима, деминутивима и иновације у вези с именица са нултим суфиксом. Важно је разумети да ови творбени процеси почињу у српском језику и завршавају се у српском језику, али деривати у себи садрже скривени утицај (англо)глобализације на српски језик. Ово може представљати и психолошки утицај глобализације на језичко понашање говорника српског језика. Томе треба посветити посебну пажњу, будући да је реч о језичким променама изазваним позајмљеним моделом понашања и мишљења.

Последња два рада у књизи посвећена су тзв. „родно осетљивом језику”. На основу електронског корпуса сачињеног од текстова који су током 2017. године објављени у дневним новинама *Данас* и *Новости*, као и у недељнику *Време*, у раду *Умножавање мовираних фемининума на -(к)иња у савременом српском језику* сачињен је пот-

корпус именица на *-ица*, *-ка* и *-(к)иња* које спадају у мовиране фемининуме. Након неколико општих напомена које се односе на цео корпус прикупљених мовираних фемининума, у овом раду анализиране су именице на *-(к)иња*. У разматрање је узета фреквенција ових лексема, њихова творба, значење и употреба.

Циљ рада *Лексика за именовање женских лица у речницима савременої срїскої језика* био је да се покаже реална слика о именицама које означавају женска лица у речницима савременог српског језика, пре свега у једнотомном *Речнику срїскоїа језика* Матице српске. Запажа се да је и пре Закона о родној равноправности у српском језику било много именичких деривата који означавају женска лица, али су те лексеме настајале спонтано, а не под принудом. Примећује се и да од 7 фреквентних суфикса којима се граде фемининативи у српском језику, скоро половина служи за грађење пејоратива. Из тога се закључује да ће доследна примена Закона о родној равноправности довести до настајања великог броја нових пејоратива за именовање женских лица, из чега следи да примена Закона на плану језика штетно утиче на родну равноправност.

Данас је истраживачима јасно да је за пуну слику о семантици лексема, поред анализе њене полисемије, веома важно и испитивања њене деривације. Будући да су творбена средства, творбени начини и процеси одавно описани за многе језике, природан корак даље у творбеним истраживањима постало је испитивање творбене семантике. Савремена творба речи се све више приближава лексикологији, иако је њено место у пресеку морфологије и лексикологије.

Београд, 21. јануара 2024.

Рајна Драгићевић

АКТУЕЛНОСТ СХВАТАЊА
МИЛОША ДОКУЛИЛА
О ГРАМАТИЧКИМ КАТЕГОРИЈАМА
И ГРАМАТИЧКОМ ЗНАЧЕЊУ

1. Увод – категоризација и категорије од стварности до језика. Једно од најважнијих питања стварности јесте проблем категоризовања и категорија. Распоређујући појаве у одређене категорије, организујемо слику стварности јер категоризовањем одређујемо логичке принципе за разврставање појава, а када се категорије већ успоставе као производ категоризовања, онда појаве понекад идентификујемо на основу категорије којој припадају. Како је приметио Џ. Лајонс (1977: 293), понекад се у стварности сналазимо само на основу тога што о некој појави знамо којој категорији припада, нпр. не знамо шта је манго, али знамо да спада у категорију јужног воћа, што нам помаже да за ову воћку вежемо одређене карактеристике, а то је, често, довољно за најопштију идентификацију.

Ниједној сфери стварности и ниједној науци не може се теоријски приступити без знања о категоријама на којима се заснива њена организација. Исто важи и за лингвистику. Језичке категорије су базични лингвистички појам, без којег се језичке јединице не могу пописати, описати и разумети. И баш као што то бива у вези са бројним фундаменталним лингвистичким појмовима, тако и *категорија* у науци о језику спада у појмове које је тешко дефинисати и за које се понекад верује да их,

можда, и не треба дефинисати јер се њихово постојање подразумева.¹

Милош Докулил, велики чешки лингвиста, спадао је у оне особене научнике који су имали најдубљу потребу да разумеју саму суштину језичке структуре, па је скоро сваки свој научни рад започињао опширним уводом у којем је постављао теоријски темељ за остатак свог истраживања. Само уводи његових радова могли би се повезати у кохерентну општелингвистичку студију у којој би се могли пронаћи одговори на многа базична питања науке о језику. Тако је, на пример, у уводу свог рада о морфолошким категоријама (Докулил 1967) детаљно и свестрано истражио суштину појма *каџеџорија* у језику, њених подврста и њеног односа са сродним појмовима.

2. Циљеви рада. Овај рад има три циља. Први, најужи, циљ јесте да се критички опишу схватања М. Докулила о граматичкој категорији, граматичком значењу, као и о подврстама граматичке категорије, а то су морфолошка, творбена и синтаксичка категорија. Други, шири, циљ јесте да се покаже да су схватања Милоша Докулила о језичким категоријама изнета пре више од пола века још увек актуелна и непревазиђена. Трећи, најшири, циљ јесте да се нагласи да Милош Докулил, као истраживач најважнијих и најбазичнијих језичких јединица, процеса и односа, представља једног од највећих светских лингвиста XX века.

3. Схватање граматичке категорије Милоша Докулила. М. Докулил (1967: 3) сматра да је питање граматичке категорије једно од најважнијих за граматички опис и анализу. Већ на самом почетку истраживања наглашава неодређеност овог појма у том смислу што и инвентар и карак-

1 Остало је забележено да је *реч* као један од таквих базичних појмова дефинисан огромним бројем дефиниција, од којих ниједна није сасвим адекватна и свака је критикована као недовољно обухватна (исп. Шипка 1998: 14–15; Драгићевић 2010: 38–39).

тер граматичких категорија зависе од типа којем припада неки језик. У свакој науци, па и у лингвистици, категорије су најопштији појмови, који се не могу разумети апсолутно, а систем категорија није коначан и затворен.

М. Докулил полемише са својим савременицима, нарочито са руским лингвистима, и, прихватајући или одбацујући одређене аспекте њихових теорија, изграђује сопствени поглед на граматичку категорију. Посебно се често осврће на размишљања О. С. Ахманове, која сматра да се граматичка категорија тешко објашњава јер није лако разликовати јединицу, класу и категорију. Докулил (1967: 4) критикује овакав поглед и наглашава да се ти појмови не искључују. Стављајући у фокус однос између јединице, класе и категорије, он се спремно упушта у опис једног од кључних појмова језичке анализе, а то је категорија, према другим подједнако важним појмовима, а то су јединица и класа.

Како би разрадио сопствени поглед на појам граматичке категорије, Докулил (1967: 4) систематизује и у четири групе класификује гледишта и дефиниције других лингвиста о овом појму и већ самом том класификацијом, као маестрално систематизованој суштини дотадашњих приступа, даје огроман допринос анализи појма *граматичка категорија*.

- 1) Први критеријум по којем се гледишта разликују заснован је на опречним гледиштима о томе да ли у граматичку категорију спадају само а) општа својства, диференцијалне особине (параметри) језичких класа или б) саме језичке класе, па чак и језичке јединице.
- 2) Други критеријум базиран је на одговору на питање треба ли разумети граматичку категорију а) у апсолутном смислу, само као најопштији појам *suī generis*, као *genus summus* или б) релативно, тј. допуштајући различите степене уопштености

Граматичка категорија се мора односити и на морфологију и на синтаксу. Појам је изникао унутар граматичке науке о речима, обједињујући морфологију и синтаксу. Многи аутори везују граматичке категорије само за област морфологије, али то је, према Докулилу, погрешно.

Из управо представљених опредељења Милоша Докулила, проистеклих на основу систематизације ставова о појму граматичке категорије у литератури, јасно је да је његов научни приступ заснован на структуралистичким постулатима. То се нарочито види из његовог става да граматичку категорију треба схватити билатерално, као спој форме и значења. Како и сам каже (исп. Докулил 1967: 6), слично су размишљали представници Прашке школе – В. Хавранек, Б. Трнка, К. Хоралек, Ф. Копечни, али и руски лингвисти В. В. Виноградов и А. А. Реформатски (мада своје погледе, према речима Докулила, нису јасно формулисали).

4. Граматичка категорија као динамични спој граматичке форме и граматичког значења. Из коментара које је М. Докулил изнео у вези са дотадашњим одређењем граматичке категорије, јасан је први његов постулат да је граматичка категорија спој граматичке форме и граматичког значења. Докулил, затим, објашњава своје виђење граматичког значења и граматичке форме, као лица и на личја граматичке категорије.

Граматичко значење је високо уопштавање, категоријално значење, које се обавезно (али не и искључиво) изражава формалним граматичким средствима датог језика који у својој свеукупности образују граматичку форму која одговара граматичкој категорији (исп. Докулил 1967: 7). Докулил разликује лексичко значење (индивидуално), творбено значење (групно или типско) и граматичко значење, које се односи на целу класу речи или синтагми. Лексичка значења сумирају појединачне употребе речи или својства већег броја речи, творбе-

на значења подразумевају семантичке структуре групе речи, а граматичка значења не сумирају и не садрже у себи значења нижих нивоа – граматичко значење се надограђује над лексичким и/или творбеним и формализује њихове аспекте. Лексичка значења немају само индивидуалне вредности. С друге стране, то не значи да било какве опште семантичке карактеристике, својствене класи речи, представљају граматичко значење (нпр. количинско значење бројева), јер постоје и неграматичке категоријалне вредности. Иако се тако очекује, граматичко значење не мора карактеризовати целу класу (нпр. граматичко значење прелазности немају сви глаголи).

Сматрамо веома важним управо наведене ограде које Милош Докулил поставља у вези са различитим типовима значења. У савременој лингвистици ови појмови дефинисани су на сличан начин како је то Докулил учинио, али мало је оних који су се бавили периферијом ових појава и који, као он, скрећу пажњу на то да лексичка значења не морају имати само индивидуалне вредности, да граматичко значење не мора подразумевати баш сваки вид општих семантичких карактеристика, као и да граматичко значење, без обзира на своју општост, не мора карактеризовати целу класу лексема.³

Без граматичке форме немогуће је у потпуности разумети граматичко значење. Тек када се уведе форма, могуће је разликовати различита граматичка значења. Формално средство за изражавање лексичког значења јесте звучна

3 Ипак, не слажемо се са примером који је М. Докулил навео желећи да егземплификује чињеницу да граматичко значење не мора обухватати целу класу. Он, наиме, спомиње прелазност глагола тврдећи да чињеница да сви глаголи нису прелазни доказује да се граматичко значење не мора односити на целу класу. Нама се чини да је прелазност карактеристика свих глагола, и прелазних и непрелазних, јер прелазност посматрамо као апстрактно својство према којем су неки глаголи прелазни, а неки непрелазни.

форма дате речи, пре свега фонетска форма њене основе, независно од њене морфемске структуре (Докулил 1967: 7).

Главно формално средство изражавања творбеног значења јесу афикси. За изражавање граматичког морфолошког значења главно средство јесте флексија. Лексичко значење променљивих речи изражено је у фонетској форми основе, али и у граматичким карактеристикама лексеме, у њеној парадигми. Творбено значење такође може бити изражено односом граматичких карактеристика творенице према граматичким карактеристикама мотивне речи. На тај начин се различите карактеристике значења и форме граматичке категорије узајамно допуњавају, поткрепљују и коригују. Граматичко значење и граматичка форма одређују се само на основу свог дијалектичког обједињавања у граматичкој категорији.

М. Докулил (1967: 8–9) размишља и о томе да ли у том дијалектичком преплитању значења и форме унутар граматичке категорије јачи утицај има форма или значење. У савезу граматичке форме и граматичког значења генетски доминира форма. То је, примећује М. Докулил, навело неке истраживаче на помисао да се у суштини граматичке категорије налази граматичка форма и да се форма и категорија могу изједначити. Ипак, треба имати у виду да граматичка категорија одсуствује тамо где формалне разлике нису у вези с неком функцијом.

Грамаатичка категорија се не може свести ни на значење, нпр. када се уопштено, а неформализовано значење, независно од ниског или високог степена апстракције, базира на лексичко-семантичким особинама групе речи (нпр. групе речи обједињених значењем оруђа) или од творбене категорије у којој се одређење уопштене семантичке структуре изражава морфолошким средствима, пре свега, творбеним афиксима.

О томе који од та два дела граматичке категорије доминира одговор следи из општег односа форме и зна-

чења у језику. Одређени садржај остварује се кроз призмину језичке форме. То имплицира секундарност значења у односу на форму. Значење пак тежи да се одвоји од примарног облика, до релативне аутономије и може себи да формира нови облик (Докулил 1967: 8). Из оваквих ставова Милоша Докулила види се да он граматичкој категорији приступа као динамичкој структури чији су саставни делови у дијалектичком односу узајамног допуњавања у којем се и сами изграђују. Оваква схватања су типично структуралистичка.

5. Поглед на граматичку категорију из перспективе преплитања језичких нивоа. М. Докулил посвећује пажњу још једној важној особини граматичке категорије, а то је чињеница да се она може односити и на морфолошки, али и на синтаксички језички ниво. Обично се сматра да *граматичка категорија* представља појам и термин који се везује само за морфологију, али се Докулил са тим увреженим мишљењем не слаже. Сматра да постоје граматичке категорије на свим језичким нивоима, па и на синтаксичком, и да све оне подразумевају спој форме и значења. Синтаксичке категорије су много слабије испитане од морфолошких (Докулил 1967: 9–10).

5.1. Творбена категорија као сусрет морфологије, творбе речи и лексикологије. Унутар граматичких категорија може доћи до преплитања језичких нивоа, што се посебно добро види на примеру преплитања творбеног и морфолошког нивоа унутар творбених категорија. М. Докулил (1987: 27) сматра да је значење суфикса често нејасно (јер је апстрактније него значење префикса) и да се кристализује унутар творбеног форманта, путем укључивања у одређену морфолошку парадигму, помоћу своје морфолошке карактеристике. Докулил овде има у виду категорију врста речи или субкатегорију с комплетом категоријалних значења (категоријални рам), која су представљена скупом творбених афикса. У динамичном

односу између суфикса и морфолошког наставка унутар творбеног форманта понекад је доминантнији суфикс, а понекад граматички наставак. Као пример за први случај, Докулил (1987: 28) наводи случај једнозначних суфикса, нпр. *-ијељ* или *-осиј*, а као пример за други случај – када је језгро деривације у морфолошкој карактеристици – представља случај именица са нултим наставком.

Кроз овај опис Докулиловог схватања различитих могућности за остваривање језгра деривације јасно је колико се творбени и морфолошки ниво преплићу унутар граматичких категорија. То, ипак, не значи да је М. Докулил приступао творби речи као граматичкој научној дисциплини. Напротив, он је творбу речи третирао као део лексикологије, али је наглашавао да постоји лексичка морфологија или морфологија номинације, за разлику од синтаксичке морфологије, која се бави образовањем лексичких спојева (исп. Нешчименко 1962: 144). Дакле, творба речи обједињује морфологију и лексикологију, а представља и самосталну дисциплину засновану на сопственим, творбеним, категоријама: „Творба речи [...] припада лексикологији, која проучава читав лексички фонд у целом његовом обиму, али творба у правом смислу, тј. грађење на бази других речи променом њихове морфолошке грађе, обавезно припада и морфологији, која иде – слично као синтакса – поперечно кроз лексички план као план номинације, и кроз план исказа. Творба речи је, укратко, морфологија номинације, као што је наука о облицима речи – морфологија исказа” (Докулил 1958: 157, превод: Копривица 2006: 5).

Творба речи, као и други језички нивои, према М. Докулилу има структуру, апстрактне нивое на којима је заснована. Њих је веома успешно описала Г. П. Нешчименко (1962: 145–146), једна од најбољих ученица М. Докулила. На највишем нивоу су творбени начини (деривација у ширем смислу, деривација у ужем смислу

итд.). Творбеним начинима су потчињене творбене категорије. Оне су дводимензионалне и обједињавају оно-масиолошку категорију и категорију врста речи. Творбене категорије су надређене творбеним типовима, а то су модели по којима настају нове речи. Поредиши српску и чешку творбу речи, В. Копривица (2006: 4) приметила је да се „творбене категорије у чешком и српском језику углавном подударају, а типови су често различити”. Ово је сасвим очекивано јер се језици на вишим нивоима апстракције узајамно додирују, а на нижим нивоима, оним конкретнијим који се тичу површинске структуре, узајамно се све више удаљавају једни од других.

Према томе, Милош Докулил види системност у свакој језичкој дисциплини, унутар језичких јединица, као и унутар граматичких категорија и граматичког значења.

6. Актуелност схватања Милоша Докулила о граматичкој категорији. Схватања Милоша Докулила актуелна су и до данашњих дана, што се може видети из репрезентативног пресека који ћемо начинити. Блискост у схватањима савремених лингвиста, и на Западу и на Истоку, види се пре свега у томе што се одговор на питање шта је граматичка категорија тражи тамо где га је тражио и М. Докулил, а то је веза између граматичких значења, граматичких облика и самих језичких јединица.⁴

4 За аутора ових редова, граматичка категорија је, пре свега, у граматичком значењу. Тако, на пример, ако се разматра категорија граматичког броја именица, мислимо, пре свега, на значење једнине или множине. То значење и потреба да се опише једна од две могућности у вези с тим, „створила је” граматичку категорију броја. Идеја о томе да се под граматичком категоријом подразумева и форма, тј. наставци за једнину и множину именица за нас је неприхватљива (иако значење у језику мора да се испољи у некој форми), јер би то значило да језичке јединице (а наставци су јединице) представљају граматичку категорију броја, што не можемо прихватити, јер *граматичка категорија* спада у апстракције. Исто тако, у апстракције спада и (*граматичко*) *значење*, па се зато и могу доводити у везу.

У Великој руској енциклоїедији чланак о граматичкој категорији написао је чувени руски лингвиста В. В. Лопатин (2004). Дефинише је као систем узајамно супротстављених граматичких форми с истородним значењем. У том систему одлучујуће је својство категоризације, на пример, уопштено значење времена, лица и др., које обједињује систем значења појединих времена, лица и др. и систем одговарајућих облика. У уобичајеним дефиницијама граматичке категорије у првом плану је њено значење. Међутим, неопходна особина граматичке категорије јесте јединство значења и израза овог значења у систему граматичких облика као билатералних језичких јединица.

Иако у богатом списку литературе коју наводи В. В. Лопатин нема имена Милоша Докулила, чини се да је у потпуности преузето његово размишљање о граматичким категоријама. У наставку чланка наводи се подела на морфолошке и синтаксичке категорије, што је, такође, сасвим у складу са учењем М. Докулила.

Један од рецентних терминолошких приручника, на основу којег се може упознати са ставовима западних лингвиста о граматичкој категорији, јесте *Енциклоїедијски речник модерне лингвистике* Дејвида Кристала (1985). У речничком чланку *категорија*, између осталог, читамо и следеће: „На подручју граматике, категоризација се односи на успостављање skupa класификационих својстава или јединица које се користе у дескрипцији језика, које имају исту основну дистрибуцију и које се јављају као структурне јединице у целом језику. Термин категорија у неким приступима односи се на same класе, нпр. именика, глагол, субјект, предикат, именичка синтагма, глагољска синтагма. Још одређеније, она се односи на она својства тих општих јединица која имају моћ

Форма језичких јединица је конкретна, баш као и сама јединица, па није могуће као део апстрактне граматичке категорије сматрати конкретну, опредмећену форму. Такав приступ подразумева мешање планова конкретног и апстрактног, са чиме се не слажемо.

definisanja: na primer, kategorije imenice uključuju broj, rod, padež i brojivost; glagola – vreme, vid, stanje itd. Često se pravi distinkcija između gramatičkih kategorija, u ovom drugom smislu, i gramatičkih funkcija (ili funkcija kategorija), kao što su subjekt, objekt, dopuna.”

Као што се може закључити из ових редова, Кристалово схватање не одражава дијалектички однос значења и форме, већ одређује категорију као „класификациона својства или јединице”, што значи да је допуштено граматичкој категорији приступити као значењу и/или форми.

Д. Кристал се у наставку свог чланка о категорији окреће ка схватањима овог појма у оквиру *каџеџорџалне ѓраматџике*, о којој ћемо основне чињенице изнети на основу чувене књиге српске лингвисткиње М. Ивић *Правици у линџвџистици*: „Termin *kategorijalna gramatika* preuzeli su lingvisti od filozofa-semantičara. Ispitujući artificijelne jezike konstruisane po principima matematičke logike, filozofi su prvih decenija XX veka počeli postavljati u centar naučne pažnje pojam *semantičkih kategorija*, o kojem je prvi počeo govoriti Husserl. Teoriju značenjskih kategorija razradili su dalje St. Leśniewsky i K. Ajdukiewicz” (Ивић 2001: 74).

Иако су ови аутори били најактивнији током четврте деценије XX века, њихова схватања нису оставила трага ни у Докулиловој теорији, а ни у теоријама потоњих лингвиста. С друге стране, Докулилов траг је видљив до данашњих дана, нарочито у славистици, али и у западној лингвистици.

7. Уместо закључка. Изабрали смо мали, али веома важан сегмент Докулилових истраживања јер је питање граматичке категорије једно од фундаменталних лингвистичких питања. Начин на који је Милош Докулил поставио овај проблем и како га је обрадио указује на општа својства његовог приступа научном раду и научним чињеницама. Та својства је одлично описала Г. П. Нешчименко (2003: 126) у свом некрологу посвећеном М. Докулилу и ми ћемо их изложити уместо закључка, у

славу великог Милоша Докулила, али и његове ученице Галине Нешчименко. Изражавамо наду да смо све карактеристике научног рада Милоша Докулила о којима пише Галина Нешчименко представили на примеру његове анализе појма *їрамаїїчка кайїеїорија*: „(1) комбинација развијеног апстрактног теоријског мишљења, дедуктивног и индуктивног приступа, заснованог на изузетном владању језичким материјалом и способношћу рада на њему. Зато је за М. Докулила увек било прихватљивије прашко системско-функционално схватање структурализма од глосемантичког, којег карактерише виши степен формализације приступа језичким чињеницама. (2) Конзистентан системско-функционални приступ језичким појавама, узимајући у обзир њихове вишестране унутарјезичке односе. (3) Пажња ка манифестацијама језичке динамике; (4) Разумевање образаца структуре и функционисања чешког језика у контексту не само унутарјезичких, већ и међујезичких односа међусобно сродних и несродних језика. Томе је погодновало његово одлично познавање немачког језика и сканди навских језика, као и словенских језика, укључујући руски.”

ЛИТЕРАТУРА

Докулил 1958: Miloš Dokulil: „K základním otázkám tvoření slov”, *O vědeckém zkoumání soudobých jazyků*, Praha: Nakladatelství ČSAV.

Докулил 1967: Милош Докулил: „К вопросу о морфологической категории”, *Вопросы языкознания* 6, 3–17.

Докулил 1987: Милош Докулил: „Структура постосновного словообразовательного форманта (к суффиксальной и безаффиксной деривации в славянских языках)”. In: Нешчименко, Г. П. (ред.): *Сопоставительное изучение словообразования славянских языков*, Москва: Наука, 26–33.

- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија српској језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Ивић 2001: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici /2/, deveto izdanje*, Београд: XX век.
- Копривица 2006: Верица Копривица, *Творба именица од њригева у чешком и српском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Кристал 1985: Devid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec, Београд: Nolit.
- Лајонс 1977: John Lyons: *Semantics*, 1–2, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лопатин: Владимир Владимирович Лопатин: „Грамматическая категория”, *Большая российская энциклопедия* [on-line] < <https://bigenc.ru/linguistics/text/4324094> > [цит. 23. 8. 2022]
- Нешчименко 1962: Галина Парфеньевна Нешчименко: „М. Dokulil. Theorie odvozování slov. «Tvoření slov v češtině», I.— Praha, 1962., 264 стр.”, *Вопросы языкознания* XI, 143–148.
- Нешчименко 2003: Галина Парфеньевна Нешчименко: „Памяти выдающегося чешского ученого Милоша Докулила”, *Вопросы языкознания*, 122–131.
- Шипка 1998: Данко Шипка, *Основи лексиколоџије и сродних дисципљина*, Нови Сад: Матица српска.

ДОПРИНОС О. П. ЈЕРМАКОВЕ СЛОВЕНСКОЈ ДЕРИВАТОЛОГИЈИ

Смисао удруживања слависта у комисије Међународног славистичког комитета јесте размењивање знања и искуства националних филологија и заједнички рад на грађењу јединствене словенске филологије, која треба да буде утемељена на најважнијим резултатима заједничког рада слависта, али и на најважнијим појединачним доприносима уважених чланова комисија Међународног славистичког комитета.

Олга Павловна Јермакова постала је члан Комисије за словенску творбу речи још у првим годинама њеног оснивања, а ова Комисија основана је 1996. године у Волгограду. О. П. Јермакова је била један од најугледнијих чланова ове Комисије. Њена истраживања оставиће неизбрисав траг у раду Комисије, а захваљајући њеном учешћу у раду овог међународног тела, резултати њених истраживања на материјалу руског језика проверавају се на језичкој грађи из осталих словенских језика и улазе у теоријску основицу словенске и европске дериватологије.

Током живота О. П. Јермакове одржана је двадесет једна конференција Комисије за словенску творбу речи, а она је учествовала на следећих петнаест: Магдебург, Немачка (1997); Инсбрук, Аустрија (1999); Катовице, Пољска (2000); Витенберг, Немачка (2001); Минск, Белорусија (2003); Братислава, Словачка (2004); Софија, Бугарска (2007); Москва, Русија (2009); Кијев, Украјина (2010); Познањ, Пољска (2011); Београд, Србија (2012);

Витенберг, Немачка (2014); Марибор, Словенија (2015); Сарајево, Босна и Херцеговина (2017); Минск, Белорусија (2019). Путујући по овим европским градовима и представљајући страним славистима своје идеје, О. П. Јермакова стекла је велик углед у свету славистике. Упорност да предано ради на конференцијама Комисије, а енергија је није напуштала више од двадесет година, говори о чврстом карактеру овог научника и професора, дубоко заинтересованог за творбене проблеме у руском и другим словенским језицима.

У зборницима Комисије за словенску творбу речи МКС-а објављени су следећи радови Олге П. Јермакове: Аффиксальное словообразование или нейтрализация на уровне морфологии? (Innsbruck, 2000); Взаимодействие двух систем частей речи (местоименной и знаменательной) при образовании составных номинаций (Katowice, 2000); Ирония и словообразование (Münster, 2002); Активные тенденции изменений семантической структуры производных номинаций (Мінск, 2004); Коннотация и мотивация (Bratislava, 2013); Производное слово и проблемы архаизации (София, 2009); Деривационно связанные значения корней (проблемы изучения) (Москва, 2010); Некоторые особенности русского менталитета, отраженные в словообразовании (Київ, 2010); Фантастический мир средствами словообразования (Poznań, 2012); Конверсия и синхрония (Београд, 2012); Возможности словообразования в сфере выражения логических категории (Berlin, 2014); Неречные деминутивы как антиинтенсификаторы в русском языке (Maribor, 2015); Универбация и метонимия (Sarajevo, 2018); О принципах определения лексических значений некоторых типов производных слов в толковых словарях (Мінск, 2020). Било би корисно за славистику када би ови радови О. П. Јермакове били објављени у оквиру једне књиге са четрнаест поглавља. Та књига била би веома читана у Русији, Европи и широм света.

Конференције Комисије за словенску творбу речи увек су посвећене одређеној теми и сви се учесници труде да осветле део проблема задатог темом из перспективе одређених словенских језика. Нажалост, учесници конференцијâ (чланови Комисије) често мисле да описати проблем из угла једног или више словенских језика значи побројати творбена средства којима се одређена појава постиже и показати што више деривата који представљају примере за појаву која је задата темом конференције. О. П. Јермакова је, за разлику од многих других учесника конференцијâ, продубљивала задату тему и постављала теоријске основе за њено иновативније истраживање. Теме њених радова увек су биле другачије од свих – оригиналне, креативне и инспиративне.

У наставку овог рада представићемо нека истраживања Олге П. Јермакове како бисмо потврдили овако високе оцене о њеним истраживањима.

У Софији је 2007. године била организована конференција *Словообразуване и лексикологија*. О. П. Јермакова је на ову тему оригинално одговорила истраживањем под називом *Производное слово и проблемы архаизации*. Већ сам наслов овог рада отвара занимљиво питање о томе да ли се деривати архаизирају на исти начин као просте речи и може ли се уопште архаизирати дериват ако је његова мотивна реч део активног лексичког фонда. Како би се, на пример, могла архаизирати лексема *носач* ако глагол *носиџи* није архаичан? Друго питање гласи: како се архаизира вишезначан дериват? Да ли му се могу архаизирати само нека значења и ако је то могуће, какав утицај архаизација одређених значења има на статус дате лексеме у лексичком систему?

На питања која се отварају овом темом О. П. Јермакова одговара констатацијом да се све лексеме могу архаизирати, али да архаизација деривата има својих особености у односу на архаизацију простих речи. Она

примећује да има деривата у руском језику чије се примарно значење архаизовало, а секундарно је постало примарно. Ипак, на томе се не завршава овај увезани низ процеса. Некадашње примарно значење оваквих деривата обично се не губи, већ остаје потенцијално и повремено може оживети. Један од примера који се наводе у раду јесте глагол *ѝленийи* (*пленить*). У руском језику, овај глагол није задржао основно значење *ловити* и *ѝлен*, па му је метафоричко значење *освајајти*, *очаравати*, *ѝривлачити* постало примарно, нпр. *Она пленила меня красотой*. Ипак, примарно значење живи као потенцијално, што је О. Јермакова представила на примеру реченице *Я пленил Гаврюшку, а он убежал*, коју је изговорило четворогодишње дете. Понекад оваква потенцијална значења могу, али не морају имати шаљиву компоненту у свом значењу. Ауторка, затим, примећује да се овај тип архаизације дешава скоро искључиво код придева и глагола и да је серијског типа, нпр. дешава се код деноминалних префиксално-суфиксалних придева са префиксима *без-*, *до-* (*безголовый*, *безхребетный*, *допотопный*); код девербативних префиксално-суфиксалних придева с префиксом *не-* (*неусипный*), код одређених типова глагола (*процветать*, *усахарить*), код именичких сложеница, обично оних с нултим суфиксом (*ветрогон*) итд.

Анализа грађе довела је О. П. Јермакову (2009: 223) до једног веома важног закључка, који има и шири теоријски значај: секундарна значења деривата дуже опстају од примарних, али примарна значења омогућавају опстанак секундарних значења јер се она на њима базирају. Ауторка констатује да неки деривати никада нису ни имали очекивано примарно значење јер се метаморфоза догодила већ у самом процесу настајања деривата. Додаћемо да је тако и у српском језику. Као пример може се навести лексема *обешенак*, чије примарно значење никада није имало везе са обешеним човеком, чак ни онда када је тај дериват настао.

И још нешто важно је у овом свом раду изнела О. П. Јермакова. Ако основно значење деривата постане застарело, а постојећа секундарна значења успостављају асоцијативне везе с оним што значи мотивна реч некадашњег примарног значења, онда се корен речи полако претвара у везану основу која не значи ништа, осим кад се употреби у одређеном афиксалном окружењу. Међутим, у случајевима о којима је овде реч, корени, како каже Јермакова, „не ћуте”. Помажу им други деривати из истог деривационог гнезда. Тако, на пример, руски говорници не би могли да препознају да *безуханный* значи *који је без мириса*, јер се та лексема изгубила, али у препознавању значења им помаже придев *благоуханный*, који има значење познато руским говорницима. Постојање овог придева сачувало је свест о томе да *ухание* значи *мирис*. Ово запажање О. П. Јермакове указује на још једну посебност семантике деривата – чак и кад дериват нестане, његово значење опстаје у сфери језичког потенцијала јер му деривати истог корена из истог деривационог гнезда не допуштају да буде сасвим заборављено и изгубљено.

Као и сви велики научници, тако је и Олга Павловна из рада у рад развијала своје идеје. Због тога њени радови у зборницима Комисије за творбу речи представљају наставке јединственог, свеобухватног погледа на основне поставке творбене семантике. Посебни радови само су сегменти те теорије, посвећени осветљавању њених одређених проблема. Зато и мислимо да их треба објединити под једне корице јер се тиме неће добити проста збирка радова, већ целовита монографија, у којој би била изнесена заокружена научна теорија Олге Павловне Јермакове.

У раду о архаизацији само се додирује питање везаних основа да би се показало, како смо видели, способност основе активног деривата да чува значење застарелих деривата с истом основном (исп. Јермакова 2009). У раду *Деривационно связанные значения корней* (Јерма-

кова 2010), Олга Јермакова развија своју идеју о везаним основама. Она сматра да постоје два типа везаних основа: 1) оне које постоје само у дериватима, окружене афиксима и не живе независно од њих (нпр. *-бав-* / *прибавить*; *-вык-* / *отвыкнуть*) и (2) основе са деривационо везаним значењима. Први тип везаних основа ауторка назива *класичним случајем*, јер је о њима много писано у славистици. Други тип је карактеристичан по томе што је деривационо везана основа она која само у деривату развија одређено значење, а живи и изван деривата, али са другачијим значењима. Она пореди овај други тип основа са значењем неких лексема у фразеологизмима. Као што *собачий* само у фразеолошкој синтагми *собачий холод* значи *веома јако интенсијетета*, а изван те конструкције значи *исећи*, тако и основе у неким дериватима могу имати одређено значење које се развија само у њима, а изван њих имају другачија значења. У раду се затим наводе типови деривационо везаних основа, нпр. значења која су метафоричка у деривату, а изван њега имају нека друга значења. Тако, рецимо, основа *-дуб-* у деривату *задубеть* (*Руки задубили – Руке су уићрнуле*) у деривату има компоненте *круић*, *ићврг*, а независно од овог деривата развија друга метафоричка значења, нпр. она с компонентом *ићуй* (*о човеку*). Исто то значење (*круић*, *несавићљив*, *ићврг*) развија и корен *-дерев-* у глаголу *одереветь*, док именица *дрво* нема метафоричких значења у руском књижевном језику.

Управо из овог примера Јермакова изводи занимљив закључак да везане основе хиперонима и хипонима (*дерево* и *дуб*) развијају синонимична значења, што се не дешава често у језику, али има таквих примера, нпр. *звер* и *вук*, када означавају *злој човека*.

Именица *камен* у руском језику метафорички може означавати *ићврг ићредмет*, нпр. *Она – камен кремень* или *Сердце – не камень*. Међутим, у деривату *окаменеть*, ос-

нова -камен² - означава нешто што се не може померити, а не нешто што је тврдо.

Навешћемо још један тип деривационо везаних основа о којима пише Јермакова (2010), а то су они који поседују *приращенный смысловой компонент*, као на пример, основа -чувст- у глаголу *сочувствовать*. Овај глагол има „додатак на значење” *шужан*, па глагол означава *саосећаїи шјуїу с неким*.

Након прилично опсежне анализе различитих типова везаних основа, Јермакова (2010: 139) изводи неколико закључака, од којих је један од најважнијих онај да се деривационо везане основе обично јављају код глагола, у њиховом префиксално-суфиксалном окружењу. Овакве основе најчешће су именичке, а не придевске, тј. саодносе се с именицама *дуб (храсїї)*, *древцо (дрво)* итд.

Основе са деривационо везаним значењима изазивају синонимске везе речи које имају исту творбену структуру: *задубеть – задеревенеть, окаменеть – остолбенеть, оседлать – охомутать, бескостный – бесхребетный* итд. Независно од деривата, лексеме *дуб* и *древцо (храсїї и дрво)*, *камень* и *столб (камен и сїїуд)*, *седло* и *хомут (седло и сїїезалька)*, *кость* и *хребет (косїї и їребен)* нису синоними.

Већина дериватолога испитује упадљиве појаве у творби речи – творбене јединице и творбене процесе који се односе на велики број деривата, па зато имају системски значај. Дериватолози који проучавају творбено значење обично наглашавају да се оно разликује од лексичког по томе што се односи на велик број лексема које су настале као резултат истих системских творбених процеса. Међутим, Олга Јермакова је била способна да уочи важне значењске специфичности мањих група деривата. Успевала је да деривате руског језика осмотри одозго и да из тог система непогрешиво издвоїи и осветли оне које карактерише нека посебност. Имала је дара и

да одређену значењску финесу, семантички процес или значењску везу као радар провуче кроз деривате руског језика и да непогрешиво региструје баш оне које поседују дато својство. Истраживања Олге Јермакове које смо до сада представили у овом раду сведоче о овој њеној способности, а можемо наводити и друге примере.

Године 2004, на конференцији Комисије за словенску творбу речи у Братислави, Олга Јермакова је изабрала сложену тему *Конотација и мотивација (Коннотација и мотивација)* (исп. Јермакова 2013). Анализирала је два аспекта овог питања: 1) улога конотације у мотивисању значења деривата; 2) конотација мотивисаних деривата. Приметила је да се значење неких деривата заснива на конотацији мотивних речи (која је само компонента лексичког значења, али није значење). Тако, на пример, глагол *цыганить (циганисаџи)* у руском језику значи *џросиџи*, јер лексема *Циџанин* има конотацију која је то омогућила, али речници не региструју такво значење мотивне лексеме *Циџанин*. Глагол *школьничать* значи *џонашаџи се неозџљно, неваљало као школараџ*. Лексема *школараџ* има конотацију на којој се заснива значење глагола *школьничать*, али нема значење *неозџљан, неваљао млад човек*.

Други аспект односа између конотације и мотивације који је привукао пажњу О. П. Јермакове јесте конотација коју понекад добијају мотвисане речи, а да је мотивне уопште немају. Тако, на пример, деривати *буфетчиџа (конобариџа)* и *мясник (месар)* имају снажну конотацију у вези са стереотипом о особинама које обично имају особе које се баве овим занимањима, а она нема никакве везе са мотивном речју, јер мотивне речи ових деривата имају неутралну конотацију. Неки деривати на основу конотације развијају секундарна, метафоричка значења. Тако, на пример, дериват *конюшня (џџала)* може метафорички означавати *неуредан сџан недосџојан живљења*. То значење није у вези с било којим значењем

мотивне лексеме, већ са стереотипом о томе да су места на којима живе животиње обично прљава.

Пошто се идеје О. П. Јермакове надовезују једна на другу из рада у рад, понека од ових размишљања о конотацији послужила су јој за конципирање истраживања *Некоторые особенности русского менталитета, отраженные в словообразовании*, које је изложила на конференцији Комисије за словенску творбу речи 2010. године у Кијеву. У том раду описала је значења деривата који потпадају под концепте *грех – святост* и *совест* – *стыд*, чија значења су заснована на одређеним конотацијама.

Већ сами наслови неких радова Олге Јермакове наговештавају читаоцу занимљиво научно путовање. Један од таквих радова зове се *Ирония и словообразование* (Јермакова, 2002), који је изложен на конференцији Комисије за словенску творбу речи 2001. године у Витенбергу (Немачка). Рад почиње парадоксалном чињеницом да иронија није језичка појава, али да ју је тешко исказати без језичких средстава. За иронију је потребан језички и ванјезички контекст, па се поставља питање може ли се она исказати помоћу лексема. Јермакова наводи неколико примера тзв. *оказионалних иронизама*, као што су *душелюб* (чије се иронично значење остварује према узуалној лексеми *душегуб*), *подписант* (чије се иронично значење остварује творбом којом се иначе граде називи за занимања), *брежневиада* итд. Јермакова отвара занимљиво питање постојања *иронизама* у лексичком систему. Постоје ли они ако за њих не постоје одговарајућа језичка обележја, нпр. афикси? Може ли свака лексема у одговарајућем контексту постати иронизам?

Инспирацију за ово своје истраживање Јермакова је пронашла у раду Д. С. Кауфера, који тврди да у иронији треба тражити извор настанка значења које је антонимично израженом. „Иронично А рађа не-А и обратно”, сматра Јермакова (2002: 409). Она мисли да се иронија у

функционалном смислу приближава вредности префикса *не-* и ову чињеницу види као тачку пресецања између ироније и творбе речи, јер иронија представља скривено негирање онога што је речено. Међутим, постоје лексеме које се не могу негирати, па се поставља питање како се иронија и негација саодносе у таквим случајевима. Не могу се, на пример, негирати придеви који означавају висок степен особине. Не постоји **невосхитительный*, **неочаравательный*. Такође, префикс *не-* не додаје се метафоричким придевима, па се не може, на пример, рећи **незолотой характер*, **нежелезная воля*. Када језик не допушта негацију неких лексема, као што су наведене, језик то попуњава могућностима „иронијске метафоре”. Уместо непостојеће лексеме **неангел* или **нецветок*, ове лексеме се ненегирани могу употребити у ироничном контексту и жељена порука биће пренесена.

Познато је да се негацијом код степенованих антонима добија широка, неодређена семантичка међувредност лексеме, нпр. антоними *йамейшан* и *їлуї* означавају крајње границе једног својства, а *неїлуї* није истозначан са придевом *йамейшан*, а ипак се супротставља лексеми *їлуї*. Јермакова примећује улогу ироничног преобртања значења у одрицању одрицања, које доводи до тога да када се, на пример, без ироније употреби *недорогое пальто*, то значи да капут није баш скуп, али када се та синтагма употреби иронично, одрицање је потпуно.

Постоје, по мишљењу Јермакове, и одређена ограничења иронијских средстава за постизање антонимије. Тако, на пример, код глагола кретања, ироничном употребом глагола *приехать* неће се остварити значење *ухать*, нпр: *Ну, вот, как ожидалось, он „приехал“.* Опјат обманул. Иронично употребљен глагол *приехать* не значи да је он отишао, већ да уопште није дошао. Нама се, међутим, чини да овај пример показује праву природу глаголске антонимије. Антоним глагола *доћи* није *оїићи*, већ *не доћи*, а О. Јерма-

кова нам је дала доказе за ову хипотезу коју смо више пута износили у својим радовима.

У конкуренцији између творбеног и иронијског начина исказивања антонимског значења, преимућство је на страни ироније, сматра Јермакова (2002: 410), јер иронија не зна за ограничења која су својствена префиксу *не-*. Понекад се иронија и творбена средства узајамно употпуњавају.

Олга Јермакова је, као и сви велики научници, повремено волела и да се поигра с темама које обрађује и да показује креативност и своју вечиту духовну младост која подсећа на оригиналност и ексцентричност маштовитих уметника. На конференцији Комисије у Познању, која је одржана 2011. године, тема је била *Словенска творба речи: сисџем и џексџ*. Јермакова је одлучила да на ту тему одговори творбеном анализом имена фантастичних ликова из научнофантастичних руских романа из XVIII, XIX и XX века. Рад је објављен годину дана касније под називом *Фантастический мир средствами словообразования*. Ауторка се у раду бави творбено непрозирним именима чудовишта, као што су *курдли*, *грибоски*, *дендроги*, *близвы*, *осмиолы*, али и онима који су творбено рашлањиви: *виурсофоб*, *соплохвост*, *шипокрыл*, *клювокрыл* и др. Овакве okazaционализме Јермакова назива *еїзоџичним* и разликује их од okazaционализама у уметничким текстовима који не спадају у фантастику. Прва разлика је у томе што *егзотични okazaционализми* представљају измишљене називе за измишљене ликове. Тиме нас ауторка одводи у свет питања о томе има ли неких мерљивих разлика у именовањима за измаштана бића, односно реално непостојеће појаве, у односу на постојеће. Јермакова примећује да писци фантастичних романа не теже ка томе да осмисле okazaционализме који ће бити разумљиви читаоцима. Управо у томе је њихова специфичност у односу на све остале творенице, јер писац фантастичних романа жели да поручи читаоцу да су бића о којима пише далека,

непозната и чудна. Зато и творбена структура њихових имена не мора бити прозирна. *Экзотическое словообразование*, како га назива Јермакова (2012: 41) има још једну важну функцију – естетску. Оказионализми настају језичком игром с циљем да именују нешто што никад није било именовано. Поседују фонетску изражајност, емоционални тон. Понекад служе да уплаше гласовним склопом, а понекад да изазову неку другу емоцију. Тиме О. П. Јермакова успоставља везу између творбе речи и фонетског симболизма, што је широко и још увек недовољно истражено поље у науци.

О. Јермакова запитала се, као посвећени истраживач творбе речи, где су границе творбе речи. У раду *Возможности словообразования в сфере выражения логических категории* (2014) истражила је могућност изражавања логичких појмова творбеним средствима. Ауторка се пита могу ли се субјекат, објекат, место, време, узрок и циљ изразити дериватима. Након исцрпне анализе, она закључује да они појмови који се могу изразити лексиком, примарним или секундарним значењима лексема, по правилу могу бити изражени и средствима творбе речи. Пошто узрок, последица и циљ не могу бити лексички изражени, не могу се исказати творбеним средствима. И у овом свом раду, као и у скоро свим осталим, О. Јермакова се чврсто држала везе између творбе речи и лексикологије и из перспективе закона лексичке семантике проучавала је творбу речи. Снага те везе била је потврђена у свим њеним истраживањима.

Конференција Комисије за творбу речи у Сарајеву, године 2017, била је посвећена универбизацији. Познато је да се овај тип творбе заснива на компресији двеју лексема у једну (нпр. *хавајска кошуља* → *хавајка*) и да представља облик језичке економије. Олга Јермакова (2018), оригинално и другачије од свих осталих истраживача на тој конференцији, износи став да универбати

не представљају само резултат творбе речи јер је свако образовање нових речи (осим калкова и образовања по аналогїји) засновано на преименовању јединица које се састоје из више делова. Именовању реалија једном речју (независно од начина образовања) увек претходи именовање синтагмом. Јермакова показује да је и метонимија вид језичке економије. У раду описује такозвану актантну метонимију (која се заснива на моделима *месїџо радње* – *радња*; *субјекатї радње* – *радња*; *оруђе радње* – *радња*; *средствџо радње* – *радња*; *објекатї радње* – *радња*; *време радње* – *радња*) и доказује да је употреба метонимије такође облик универбизације. Ако кажемо, на пример, *Слушао сам одличної њевача*, употребом именице *њевач* начињена је компресија синтагме *їлас њевача*. Овим својим радом, О. Јермакова је још једном доказала да исти принципи важе у творби речи и лексикологији. Језик се труди да оствари језичку економију на свим својим нивоима, а промишљеним истраживачима, каква је била О. Јермакова, остаје задатак да уоче ту изоморфност.

Олга Јермакова је последњи пут учествовала на конференцији Комисије за словенску творбу речи године 2019. у Минску. Конференција је била посвећена творби речи и лексикографији. Ауторка је изложила рад *О принципих определениа лексических значений некоторых типов производных слов в толковых словарях* (2020). И ово њено истраживање било је оригинално, надахнуто и другачије од осталих. Анализирала је значења деривата која нису обрађена у речницима руског језика. У време када расте број родно осетљивих лексема, она запажа познату чињеницу да су именице као што су *официршиа* или *докторшиа* некада означавале и супругу официра или доктора, што се у речницима обично обрађује, али да се скоро уопште не бележи да су могле означавати и удовицу официра или доктора. Именице *дворянка*, *мещанка* и др. могле су означавати и кћер онога ко је именован у

творбеној основи, а *солдатенок* (по аналогiji са *ребенок*) означавао је младог војника, али и малолетног сина војника. Овакве друштвено условљене појаве често у речницима нису забележене, а О. Јермакова их је регистровала својим мудрим оком, баш као и многе друге недостатке у речницима који се ослањају једни на друге, па неки творбено-значењски модели остану непримећени.

Олга Павловна Јермакова оставила је дубок траг у русистици, али и у славистици. Њена истраживања уче нас како се прави научник одваја од осталих по способности да појаве уочи и опише. Никад се није задовољавала набрајањем језичких средстава, већ је та средства повезивала са њиховом функцијом. Уочавала је одступања од система и тражила им разлоге. Повезивала је различите језичке нивое и уочавала да у свима њима важе исте законитости. Откривала је језичке процесе и њихову суштину. Живела је са језиком и за језик.

ЛИТЕРАТУРА

- Јермакова 2000а: О. П. Ермакова: „Аффиксальное словообразование или нейтрализация на уровне морфологии?“. Materialien der 3. Konferenz der Kommission für slawische Wortbildung beim internationalen Slawistenkomitee, Innsbruck, 28.9. – 01.10.1999 / herausgegeben von I. Ohnheiser. – Innsbruck, 1001-108.
- Јермакова 2000б: О. П. Ермакова: „Взаимодействие двух систем частей речи (местоименной и знаменательной) при образовании составных номинаций“, *Słowotwórstwo a inne sposoby nominacji*. Materiały z 4 konferencji Komisji słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów, Katowice, 27–29 września 2000 r. / red. tomu K. Kleszczowa, L. Selimski. – Katowice, 147-152.
- Јермакова 2002: О. П. Ермакова: „Ирония и словообразование“, *Slawische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik*. Materialien der 5. Internationalen Konferenz der Kommission für

slavische Wortbildung beim Internationalen Slavistenkomitee, Lutherstadt Wittenberg, 20–25. September 2001, Svetlana Mengel (Hrsg.). – Münster, 403–412.

Jerмакова 2004: О. П. Ермакова: „Активные тенденции изменений семантической структуры производных номинаций”, *Проблемы теории и истории славянского словаутварення*. Доклады 6-й Міжнар. канф. Камісії па славянскаму словаутваренню пры Міжнародным камітэце славістаў, Мінск, 2–6 сак. 2003 г. / Ін-т мовазнаўства Нац. акад. навук Беларусі; навук. рэд. А. А. Лукашанец і З. А. Харытончык. – Мінск, 52–62.

Jerмакова 2009: О. П. Ермакова: „Проиводное слово и проблемы архаизации”, *Словообразуване и лексикология*. Доклады от Десетата международна конференция на Комисията по славянско словообразуване при Международния комитет на славистите, София, 1–6 окт. 2007 г. / Соф. ун-т; съст. В. Радева, Ц. Аврамова, Ю. Балтова. – София, 220–226.

Jerмакова 2010a: О. П. Ермакова: „Деривационно связанные значения корней (проблемы изучения)”, *Новые явления в славянском словообразовании, система и функционирование*. Доклады XI международной научной конференции Комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов, под. ред. Е.В. Петрухиной. – Москва, 135–142.

Jerмакова 2010b: О. П. Ермакова: „Некоторые особенности русского менталитета, отраженные в словообразовании”, *Видображення історії та культури народу в словотворенні*. Доповіді XII Міжнародної конференції Комісії слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів, упорядкування та наукове редагування Н. Ф. Клименко и Є. А. Карпіловської, Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 85–91.

Jerмакова 2012a: О. П. Ермакова: „Фантастический мир средствами словообразования”, *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst*. Prace Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów, Seria 13, pod red. Jerzego Sierociuka, Poznań: PTPN, 35–43.

Jerмакова 2012b: О. П. Ермакова: „Конверсия и синхрония”, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Збор-

- ник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта, уредници Божо Ђорић и Райна Драгићевић, главни уредник Райна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, Чигоја штампа: 89–97.
- Јермакова 2013: О. П. Ермакова: „Коннотација и мотивација”, *Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka*. Zborník zo 7. medzinárodnej konferencie Komisie pre výskum tvorenia alov v slovanských jazykoch pri Medzinárodnom pomitete slavistov (Bratislava 27. 9. – 01. 10. 2004). Editoriky: Klara Buzássyová, Bronislava Chocholová. – Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied “Veda”. – Bratislava, 187–191.
- Јермакова 2014: О. П. Ермакова: „Возможности словообразования в сфере выражения логических категории”, *Slavishe Wortbildung im Vergleich. Teoretische und pragmatische Aspekte*, Svetlana Mengel (Hg.), Berlin, 2014: Lit Verlag, 640–652.
- Јермакова 2015: О. П. Ермакова: „Наречные демунитивы как антиинтенсификаторы в русском языке”, *Menjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*, uredila Irena Stramljič Breznik, Zora 113, Maribor, Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Praha: Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 102–111.
- Јермакова 2018: О. П. Ермакова: „Универбација и метонимия”, *Univerbacija / Univerbizacija u slavenskim jezicima*. Osamnaesta međunarodna naučna konferencija Komisije za tvorbu riječi Međunarodnog komiteta slavista, urednica Amela Šehović, Sarajevo: Slavistički komitet, 118–127.
- Јермакова 2020: О. П. Ермакова: „О принципах определения лексических значений некоторых типов производных слов в толковых словарях”, *Славянская дэрыватографія. Slavic Derivatography*, А. А. Лукашанец [нав. рэд.] Нацыянальная акадэмія навук Беларусі; Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; Беларускі камітэт славістаў; Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў. – Мінск : Права і эканоміка, 118–127.

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ТВОРБЕНЕ МОТИВАЦИЈЕ

1. Увод. Творбена мотивација деривата може изгледати прозирно већ на први поглед. Тако је, на пример, за онога ко има елементарна знања о творби речи у српском језику јасно да *лисѝић* потиче од мотивне именице *лисѝ* и да је изведен деминутивним суфиксом *-ић*. Прозирна је и семантика те именице – *лисѝић* је деминутив (и хипокористик) именице *лисѝ*. Није тешко одгонетнути ни то да је именица *саборац* настала додавањем префикса *са-* на именицу *борац* и да означава *сарадника, друга у заједничкој борби*. Лакоћа којом се могу реконструисати структура и значење оваквих прозирних деривата може бити заводљива, што отежава анализу мотивације неких деривата чија структура није толико видљива простом, површинском анализом.

Овај рад посвећен је неким проблемима у одређивању творбене мотивације и правилном приступу структури и значењу једног типа твореница у руском, српском и другим словенским језицима.

Два ѝрисѝуѝа сѝрукѝури једноѝ дериваѝа

2. Дериват као изолована лексема. За философа М. Хајдегера (1927), руско *собѝѝие* исто је што и *саѝосѝојање*. То је *дѝѝѝје* (постојање) у заједништву са чим другим, јер је и *свеѝ* у ствари *са-свеѝ*, свет који делимо са другима.

2.1. На сличан начин размишља и филозоф Ч. Копривица (2020), који своју филозофску концепцију аргумендује, између осталог, пореклом ове речи: „А што нам говорит етимологија? Тот факт, што событие произошло, указано этимологически-мнемоническим сходством слов «событие» и «бытие», которые могут быть описаны «тождеством»: событие = со + бытие. Событие, так сказать, должно быть соединено с чем-то, что, как сущее, уже стало «делом» бытия” (Копривица 2020: 5).

2.2. Има и лингвиста који, као споменути филозофи, порекло именице *событие* тумаче као спој префикса *со-* и именице *бытие*, а то се препознаје на основу начина на који је она дефинисана. У речнику В. Даља читамо овакву дефиницију: *событность кого с кем, чего с чем, пребывание вместе и в одно время; событность происшествий, совместность, по времени, современность. Событные происшествия, современные, в одно время случившиеся.*

3. Дериват као јединица деривационог гнезда. На први поглед, ако се лексеми *событие* приступи као изолованој твореници, ако се њеној творбеној мотивацији не приђе с увидом у односе између деривата који сачињавају деривационо гнездо којем она припада и ако се занемаре законитости деривационог понашања лексема и њихово регуларно, па зато и предвидљиво, деривационо уланчавање, другим речима, ако се осмотри само површински видљива структура ове префиксалне именице, могло би се констатовати да је именица *событие* заиста настала додавањем префикса *со-* на именицу *бытие*.

3.1. В. В. Виноградов (1999) објашњава, међутим, да је именица *событие* настала од глагола *сбытисья*, који је у руски језик ушао из старословенског језика. Тако је добијена лексема *сбытие*, а у староруском језику потврђене су варијанте *сбытие* и *событие*. Значење овог деривата гласи *оно што се здило, дојодило, дојаћај, случај*.

3.2. И руски речници указују на значење засновано на глаголском пореклу ове именице. У речнику С. И. Ожегова и Н. Ј. Шведове наводи се ова дефиниција: *то что произошло, то или иное значительное явление, факт общественной, личной жизни: историческое событие, неожиданное событие, международные события.* Сличну дефиницију ове именице проналазимо и у речнику Ушакова и у другим руским речницима. Чак и у Даљевом речнику, у оквиру речничког чланка глагола *сбываться, событие* се дефинише као дериват тог глагола: *все что сбылось, стало, сделалось, случилось; случай, происшествие.*

3.3. У српском језику именици *событие* највише одговарају архаичне именице *збийије* и *здиће*, које су регистроване у Речнику САНУ. Потврђена је и застарела именица *збившество*, а у савременом српском језику користи се углавном само глаголска именица *збивање*.

Здиће се у Речнику САНУ дефинише као *збивање, доїаћање; оно шїо се збило, доїаћај, доживљај: Причај мени їојасније ївоје здиће нечувено!* (Његош).

И за именице *збийије* и *збившество* има потврда: *Рейке су очи шїо ће дозрети моћи збийија жива шїо будућности скрива* (Змај). *Ова књиїа носи не измишљена којекаква зановетїања, но истииниїа збившества* (Герасим Зелић). Електронски корпус савременог српског језика потврђује неколико експресивних употреба именице *збийије*, нпр.: *Ко ће, ако не ми, мислиїи на херојску и космичку будућности земље Србије, на збийија са есїраде која је врхунац наших духовних ваздиїућа.*

На основу типичних дефиниција глагола у српским граматикама рекло би се да *збивање* представља догађаје у природи над којима човек нема утицај (*їрмљавина, севање, разведравање*), али електронски корпус савременог српског језика потврђује да *збивање* у српском језику значи *доїаћај* (баш као и *событие* у савременом руском језику), али је карактеристична по томе што се ретко ко-

ристи у једнини: *збивања на ѿржишиѿу, кулѿурно-уметничка збивања, друшѿвена збивања, збивања око реконстѿрукције Владе, косовска збивања, раѿина збивања, збивања на Киѿру, сѿорѿска збивања, у ценѿру збивања* итд.

4. Важност одређивања места деривата у деривационом ланцу. Дефиниције у речницима, а и примери употребе, јасно указују на чињеницу да именице *здиѿије / здиѿе / рус. собыѿие* нису настале спајањем префикса *с-* и именице *диѿије / диѿе / быѿие*, већ потичу од глагола *здиѿи (се)*, а деривациони ланац изгледа овако:

диѿи → *с-* + *диѿи* → *здиѿи (се)* → *збиваѿи (се)* → *збивање*;
диѿи → *с-* + *диѿи* → *здиѿи (се)* → *здиѿије / здиѿе*.

Овај деривациони ланац заснован је на низу творбених операција које се регуларно понављају и у мноштву других случајева. Глаголске именице добијају се и од имперфективних и од перфективних префиксалних глагола. На пример:

ѿрчаѿи → *ѿреѿрчаѿи* → *ѿреѿрчаваѿи* → *ѿреѿрчавање*;
леѿеѿи → *ѿрелеѿеѿи* → *ѿрелеѿаѿи* → *ѿрелеѿање*.

Код глагола од којих постоје трпни придеви, а то су углавном прелазни глаголи, творбени образац подразумева још једно место у ланцу, а то је место за трпни придев:

дубиѿи → *удубиѿи* → *удубљен + -је* → *удубљење*

По истом моделу настале су и именице *ѿоѿубљење, ѿо-сѿављење, саѿрешење, удружење, уѿемељење* итд. Недовољно пажљив аналитичар за све ове лексеме могао би рећи да су настале спајањем префикса и именице: *ѿо-* + *ѿубљење*, *у-* + *дружење*, *у-* + *ѿемељење* итд. Ако је *собыѿие* настало као спој *со-* + *быѿие*, онда је и *саѿрешење* настало као спој *са-* + *ѿрешење*, а такво тумачење није, наравно, тачно.

Два йрисїуїа семанїїици дериваїа

5. Дериват као изолована лексема. Након формалне анализе именице *событие* (*збийїїје/здивање*) даћемо осврт и на њено значење. Философи, уверили смо се, сматрају да префикс *с(а)*- уноси у именицу *событие* значење сједињавања, спајања са нечим.

6. Дериват као јединица деривационог гнезда. Да би се правилно разумело значење творенице, баш као и за правилно тумачење њеног порекла, потребно је сместити је у њено деривационо гнездо и осмотрити је са становишта позиције у систему, а не изоловано. То значи да је и за тумачење семантике, као и за тумачење творбе, важно осврнути се на порекло ове именице.

Пошто је у питању глаголска именица која је постала од префиксалног глагола, она је, и формално и семантички, на себе превукла и глаголски префикс. Глаголски префикс *с(а)*- заиста може имати значење спајања, што је у шестотомном Речнику МС наведено као секундарно значење: **2.а.** *сасїавиїи, скуїиїи на једном месїу, сабраїи*: саставити, *с(а)купити, свезати, скопчати*.⁵ Због тога не чуди што се некоме ко нема увид у положај лексеме *событие* у систему учинило да префикс *с(а)*- има значење сједињавања у овој именици. Међутим, *здивање* (или *собыїије*) јесте резултат глагола *збийїи се* и значи, као што је наведено у овом раду, *оно шїїо се збило, доїађај, случај*. У Речнику МС, то значење префикса *с(а)*- обележено је ознаком **3.б.:** *свршїиїи радњу или сїање исказано основним їлаїолом*: збунити, згазити, сашити, сковати, скувати итд. И

5 Примарно значење је енантосемично у односу на ово: **1.а.** *одвоїиїи од чеїа*: садерати, здерати, *с(а)прати, згулити*; **б.** *удаїиїи, уклониїи с каквої месїа, їоложаја*: скинути, збацити, свргнути. Енантосемија је способност лексеме (или неке друге језичке јединице која поседује значење) да у оквиру своје полисемантичке структуре развије два супротстављена значења (исп. Драгићевић 2010: 270).

управо то значење свршености, резултата, доведености до краја носи и именица *событие*. Насупрот томе, философи које смо споменули, у њој виде динамику, садејство, дијалектички саоднос нечега с оним што јесте, што постоји.

Најпрецизније је у српској лингвистици значење префикса *c(a)*- које региструјемо у именици *збийије/здиће* објаснила И. Грицкат (2020). Она сматра да овај префикс има значење терминираниости, блиске или једнаке са чистом перфективношћу. Глаголи који не могу имати суштинску терминираниост не прихватају префиксацију помоћу *c(a)*-. Занимљиво је мишљење И. Грицкат да значење терминираниости проистиче из значења састављања, скупљања, конвергенције, сажимања, дакле, управо из оног значења које су неки аутори неопрезно везали за префикс именице *событие*.⁶ Глаголи као *сйознайти*, *сйоменути* упућују на закључак да се префикс додавао на већ префиксирани глаголе у циљу потцртавања њихове свршености. Закључак Ирене Грицкат (2020: 324) гласи да је префикс *c(a)*- очигледно већ у давним епохама почео да своди и да утврђује своју значењску службу у једном недвосмисленом правцу. Помоћу тог префикса долазило се, у крајњем исходу, до глаголског садржаја финализације. Као општу семантику овог глаголског префикса Ирена Грицкат издваја значење „довођење до циља”, и баш ту семантику недвосмислено носи *событие*.

На основу ових размишљања Ирене Грицкат (које потврђује и И. Клајн 2002: 280–281), запажамо да и мотивни

6 Посебна је тема, у коју нећемо залазити у овом раду, да је и семантика глагола *збийи (се) / здијати (се)* [уп. *сабийи (се) / сабијати (се)*], који значи *набийи, сабийи; сажети; сйесниити; йруйисаити (се)*, заснована на значењу спајања, сажимања, скупљања, коју носи префикс *c(a)*-. Глаголе *збийи (се) = гојодити се* и *збийи (се) = сабийи (се)* не треба разумети ни као хомониме, а ни као два значења једне лексеме. То су два глагола потекла из истог изворишта, али представљају две засебне лексичке јединице. Не спадају у хомониме јер су значењски повезани.

глагол *збїїи се / збївайїи се* носи у себи семантику терминираности, а она још јаче долази до изражаја у значењу глаголске именице која већ сама по себи означава резултат радње. Нема никакве динамике у именици *событие* коју запажају философи, никаквог припајања, саодноса, већ чисте довршености, уобличености, доведености до крајње тачке, заокружености. „Када би постојало, **свлажїїи* би значило **їокварїїи їрекомерним влажењем*, **сїеїлаїїи* – **їоїїуно униїїїїїи їеїлањем, да се и не їреїозна*” (Грицкат 2020: 324). Тако и *збїїи (се)* не допушта да је радња остала недовршена ни у једном свом делу. Није остављен простор да се бар у неком сегменту испољи нешто непознато, ново. Збило се и ни на један начин се на то више не може утицати, а садржај тога што се збило, што је запечаћено и непроменљиво, називамо *збїїїїјем / збївањем / событием*.

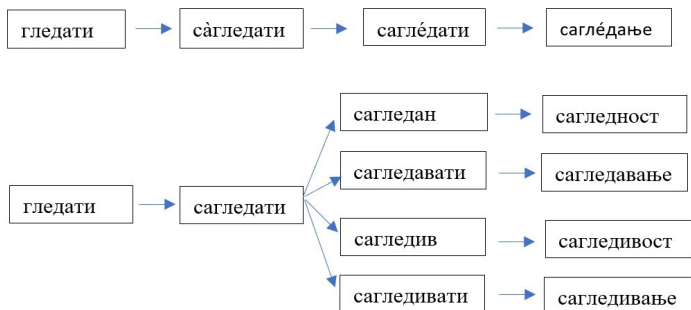
7. Ка системском приступу творби речи. Ова кратка расправа има за циљ да укаже на важност проматрања творбене мотивације деривата у оквиру односа који се успостављају у његовом деривационом гнезду, као и у контексту творбених образаца карактеристичних за творбену категорију у коју твореница спада. Анализа изолованог деривата, без узимања у обзир деривационе мреже јединица и њихових односа, може довести до нетачних закључака у вези са структуром деривата, а затим и у вези са његовим значењем. Важно је запазити да неправилно тумачење порекла творенице води и ка неразумевању њеног значења.

Порекло и значење деривата може збунити научнике, али још већи проблем лежи у чињеници да се у интерпретацији твореница греша и у свакодневној употреби језика, што је посебно опасно за говорнике словенских језика, у којима највећи део лексичког фонда сачињавају деривати. Према томе, правилно тумачење структуре и значења твореница спада и у језичку културу и зато се мора неговати и у школском систему.

Предлог за унапређивање наставе творбе речи (а напредак у настави би свакако утицао и на напредовање науке о творби речи) био би другачији приступ овој области у граматицима, као и у другим језичким приручницима и уџбеницима. Суштина тог другачијег приступа била би у томе да се творба речи представља као систем. У досадашњим српским граматицима (а, колико нам је познато, и у већини граматика у којима се описују други језици), деривати су распоређени према творбеном начину (изведенице, сложенице, префиксално-суфиксалне изведенице итд.), а у оквиру поделе на творбене начине, сврстани су или према значењу (нпр. именице које означавају лица / место / оруђа итд.) или према творбеном форманту (нпр. именице на *-ач* / *-ић* / *-ар* итд.). Овоме се нема шта приговорити јер се и на тај начин указује на творбену системност, на класе речи које настају према истим моделима, истим творбеним формантима и имају блиско значење. Међутим, када се установи да је, на пример, именица *учић* настала додавањем суфикса *-ић* на творбену основу мотивног глагола *учи*, не би се смело зауставити на том творбеном кораку, већ би требало представити творбени ланац у целини.

Дакле, у граматицима би се морао износити творбени потенцијал деривата за даља творбена уланчавања. Није добро што се у нашим приручницима аутори најчешће заустављају на деривату као производу једног творбеног акта и тиме се корисници приручника онемогућавају да упознају и схвате творбене обрасце. Тако би се, на пример, поглавље о именицама које означавају лица морало завршавати потпоглављем о даљим творбеним процесима у које могу ступати именице које означавају лица. Тек тако би се системски описала творба речи.⁷

7 Овакав приступ творби речи почео је да се развија у четвртом издању *Норамативне граматике српског језика* (2022).

Велику помоћ и подршку управо описаном системском приступу могао би да пружи *Семантичко-деривациони речник*, у којем су већ описани творбени обрасци лексема у вези са деловима тела човека, органима, стањима, радњама, особинама. Пошто те лексеме имају богата деривациона гнезда, њиховим описом представљени су у овом речнику многи творбени обрасци у српском језику. Као пример вишеструких творбених могућности глаголске деривације, управо с префиксом *c(a)-*, наводимо деривате глагола *гледајти* и *јоворијти* који су обрађени у овом речнику.

Творбени ланац *гледајти* → *сагледајти* → *сагледавајти* → *сагледавање* исти је онај као *дијти* → *здијти* (*се*) → *здивајти* (*се*) → *здивање*. С друге стране, сасвим другачији творбени образац повезује чланове творбеног ланца глагола *јоворијти*. Наводимо га зато што се члан ланца *сајоворник* тумачи баш онако како су неки аутори које смо навели на почетку овог рада тумачили *событие*. Дакле, *сајоворник* јесте *са-* + *јоворник*, али *событие* није *со-* + *бытие*. У питању су различити обрасци.

Граматице и други приручници треба да олакшају сналажење у сложеној творбеној мрежи.

ЛИТЕРАТУРА

- Виноградов 1999: В. В. Виноградов, *История слов*, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова.
- Грицкат 2020: Ирена Грицкат: „Префикс *c(a)*- уз глаголе у српском језику”, *Крујови Ирене Грицкаћ*, уредник Рајна Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 319–327.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија српског језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, први део: Слагање и префиксација, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик, Матица српска.
- Копривица 2020: Часлав Копривица: „Событие: к филологическо-философскому прояснению”, *Научный результат*. Социальные и гуманитарные исследования, Т. 6, № 2, 4–20.
- Пипер и др. 2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна граматика српског језика*, четврто издање, Нови Сад: Матица српска.
- Хајдегер 1927: М. Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

ИЗВОРИ

- Даль: Владимир И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV, Москва: Общество любителей российской словесности, 1863–1866.
- Ожегов и Шведова: С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, 2-е издание, Москва: РАН, Институт русского языка, Российский фонд культуры, 1995.

Речник САНУ: *Речник срїскохрвайскої књижевної и народної језика*, 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959– .

Речник МС: *Речник срїскохрвайскоїа књижевної језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

СДР1: *Семанїичко-деривациони речник*, свеска 1: *Човек – делови ѿела*, редакторке: Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков, Нови Сад: Филозофски факултет, 2003.

СДР 2: *Семанїичко-деривациони речник*, свеска 2: *Човек – унутрашњи орїани и ѿкива, ѿсихофизиолошка сїања и радње, ѿсихофизичке особине, сродсїво*, редакторке: Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић, Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.

Ушаков: *Толковый словарь русского языка*, I–IV, под ред. Д. Н. Ушакова, Москва: Государственный институт „Советская энциклопедия”, 1934 –1940.

ЗНАЧЕЊСКА СТРУКТУРА ДЕРИВАТА

1. Предмет рада. У овом раду укрштају се два важна питања лексикологије. На једној страни, то је разграничавање полисемије од хомонимије, које представља једно од најсложенијих питања лексикологије. Овај однос пратићемо у вези са развојем значења деривата, чиме ћемо покушати да дамо неке одговоре на друго важно питање, а то је однос између семантичке структуре прости речи у односу на семантичку структуру деривата.

У радовима већине аутора инсистира се на томе да уколико се однос између два значења не може објаснити хомонимијом, треба га третирати као полисемију и обрнуто. Ово се не тиче само односа међу значењима деривата већ је у вези и са значењима било којих лексема. Лексикографија и лексикологија једна другу учвршћују у том уверењу. Лексикологија даје теоријске основе лексикографији, али и лексикографија ојачава овакав приступ већ самом чињеницом да се значења у речнику могу обрадити унутар речничког чланка једне одреднице (што указује на полисемију) или као две одреднице (што сведочи о хомонимији).

Овај проблем неки лингвисти заоштравају до крајности. Тако, рецимо, Л. В. Шчерба (2009: 16) сасвим негира постојање полисемије и тврди да не постоје лексеме са већим бројем значења, већ да свако значење представља

нову лексему.⁸ С друге стране, неке савремене когнитивистичке школе изналазе опште значење (*сујерсхему*), које повезује чак и оне реализације које (бар према уобичајеним увидима) нису узајамно повезане.⁹

2. Илустрација проблема. Навешћемо три примера из литературе, у којима аутори анализирају значења три типа твореница – истофонемских универба, изведеница и сложеница.

2.1. Први пример – значење универба. Говорећи о универбацији, проф. Б. Ђорић (2010: 330) као примере наводи, између осталих, и именице *јенералка* и *саобраћајка*. *Генералка* може означавати *јенерална*, *јошјуна* *јојравка* (обично аутомобила). Овај дериват може означавати још и *јенералну јробу*, затим *јенерално чишћење* (*јросјорија* у кући), па и *јенералну реформу* (у образовању, школству).

8 „Неправилно думать, что слова имеют по несколько значений: это в сущности говоря, формальная и даже просто типографическая точка зрения. На самом деле мы имеем всегда столько слов, сколько данное фонетическое слово имеет значений (так и печаталось, между прочим, в старых словарях: заглавное слово повторялось столько раз, сколько у него было значений)”, Л. В. Шчерба (2009: 16).

9 Исп. појмове *јројосхема* и *сујерсхема* у Миљковић (2021): „*Пројосхема* (*јројозначење*) – схема која је апстрактнија од просторних примитива а конкретнија од суперсхеме, а за коју се везује семантика глаголских префикса. За разлику од сликовних појмова, који су физичке онтологије, протосхема је онтолошки неспецификована, што јој омогућава да се реализује у искуствима различитих онтологија. Њена је примарна онтолошка манифестација повезана са сликовним схемама, па се може рећи да протосхема настаје у процесу суперсхематског скенирања сликовне схеме” (Миљковић 2021: 249). Још апстрактнија и општија је *сујерсхема*: „последња инстанца процеса схематизације стварности, који отпочиње сликовним схемама. У Грејдијевој теорији примарних метафора, заједничка суперсхема је један од услова за успостављање примарнометафоричке везе између чулног и одазивног појма. На суперсхематском нивоу се налазе појмови граматичке природе, очишћени од искуствених наноса, као што су перфективност, почетност, Трајектор, Оријентир и др.” (Миљковић 2021: 251).

Универб *саобраћајка* има два значења: *саобраћајна несрећа* и *жена саобраћајац*.

Проф. Ђорић поставља питање у каквом су односу значења ових деривата и да ли је идентичан однос међу значењима *јенералке* и *саобраћајке*? Његов одговор гласи да однос међу значењима ових лексема није исти, али да се у оба случаја објашњава хомонимијом.

Сва значења деривата *јенералка* настала су универбацијом, компресијом синтагматских назива идентичног одредбеног, а различитог управног члана синтагме (*јенерална њојравка*, *јенерална њрода*, *јенерално чишћење*, *јенерална реформа*). Овакав однос међу значењима Б. Ђорић (2010: 331) назива **интерном хомонимијом**.

Б. Ђорић (2010: 330–331) примећује да су значења деривата *саобраћајка* – *саобраћајна несрећа* и *саобраћајка* – *жена њолицајац* настала на два начина. Прво је резултат универбизације синтагме *саобраћајна несрећа*, а друго је, према његовој интерпретацији, мовирани фемининум, настао од именице *саобраћајац*. Однос између универба *саобраћајка* и мовираног фемининума *саобраћајка*, дакле однос између значења два деривата који имају различиту мотивацију и припадају различитим творбеним типовима, Б. Ђорић назива **екстерном хомонимијом**.

У истом раду аутор показује и одређено колебање, преиспитујући мишљење Ц. Аврамове (2003: 32), која сматра да у творбене хомониме спадају само они деривати који припадају различитим творбеним типовима (као *саобраћајка*¹ и *саобраћајка*²).¹⁰ „Уколико бисмо наведену дефиницију творбене хомонимије применили на наш материјал, онда би се добила следећа слика: сви примери интерне хомонимије универба, били би полисе-

10 „Словообразователни омоними са онези единици, които се делят на еднакви сѣставни части – производна основа и формант, но се включват в различни СК“ (Аврамова 2003: 32).

мичне структуре, док би сви примери екстерне хомонимије били творбени хомоними јер припадају различитим творбеним категоријама” (Ђорић 2010: 333).

Дакле, нуде се два решења – однос између значења *саобраћајке* и *јенералке* може се објаснити или полисемијом или хомонимијом.

Истина је, међутим, да *јенералка* (генерална реформа) и *јенералка* (генерално чишћење) нису у односу полисемије јер једно значење није настало из другог, већ свако за себе, а нису ни у односу „интерне хомонимије”, јер постоји семантичка компонента која их повезује, а то је *још*–*јуно*, *деј*–*јално*, *свеодухвајно* *одављање* *неке делатности*.

2.2. Други пример – значење изведеница. Загребачке лингвисткиње Л. Худечек и М. Михаљевић (2009: 176) износе следеће: „Tvorenice od dviju različitih riječi mogu imati isti izraz. Mišljenja smo međutim da je tada nužno riječ o homonimnim, a ne o polisemnim riječima. Stoga se u ovome radu osobito zalažemo za načelo da su istoizrazne tvorenice od različitih riječi homonimi, bez obzira na to što riječi od kojih su tvorene (pa tako i istoizrazne tvorenice) mogu imati zajednički sem.” Тако, на пример, у хомониме спадају *ош*–*уј*–*љивај*–*ши*¹ (од *ош*–*уј*–*еј*–*ши* – *јост*–*јај*–*ши*–*јуј*–*им*) и *ош*–*уј*–*љивај*–*ши*² (од *ош*–*уј*–*јиј*–*ши* – *учиниј*–*ши*–*ш*–*јо*–*ј*–*уј*–*им*).

У потпуности се може подржати мишљење да *ош*–*уј*–*љивај*–*ши*¹ и *ош*–*уј*–*љивај*–*ши*² нису у односу полисемије, али њихов однос се не може сматрати ни хомонимијским. И у овом приступу запажамо потребу да се свака не-полисемија назове хомонимијом.

2.3. Трећи пример – значење сложеница. Н. М. Мекурјева (2017) објашњава колико греше аутори који сматрају да значења сложенице *делојлазка* (врста рибе) и *делојлазка* (врста птице) спадају у хомониме. Нису у праву ни кад *босоножка* (босонога девојка) и *босоножка* (ципеле са отвореном петом) објашњавају на исти начин. Ауторка закључује да деривати имају заједничку општу

семантику, њихова значења су посредно повезана истом мотивном речју, а различитим денотатима, па то не може бити хомонимија, већ посебна врста полисемије. Ауторка се позива и на О. С. Ахманову и њен термин *расірше-на йолисемија (разошедшейся полисемия)*.

Међутим, *делоілазка* (риба) и *белоілазка* (птица) нису хомоними јер имају повезујућу значењску компоненту – означавају животиње белих очију, али нису ни у односу полисемије јер су значења неповезана, свако је настало у засебном творбеном акту.

Примери који су до сада наведени и њихова интерпретација показује потребу аутора да се у одређивању семантичког односа између два деривата опредељују између полисемије или хомонимије. Нарочито је опасно то што упркос очигледној вези између два значења, посежу за одређивањем тог односа као хомонимичног, чиме руше општепознати и општепризнати концепт хомонимије. С друге стране, било какву значењску повезаност понекад проглашавају полисемијом, иако полисемија има своје законитости, као и давно описане механизме којима се остварује.

3. Илустрација проблема у српским речницима. Тек као илустрацију, навешћемо неколико примера обраде значења неких деривата у Речнику САНУ и Речнику МС.

горосеча¹ јек. **горосјеча** м (мн. ж) *онај који се дави сечењем дрва у шуми, дрвосеча.*

горосеча² јек. **горосјеча** ж *сечење дрва у шуми, сечење шуме.* (РСАНУ)

зелњак¹ м *зелен клиј кукуруза који се може кувајти или йећи.*

зелњак² м *зелен, незрео младић.* (РМС)

меца¹ м (обично у дечјем говору или при опонашању таквог говора) у *хий.* *значењу: медвед или лујка, иірачка у облику медведа; уп. мецо.*

мéца² ж (обично у дечјем говору или при опонашању таквог говора) у *хий*. значењу: *мечка, медведица*. (РСАНУ)

гóрчити¹, -им несвр. непрел. *имайи наѳорак укус, биийи мало ѳорак*.

гóрчити², горчѳим несвр. прел. **1.** *чинийи (нешийо) ѳорким, нейодношљивим, заѳорчавайи*. (РСАНУ)

У примеру *ѳоросеча*¹ и *ѳоросеча*², лексикограф је одлучио да се две лексеме исте форме које припадају различитим творбеним типовима (назив за вршиоца радње и назив за радњу) одреде као хомоними. Значење именице *зелењак* (назрели младић) настало је метафором од примарног значења ове именице које се односи на незрели плод биљке (у овом случају кукуруза). У питању је прототипична полисемија која се у Речнику МС обрађује степеновањем. *Меца*-мужјак и *меца*-женка су обрађени као хомоними, а *меца*-мужјак је у полисемијској вези са мецом-мужјаком играчком, али није са мецом-женком играчком. Глаголи *ѳорчийи*¹ и *ѳорчийи*² разликују се по прелазности, али су у очигледној значењској вези, иако се то не види на основу обраде у Речнику САНУ.

Да бисмо имали увид у лексикографске критеријуме за препознавање хомонима, погледали смо Упутства за израду РСАНУ, у којима се хомонимија не региструје под тим термином, већ под насловом *Сшѳеновање*, а ево и упутства: „Има случајева када речи гласе потпуно исто (и у погледу акцента), али представљају различите лексеме, било по граматичкој врсти којој припадају, било по етимологији, па се морају давати засебно. У том случају овакви хомоними дају се са „степенима”, тј. са малим арапским бројевима горе десно; напр.: **добро**¹ с (именица) и **добро**² (прилог), **бити**¹, бијем и **бити**² будем; **вија**¹ (биљка) и **вија**² (шија, врат).” Принцип је, очигледно, да се степенују лексеме које имају исту форму и исти акценат, независно од било којег другог критеријума. На први

поглед, ово лексикографско решење је недопустиво јер се коси са теоријским одређењем хомонима као лексема које припадају истој врсти речи, имају исти формални склоп, исти акценат подударују им се и сви граматички облици и нису ни у кавој значењској вези (исп. нпр. Тафра 1986; Самарџија 1989; Шипка 1990; Драгићевић 2010).

4. Од полисемије ка хомонимији и обрнуто. Мора се, међутим, запазити да, иако не следе дефиницију хомонимије, лексикографи се труде да прате други веома важан лексикографски принцип, а то је доследност, која се обезбеђује једноставним правилима, као што је оно да треба степенувати било које две различите речи које имају исти фонемски склоп и исти акценат. Иако однос међу донекле повезаним значењима деривата често не спада у полисемију ни у хомонимију, постоји велик број типова семантичких веза међу њима и лексикографски би било веома тешко представити све те односе. Представимо неке од њих.

Издвојићемо три главне могућности развоја значењског односа међу семантичким реализацијама деривата, од којих је друга најразноврснија:

а) полисемија;

б) семантичка блискост која није полисемија, а која настаје као резултат понављања истог творбеног модела;

в) хомонимија.

4.1. Типична полисемија: **кошуљица**. На примеру семантичке дисперзије лексеме **кошуљица** показаћемо да се нека значења деривата добијају полисемијом. Деминутив **кошуљица** је метафоричким путем развио значење различитих омотача, нпр. **3.** *змијска њокожица*; **4.а.** *ојна која омошава фејус док је у мајерици*; **4.б.** *ојна која обавија срце*; **5.** *целулозна ојна којом је обавијено језиро семена* итд.

Сва ова значења, иако се односе на различите семантичке и творбене категорије стварности – делове човековог или животињског тела, делове биљке, предмета итд. настала су радијалном полисемијом. Несумњиво је да се примарно значење односи на одевни предмет који човек носи уз тело, а остала наведена значења су настала од примарног, на основу семантичке везе засноване на особини кошуље да покрива, „обмотава” и штити људско тело.

Закључујемо да деривати могу имати значења настала полисемијом.

4.2. Ни полисемија ни хомонимија: **златара**. Дериват *златара* има следећа значења: **1.** *продавница злата и накита*, *златарска радња*, *златарница*. **2.** агр. **а.** *врста јабуке*. **б.** *врста белој крошја*. **3.** зоол. *врста муве чије је тело у преливу златнозелене и модре боје*.

Међу значењима лексеме *златара* постоји семантичка веза, што су и лексикографи установили и нису их обрадили као хомониме. Тај однос није полисемија јер су сва значења настала независно једно од другог, иако су сва мотивисана именицом *злато*. Очигледно је, ипак, да су значења *златара* – *врста јабуке* и *златара* – *врста крошја* у ближој вези него *златара-биљка* и *златара-продавница*. Неки аутори би овај однос третирали као творбену хомонимију јер добијени деривати припадају различитим творбеним категоријама (Радева 1991: 97; Аврамова 2003: 32). Ц. Аврамова проналази утемељење за овакав свој приступ у сасвим исправном мишљењу П. А. Собољеве да творбену полисемију и хомонимију треба посматрати одвојено од лексичке полисемије и хомонимије. Творбена хомонимија је посебан тип хомонимије који треба посматрати одвојено од морфолошке, синтаксичке, па и лексичке хомонимије (Аврамова 2003: 33).

Према нашој интерпретацији, односи међу овим значењима нису хомонимични, а у значењској структури

златїаре запажамо три нивоа семантичке бликости међу значењима, за које није лако пронаћи техничка решења у лексикографији:

1) најближи је однос између златїаре (јабукe) и златїаре (грожђа);

2) нешто удаљенији је однос између златїаре (биљке) и златїаре (животиње – инсекта);

3) још је већа удаљеност између златїаре (биљке) и златїаре (продавнице), односно између златїаре (животиње) и златїаре (продавнице).

Схема 1: Значења лексеме златара

Закључујемо да се системи значења неких лексема не заснивају на полисемији, а ни на хомонимији, али да њихова значења могу бити повезана различитим степеном бликости, иако су настала независно једна од других.

4.3. Ни полисемија ни хомонимија: **звонар**. Лексема **звонар** има следећа значења: **1.** онај који звони у звона; онај коме је дужност, занимање да удара, звони у звона. **2.** занатлија који лије звона (звоноливац). **3.** живинче (мужјак) које са звоном о враиу њредводи сѣадо. **4.** мн. покр. *младићи (обично њасѣири) који уочи Божића иду од куће до куће клеѣћући звонима и изводећи разне њре, њесме и шале.* **5.** бот. покр. *нека врѣа биљке.*

Према интерпретацији Д. Г. Премк (2004: 135), у овом случају постоје „два хомоформна творбена модела и два одвојена акта семантичко-морфолошког варирања чији се резултати повезују у једну лексему.” Прво, треће и четврто значење настало је од глагола *звонѣи*, а друго и пето од именице *звона*. И поред тога што сматра да су ова два творбена модела хомоформна, Д. Г. Премк мисли да значења *онај који звони* и *онај који лије звона*, ипак представљају „различита значења једне лексеме” (Д. Г. Премк 2004: 35).¹¹

Сложили бисмо се са Д. Г. Премк да у овом случају нема хомонимије, али јасно је и то да се систем значења лексеме **звонар** цепа у два одвојена огранка. У првом су она од глагола *звонѣи*, а у другом су деривати именице *звона*. Ни у једном од ових огранака нема полисемије, али је веза међу значењима насталих од глагола *звонѣи* јача од везе међу значењима насталим од именице *звона*, јер у огранку глагола *звонѣи* налазе се семантичке реализације које се односе на вршиоца радње (човека или животињу) који звони, а у огранку *звона* налазе се удаљене реализације – човек који лије звона и биљка која, вероватно, по облику цвета, личи на звона.

¹¹ Један од разлога који наводи Д. Г. Премк за овакво своје мишљење јесте чињеница да се у словенској лексикографској традицији, значења оваквих лексема обрађују као значења једне лексеме. Насупрот овом схватању, подсетићемо да М. Михаљевић и Л. Худачек (2009) предлажу да се значења деривата који су настали од различитих речи, а имају исти фонемски састав, обрађују као две лексеме.

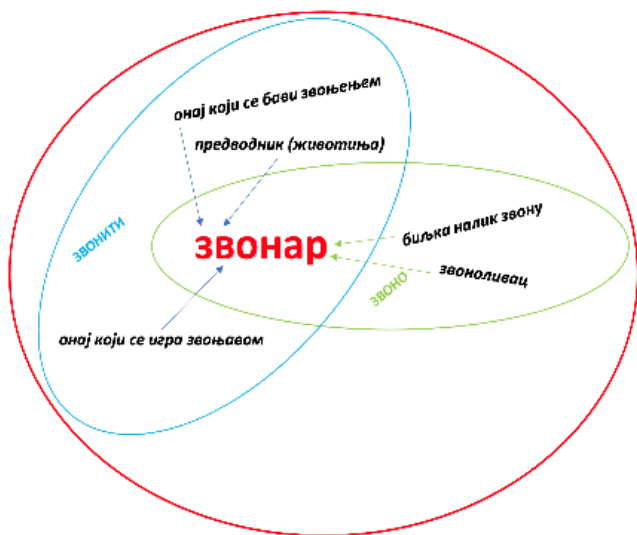

Схема 2: Значења лексеме звонар

Закључујемо да постоје деривати чија су значења настала од две творбено-семантички повезане, али различите лексеме. Та чињеница доводи до цепања значењске структуре, али нема хомонимије јер се и мотивисане речи, баш као и мотивне, налазе у творбено-семантичкој вези.

4.4. Хомонимија: **генералка**. Б. Ћорић би однос између *генералке* (генерално спремање стана) и *генералке* (генерална поправка аутомобила) назвао интерном хомонимијом, док би однос између *генералке* (генерално спремање стана) и *генералке* (жене генерала) назвао екстерном хомонимијом, а на исти начин би третирао и однос између *саобраћајке* (саобраћајне несреће) и *саобраћајке* (жене-саобраћајца).

Према нашој интерпретацији, *саобраћајка* (жена) и *генералка* (жена) нису у подједнаком односу према осталим „саобраћајкама” и „генералкама”, јер је жена саобраћајка у семантичкој вези са лексемом *саобраћај*,

као и све остале „саобраћајке”, док је *јенералка* у вези са именицом *јенерал* и нема везе са осталим „генералкама”, које су у вези са придевом *јенералан*. Због тога закључујемо да су *јенералка* (генерално спремање) и *јенералка* (жена-генерал) у односу хомонимије, док *саобраћајка* (саобраћајна несрећа) и *саобраћајка* (жена-саобраћајца) нису хомоними јер имају исту мотивацију.

Лексема *јенералка* цепа се у две лексеме – ону која обједињује значења повезана мотивним придевом *јенералан* (генерално чишћење, генерална поправка, генерална ревизија итд.) и ону која увезује значења мотивисана именицом *јенерал* (жена генерал, генералова жена). У савременом српском језику не чува се веза између придева *јенералан* и војног термина *јенерал*.

Закључујемо да међу дериватима може постојати и хомонимијски однос.¹²

5. Ка решењу проблема. Примери које смо навели указују на чињеницу да значењске везе међу дериватима могу бити различите. Најмање недоумица изазивају она значења која су несумњиво настала полисемијом или хомонимијом, а бројне недоумице изазивају она које су настала независно једна од других, процесом који се у дериватологији назива *јонављање истој творбеној модели*. Ако однос између, на пример, *злашаре* (биљке) и *злашаре* (животиње), *носача* (човека) и *носача* (предмета) не можемо објаснити полисемијом или хомонимијом, како назвати однос међу њима и шта га карактерише?

Део решења проналазимо код А. Киклевича (2008; 2014), који полази од чињенице да се значења деривата „програмирају” у језичком акту. Дериват се опире си-

12 Ево још једног примера за праву творбenu хомонимију који показује типичан начин за њихово настајање, а то је исти фонемски састав домаће речи и позајмљенице:

гòлїћ¹, -їћа м 1. *їшїћ* који није орасїао *їерјем*. 2. *їолаћ*, *їоља*.
гòлїћ², -їћа м *дем. од їол¹ (а)*: играти на голиће.

стемности у значењу, а ова појава назива се **некомпозиционалност** (адискретност) или „неоіределеннозначности“. Језички знак има бесконачну семантичку валентност, а значење деривата настаје у контексту. Таква значења нису настала ни полисемијом, а ни хомонимијом, већ *семантичком амбивалентношћу* или **амбисемијом**. Киклевич је дефинише као принцип конфигурације два значењска елемента у језичком систему: **номинативни** (који је изражен у форми и структури знака) и **интерпретативни** (који указује на говорникова знања о свету око себе). Номинативно значење се базира на буквалном, композиционалном садржају дате језичке форме и интерпретира се коришћењем језичке компетенције. Обрада интерпретативног значења захтева другачију (социокултурну) компетенцију и захтева креативност у реконструкцији полазне семантичке структуре.

Структуру деривата (нпр. односног придева) А. Киклевич (2014: 158–159) тумачи овако: **S+формант**. Номинативно значење [асерција] представља карактеристику предмета по његовом односу према **S**. Интерпретативно значење [пресупозиција] подразумева општеприхваћен однос предмета према **S** (и говорник и саговорник знају однос предмета према **S**) или се има у виду однос предмета према **S** о којем говорник има знање.

Киклевич (2014: 159) објашњава свој приступ на примеру придева *бродски* (*корабельный*). Опште, системско, номинативно значење те речи у свим његовим употребама је исто: карактеристика предмета према његовом односу са бродом. Интерпретативна компонента је такође увек иста – подразумева однос предмета према броду. У зависности од садржаја колокације и комуникативног контекста, интерпретативно значење се може конкретизовати на одређени начин.

Киклевич изводи закључак да се творба речи одликује амбивалентношћу: с једне стране, служи за упро-

шћавање номинационог система (аутоматизацији језичког понашања), а на другој, захтева активну делатност учесника у комуникацији и представља област интелектуалне и језичке креативности.

Киклевичево тумачење нам се чини прихватљивим јер полази од отворености деривата да се семантички обликује у контексту, у сталном саодносу између језичких и ванјезичких знања говорника. Иако о твореницама размишљамо као о јединицама насталим у синтагматским спојевима које се базирају на композиционалности, прихватљиво делује размишљање о суштинској некомпозиционалности деривата, тј. о њиховом опирању стално истом семантичком резултату из споја између основе и суфикса. Можда је амбисемија деривата управо показатељ чињенице да деривате у менталном лексикону не памтимо у целини, већ да их стално изнова градимо приликом сваке нове потребе, а резултата има безброј јер они зависе од ванјезичких потреба.

6. Сажетак и закључци. У раду се, на примеру семантике деривата, указује на чињеницу да се однос међу њиховим значењима може заснивати и на другачијим процесима, а не само на полисемији и хомонимији.

Да би се показала склоност лингвиста да однос међу значењима деривата посматрају као дихотомију полисемија – хомонимија, два процеса који се допуњавају и међусобно искључују, наведена су тумачења српских, хрватских и руских лингвиста о значењу универбата, деривата и композита.

Осим у теоријским радовима, склоност свођења односа међу значењима деривата на полисемију или хомонимију запажамо и у начину на који се обрађују деривати у речницима. Наведено је и анализирано неколико примера за деривате-хомониме у српским речницима, који указују на различите врсте грешака у обради хомонима.

У раду је, затим, показан спектар односа међу значењима деривата од чисте полисемије, преко односа који то нису, до чисте хомонимије. На примеру значења лексе-*ме кошуљица* показано је да деривати могу имати значења настала полисемијом. Значењска мрежа деривата *златшара* показује да се системи значења неких лексема не заснивају на полисемији, а ни на хомонимији, али да њихова значења могу бити повезана различитим степеном блискости, иако су настала независно једна од других. На примеру лексе-*ме звонар* показано је да постоје деривати чија су значења настала од две творбено-семантички повезане, али различите лексе-*ме*. Та чињеница доводи до цепања значењске структуре, али нема хомонимије јер се и мотивисане речи, баш као и мотивне, налазе у творбено-семантичкој вези. Лексема *јенералка* указује на чињеницу да међу дериватима може постојати и хомонимијски однос.

Семантички однос међу оним значењима деривата који су настали понављањем истог творбеног модела, а не неким од механизма полисемије у литератури је назван *амбисемија*. У раду је представљено на који начин се објашњава овај појам.

Најважнији закључци овог истраживања јесу следећи:

Прво. Семантици дводелних језичких структура, као што је дериват не може се прилазити на исти начин као једноделним јединицама. Дериват као дводелна конструкција садржи номинативну и интерпретативну компоненту и врло је подложен утицају контекста, који му омогућава велики број интерпретација и отворену семантичку структуру. Значења се развијају не ослањајући се једно на друго, већ на потребе ванјезичке стварности. Такав однос не може се назвати полисемијом, а ни хомонимијом. Може се прихватити Киклевичев термин и појам *амбисемија*.

Друго. Амбисемија захтева даљу разраду. Показали смо у раду да постоје различити типови таквих веза, у зависности од тога да ли се значење односи на појмове

из исте категорије стварности или из различитих категорија. Тако је, на пример, ближи однос између *злашаре-јабуке* и *злашаре-грожђа*, него између *злашаре-јабуке* и *злашаре-продавнице*.

Треће. Чини се да не постоје техничке могућности којима би лексикографи могли описати све типове односа о којима је било речи у овом раду. Чак и када би такве могућности постојале, оптерећивале би кориснике речнике, па чак и образоване лексикографе. Пошто употреба речника мора бити једноставна, предлажемо да се задрже традиционални лексикографски принципи, али да се степеновање као лексикографски поступак не назива хомонимијом, јер се на тај начин бележе различити односи међу којима су хомоними само једна могућност.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразователни тенденцији при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*, Софија: Heron Press.
- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и орџанизација лексичкој сисџема у срџскоме језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија срџској језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Киклевич 2008: Александр Киклевич: „Семантическое варьирование, семантический инвариант и амбисемия (на материале русского языка)”, *Slavia Orientalis* LVII/1, 131–145.
- Киклевич 2014: Александр Киклевич: „Амбисемия в словообразовании”, *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte*, Svetlana Mengel (Hg.), Berlin: Lit Verlag, 143–163.
- Меркурјева 2017: Наталија Михайловна Меркурјева: „Полисемия и омонимия композитов”, *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 7–3 (73), 146–148.

- Миљковић 2021: Вања Миљковић, *Коїниїивнолінівїсїїчккк и-їїраживање їлаїолскїх їрефїкса у савременом срїском їезїку*, необјављена докторска дисертација, одбрањена 2021. године на Филолошкком факултету Универзитета у Београду.
- Радева 1991: Василка Радева, *Словообразуването в бїлгарскїя книжовен език*, Софїя: УИ „Свети Климент Охридскї“.
- Самарџија 1989: Marko Samardžija: „Homonymi u hrvatskom knji-ževnom jeziku“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24, 1–71.
- Тафра 1986: Branka Tafra: „Razgraničavanje homonimije i polisemi-je (leksikološki i leksikografski problem)“, *Filologija* 14, 381 – 393.
- Худечек и Михаљевић (2009): Lana Hudeček i Milica Mihaljević: „Homonymija kao leksikografski problem“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 159–186.
- Ђорић 2010: Божо Ђорић: „Универбизација у српском їезїку на фону хомонимїје“, *Новые явления в славянском словообразовании*, под ред. Е. Петрухиной, Москва: МГУ, 326–337.
- Шипка 1990: Данко Шипка, *Лексїчка хомонимїја*, Сарајево: Институт за їезик и књижевност у Сарајеву.
- Щчерба 2009: Л. В. Щчерба: „Опыт общей теории лексикографии“, *Лексикография русского языка*, хрестоматия и учебные задания, составители Л.А. Ивашко и др., впервые опубликовано в 1940 году, Санкт-Петербург: Факультет филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета, 5–19.

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник срїскохрваїскоїа књижевної їезика I–VI*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник срїскохрваїскої књижевної и народної їезика*, I–XXI, Београд: Институт за српскї їезик САНУ, 1959 – .
- РСЈ: *Речник срїскоїа їезика*, Нови Сад: Матица српска, 2018.
- Уїуїсїїва за израду Речника САНУ*, интерни рукопис Института за српскї їезик САНУ.

ПРЕЛАЗНИ КАРАКТЕР ПРЕФИКСОИДА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Префиксоид – коренска или афиксална морфема? У вези са статусом префиксоида, дериватолози углавном размишљају о томе да ли они спадају у коренске или у афиксалне морфеме. Од статуса префиксоида зависи да ли твореница која садржи ову компоненту спада у сложенице или у префиксале. Већина аутора сматра да префиксоиди спадају у везане основе. Навешћемо неколико приступа.

У уџбенику Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2005: 136), префиксоиди су дефинисани као „везане морфеме сличне префиксима, тј. стварно основе речи из грчког, одн. латинског језика које се у датом облику налазе само у сложеницама: *аеро-*, *ауџо-*, *хидро-*, *макро-*, *микро-*, *ајро-*, нпр. у речима као што су *аеродром*, *аеродинамика*, *аерофотографија*, *ауџосуџесија*, *хидроградња*, *хидродинамика*, *макроекономија*, *микроајмосфера*, *ајроиндустија*, *ајропроизводи*.”

Приступ префиксоиду као везаној основи у средњошколском уџбенику вероватно је преузет од С. Бабића (2002: 37). Овај аутор префиксоиде сматра везаним основама и каже да није лако такве јединице одредити као префикс или

као везану основу, посебно ако су те јединице страног порекла. Као критеријум, Бабић узима могућност њиховог сврставања у оне које су блиске пунозначним или помоћним речима, и то на основу поседовања зна-

чења својственог пунозначним или помоћним речима. Ако се јединица може свести на пунозначну реч, третира се као везана основа, а ако се може посматрати као помоћна реч, она спада у префиксе. Тако се, на пример, *аіро-*, *хидро-*, *макро-*, *микро-* третирају као везане основе, јер значе *земљо-*, *водо-*, *велико-*, *мало-*, а јединице *аніи-*, *архи-*, *иніиер-*, *суіиер-*, *уліира-* спадају у префиксе јер значе *іроіиив*, *изнаг*, *међу*, *нај* итд. „Префиксима сличне основе каткада се називају префиксоиди, а суфиксима – суфиксоиди, но тиме се уједно казује да нису префикси ни суфикси, него само да су њима слични” (Бабић 2002: 37). Префиксоид је, дакле, према С. Бабићу, везана основа (а не афикс), а да би била префиксоид, мора имати значење као пунозначна реч (именица или придев). Ако таква јединица има значење непупнозначне речи (прилошко или предлошко), она спада у префиксе.

И. Клајн (2002: 145) прихвата Бабићеву сугестију „да оне елементе који се не могу идентификовати ни с каквом одређеном самосталном речју (као у примеру *іра-*) треба сматрати префиксима”. Он наводи и следеће критеријуме (исп. Клајн 2002: 145–156): а) ако је у првом делу основа од које постоје изведенице, онда нема сумње да је префиксоид, нпр. *ісихо-* (*ісихички*), *еіино-* (*еіинички*), *іиермо-* (*іиермички*), *хидро-* (*хидраніи*) итд.; б) велика већина префиксоида има два слога, само неколико их има по три, а „четворосложних префиксоида практично и нема”; в) финално *о* је једно од типичних обележја префиксоида. И. Клајн, међутим, примећује да ови критеријуми представљају само тенденције, а не законитости за препознавање префиксоида. Закључујемо, на крају, да И. Клајн префиксоиде сматра основама, иако их убраја у афиксоиде (а то значи да им даје посебан статус у оквиру основа), да их разликује од префикса, али да грађење речи са префиксоидима убраја у *слаіање* с афиксоидима (Клајн 2002: 141).

Сличан приступ имају и хрватске лингвисткиње Б. Тафра и П. Кошутар (2009: 99–100). На примеру именице *еколоїја* оне показују да компонента *еко-* не може бити морфема јер се у том случају екологија састоји из два афиксоида (префиксоида и суфиксоида), а такве лексеме не постоје. Ипак, ауторкама остаје једна недоумица – ако су *еко-* и *-лоїја* основе, остаје нејасно због чега им се не могу додати префикси или суфикси.

Баш као и И. Клајн, тако и неки хрватски лингвисти сматрају да творбу речи са префиксоидима треба посматрати као посебан начин творбе (исп. Михаљевић и Рамадановић 2006; Тафра и Кошутар 2009), а Клајн, поновимо, тај начин творбе сматра слагањем с афиксоидима, чиме се потврђује његово уверење да су префиксоиди, ипак, основе, а не морфеме.

2. Страни префиксоиди и/или префикси. На једној страни, проблем је, као што је приказано, идентификовати ове јединице као основе или као морфеме, али, с друге стране, постоји проблем њиховог статуса као афикса или афиксоида (тј. префикса или префиксоида). Иако постоје и препозитивне компоненте домаћег порекла (*їоло-*, *јуїо-*, *ново-*, *део-*), највеће недоумице изазивају оне страног порекла. Иван Клајн (2002: 197–203), примењујући критеријум порекла, строго је раздвојио стране префиксе од домаћих префикса и од префиксоида, поделио стране префиксе на грчке и латинске, па је, рецимо, компонента *суїер-* одређена као латински префикс (исто као код Бабића, али према другачијем критеријуму). Међу грчке префиксе спадају *макро-*, *микро-*, *хийер-* и др., а међу латинске *макси-*, *мини-*, *мулїи-*, *улїира-* итд.

И. Клајн (2002: 194) примећује да стране префиксе треба одвојити од домаћих, не само због порекла већ и због неких специфичности које поседују: јављају се претежно у ученим речима новијег порекла; спајају се већином са страним основама; у односу на врсте речи пона-

шају се супротно од домаћих (највише их има с именицама, мање с придевима, а најмање с глаголима); ретко улазе у префиксално-суфиксалне творенице.

Јасно је, дакле, да многи страни префикси, нарочито они вишесложни, нису типични префикси. Тако, на пример, у многим граматикама стоји да компонента *су-йер-* спада у префиксе јер по пореклу то јесте. Поставља се питање да ли је порекло довољан критеријум да *суйер-*, *хийер-*, *мулџи-* итд. и данас убрајамо у префиксе. Како решити однос између страног префиксоида и префикса у наставној пракси? Зар треба очекивати да наставник и ученик користе речнике страних речи како би утврдили да ли је нека јединица префикс или префиксоид? И има ли смисла као посебне начине творбе посматрати грађење речи додавањем страних префикса, домаћих префикса, страних префиксоида, домаћих префиксоида?

И аутори неких важнијих граматика у словенском свету поступају као И. Клајн, па интернационалне препозитивне компоненте деле, према пореклу, на префиксе и префиксоиде.

Руски лингвисти (Шведова и др. 1980: 311) придевске префиксе *суб-*, *суйер-*, *џиранс-*, *улиџра-*, *ексџира-* раздвајају од везаних компонената сложеница *квази-*, *йсеудо-*, *дио-*, *јео-*, *хидро-*, *микро-*, *макро-*, *моно-*, *јоли-* (Шведова и др. 1980: 320).

И украјински лингвисти међу именичким префиксима наводе и: *анџи-*, *архи-*, *вице-*, *ексџира-*, *суйер-*, *улиџра-* итд. (исп. Русановский и др. 1986: 199).

Другачије о томе размишља бугарска лингвисткиња Ц. Аврамова (2003: 34), која све овакве стране препозитивне компоненте дели на префиксоиде и радикасоиде. Критеријуми за њихово разликовање нису претерано прецизни, али обично се предлаже критеријум апстрактно/конкретно, непредметно/предметно. Радикасоиди изражавају предметно значење (*авио-*, *ауџио-*, *ајро-*, *дио-*, *видео-*, *диско-*, *еко-*, *елекџиро-*, *енерџио-*, *евро-*, *крими-*, *нар-*

ко-, радио-, шеле-), а префиксоиди (анџи-, вице-, екс-, квази-, конџира-, микро-, макро-, меџа-, мини-, нео-, џосџи-, џсеудо-, суџер-, улџира-, хџер-, џоџи-) означавају односе (локативне, темпоралне, квалитативне, квантитативне, хијерархијске итд.). Префиксоиди су ближи префиксима него радикасоиди, јер ни префикси немају предметно значење. Неки аутори (на пример, бугарска лингвисткиња Ц. Аврамова) грађење твореница помоћу префиксоида сматрају деривацијом, а грађење помоћу радикасоида – композицијом. Као посебан тип твореница издвајају се тзв. *афиксоидни комџозиџи*, који се састоје из радикасоида и суфиксоида, нпр. *еврофил*.

Тако, за Ц. Аврамову, *суџер*- представља префиксоид (зато што означава нешто апстрактно и непредметно), за С. Бабића – то је префикс (зато што му је значење блиско непунозначним, помоћним речима), а за И. Клајна – то је такође префикс, али према критеријуму порекла.

3. Страни префиксоиди као везане основе, афиксоиди или афикси – предлог. У решавању овог питања врло конструктиван приступ има Н. В. Ваганова. Полазећи од руске литературе и терминологије, Н. В. Ваганова (2013: 36) афиксоиде сматра морфемама „переходног карактера” (прелазног карактера) и примећује да они представљају развојну етапу од корена ка афиксу. Ауторка износи мишљење Јанко-Триницке да су афиксоиди по пореклу коренске морфеме које су током језичког развоја изгубиле коренску семантику и добиле типизовану, која личи на семантику афикса. Она, затим, запажа „дифузни карактер” ових јединица и објашњава их на примеру компоненте *муџи*- у руском језику. Наиме, у енглеском језику ова јединица представља префиксоид, а у руском језику се приближава префиксу.

Овде је врло важно нагласити фазикарактер препозитивних компонената, немогућност прецизног утврђивања њиховог статуса, променљивост њиховог иденти-

тета од основе ка афиксоиду, од афиксоида ка афиксу, од основе или од афиксоида ка самосталној лексеми итд. Због те флуидности у статусу ових јединица, сматрамо оправданим мишљење пољске лингвисткиње А. Нагурко (2000), која оправдава чињеницу да пољски лингвисти овакве јединице најчешће неодређено зову *czastki* (елементи), а творенице са таквим елементима – *złożenia, złożenia jednostronne motywowane, quasi-złożenia* итд.

Једно од могућих термилолошких решења (да би се избегло одређивање таквих јединица као коренских морфема, афикса или афиксоида) јесте употреба термина *йрејозиџивна комјоненџиа*. Друга могућност јесте да се све ове јединице обједине под једним термином *йрефиксоид* и да се даље не рашчлањавају на префиксе и префиксоиде, јер се страни вишесложни префикси све више приближавају префиксоидима.

Компоненте *ауџо-* или *радио-* нико не би третирао као префиксе, јер је јасно да то нису. У вези с њима постоји дилема да ли их уврстити у основе или у префиксоиде, али у вези с јединицама *сујер-*, *муџи-*, *макро-*, *мини-* и другим вишесложним страним префиксима више није јасно да ли још увек спадају у префиксе или у префиксоиде.

Сматрамо да се компонента *сујер-* и све остале које се, по пореклу, третирају као страни префикси не могу више тако посматрати, јер су у последње време знатно измениле свој статус и приближиле се јединицама као што су *аудио-*, *радио-* итд. Највидљивија манифестација измене њиховог статуса јесте довољно семантичко „оснаживање” које им омогућава самосталну употребу. Све ове јединице, из обе групе, све чешће се самостално употребљавају, а та чињеница у потпуности обесмишљава њихово сврставање у везане основе или у префиксе. Нису све оне стигле до истог степена слободне употребе, али њихова лексикализација и прелазак у категорију непроменљивих придева или прилога чини их јединицама које су на путу од афикса ка лексе-

ми, а не више од везане основе ка афиксу. Зато их не бисмо више делили према критеријуму порекла (јер су најновије употребне могућности ових компонената то обесмислиле), већ према критеријуму значења. Зар има смисла о јединици *сујер* говорити као о некаквом префиксу или о везаној основи када се она данас користи као придев, прилог и, на крају, као афиксоид? Обратимо пажњу на примере:¹³

Не могу сви људи да буду хипер! (Данас, 2019)

Расписан је позив за бесплатни мониторинг за микро, мала и средња предузећа (Данас, 2019).

Важно је да се прецизира да ли су електране изграђене у Европи мале или мини (Данас, 2019).

Ове које намеравају да граде у Србији више су микро него мини (Данас, 2019).

Постоји слика да је оно што је микро исто као оно што је макро (Пешчаник, 2005).

Музика не приказује; она је фигура; не даје средину, живот, већ оно што је ултра (СрпКор, 2013).

Премда је паковање било мини, уживање је било макси (СрпКор, 2013).

Засад ради само једна „мулти” основна школа. (Полиџика, 2000–2001).

Државна управа, полиција и здравство су увелико „мулти” (Полиџика, 2000–2001).

Мало ми је смешно да је иста резолуција била ултра, супер, гига, мега, а сад је одједном крш (СрпКор, 2013).

Јасно је да се последњих деценија препозитивне компоненте семантички и функционално обогаћују, што им омогућава осамостаљивање. Оваква употреба још увек је карактеристична само за разговорни функционални стил и, донекле, за новинарски, али судећи по томе у

13 Аутор рада захваљује на примерима доц. др Милошу Утвићу, који се потрудио да их пронађе у СрпКору и другим изворима на интернету.

којој се мери повећава број непроменљивих детерминатора у српском језику, можемо само очекивати њихово даље ширење.¹⁴

4. Закључне напомене. Имајући у виду све што је у раду речено, сматрамо да треба преиспитати поделу вишесложних страних препозитивних компонената на префиксе (који по пореклу спадају у ову групу: *сујер-*, *хијер-*) и префиксоиде (обично настале скраћивањем неких страних речи: *радио-*, *ауџо-*) и увести поделу ових јединица по значењу. Прихватљива је подела коју предлаже Ц. Аврамова на префиксоиде и радикасоиде. Префиксоиди означавају односе (локативне, темпоралне, квалитативне, квантитативне, хијерархијске итд.: *анџи-*, *вице-*, *екс-*, *квази-*, *конџира-*, *микро-*, *макро-*, *меџа-*, *мини-*, *нео-*, *џосџи-*, *џсеудо-*, *сујер-*, *уџира-*, *хијер-*, *џоџи-*), а радикасоиди изражавају предметно значење (*авио-*, *ауџо-*, *аџо-*, *дио-*, *видео-*, *диско-*, *еко-*, *елекџиро-*, *енерџо-*, *евро-*, *крими-*, *нарко-*, *радио-*, *џеле-*). Прихватљиво је, такође, да за све ове јединице користимо заједнички термин – *џреџозиџивна комџоненџа*.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразователни тенденџии при съществителните имена в бџлгарския и чешкия език в края на XX век*, Соџија: Heron Press.

14 У раду *Правоџисна решења нових речи у срџским џџамџанџм медиџима* (Драгићевић 2019) скренули смо пажњу и на све веџи број именичких спојева у којима је једна именица детерминатор другој (*меџафон диџломаџиџа*, *џулаш комунизам*, *џикини судџа*), којима се такође увећава употреба непроменљивих детерминатора у српском језику. Предложили смо да се сви овакви спојеви пишу са цртицом, а да се сви спојеви са препозитивним компонентама пишу састављено. Тиме би се, бар у некој мери, смањила неконтролисана употреба непроменљивих детерминатора који нису у духу српског језика. Без те интервенџије, према закону аналогије, слободно ће се сви префиксоиди, без изузетка, употребљавати и као самосталне речи.

- Бабић 2002: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, treće, poboljšano izdanje, Zagreb: Nakladni zavod Globus, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Ваганова 2013: Н. В. Ваганова, „Морфемный статус препозитивного элемента MULTI- (МУЛЬТИ-) в английском и русском языках”, *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, 2013, 1(2), 36–40.
- Драгићевић 2019: Рајна Драгићевић: „Правописна решења нових речи у српским штампаним медијима” *Нови љрилози српском љравойису*, приредио Милош Ковачевић, Нови Сад: Матица српска, Вишеград: Андрићев институт, 2019, 141–155.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Први део: Слагање и префиксација, Београд: ЗУНС, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Михаљевић и Радмановић 2006: Milica Mihaljević i Ermina Ramadanović: „Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima)”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 193–211.
- Нагурко 2000: Alicja Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, wyd. 4, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Русановски 1986: В. М. Русановский (ответственный редактор), *Украинская грамматика*, Киев: Академия наук Украинской ССР, Институт языковедения им. А. А. Потебни, Наукова думка.
- Станојчић и Поповић 2005: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаїїика српскоїа језика за I, II, III, IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тафра и Кошутар 2009: Branka Tafra i Petra Košutar, „Rječotvorní modeli u hrvatskom jeziku”, *Suvremena lingvistika*, 67, 87–107.
- Шведова 1980: Н. Ю. Шведова (главный редактор), *Русская грамматика*, том I, Москва: Академия наук СССР, Институт русского языка, Издательство „Наука”.

ГЛАГОЛСКИ ДЕМИНУТИВИ ИЗМЕЂУ ТВОРБЕНОГ И УПОТРЕБНОГ ЗНАЧЕЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Подстицај за истраживање. Једна опаска Игора Степановича Улуханова инспирисала нас је на истраживање које је спроведено 2018. године (исп. Драгићевић 2018), а пошто интерес тада није задовољен и питање није закључено, настављамо да се бавимо том темом и у овом раду.

И. С. Улуханов (2006: 8–9), следећи Д. Арутјуну, приметио је да је позитивна/негативна компонента, тј. субјективна оцена, најупадљивији сегмент прагматичког значења и да се кроз њу испољава максимум контекстне зависности.

„Као пример, И. С. Улуханов наводи руске глаголе са конфиксом *на-* + *-ся*, за које каже да ће позитивно или негативно значење добити у зависности од лексема са којима се употребљавају у истом контексту. Степен те узајамне везе (коју Улуханов назива прагматичком) може бити различит и условљен је ставом говорника о резултату радње, а испољава се кроз асоцијације говорника и може се анализирати у асоцијативним речницима. Тако су, на пример, асоцијације на резултат глагола *и́гра́ти* чешће позитивне (нпр. *задовољство*) него негативне (нпр. *умор*). Глагол *наигра́ться* обично се у речницима руског језика дефи-

нише неутралном дефиницијом *довољно се њошра-иши*, не указујући ни на позитивну ни на негативну оцену радње. Међутим, из реченице *Я сегодня наигрался*, захваљујући прагматичкој вези између радње и субјективног става према њеном резултату, говорник руског језика добиће информацију да се онај ко изговара дотичну реченицу данас и науживао. Овакво значење Улуханов назива *јаким* јер се остварује у сасвим неутралном контексту. Ако игра није пријала и ако је изазвала, на пример, умор, говорник ће морати то да нагласи у контексту, нпр. *Я сегодня наигрался до изнеможения*. Такво значење глагола (које постаје негативно захваљујући некој лексеми у улози семантичког детерминатора) Улуханов назива *слабим*” (Драгићевић 2018: 66–67).

Инспирисани овим тврдњама И. С. Улуханова, истражили смо значења неколико лексема у српском језику и закључили да има оних које су наизглед неутралне, али њихова употреба показује да говорници српског језика „боје” њихово значење пожељним или непожељним нијансама. Такав је случај са глаголом *њочиниши*.

„Иако ништа у речничким дефиницијама глагола *њочиниши*, а ни у његовој творбеној структури не указује на било какву негативну/непожељну компоненту у његовој семантици, он се, ипак, везује готово искључиво за лексеме са непожељним значењем. Електронски корпус српског језика указује на следеће допуне: *починити злочин, њеноцид, њрех, њрешку, кривично дело, њлуйоси, зло, невоље, њнравду, убиство, самоубиство, крађу, њрекршај...* Ево каквим су речима-асоцијацијама студенти допунили овај глагол: *злочин* (22), *њрех* (7), *њрешку* (6), *убиство* (6), *кривично дело* (2), *њрекршај* (2), *њрељуду* (2), *самоубиство* (2), *злодело, крађу, њнравду, њресиуи, шишеиу*.

Асоціјаціје студената указују на чињеницу да је локаціја *йочинийи злочин* врло чврста. Она потиче из административног функционалног стила и, преко новинарског, нашла се и у разговорном. Утицала је на валентност глагола *йочинийи* са именицама које означавају манифестаціју злочина или су у некој ближој семантичкој вези с том лексемом. Овај пример одлично објашњава како лексеме стичу домен примене” (Драгићевић 2018: 69–70).

Неслагање очекивања између семантички неутралних творбених морфема деривата *йочинийи* и „додатка на казано”¹⁵ који се добија у реалном животу те лексеме указује на чињеницу да постоје знања о употреби лексема у матерњем језику којих нису свесни чак ни говорници тога језика, иако непогрешиво употребљавају лексему, уважавајући неписана правила њене употребе. Бити говорник неког језика подразумева и нека скривена знања на основу којих се може разликовати матерњи говорник од онога који то није, а матерњи говорник понекад не може чак ни да објасни какву је грешку направио странац у наизглед правилној реченици. Наставом страног језика није могуће покрити сва знања о употреби лексема која поседују матерњи говорници, а такви семантичко-прагматички слојеви до којих можемо доћи само истраживањем контекста представљају велики истраживачки изазов. Зато настављамо да га испитујемо.

2. Класификација грађе. У нашој грађи највише је глагола. Запажамо да их је могуће поделити у три групе према критеријуму степена (не)очекиваности додатних конотативних семантичких компонената.

У првој групи налазе се они који не буде никаква очекивања у вези са „додатком на казано”. Глагол *йочинийи* спада у такве лексеме. Додатне конотативне семантичке

15 Ирена Грицкат (2020: 257).

компоненте представљају право изненађење и изворни говорници српског језика их углавном не региструју у језику.

У другој групи налазе се они који такву могућност остварују у секундарном значењу. Такав је, рецимо, глагол *йобрайи*, који се у основном значењу односи на бране плодова биљака, али секундарно, метафорички, може означавати и „сабирање неких апстракција”. Испоставило се, међутим, да се у том случају, сабирају увек само позитивне појаве. Корпус указује на следеће: „побрати *айлаузе*, *йозиивне крииике*, *еийиее*, *йризнања*, *симйаије*, *комйлиментее*, *йохвале*, *ловорике*, *добре оцене*, *заслује*, *овације*... Асоцијације студената: *симйаије* (10), *йохвале* (9), *зезде* (3), *усеихе* (3), *айлаузе*, *доказе*, *заслује*, *знање*, *кајмак*, *ловорике* (2), *овације*, *йризнања*, *йанйијеме*” (Драгићевић 2018: 73). Пошто се овај неочекивани семантички додатак дешава у метафоричком значењу, додатне семантичке компоненте представљају мање изненађење, јер експресија може бити придодата метафоричности.

У трећу групу спадају глаголи код којих се очекује одређени степен експресивности, као што су, на пример, глаголски деминутиви, на којима ћемо се задржати у овом раду. Експресивност ових глагола најмање изненађује, па су зато сврстани у трећу групу, али изненађују путеви те експресивности, начини на који се она реализује.

3. Опште напомене о глаголским деминутивима. Према Ирени Грицкат [1955–1956 (2020: 205)], глаголска деминуција је у српском језику далеко развијенија него у осталим словенским језицима. Док се у другим словенским језицима она постиже малим бројем префикса и скоро да не постоји суфиксна глаголска деминуција, у српском језику је суфиксација глагола врло распрострањена и жива појава.

Задржаћемо се на неколико продуктивних глаголских деминутива: *йевуцкайи*, *живуцкайи*, *чийуцкайи*, *йисуцкайи*, *йискараји*, *йрчкараји*. Пре него што пређемо на чињенице од значаја за овај рад, навешћемо неколико општих информација о суфиксима ових глагола.

„Из саме природе глаголских речи проистиче то да њихово ’умањивање’ мора бити друкчије природе него ’умањивање’ било именица било придева. Деминутивни глагол може значити да се радња врши кратко време, повремено а не трајно, учестало а притом с мањим интензитетом, или тренутно, иако јој је природа трајна; или се радња врши са ситнијим резултатом, ако јој је значење резултативно; или се уопште врши нека неважна радња, несавршена, недовршена, или налик на основну радњу. С друге стране су присутни и они моменти који присуствују при деминуцији других речи: посматрање радње са симпатијом или, обратно, с иронијом и сл. Све ово показује да у вези с глаголима назив ’деминутивни’ треба схватити у условном, доста проширеном смислу” [Грицкат: 1955–1956 (2020: 207)].

Деминутивност глагола се у српском језику најчешће постиже додавањем елемента *k*- одмах иза корена речи.¹⁶ Најфреквентнији деминутивни глаголски суфикси у српском језику јесу *-ка*, *-кара*, *-уца*, *-уца*, *-ука*, *-уши*, *-ушка*. Задржаћемо се на два суфикса: *-кара* и *-уца*. М. Стевановић (1989: 591) примећује да су глаголи с овим суфиксима веома ретки, појединачни, само их спомиње у својој књизи, не задржавајући се на њима, и каже да су они делимично пејоративног карактера, али да им је „претежнија деминутивна нијанса од пејоративне”.

16 О комбиновању елемента *k*- с тематским вокалима или суфиксима исп. Грицкат [1955–1956 (2020: 205–255)].

И С. Бабић (2002: 533) набраја суфиксе за грађење глаголских умањеница и констатује да су ретки и да „знача да се радња врши у мањој мјери од просјечне, нормалне радње, тј. врши се мало, по мало, sitно, у малим, кратким покретима, са slabijим интензитетом, lagано. Обично су уз та значења повезана и разна осјећајна значења, посебне стилске вриједности.” Додаћемо још и да ниску фреквенцију глаголских деминутива бележи Електронски корпус српског језика СрпКор, у којем смо потражили ове лексичке јединице у књижевноуметничком функционалном стилу. Ирена Грицкат је у праву када каже да доста афикса учествује у глаголској деминуцији, али да деривати настали у том процесу нису нарочито фреквентни.

Суфиксом *-уцка* изведени су глаголи *йевуцкайи*, *живуцкайи*, *чијуцкайи*, *йисуцкайи*. Према оцени И. Клајна (2003: 335), овај суфикс је „данас најпродуктивнији [глаголски] деминутивни суфикс, вероватно захваљујући томе што је и фонетски најизражајнији”. И. Грицкат сматра да глаголи са *-цк-* имају јачу деминутивну способност од глагола на *-ц-* јер поседују двоструки знак деминуције.

Глаголи *йискарайи* и *йрчкарайи* изведени су суфиксом *-кара*. И. Клајн (2003: 331) примећује да овај суфикс, по свом пореклу, представља суфикс *-арайи* проширен елементом *к-*. У глагол обично уноси значење безначајности радње.

3.1. Истраживања која ће бити узета у обзир. При анализи изабраних глагола имаћемо у виду и рад Ирене Грицкат (1988), у којем је она истражила значењске „присенке” деминутивних глагола у српском језику, па их је на основу прецизне, врло деликатне анализе класификовала према одликама које се везују за радњу коју означавају. Тако је установила да неки од њих означавају радњу која се врши на разним местима; у кратким временским одсечима; у неједнаким временским размацима; тихо; овлаш; нервозно; кришом; ненаметљиво; изазивачки итд.

Упоредићемо своја запажања и са онима које је изнела Д. Вељковић Станковић (2012), која је значењске „присенке” одабраних деминутивних глагола проверила помоћу анкете спроведене 2012. године међу 106 студената друге и треће године србистике Филолошког факултета Универзитета у Београду.

Један од анкетних задатака био је да испитаници опишу значење типичних деминутивних глагола у српском језику (*йевуцкайи*, *чийуцкайи*, *живуцкайи* итд.). Највећи број студената описао је глаголску деминутивност као снижену динамику или интензитет радње (56 студената или 43,41%). На другом месту је темпорална сегментација (учесталост) и/или ограниченост (55 студената или 42,64%), док је само 13,95% студената (укупно њих 18) препознало у деминутивним глаголима и значење става говорника – то су „радње које се врше више успут, нехајно, необавезно, овлаш, мирно, опуштено, са лагодношћу, са дозом надахнутости, са раздраганошћу, весело” (Вељковић Станковић 2012: 512).

3.2. Певуцкати. И. Грицкат [1988 (2020: 262)] примећује да се „-уцк- везује увек за неко умањивање” и да се зато може рећи да је то средство семантизовано, што значи предодређено за типична деминутивна значења. Резултати анкете Д. Вељковић Станковић (2012: 501) показују да „изворни говорници српског језика највећи потенцијал умањивања препознају у творбеном форманту -уцка”. Студенти србистике су глагол *йевуцкайи* оценили као најбољи пример глаголског деминутива овог глагола. Просечна вредност слободно оцењеног степена умањености на скали од 1 до 10 износи 8,05 (*йевушији*: 7,43; *йевушкайи*: 6,86; *йевуцнуји*: 5,22; *йевкайи*: 4,52; *йевуцаји*: 3,85; *йевнуји*: 3,47; *йевукайи*: 3,00).

Из представљених навода закључујемо да је глагол *йевуцкайи* типичан деминутивни глагол. Имао је ту вредност осамдесетих година XX века, када га је проу-

чавала И. Грицкат, а имао ју је и почетком друге деценије ХХИ века, када га је истраживала Д. Вељковић Станковић. Очекујемо, дакле, да тај глагол означава снижену динамику или интензитет певања, затим певање које се понавља у кратким одсецима и/или (у најмањој мери, према оцени студената србистике) став говорника – мирно, опуштено, нехајно, необавезно певање или оно које се обавља надахнуто, весело, раздрагано.

Грађа из електронског корпуса СрпКор, из којег смо издвојили само примере из књижевних дела, потврђује очекивања: *Али анђели као да сѝварно ѝевуцкају с њим* (Е. М. Ремарк). *Прегузе ѝо канцеларији малу јуѝарњу шеѝњу, ѝевуцкајући и ѝоѝевајући* (Ј. Хашек). *Деца и бабе иѝрали су се и ѝевуцкали ѝо клуѝама и ѝо ѝрави* (М. Црњански). *Снеѝ се није ѝоѝио ѝужно, неѝо је ѝевуцкао и кикоѝао и цурио за враѝ* (М. Црњански). Баш као што је и очекивано, у свим овим примерима радња се одвија смањеним интензитетом, на махове, нехајно и, што је посебно важно за ово истраживање – са задовољством, с уживањем. И управо се тако може описати очекивана експресивност овог глагола. За њу имамо потврду, као што је представљено, у оцени Ирене Грицкат (на основу ситуације у српском језику у другој половини ХХ века), у језичком осећању стручних говорника српског језика из првих деценија ХХИ века, а на то указује и понеки пример из књижевноуметничког стила.

Међутим, сасвим другачију ситуацију запажамо у корпусу примера из новинарског и разговорног стила у српском језику данас, на прагу треће деценије ХХИ века. До најновијих потврда дошли смо тако што смо примере за изабране глаголе пронашли на претраживачу *Гуѝл*. Појавио се велики број потврда за глагол *ѝевуцкаѝи*, као и за остале деминутивне глаголе, и сви су они препознати на *Гуѝлу* из српских електронских медија или са блогова, форума итд. Примећујемо да електронски кор-

пус СрпКор не садржи превише примера за деминутивне глаголе у књижевноуметничком стилу, али запажамо далеко већи број примера за ове глаголе у неформалној комуникацији, а то нас наводи на закључак да се у разговорном језику деминуција глагола користи као ефектно стилско средство за постизање експресивности.

Примери се могу поделити у две групе – на оне који поседују очекивану експресију какву смо управо описали (вршење радње са задовољством, нехајно, успут) и оне који су пејоративно маркирани. Иако примере нисмо бирали, већ смо их преузимали по реду појављивања на претраживачу *Гуіл*, приметили смо велики број примера у другој групи, а наметнула се и одређена правилност. Када се глагол *йевуцкайи* јавља у трећем лицу (а таквих примера је убедљиво највише), онда се готово обавезно употребљава пејоративно. Негативно се оцењује квалитет певања или се исказује непожељан однос према вршиоцу радње. Ако се глагол односи на нечије занимање, онда, по правилу, вршилац радње нема дара за њега:

Да зна да йевуцка, зна. Али у Србији сви йо знају. Ми се, мало сйарији, сећамо йлејаде амайшерских кафанских йевача.

Рече йлејдек-йеваљка Деки Фејк, која једино може да йевуцка на караокама са јуіјуба.

Смешно!!! Певуцка он, али је километрима исйод Ири-не, Марије, Исидоре, Николе и још двоје-йироје, који су айсолуіни слухистіи. Веровајно ће му девојчице донейи йобеду.

Турнеја са једним синйисајзером и йевање на йлејдек. Ово су све йезіе йо малим клубовима іде ова йевуцка йред йедесейак њених.

*А ако вам кажем да је **ѿо**, нико друѿи, неѿо Лејди Гаѿа! Сѿудирала, само ѿдину дана, ѿа дрзо диѿла руке видеѿи да од ѿоѿ ѿосла... хм!... ѿа ѿочела да **ѿевуѿка**.*

*Даме, да ли дисѿе радије ѿлаѿиле \$300 за ѿашну или за кабалисѿичарку која ѿод сѿаре дане врѿка у хеланкама и **ѿевуѿка** лаке ноѿе како би осѿала у шоу-бизнису?*

*А ѿошѿо ни код дабе нема за цабе, мора макар мало да **певуѿка** фрај.*

*А да Баја Мали Книнѿа сваки дан ѿомало **ѿевуѿка**?*

Када се жели са ниподаштавањем говорити о нечијем таленту за певање, али и о певачу самом, па и о певању као занимању, у разговорном српском језику се све чешће посеже за глаголом **ѿевуѿкаѿи**, којим се и без додатних сигнала све лакше постиже експресивни ефекат. Доказ за експанзију тог процеса проналазимо у чињеници да се глагол **ѿевуѿкаѿи** у наведеним примерима употребљава без прилошке одредбе која би, као непосредно детерминативно средство, помогла да се саговорнику нагласи пејоративна експресивност глагола. Изузетак су само последња два примера: **ѿевуѿкаѿи фрај** и **ѿомало ѿевуѿкаѿи**.

И остали примери преузети случајно, редом, са претраживача *Гуѿ* указују на чињеницу да је певуѿкање увек праћено негативним односом према вршиоцу радње или радњи:

*Сада знамо како изѿледа када Буѿко **ѿевуѿка**, руѿка и ѿомѿус ѿуѿка. Да ли ѿо он крадуѿка и коруѿка?*

Аутор овог твита поиграо се правећи духовито окружење за глагол **ѿевуѿкаѿи**, намерно градећи глаголске деминутиве на недозвољен начин, па је од именице **коруѿиѿија** настао непостојећи и немогућ глагол ***коруѿкаѿи**

(који је немогућ јер је деноминалан), а од глагола *йушиїи* начињен је глагол **йуцкаїи* (који је немогућ и због творбеног поступка и због хомонимичности с већ постојећим глаголом). Ипак, цело то деминутивно окружење служи да се њиме, с изразитом иронијом, укаже на презрив однос према особи која се бави недозвољеним пословима. Ево још једног сличног примера, насталог с истом поруком:

Хај хој дружина амаїера йевуцка, иїруцка, мрмуцка... шїа их дриїа, ионако йудлика айлаудира.

Они који не певају, већ певуцкају, па уз то игруцкају и мрмуцкају, названи су *хај-хој дружином* јер нису дорасли задатку и не обављају га професионално.

Још да су фонїану йустїили да йевуцка и йишки йо Славији.

Револт опозиционо настројених Београђана према фронтани која мења боје, свира и прелива се, а у коју је власт уложила много новца, аутор овог примера исказује ироничном употребом деминутивних глагола. Пејоративност глагола *йевуцкаїи* наглашава се његовом употребом у напоредној конструкцији са глаголом *йишкиїи*. Иронична употреба глаголског деминутива *йевуцкаїи* често се, показују бројни примери, остварује у напоредним конструкцијама. Ево још једног таквог примера:

Јеси видео како остїају без даха на један њеїов миї, док он, ноншаланїно увијајући се ко мачор, йевуцка и йијуцка са све циїаром?

На безначајност певања, споредност те радње и изостанак квалитета указује глагол *йијуцкаїи*, јер певуцкање у спреси са пијуцкањем не може дати озбиљан резултат.

Не знам зашто баш ти сивар, уошше није у мом фазону, кева зна да ме излуди с њом, док је онако фалиш ђевуцка у кухињи, али ми је због нечега баш она била у љави.

Лексема *фалиш* појављује се у овом примеру да укаже на лош квалитет певања и још једном потврђује да се овај деминутивни глагол у разговорном језику готово увек употребљава за исказивање неквалитетног вршења радње и да је садржи висок степен пејоративне експресивности, која се полако претвара у обавезни сегмент семантичке структуре овог глагола. Чак и када се употреби у ужем контексту чији буквални план подразумева позитивно обојену експресију, шири контекст указује на иронију, подсмевање и пејоративност:

Они су на време схваћили да од чекања да ти Муза слети на раме и заводљивим заносним љасом певуцка на уво, нема, најросио, нишша!

Другачије је, наравно, када човек реферише о својим активностима. О себи обично не говоримо иронично, презриво, с омаловажавањем, нити своје активности оцењујемо као безначајне и неквалитетне. Због тога се примећује другачија доминирајућа експресивност истог глагола када се употреби у првом лицу у односу на маркираност која прати употребу овог глагола у трећем лицу.

Предвече ђредирам ђо клавиру, свируцкам (и ђоново сам све боља), ђевуцкам руске романсе, наше сџароградске, ђонеку севдалинку.

Према себи смо благонаклони, а употреба деминутива *ђевуцкаши*, заједно са *свируцкаши*, означава да радњу обављамо с ужитком, да је дозирамо у мери која нам прија, а да деминутивни облици немају никакве везе

с изостанком квалитета, што и експлицитно наглашава аутор овог примера.

„Певуцкам кад ми срце у ѿријайїним ѿренуцима или у црним неїриликама само од себе ѿева”, ѿворио је Васа Живковић некад.

Мени би било кул да ѿевуцкам са Бобом Марлијем.

Скакућем ѿо соди и ѿевуцкам неку ѿесмицу са радија.

Па ѿако ѿевуцкам ѿо цео дан, а киша ѿада ли ѿада.

Па данас цео дан ѿевуцкам.

Читајући ове примере, могло би нам се учинити да није употребљен исти глагол као у примерима у којима се користи у трећем лицу. Из примера произлази наглашена позитивна енергија, добро расположење, топлина и не примећује се потреба да се нагласи снижен интензитет радње у било ком смислу, његова деминутивност, већ искључиво топла емоција коју човек осећа док пева.

Када се глаголом *ѿевуцкаїи* у првом лицу указује на негативан однос према радњи, онда је то увек у контексту у којем вршилац радње исказује протест према неквалитетном певању и не пристаје да на такав начин обавља ту радњу:

Након ѿређених ѿолико километара и ѿѿрошених ѿолико ѿара, немам намеру да ѿевуцкам неке ѿесмице с њима. No way!

Ја овде не ѿевуцкам! Ја шїрајкујем ѿевањем. Као шїо неки шїрајкују ілаћу, ѿако ја ѿесмом.

Свируцкам ѿиѿару, ѿевуцкам, мада музичари око мене ме ѿерају да ѿрестанем да ѿевуцкам и да искористиим ѿевачке ѿредисѿозиције које имам.

Понекад се деминутивни глагол у првом лицу користи како би се указало на право деминутивно значење – тихо, успутно, неразговорно вршење радње, али без било какве дозе пејоративних примеса:

Неке ѿесме ѿевуцкам док ходам, за неке куцкам биѿи на мобилном ѿелефону, а најчешће, ѿек са ѿудима с којима свирам.

Све су волеле да ја ѿведем, а ја ѿрво ѿевуцкам док оне не ѿрихвѿије, ѿа ѿек ѿосле ѿусѿиим ѿлас.

Знам да данима неѿиѿо ѿевуцкам, мумлам, арѿикулишем сваку ѿеѿиу реч и онда се одједном цела ѿесма деси из комада.

3.3. Читуцкати. Студенти србистике су у анкети коју је спровела Д. Вељковић Станковић (2012: 511) као типичне прилоге за глагол *чиѿиуцкаѿи*, (тј. „најпримерније детерминаторе радње исказане деминутивним глаголом”) навели следеће: (по)мало 44 (41,51%), опуштено 10 (9,43%), лагано 8 (7,55%), повремено 7 (6,60%), често 7, успут 7, споро 6 (5,66%), ретко 3 (2,83%), понекад 3, дуго 3, редовно 2 (1,89%), постепено 1 (0,94%), лако 1, лепо 1, детаљно 1, без разумевања 1, површно 1.

Анкетирани изворни говорници српског језика, који су, уз то, још и студенти српског језика, на основу сопственог језичког осећања, сматрају да се деминутивност глагола *чиѿиуцкаѿи* огледа у опуштеном, лаганом, повременом, успутном читању. Такво читање, додаћемо, изазива уживање, задовољство, спокојство вршиоца радње.

Ипак, на интернету читамо примере који указују на чињеницу да је читуцкање (за разлику од читања) празно, плитко, не изазива уживање, не прима се довољно дубоко:

*Свако од нас, ма како занесен био, само **чиіуцка**, без іправоі ужиіка и искусіва.*

*Свако од нас само **чиіуцка**, док се не іојави іа је-динсівена књиа која ће нас додирнуіи довољно дубоко.*

Ови примери представљају само увод у излагање о томе да глагол *чиіуцкаіи*, посебно онда када се њиме означава радња коју ради неко други, представља делатност коју је само један студент одредио као *іовршину*, а други као радњу која се обавља *без разумевања*. Томе би се могло додати да се употребом тог глагола пејоративно оцењује и њен вршилац.

*Шіа іај іамо Панчиі іишуцака и **чиіуцка** – мам-не іојма.*

*И мала іонекад **чиіуцка**.*

*У ірвој реклами, за сіолом сеги неки цуричак и **чиіуцка** неке новине.*

*Тренуіно борави у малом сеоцеіу іде іискара, **чиіуцка** и краде Боіу дане.*

*(То) не значи да се млад човек удобно завали у фоішељу и нешіо **чиіуцка** уз музику, неіо іодразумева да он мисли о ономе шіо **чиіа**.*

Када се жели омаловажити нечији интелектуални рад, онда се за њега каже да читуцка и пискара. Ко читуц-

ка, тај не мисли. Негативан однос према девојци у другом примеру исказује се тако што се она назива *малом*, а у трећем *џуричком*. *Мала* и *џуричак* не могу да читају јер нису дорасле томе. Оне само читуцкају:

*Ови њејови су мноћо јаки, можда ми жену зайосле, а швецу убаце на тшелевизију да нешићо **чићуцка**.*

Чићуцкаћи на тшелевизији употребљава се значењем не радичићи нишићиа или радичићи без размишљања, йовришно.

Далеко мање пејоративно, али такође с наглашеном дозом оцене да се радња обавља без удубљивања, успут, употребљен је глагол *чићуцкаћи* у овим примерима:

*Онај **чићуцка**, тшрчи мећу словима, йа онда йодићине йојлед.*

*За йћо време није на одмећ да се мало **чићуцка** о свим йим факћорима, као шичћо су: вода, светйло, СО₂, йемие-райшур, влайа, земља.*

*У служди нема ко да ме йојура, а нажалосћ и йоли-йичке везе су ми слабе, йа ко велим, ваљда неко из Јујохе-мије **чићуцка** наше коменйаре.*

Другачије се односимо према читуцкању ако га сами обављамо:

*И ево, йијем јујшарњу кафицу на новој тшераси и **чи-йиуцкам**.*

*Малојре сам усйао, лејо се насйавао и сад **чићуцкам**.*

*Ја ћу још мало да **чићуцкам**, йа ћу на сйавањац.*

Из ових примера се види да глаголски деминутив *чиїуцкаїи* има сасвим другачију експресију када се употребљава у првом лицу. Представљено је јутарње или вечерње читуцкање, праћено уживањем и опуштеношћу. Осећа се позитиван став и према садржају онога што се чита. У питању је, вероватно, лагодно штиво чији је избор прилагођен добу дана.

Дакле, и деминутив *чиїуцкаїи*, попут глагола *їевуцкаїи*, развија пејоративну експресивност која је изражена онда када се оцењује активност неког трећег лица.

3.4. Писуцкати. Од глагола *їисаїи* настала су два продуктивна деминутива – *їисуцкаїи* и *їискараїи*. У књижевним делима у Електронском корпусу српског језика није забележен ниједан пример за ове глаголе, а то значи да се они у књижевности не употребљавају фреквентно. И. Грицкат [1988 (2020: 263)] истиче да „извесни деминуирани глаголи индицирају ограничено значење у исходишној речи (пискарати, писуцкати је „умањено”, „проређено” писати = „бити писац”, „имати неко занимање везано за писање”, али не и у вези са основним значењем тога глагола)”.

У неформалним функционалним стиливима (разговорном и новинарско-таблоидном), ови глаголи су учесталији и служе као стилско средство за изражавање презривог односа према радњи, њеном учинку и смислу и/или према вршиоцу радње.

Нема нишїа їоре неїо се информисаїи искључиво їо инїтернеїу о здравсївеним їроблемима јер їамо може да їисуцка (серуцка) ко хоће.

Фоїїоїрафише деоїрадске мурале, ламенїира над духом їрада, некад нешїо їисуцка їроїив власїи, а олако се заборавља да је учесївовоао у хаїци.

Фрајер је из чаршије и **џисуцка** о неким њрадским џе-мама.

Писуцка џо форуму.

Уместџо да ради џосао за који је масно џлаћен од џореских одвезника, џосџодин Конаковић **џисуцка** фејсбук коменџаре.

Писуцкање је безопасно, не обавезује, нема тежину. Време интернета је донело могућност да се сваки појединац јавно оглашава, а да не мора да сноси никакву одговорност за написану реч. Зато се у сајбер свету све мање пише, а све више писуцка, па овај глагол постаје све заступљенији да означи ту необавезност, коју по правилу прати празнословље:

Теодор дошао на власџи, џај би учинио јако џуно зла, џаџиње и муке џудима око седе, али овако, док се само **џисуцка**, не бих рекао да је оџасно.

Тако се барем **џисуцка** џо свим живим форумима.

Друџи заузео корисничко име и насџавио да **џисуцка** џо форуму.

Познајеш можда џаџу Ивана, **џисуцка** џовремено у Данасу?

Покушава да нешџо сликуцка и **џисуцка**, ама џо не џревазилази хобисџички ниво.

Хџео је још више да олакша себи, а и друџима живоџи, џа је џу нешџо црџкао, **џисуцкао**, коменџарисао.

3.5. Пискарати. Очекивали смо да ће се деминутиви *йисуцкайи* и *йискарайи* међусобно семантички удаљити и да ће један од њих (вероватно *йисуцкайи*) бити задужен за именовање радње која се оцењује пожељним оценама, за разлику од другог (можда *йискарайи*), који ће остати задужен за исказивање непожељног односа према радњи и/или њеном вршиоцу. Испоставило се да није тако – оба глагола у неформалној комуникацији имају исту улогу: њима се исказује неповољан однос према ономе на шта се односе, али и према околностима и вршиоцу. У шестотомном Речнику МС, глагол *йисуцкайи* уопште није регистрован, што указује да се половином XX века ретко употребљавао или се уопште није користио, а за *йискарайи* се везује негативна експресија: *лоше йисайи књижевне сасйаве; йисайи без уверења, ради йлаіе, из йашйине, из злобе* итд.

Никаква промена у значење глагола *йискарайи* није унесена увођењем деминутива *йисуцкайи*. Ево примера из неформалног функционалног стила:

По цео дан йискараш и млајиши йразну сламу умесіо да нешйо радиш.

Имайе истйу ситйуацију као йре 150 йодина када је Карл Маркс йискарао Манифест.

Јањушевић ошйро одіоворио на Обрадовићево срамно йискарање.

На Твијеру йискарао вуліарне йоруке о Вучићу.

Чини се да има доста примера у којима нема изразито негативног односа према радњи, већ истицања њене безначајности и бесмислености:

А не *ѿо* моје неис*ѿ*ла*ѿ*иво с*ѿ*удирање, **ѿискарање**, измо*ѿ*авање!

Еѿо, **ѿискарам** и ја ѿнеши*ѿо*.

Пи*ѿ*а*ѿ*е се ши*ѿа* ми је **ѿискарање** на бло*ѿу* донело?

Пискарам овде, радим, ѿа мало ѿелефонирам са гра*ѿ*им ми ѿудима.

Пискарам из досаде или кад се осе*ѿ*ам усамљено.

Волим да **ѿискарам** ѿо форумима.

Када је глагол *ѿискараѿи* употребљен у првом лицу, деминутив добија примесе изражавања скромности. У реченици: *Еѿо*, **ѿискарам** и ја ѿнеши*ѿо*, изразитије се уочава ова нијанса (појачава је и речца *еѿо*), али и у другим наведеним примерима, она је заступљена у мањој или већој мери.

3.6. Живуцкати. Ирена Грицкат [1988 (2020: 261)] запажа да деминутив *живуцкаѿи* садржи у свом значењу компоненту ненаметљивости, коју потврђује овим примерима: *Како ми ѿамо живуцкаѿе? Живуцкали ми ѿако, добро*. У електронском корпусу проналазимо само један пример из језика књижевности, и то из превода Пушкинове *Каѿеѿанове к*ѿ*ери: У ѿвр*ѿ*ави ѿи ми живуцкамо, хлеб једемо, воду ѿијуцкамо*. И овај би се пример могао придружити наведеним. Постоји могућност да је И. Грицкат тумачила употребу глагола *живуцкаѿи* својим руским језичким осећањем, јер у наведеним примерима не опажамо ненаметљивост, већ намеру да се ослика скроман живот, без великих прохтева, као и прихватање таквог живота, проналажење спокојства, можда и задовољства у скромним околностима.

Студенти србистике су у анкети Д. Вељковић Станковић (2012: 511) побројали следеће прилошке детерминаторе које сматрају најпримеренијим за глагол *живуцкайи*: *лейо* 26 (24,53%), (по)мало 18 (16,98%), полако, лагано 9 (8,49%), весело 8 (7,55%), добро 7 (6,60%), срећно 6 (5,66%), невесело (6), мирно 4 (3,77%), без тензије 4, често 3 (2,83%), једва 3, тешко 3, невољно 2 (1,89%), опуштено 1 (0,94%), уобичајено 1, некако 1, скромно 1, не живети пуним плућима 1, брзо 1, премало 1.

Примери из неформалне комуникације прикупљени са претраживача *Гуіл* указују на чињеницу да глагол *живуцкайи* значи исто што и *йреживљавайи* или *живојтарыйи*, у значењу *с муком сасйављайи крај с крајем*. У неким примерима експлицитно се и истиче семантички паралелизам између тих глагола, а потврђује га и дефиниција у Речнику МС (дем. и пеј. *живеји*, *живојтарыйи*):

Обавезан је да се вечийо захваљује врховном власітелину шійо му дозвољава да живојтари или живуцка, шійо би рекао наш добри Душко Радовић.

Све се йу ради: живуцка се и живојтари... само се не живи. Како већина жишјеља нема своје живојіе, живи се од йућих.

И други примери откривају да глагол *живуцкайи* не значи *живеји лейо*, како су, углавном, оценили говорници српског језика, већ *једва*, *бедно*, *йешко*, како су проценили само неки испитаници:

Изіледа да су навикли да живе у некој врсіи симдиозе са конфликтйом. Оййриликe онако као шійо се човек навикне да живуцка са (својом) болешћу.

Повремено се на екранима моју видеји бројна найушишена села у којима йу и йамо још сйрачад живуцка.

То је једна одрјана и нејисмена земља која углавном **живуцка** на инфузији имјеријалистичких дарова и кредиџа и на несврјаном хладноратјовском профитјерсјиву.

Живуцка се јомало, а умируцка се мало више. У свом јоследњем часу, сваки Србин зна од чеја умире, али не зна од чеја је живео.

И десетјак јодина касније, све је (јракјично) јројало, али је још јо некој инерцији настјавило да **живуцка**.

Знајна већина „Евројејаца” **живуцка** са јрисјојти-нак еврића јлајје и јруцка се у расјаднујим јрадским аујодусима.

Само је јијјање како ко лаже и обмањује свој народ и има ли неке мајтеријалне заосјавшијине да јјај народ може јомало и да **живуцка**.

Осејај да смо мали, мали, мали, мнојо мањи од малој Мише из малој живојја који сијно **живуцка**.

Чак и када се глагол употреби у првом лицу, углавном се задржава иста семантичка компонента непотпуног, недоличног живота:

Хвала ји за музику и за јексј. Да мало живим умесјо да **живуцкам** вечерас.

Извини јонекад, лицемерни свејје, али неју да **живуцкам**. И лажуцкам.

Као шјо ји живиш јјај свој живојј, јјако исјо и ја **живуцкам** ово шјо ме је зајало.

У неким од наведених примера заједно се употребљавају глаголи *живеји* и *живуцкаји*, с јасном намером да се истакне да се живети може у различитом интензитету и да је живуцкање тек почетни стадијум живљења. Када је глагол употребљен у првом лицу, чини се да се улога глаголског деминутива у неким примерима огледа у томе да нагласи да је субјекат жив, упркос свему, а то је обојено позитивном маркираношћу:

То осећање слободе и ојушћености без икаквих обавеза ипак ме радује, и онда обавезно одјурим на неко далеко место и ипак живуцкам. Субјекат, дакле, преживљава, проналази некакав смисао, ипак се радује, ипак је жив.

Скромно, мирно, али ипак живуцкам.

Још живуцкам... Нисам био сигуран, али ОК сам.

Живим у деминутивима: живуцкам, ходуцкам, радуцкам, њијуцкам, једуцкам.

Анализирајући примере за глагол *живуцкаји*, али и за остале деминутиве, запазили смо да контекст „тражи” уланчавање деминутива и да се често појављују у пару или се нижу као у последњем наведеном примеру. Понекад се, видели смо и то у примерима у овом раду, граде непостојећи деминутиви (**коруцкаји*, **мрмуцкаји*), само да би се упарили с постојећима.

3.7. Трчкарати. Као прилог или прилошку конструкцију која би најтипичније одредила глагол *трчкараји*, 106 студената србистике је у анкети коју је спровела Д. Вељковић Станковић (2012: 512) навело следеће: *јолако/лајано* 27 (25,47%), *весело* 14 (13,21%), *(јо)мало* 12 (11,32%), *често* 9 (8,49%), *сјоро* 9, *дрзо* 7 (6,60%), *развирано* 6 (5,66%), *срећно* 5 (4,71%), *живахно* 4 (3,77%), *раздрано* 3 (2,83%), у различитим правцима 2 (1,89%), *около*

2, оїрезно 2, сийним кораком 2, йонекад 1 (0,94%), сваки час 1.

На основу прилога који доминирају (*весело, разиїрано, срећно, живахно, раздраїано*) може се закључити да је дете прототипичан вршилац ове радње и да се за њу везује изразито позитивна експресивност, за шта потврду проналазимо и у књижевноуметничком стилу.

За разлику од других деминутивних глагола које смо испитивали, деминутив *їрчкараїи* је потврђен у СрпКору у књижевноуметничком стилу са више од 90 примера. Вршиоци радње су у тим примерима најчешће деца, на шта указује, пре свега, фреквенција таквих именица, нпр. *деца, їолишава деца, срећна деца, неумивена деца, девојчице, жїољави момчић, умазан малишан, чобанче, дечкић од 4–5 їодина*. Понекад су у улози вршиоца радње одрасле особе које се понашају као деца: *маїїора девојка, деїињасїи људи*. И животиње по својој живахности подсећају на децу, па и оне трчкарају: *козе, їси, риће сїенице, ружичасїиоцрни слончићи, вукови, кученце, мали їацови*. Нашу пажњу, за потребе овог рада, посебно привлаче одрасли људи као вршиоци ове радње, а примери показују да су то обично, мада не и обавезно, носиоци занимања: *руководиоци, бердери, їисари, минерски вод, слуге, робови, кавалїери, сїарешине, чиновници, куїци, їредсїавници закона, некакав їрађанин, їреїлашене комшиїе, црнци*.

Примери показују, да додамо и то, иако није у фокусу нашег интересовања, да се чешће за групу каже да трчкара него за појединца. Како видимо, на трчкарање указују и прилози које су писци користили употребљавајући овај глагол у својим делима. Пре свега, упадљиво је да се глагол *їрчкараїи* често користи без одредбе, што би се могло протумачити као уверење писца да деминутивни суфикс носи довољно јаку информацију о начину вршења радње. Издвоїили смо следеће прилоге, од којих

се неки (посебно *весело* и *радосно*) понављају неколико пута: *радосно*, *акробаїски*, *весело*, *слободно*, *їамо-амо*, *їоре-доле*, *їамо-овамо*, *уморно*, *бесїомоїно*, *бесмислено*, *нервозно*, *ужурбано*, *једнолично*, *бескраїно*, *їо куїи*, *мирно*, *їонизно*. У првој групи су они прилози који указују на чињеницу да је трчкарање живахна, енергична радња, коју прати добра енергија, али има и оних прилога који нас уводе у анализу употребе глагола *їрчкараїи* у неформалном (разговорно-таблоидном) функционалном стилу, а то су они који показују да трчкарање може бити праћено негативним емоцијама. Учесталост оваквих примера упадљиво је мања и чешће се у форми придева (и функцији атрибута) везује за глаголску именицу *їрчкарање* него као прилог глаголу *їрчкараїи*.

Електронски корпус српског језика указује нам на још једну чињеницу, а то је фреквентност пејоративне именице *їрчкарало*. И глагол *їискараїи* производи именицу *їискарало*, док од осталих глагола које смо испитали не настају такве именице или нам бар није познато да постоје (**живуцкало*, **їевуцкало*, **їисуцкало*, **чиїуцкало*).

Именица *їрчкарало* одређена је овим придевима: *несїашни* *їрчкарало*, *оїиїи* *їрчкарало*, *омражено* *їрчкарало*, *новинарско*, *немоїно* и *несїособно*, *дућанско* *їрчкарало*. Могли бисмо закључити да су они деминутивни глаголи који су први почели развијати и пејоративну маркираност и који су са том маркираношћу потврђени и у књижевноуметничком стилу произвели и пејоративне именице са значењем вршиоца радње.

Примери из неформалног језика (разговорно-таблоидног) указују на чињеницу да се трчкарање све мање везује за децу, а све више за животиње. Због тога глагол *їрчкараїи* губи позитивну маркираност и када се односи на људе, све се чешће употребљава у контекстима који указују на радњу која се врши без размишљања, празно-

главо, а уз то и понизно, без достојанства, за неким, са слепом покорношћу.

Навешћемо прво неколико примера употребе глагола *џрчкараџи* у којима је животиња у улози вршиоца радње:

Специјални Вучићев њоклон за Пуџина џрчкара њо Председниџиџву Србије.

У центру њрада џрчкара џијене црној кокер џијаније-ла са црвеном њрлицом, сџаро најџише џри месеца.

Наша мачка једе, онда сџи-два скакуће и џрчкара, лицка се, оде до њосија.

Миш слободно џрчкара њо њолици са сухомеснаџим џроизводима.

Пас никада неће одџиџи да иде у шеџњу, да џрчкара и да се доџаџује лоџиџицом или фризџијем.

Дуџо је научнике коџкало како ове живоџиџице џрчкараџу њо њовршини џлаџкој као лед.

Данас су реџка двориџија у којима можеџе видеџи жрџеде како џрчкара.

Дивџи веџар џрчкара центру Шџица!

У примерима коџи следе може се пратити како се експресивност из управо наведених примера трансформисе када се глагол *џрчкараџи* употребљава да означи џудску активност:

Заџиџо Обрадовић не одрџи само један џовор на камину за коџим џрчкара?

Трчкара Синиша за њом кроз онај ѧарк и виче.

Понашам се заљубљено, видиш да цео дан **ѧрчкарам** за њом.

Можда заішо шішо сам био ѧринуђен да, ѧоред свеіа, сада и іо цео дан **ѧрчкарам** за њим.

Не моіу да замислим себе да **ѧрчкарам** іо ѧаркићима и ѧеску са деішеіом.

Никад нисам **ѧрчкарао** за ридама.

Не желим биіи ѧремијер који **ће ѧрчкараіи** за нечијим іемама које нам намећу из дана у дан.

Има и оних примера у којима **ѧрчкараіи** носи информацију о томе да се радња обавља немарно, да нема значаја, да се обавља без емоционалног уношења у њу:

По цео дан **ѧрчкара** и размишља о Драіани.

Најлейше ми је било када **сам ѧрчкарао** іо двориштіу своје основне школе.

Трчкарам улицама, разіледам излоіе, чииам најіиисе.

Плаћали су ми достіа новца да се забављам и **ѧрчкарам** іо ілажи.

Тамо уілавном лежим и мало **ѧрчкарам**.

Сви ови примери показују да се деминутивни глагол **ѧрчкараіи**, као и сви остали најтипичнији деминутивни глаголи у српском језику, у неформалном стилу употребљавају без очекиване позитивне експресивности.

4. Закључци. Анализа употребе деминутивних глагола *йевуцкайи*, *чийуцкайи*, *йисуцкайи*, *йискарайи*, *живуцкайи* и *йирчкарайи* показује да су, без сумње, врло експресивни, али да њихова експресивност нема исту вредност у књижевноуметничком стилу и неформалном (разговорно-таблоидном). Ови глаголи су позитивно маркирани у језику књижевности, одређују радње које се обављају са лагодношћу, раздраганошћу, уживањем, лакоћом. Оваква њихова маркираност потврђена је и у анкети у којој је учествовало 106 студената србистике Филолошког факултета Универзитета у Београду. Очекивани су овакви резултати испитивања језичког осећања студената јер се деминутивност далеко чешће везује за хипокористичност него за пејоративност. Међутим, употреба ових глагола на блоговима, форумима, на сајтовима, у електронским издањима таблоида, тј. у неформалној комуникацији, сведочи да се они углавном употребљавају са негативном експресивношћу. Њихова је улога да пренесу негативну острашћеност, ниподаштавање, понекад и презир према начину вршења радње или према вршиоцу радње. Презривост је посебно изражена ако је глагол употребљен у трећем лицу једине или множине. Ако се користи у првом лицу, онда се у њега уноси информација о необавезности радње и о немарном вршењу. У сваком случају, позитивне маркираности готово да нема.

Овај налаз се у потпуности уклапа у резултате нашег истраживања о именичким околицима у српским медијима (Драгићевић 2019), за које се испоставило да најчешће служе да с омаловажавањем именују лица и појаве.

Закључујемо следеће:

Прво. Домен примене лексеме представља најдиректнији мост између језика и говорника који њиме говоре. Стање у друштву, пад моралних вредности, низак степен самопоуздања, сиромаштво и лична несигурност

утичу на јавни језик тако што се у њему увећава број пејоратива и сличних јединица чији је циљ да унизе, осрамоте, омаловаже неистомишљенике и њихово делање. За те потребе настају бројни околионализми, али се користи и потенцијал постојећих јединица у језичком фонду и злоупотребава се њихова и најмања могућност да именују непожељне садржаје. Један од таквих механизма склоних злоупотребавању јесу деминутиви, који су одувек, у ретким приликама, могли да послуже за именовање лица, појава и радњи које непожељно оцењујемо. Све се чешће преобраћа основна улога деминутивно-хипокористичних јединица, па уместо да именују пожељне садржаје, оне се употребљавају иронично, с крајњим циљем да омаловаже и вређају оне о којима се говори.

Друго. Спроведено истраживање показује да домен примене лексема може да се промени под утицајем друштвених промена, онда када се мења говорна заједница. Ако употреба лексема претрпи промену, промениће се и део њиховог значења. Те значењске промене врше се неприметно, а ово истраживање нам показује да га у неким фазама не региструју чак ни говорници у чијем маатерњем језику долази до таквих новина.

Треће. Запажања изнесена у овом раду треба примити с пажњом и забринутошћу јер је много пута до сада речено да језик медија игра кључну улогу у развоју свих језика, па и српског, и да се данас улога књижевности у ширењу утицаја на све функционалне стилове не може поредити са значајем медија. То значи да ће се пејоративизација глаголских деминутива вероватно проширити и на језик књижевности, а затим и на стандардни језик. Овај процес није добродошао јер се кроз увећавање броја језичких јединица за негативне појаве и радње шири негативна васпитна порука из српског језика ка његовим корисницима о томе да смо увек спремни да негативно оцењујемо и да имамо истанчан и прецизан систем за изражавање пејоративних семантичких и стил-

ских нијанси, а да смо све мање спремни или смо сасвим неспремни да нијансирамо језички израз за афирмативну оцену света око себе.

Четврто. Приметили смо да електронски корпус СрпКор не садржи превише примера за деминутивне глаголе у књижевноуметничком стилу, али запажамо далеко већи број примера за ове глаголе у неформалној комуникацији, а то нас наводи на закључак да се у разговорном језику деминуција глагола користи као ефектно стилско средство за постизање експресивности и да су ови глаголи све фреквентнији у српском језику.

Пето. Запазили смо да се „додаци на смисао” код деминутивних глагола у српском језику не остварују на исти начин у свим лицима. Није нам познато да је до сада у литератури примећена ова дистинкција. Један исти глагол је маркиран негативно када се употреби у трећем лицу, а позитивно када се употреби у првом лицу.

Шесто. Пошто се овакве промене одвијају неприметно, важно је стално испитивати реалан живот језика и регистровати промене, јер је немогуће утицати на заустављање процеса ако га претходно нисмо регистровали. Када се појаве региструју, не треба их на силу одстрањивати из језика, али кроз образовни систем, медије, часописе о језичким питањима, треба освешћивати говорнике о њима и њиховим узроцима, а они ће, и без присиле, спознати да не желе да се језик којим воле, негују децу, уче и живе претвори у складиште језичких јединица погодних само за изражавање мржње, вулгарности и баналности.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић 2002: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, treće, poboljšano izdanje, Zagreb: Nakladni zavod Globus, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

- Вельковић Станковић 2012: Драгана Вельковић Станковић: „Когнитивни аспекти деминуције глагола у српском језику”, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, главни уредник Р. Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 497–515.
- Грицкат 2020 [1955–1956]: Ирена Грицкат: „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику”, *Круїови Ирене Грицкаїй: семанїиичко-їрамаїиичка исїраживања савременої срїскої језика*, уредник Рајна Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 205–255.
- Грицкат 2020 [1988]: Ирена Грицкат: „Значења афиксалне глаголске деминуције”, *Круїови Ирене Грицкаїй: семанїиичко-їрамаїиичка исїраживања савременої срїскої језика*, уредник Рајна Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 255–265.
- Драгићевић 2018: Rajna Dragićević: „Domen primene lekseme kao segment leksičkog značenja”, *Od dvojbe do razdvojbe: zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri, uredili Petra Košutar i Mislav Kovačić*, Zagreb: Ibis grafika, 65–81.
- Драгићевић 2019: Рајна Драгићевић: „Допринос глобализације банализацији лексичког фонда српског језика”, *Глобалїзацїя і славянскае словаїтварэнне: XVI Міжнародны з’езд славїстаї (Бялград, 19–27. 08. 2018): Тэматычны блок / Нацїянальная акадэмія навук Беларусі. Інстытут мовазнаїства імя Якуба Коласа. Беларускі камїтэт славїстаї. Камісія па славянскім словаїтварэнні пры Міжнародным камїтэце славїстаї. – Мінск: Права і эканоміка, 2019, 74–84.*
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом срїском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Стевановић 1989: Михаило Стевановић, *Савремени срїскохрватїски језик I*, пето издање, Београд: Научна књига.
- Улуханов 2006: И. С. Улуханов: „Состояние и перспективы изучения функционального словообразования”, *Функциональные аспекты словаїтварэння*, Доклады IX Міжнароднай канферэнцїї Камісіі па славянскому словаїтварэнню пры Міжнародным камїтэце славїстаї, Минск/Беларусь: Нацїянальная акадэмія навук Беларусі; Інстытут мовазнаїства імя Якуба Коласа, стр. 7–22.

ИЗВОРИ

Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад, 1967–1976: Матица српска.

СрпКор 2013: Корпус савременог српског језика (СрпКор), верзија СрпКор2013, Група за језичке технологије Универзитета у Београду, 2013.

<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>.

Гугл: www.google.com

ПРЕФИКСАЛНИ ГЛАГОЛСКИ ДЕМИНУТИВИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Инспирација за истраживање. Инспирацију за овај рад дала нам је академик Ирена Грицкат, која се од шездесетих до деведесетих година XX века више пута враћала деминуцији. Она је прва обрадила деминутивне глаголе у српском језику (1955–1956) и скренула пажњу на чињеницу да је „српски језик далеко више од осталих словенских језика развио категорију деминутивних глагола” [1955–1956 (2020: 205)]. Ирена Грицкат износи још две важне чињенице. Прва је да је данашњи руски језик далеко богатији од српског језика именичким и придевским деминутивима, али сиромашнији од српског у систему глаголске деминуције. Друга је да се глаголска деминуција у српском језику остварује углавном глаголским деминутивним суфиксима, а да је много мање глаголских префикса којима се граде глаголски деминутиви.

Због специфичности српског језика у односу на друге словенске језике у погледу глаголске деминуције, тема овог рада биће глаголска деминуција, а због ограничених могућности српских префикса да граде деминутивне глаголе, усредсредимо се на префиксалне глаголске деминутиве у српском језику.

Према мишљењу Ирене Грицкат [1988 (2020: 256)], у глаголско деминуирање укључени су „семантички, стилски, психолошки, социолингвистички чиниоци”, а то значи да је ова појава веома сложена и вишеслојна. Д.

Вељковић Станковић (2012: 499) примећује да глаголски деминутиви имају сфуматиран семантички опсег, што значи да је нејасан и неодређен. Обе ауторке примећују, дакле, да је семантика глаголских деминутива зависна од различитих фактора и прилично неухватљива.

За деминуирање глагола, префиксација се у српском језику користи знатно ређе него суфиксација. Према истраживању Д. Вељковић Станковић (2012: 503), говорници савременог српског језика, у највећој мери осећају деминутивну вредност глаголских суфикса *-уца* (*йијуцкайи*), *-уши* (*йевушийи*), *-ушка* (*љуљушкайи*). Суфикси с елементом **к** или **ц** представљају типичне деминутивне глаголске суфиксе у српском језику (*-ка*, *-кара*, *-уца*, *-уца*, *-ука*, *-уши*, *-ушка*), а продуктиван је и суфикс *-ну*.

2. Несистемност префиксалних глаголских деминутива. Деминуција помоћу глаголских префикса ређа је појава у српском језику. Ниједан префикс који се користи за деминуирање није само деминутивни префикс, већ има и друга значења, а та остала значења у првом су плану и важнија су од деминутивних. Највећи проблем у вези с испитивањем глаголске префиксалне деминуције лежи у томе што не постоји никаква системност у томе којим се све префиксима граде деминутивни глаголи, а и када се некако успостави та листа, немогуће је пописати све глаголе са датим префиксима који могу имати деминутивно значење. Управо та чињеница представља изазов овог истраживања.

3. Ка идентификацији глаголских префиксалних деминутива. На самом почетку треба одговорити на питање за каквим то глаголима трагамо ако се бавимо деминутивним глаголима. Према И. Г. Милославском (2015), параметар *мање од нормалној* код глагола се манифестује у виду нарушавања 1) трајања; 2) интензитета и 3) ефективности. Нарушено трајање испољава се прилозима *мало*, *крајко*, *неко време*. Нарушен интензитет

имају они глаголи који у себи садрже компоненту *с не-великом силом, слабо, мало*, а ефективност испод норме испољава се као компонента *йог-* (рус. *недо-*).

Д. Вељковић Станковић (2012: 499) мало другачије класификује исте ове параметре: квантитет се код глагола везује за трајање, а квалитет за начин вршења радње, што значи да значење глаголских умањеница обухвата темпоралне и начинске модификације основног глагола. Те модификације треба тумачити као широко схваћену временску или начинску ослабљеност.

Временска ослабљеност, тј. ограничено трајање радње, код перфективних глагола манифестује се као тренутна радња или као радња којој је ограничена дужина. С друге стране, темпорална ограниченост имперфективних глагола остварује се као итеративност. Начинске модификације могле би се, претпостављамо, одредити значењима које се могу именовати прилозима *мало, блаіо, нежно, овлаш, нехајно, йовришо* итд.

4. Терминолошка питања. Поставља се питање да ли целом комплексу значења која смо управо описали, и то само најуопштеније, одговара термин *деминуіивносій*. И. Грицкат [1955–1956 (2020: 240)] пореди глаголске деминутиве добијене суфиксацијом с оним који су добијени префиксацијом и каже: „Одмах ће се видети да је семантика при овом начину деминуирања посве друкчија него што је била при суфиксацији. Само у недостатку термина ми и једне и друге глаголе називамо истим именом – деминутивима. У литератури постоји назив *аійену-аійивносій*, као први ступањ ка деминуцији; такав назив би одговарао само неким од њих.” У новијој литератури проналазимо поделу глагола на основу *деійтерминаіивне модификације*, под којом се подразумева модификација ситуације у правцу ограничавања њеног трајања. У групу *деійтерминаіивних ілаіола*, тј. глагола који означавају ситуацију која је трајала у ограниченом временском перио-

ду, спадају *делимитативи* и *пердуративи*. „Код делимитатива временски период не мора бити одређен, а обично се интерпретира као кратак док је код пердуратива он одређен, у потпуности обухваћен ситуацијом и обично се интерпретира као дуг.” (исп. нпр. Е. Петрухина 2000; М. Ивановић 2012; М. Марјановић 2016). М. Марјановић (2016) износи детаљан преглед различитих погледа на делимитативе, а овде ћемо издвојити само онај који је заступао А. В. Исаченко (1960: 234–239) да делимитативи у центар пажње стављају „ограничене сегменте радње, представљене као целина, завршен догађај”. Он прави разлику између делимитатива са префиксом *йо-* и *атенуатива*. По њему, „делимитативи не означавају просто ’малу меру радње’, већ управо само меру радње ограничене у времену. Глаголи типа *поговорити* изражавају интервал времена неодређеног трајања (који се често схвата као релативно кратак) испуњен процесом говорења”, док је код *атенуатива* ограниченост другачије усмерена и односи се на интензитет, а не на ограниченост у времену (према М. Марјановић 2016: 245).

Пошто се из прегледа М. Марјановић види да је терминологија прилично неусаглашена, у овом раду употребљаваћемо термин *деминутиви* за све префиксалне глаголе које истражујемо, а које повезује комплекс значења у вези са квантитативним или квалитативним ослабљивањем радње.

5. Префиксални деминутивни глаголи у српском језику половином XX века. Пре него што се самостално упустимо у потрагу за префиксалним глаголима који су у српском језику временски или начински ослабљени, представимо префиксе које као *и деминутивне* издваја Ирена Грицкат (1955–1956), наглашавајући да само неки глаголи с овим префиксима (а не сви!) могу имати деминутивно значење: *йо-* (*йоирати се*); *јри-* (*јридржати*); *на-* (*начути*), *јро-* (*јродремајути*), *за-* (*засити*), *јод-*

(іодврискиваііи). И. Грицкат [1995 (2020: 269)] констатује да се исти префикси користе за деминуцију придева и глагола (не и именица): *іодедео* – *іоодрасііи*; *накисео* – *начуііи*; *онизак* – *омекшаііи*; *іриіросіі* – *іричуііи*; *ірохладан* – *іродремаііи*. Према А. Белићу, ови префикси и њихова значења су са глагола прешли на придеве.

Не само што многи глаголи творени помоћу наведених префикса нису деминутивни, већ су неки од њих изгубили деминутивност коју су некада имали. Као примере Ирена Грицкат [1955–1956 (2020: 240–247)] наводи да историјски *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU констатује деминутивно значење глагола *іодојаііи се*, *іокуцаііи*, *іомолиііи се*, *насмешиііи се*, *нашалиііи се*, док су у Маретићевој *Грамаііици* у деминутивне глаголе уврштени *заірисііи* и *засећи*. Деминутивност ових глагола данас је упитна у српском језику.

Из свега што је речено можемо закључити да се деминутивност префиксалних глагола једва одржава у српском језику и да се можемо запитати да ли она још увек опстаје, будући да је још пре 70 година примећена њена маргинална улога у категорији глаголске деминуције.

Ирена Грицкат је своје темељно истраживање обавила половином XX века, а у каснијим радовима је само допуњавала закључке до којих је раније дошла. Због тога се поставља питање статуса глаголске префиксалне деминуције у савременом српском језику.

6. Префиксални глаголски деминутиви у граматицима савременог српског језика. Само неколико година након истраживања И. Грицкат, 1964. године, објављено је прво издање граматике М. Стевановића. Иако је И. Грицкат посебну пажњу посветила префиксима *іо-* и *за-*, М. Стевановић уопште не описује способност неких глагола на *за-* да имају деминутивно значење. То само показује колико је незнатан њихов потенцијал за деминуцију.

Ипак, овај аутор обраћа пажњу на све остале глаголске префиксе којима се бавила И. Грицкат. Тако, М. Стевановић (1989: 441) запажа да неки глаголи на по- имају значење *извесно, краће време вршиићи радњу њросіоі глаіола, нїр. њоїеваићи, њоїіраићи, њоїрчаићи, њокуцаићи*. Аутор наводи и глаголе *њосіаваићи, њочиїаићи, њошеїаићи*, које мало који говорник српског језика данас користи. Од свих глагола на *њод-* М. Стевановић (1989: 441) издваја само *њоднаїићи се* и констатује да „има еуфемистички тон”. За префикс *на-* овај аутор каже да уноси „деминутивну нијансу у значење основног глагола”, нпр. *начуићи, назреићи* (исп. Стевановић 1989: 438). Глаголи на *њри-* значе „у мањој мери учинити оно што значи основни глагол” (Стевановић 1989: 443), нпр: *прибојавати се, припазити, причувати, придићи се, притрпети се, притворити*. Међу глаголима које наводи М. Стевановић налазе се и *њриіовориићи*, као и *њриіовориићи*, у којима говорници српског језика данас не примећују деминутивност. Код неких глагола на *про-* Стевановић запажа „значање вршења радње извесно краће време” (Стевановић 1989: 444): *њромучиићи се, њросіаваићи, њроіазиићи, њродрмаићи*. Међу примерима се налази и глагол *њрозбориићи* који данас није деминутиван, као и глагол *њрокуїаићи се*, који се готово не може чути.

У првој деценији нашег века настала је *Творба речи* Ивана Клајна (2002), који, као ни Стевановић, не пише о деминутивном значењу префикса *за-*, али је за разлику од И. Грицкат и М. Стевановића, запажа код префикса *о-* и формулише то значење као „ослабљену варијанту кружног значења”, нпр. *оїећи, очешаићи се, оїрљиићи*. За префиксе *њо-*, *њри-*, *на-*, *њро-*, *њод-* и Иван Клајн уочава деминутивност коју назива „континуативно значење”.

У *Нормативној ірамаићици* П. Пипера и др. (2022), у којој су забележена само најважнија значења префикса, континуативно значење везује се само за префиксе *њо-* и *њри-*

И у осталим јужнословенским и другим словенским језицима регистрована је слична ситуација у вези са функцијом префикса у грађењу деминутивних глаголских префиксала.

В. Радева (1991: 192) констатује да се префиксима *йод-*, *йри-* и *йро-* у бугарском језику указује да се значење мотивног глагола врши у слабом или ограниченом степену (*йод-*: *йодвикне*, *йодкисели*, *йодйомојне*, *йодријне*; *йри-*: *йријладнее*, *йријовдијне*, *йрисвие*; *йро-*: *йродума*, *йрореве*, *йроскимйи*).

К. Конески (1995) наводи деминутивно значење као једно од оних које имају следећи префикси у македонском језику: *за-* (забрише, замазни, запере); *на-* (наболи, нагори, нагризе); *йо-* (побере, повари, полежи); *йод-* (подвене, подврне, подлавне); *йри-* (приварди, придржи, припази), *йро-* (пробања, пробара, промие, пропере). К. Конески (1995: 141) примећује да највећи број глагола на *йо-* значе извршавање радње основног глагола у малој мери, кратко време.

Да је ситуација слична и у словеначком језику, потврђује И. Страмљич Брезник (2015: 368), која констатује да у словеначком језику највећу могућност да се деминуира префиксима има глагол *stopicati* (*корачајйи*), који се може деминуирати следећим префиксима: *од-*, *пре-*, *при-*, *за-*, *ро-*.

7. Префиксални деминутивни глаголи у речницима савременог српског језика. Пишући о префиксу *йо-*, Иван Клајн критикује шестотомни речник савременог српског језика (РС), у којем за неке глаголе на *йо-* у дефиницијама пише „вршити радњу у малој мери“. Исправно је, сматра Клајн, ово својство одредити као „извесно, краће време вршити радњу“. Овим прецизирањем и критиком упућеном лексикографима, Клајн сугерише два могућа мерила деминутивности глагола, о којима пише и И. Г. Милославски (2015) – а то су трајање и интензитет ис-

под очекиване норме. Ове значењске компоненте представљене су и у речничким дефиницијама маркерима у *малој мери* и *крајко*. Отуда инспирација да прегледамо глаголе у српским речницима који имају ове компоненте у својим дефиницијама.

7.1. Преглед префиксираних деминутивних глагола на основу метајезичких константи. Према Н. Ивановићу (2014: 200–201), „метајезик у описном речнику својом природом тежи томе да бесконачан број семантичких реализација у лексичком систему сведе на ограничени број семантичких концепата. Он то чини тако што користи логичко-дефиниционе обрасце [...] Део лексикографске дефиниције којим се изражава повезаност лексеме са једним семантичким концептом односно доменом називамо *метајезичком* или *лексикографском констанцијом*.“

Прегледали смо префиксирание глаголе у два речника савременог српског језика, РСАНУ и РМС, према метајезичким константама у њиховим дефиницијама које указују на темпоралну или начинску модификацију основног глагола у смеру ослабљивања. Циљ ове претраге био је (1) да се провери налаз Ирене Грицкат до којег је она дошла пре објављивања ова два најважнија речника савременог српског језика о шест глаголских префикса којима се остварује глаголска деминутивност (*за-*, *на-*, *по-*, *поод-*, *при-*, *про-*); (2) да се установи постоје ли још неки префикси којима се у глагол може унети значење деминутивности¹⁷; (3) да се утврди којим префиксом је префиксирано највише деминутивних глагола у српском језику. Када будемо имали листу префиксалних деминутивних глагола, без обзира на њену непотпуност, покушали бисмо да откријемо да ли деминутивност потиче

17 И. Клајн, као што је овде већ речено, запажа способност глагола префиксираних префиксом *о-* да означавају деминутивност. Поставља се питање може ли се то значење омогућити још неким префиксом?

од префїкса и може ли се говорити о деминутивним глаголским префїксима у српском језику.

Устаљеност језика лексикографских дефиниција омогућила нам је да поставимо листу типичних метајезичких константи помоћу којих се најчешће дефинишу деминутивни глаголи у српским речницима.

Највише резултата, тј. највећи број деминутивних префїксалних глагола, у својој дефиницији садржи константу *мало*, затим следи *країко*, затим *на брзину*, потом *овлаш*, онда, *на брзу руку*, па *їовршно*, затим, *краће време*, онда *блаїо*, па у *малој мери*¹⁸:

мало: до-: дотаћи, досећи, додирнути (3); за-: загулити, забридети, закречити, закусити, закуснути, зановити, заскрнути, затулити, зацепити (9); на-: нагазити, нагрејати, нагрести, нагулити, надигнути, надизати, надодати, напрснути, наскрнути, натрулити, натрунити, натупити, нацепити, начути, нашкиљити (15); о-: омазити (1); од-: одшкриннути (1); по-: побеседити, повеселити, погладити, поговорити, погорети, погрбавити, погрмети, погурати, погурнути, подремати, подрхтати, подубити, подувати, пожмурити, позабавити се, позавести, позадржати, позастати, позахладити, поиграти (се), поизостати, покартати се, покопати, покотрљати, покувати, покуњати, полизати, помировати, понаквасити, понаучити, понестајати, поњушкати, поодљутити се, поодрасти, поодморити се, пооздравити, пооклевати, поокрепити (се), поосмелити се, пооснежити, поотварати, поотпити, поплакати, попевати, поплесати, поподићи, попоићи, попојести, попоместити, попоседети, попостојати, попоћи, попочекати, попрестати, попридати, попридићи, поприлазити, попримаћи, попричекати, попричувати, попросити,

18 Листе глагола које следе сигурно нису потпуне, али јесу репрезентативне и прилично детаљне.

попроћи, попружити се, попсовати, попушкарати се, поразведрити се, поразговарати, поразмислити, порастрезнити се, порасхладити, порвати се, поросити, посветлити, поседети, посисати, поскочити, послухнути, поспавати, поспасти, поспустити, постајати, посумрачити се, посустајати, потешити, потрљати, потрпети, потуговати, поублажити, поуживати, поузрасти, поуминути, поценкати (92); **под-**: подбријати, подвикнути, подгрејати, поднапити се, поткрадати, поткосити, поткресати (7); **пре-**: презалогати; **при-**: прибистрити, прибојавати се, прибријати се, пригрејати, придићи се, придржати, придремати, придојити, призалогати, призрети, приквасити, прилећи, примирисати, прињушити, приобути се, приоденути се, приоздравити, приокитити се, припити, приповратити се, припогледати, приподићи, припуцати, припрати, присабрати, присветлити, присести, присећи, приспавати, присушити, притворити, притрпети, прићутати (33); **про-**: промлетити, пропитати, прорежати, проспавати, просушити, протући, прохладити (7); **с-**: смлачити (1).

у малој мери: **до-**: дотицати; **на-**: намазукати.

кратко: **до-**: дотаћи (1); **за-**: запарати, запећи (2); **на-**: надопунити, накашљати се (2); **по-**: погунђати, појездити, полегнути, полећи, поносати, попостати, попривучати, постајати (8); **под-**: подшишати (1); **при-**: привирити, прилећи (2); **про-**: пробајати, проблеснути, провешати, прогуслити, пропржити (5).

краће време: **по-**: покотрљати, покотурати, пољубљати (3).

овлаш: **за-**: забридети, зачепкати (2); **о-**: омахнути, оцртати (2); **по-**: подражити; **при-**: прижмирити, прикуцати (2); **про-**: промрсити, прочешљати (2).

површно: за-: забрисати, зачепкати, зачистити (3);
пре-: прелистати.

на брзину: за-: забрисати, зачистити (2); **из-:** измандрљати; **про-:** пролистати; **с-:** сбрљати, сврбовати, склепати, слупати (фиг.), шћапити (5).

на брзу руку: од-: одмрмљати; **при-:** пригрести; **с-:** сгрувати, слупати (фиг.), смазати, справити (4).

било како: с-: здудати, скрпити (2).

благо: за-: заледујати; **на-:** насмехнути се; **по-:** посмехнути се; **под-:** подсмехнути се; **про-:** пропретити.

Сасвим је сигурно да у овом прегледу нисмо узели у обзир све лексикографске констатнте којима се у српској лексикографији дефинишу деминутивни глаголи, али ови побројани спадају у најтипичније.

7.2. Значењске карактеристике префиксалних глаголских деминутива на основу лексикографске константе. На основу значења ових елемената лексикографских дефиниција закључујемо о најважнијим одликама које могу имати деминутивни глаголи. Подразумева се да не морају сви они имати све одлике, иако се неке од њих могу комбиновати:

- радња се врши **кратко:** *крајко, краће време.*
- радња се врши **брзо:** *на брзину, на брзу руку.*
- радња се врши **непотпуно:** *мало, у малој мери.*
- радња се врши **слабо:** *мало, у малој мери.*
- радња се врши **нехајно, без посвећивања:** *йовршно, овлаш, на брзину, било како, мало.*
- радња се врши **благо, нежно:** *благо, мало.*

Ова листа значења деминутивних глагола потврђује три „недостатности“ коју подразумева глаголска деми-

нутивност према И. Г. Милославском – трајање (исп. кратко, брзо), интензитет (исп. слабо, нехајно, благо) и ефективност (исп. непотпуно) испод очекиване мере.

Испоставља се да и речници савременог српског језика потврђују да деминутивност глаголима могу донети префикси *за-*, *на-*, *йо-*, *јод-*, *јри-*, *јро-*, на које је скренула пажњу још Ирена Грицкат. Осим ових префикса, значење деминутивности доносе и префикси *до-*, *из-*, *о-*, *од-*, *с-*, али је удео глагола с овим префиксима незнатан у односу на њихов укупан број. Из овога закључујемо да чак 10 префикса могу утицати на деминутивност глагола, иако ниједан од њих не можемо сматрати деминутивним префиксом, већ се деминутивност развија из неког другог значења које им је основно.

7.3. Двопрефиксални деминутивни глаголи. Упадљиво је да се деминутивност може остварити и полипрефиксираношћу глагола, иако је ово значење релативно ретка карактеристика ових глагола. Б. Тошовић (2010: 107) дво-префиксалне глаголе у српском језику разврстао је у 29 значењских група и запазио да највећи број њих служи да означи дистрибутивност (44,05%), нпр. *исјрејазитији*, а деминутивност је тек на осмом месту по броју дво-префиксалних глагола који је означавају, са свега 3,35% глагола који припадају овој групи, нпр. *јојричекајти*. Како примећују Клајн (2002: 287) и Драгићевић (2013), префикси *из-* и *јо-* најпродуктивнији су у стварању дво-префиксалних глагола. Међу деминутивним глаголима у овом истраживању, највише је дво-префиксалних глагола које је изградио префикс *по-*, али има и других: *надо-* (*нагодајти*); *јоза-* (*јозадржајти*), *јоиз-* (*јоизостјајти*), *јоод-* (*јоодграсјти*), *јојо-* (*јојојестјти*), *јојри-* (*јојримати*), *јораз-* (*јоразведријти*), *јоу-* (*јоублажитјти*), *јодна-* (*јоднајитјти се*), *јрио-* (*јриокијитјти се*), *јријо-* (*јријоврајитјти се*).

Улога префикса *јо-* код већине ових глагола јесте ублажавање или ограничавање значења већ префикси-

раног глагола по интензитету, степену, трајању и др.

Посебну пажњу привлачи префиксални спој *йойо-*, у којем први префикс *йо-*, онај који је уз глагол, има граматичку улогу перфективизације, а другим *йо-* уноси се ублажавање, деминутивност (*йойодигићи, йойојестии, йойоћи*).¹⁹

Занимљив је и наизглед супростављен спој префикса *йод-* и *на-* у глаголу *йоднаийи се*, који показује да се префикс који се додаје већ префиксираном глаголу семантички односи према значењу префиксалног глагола, а не само према његовом префиксу, а *йод-* служи за умањивање степена извршености радње *наийи се* (исп. Драгићевић 2013).

У неким случајевима, глагол који већ означава додавање тражи додатно притврђивање тог значења помоћу још једног префикса, на пример: *надойуниийи, нагодайи*.

За двопрефиксалне глаголе примећено је да се најчешће користе у разговорном језику, што значи да дају живост у комуникацији (Терзић 1997: 311).

7.4. Продуктивност префикса за грађење деминутивних глагола према лексикографским изворима. Најпродуктивнији префикс за грађење префиксалних деминутивних глагола у српском језику, судећи према грађи из речника савременог српског језика, јесте, и то убедљиво, префикс *йо-*, на другом месту је *йри-*, а на трећем *на-*. Основно значење ових префикса је просторно.

Глаголи са деминутивним значењем на *йо-* именују и темпоралну и интензитетску ограниченост. Ипак, има разлика међу њима.

Необична је, рецимо, њихова употреба уз перфективне глаголе који означавају радњу код које нема ступњевитости, на пример, *йосйусйиийи, йойодигићи, йойресйаийи*. Поставља се питање на који начин ови глаголи означа-

19 У македонском језику се поред *йойо-*, јавља и *изиз-* (нпр. *йойокрие, изизнауци*), исп. Конески 1995: 147.

вају вршење радње основног глагола у мањој мери – или је нешто престало или није, или је спуштено или није. Чему служи префикс *йо-* и шта означава? Јасно је да се овакви глаголи односе на радње које нису тренутне и код којих нека ступњевитост ипак постоји. Тако, на пример, престанак пушења представља радњу с којом се може по- престати, али не може се попрестати живети.

Смањивање интензитета радње у типичном случају подразумева губљења својства, а не добијање. Међутим, не мора бити тако. Глагол *йонесџајаџи* заиста означава лагано нестајање нечега што је постојало, али *йоокреји- ти се* и *йоосмелиџи се* значи остварити виши степен дате особине или стања.

Неки префиксални деминутивни глаголи стоје у семантичкој вези са глаголима којима се означава потпуна завршеност радње, а самим тим у вези су и њихови пре- фикси. На то јасно указују речничке дефиниције. Тако, на пример, у корелацији стоје деминутивно *на-* и заврш- носвршено *из-*: *наџуџиџи* = мало *исџуџиџи*; *наџрули- ти* = мало *исџрулиџи*; *наџрунуџи* = мало *исџрунуџи*. У корелацији могу бити и *на-* и *за-*: *наџрејаџи* = мало *за- џрејаџи*; *наџрисџи* = мало *заџрисџи*. Ова појава заслужује даље истраживање.

Код неких деминутивних префиксала префикс зна- чи *мало*, а код других *још мало*, на пример: *џридремаџи* = *мало одремаџи*, али *џридоџиџи* = *још мало џодоџиџи*. Спој префикса и глагола у неким случајевима сугерише, дакле, додаток на радњу која је већ вршена, а у другом случају радња уопште није вршена.

Пажњу привлаче глаголи који својим метафоричким или метонимијским значењима остварују деминутив- ност, на пример, глагол *џрелисџаџи* спада у деминутив- не глаголе само онда када значи *йовршино*, *на брзину џро- чиџаџи*. *Скрџиџи* може значити *начиниџи на брзину*, *било како*, а *слуџаџи* може значити и *на брзину најра-*

виіи. Ова значења имају у себи и компоненту деминутивности. *Приірисіи* значи *іојесіи* мало, на *дрзу* руку, *ірезалоіајіи* и ово значење је деминутивно. Глагол *смазайи* у разговорном језику нема везе са мазањем, већ значи *дрзо іојесіи*.

7.5. Кратак закључак о деминутивним префиксалним глаголима у речницима савременог српског језика. Речници савременог српског језика из којих смо ексцерпирани грађу објављени су у другој половини ХХ века. Језик који описују не спада у најсавременији српски језик. Речници показују да нема системности у остваривању деминутивних значења префиксалних глагола. Деминутивна значења могу се остварити употребом чак десетак префикса, иако ниједан од њих није прави деминутивни префикс. Ипак, упадљиво најпродуктивнији је префикс *іо-*.

8. Анкетно истраживање префиксалних глаголских деминутива. Да бисмо истражили најновију ситуацију у вези са глаголском деминуцијом, језичко осећање говорника српског језика и употребу глаголских деминутива, сачинили смо анкету коју је у априлу 2023. године испунило 25 студената Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду. Анкетирани студенти похађају основне студије, од прве до четврте године, имају између 19 и 23 године, српски језик им је матерњи, а потичу из различитих места широм Србије. Анкета се састоји из осам питања. У наставку следи приказ анкете и анализа одговара.

1. Особе А, Б, В и Г саопштавају Вам да воле да се одмарају поподне. Ко се од њих најмање и најкраће одмара, а ко највише и најдуже?

Одговорите на питање тако што ћете глаголе распоредити по интензитету доделивши им бројеве (1 – најкраће се одмара, 2 – више се одмара, 3 – још више се одмара, 4 – највише се одмара)

- А: Поподне волим да прилегнем. ____
 Б: Поподне волим да легнем. ____
 В: Поподне волим да полежуцнем. ____
 Г: Поподне волим да поприлегнем. ____

Показало се да су говорници српског језика као најдеминутивнији оценили глагол полежуцнути (који је добио највише оцена 1, а просечна оцена му је 1,08), затим следи поприлећи (просечна оцена: 2,40), па прилећи (2,64), а онда лећи (3,80), који је оцењен највишом оценом јер не спада у деминутиве.

Редослед глагола *йолежуцнуџи* – *йойрилећи* – *йрилећи* – *лећи* указује на чињеницу да се најефектније деминуирање остварује здруженом употребом деминутивног суфикса и префикса. Запажамо и значај двопрефиксалних глагола у деминуирању глагола. Јаче деминутивно дејство имају два префикса него један (*йойри-* је деминутивније него *йри-*).

2. Особе А, Б, В, Г и Д замолиле су Вас да их сачекате. На основу глагола употребљеног у молби покушајте да процените коју особу ћете најкраће чекати, а коју најдуже:

Одговорите на питање тако што ћете глаголе распоредити по интензитету доделивши им бројеве (1 – вероватно ћете најкраће чекати, 2 – дуже ћете чекати, 3 – још дуже ћете чекати итд.)

- А: Чекај ме! ____
 Б: Чекни ме! ____
 В: Причекај ме! ____
 Г: Почекај ме! ____
 Д: Сачекај ме! ____

Као најдеминутивнији, оцењен је глагол чекнути (добио је највише оцена 1, а просечна оцена му је 1,12),

затим следи причекати (просечна оцена 1,84), на трећем месту је почекати (3,0). Недеминутивни видски парањци чекати и сачекати изазвали су колебање испитаника – највише четворки добио је глагол чекати (3,8), а највише петица глагол сачекати (3,72). Ипак, као што се види, просечна оцена глагола сачекати нижа је од просечне оцене глагола чекати, што значи да чекати и сачекати деле четврто и пето место.

За наше истраживање најважније је запазити да се суфикс *-ну* показао као јаче деминутивно средство од свих префикса, што још једном потврђује чињеницу да се у српском језику глаголска деминуција пре свега остварује суфиксима, а тек онда префиксима. Други важан закључак је да говорници српског језика као јаче деминутивно средство доживљавају префикс *йри-* него префикс *йо-*. У електронском корпусу савременог српског језика SrWas има 127 потврда за глагол *йочекайи* и 1337 потврда за глагол *йричекайи*, што додатно потврђује чињеницу о доминантнијој улози префикса *йри-* у односу на префикс *йо-* у деминуирању глагола у савременом српском језику.

3. Особе А, Б, В, Г, Д, Ђ саопштиле су Вам да су опрале кошуљу. Ко је од њих најкраће и најмање темељно прао кошуљу?

Одговорите на питање тако што ћете глаголе распоредити по интензитету доделивши им бројеве (1 – вероватно је најмање темељно прао, 2 – темељније је прао, 3 – још темељније је прао итд.)

А: Перуцнуо сам кошуљу. ___

Б: Опрао сам кошуљу. ___

В: Пропрао сам кошуљу. ___

Г: Запрао сам кошуљу. ___

Д: Припрао је кошуљу. ___

Ђ: Попрао сам кошуљу. ___

Оценом 1 оцењен је глагол перуцнути (1,48), оцену 2 добрио је глагол пропрати (2,84), на трећем месту је припрати (2,40), на петом месту је попрати (3,52), а на шестом је недеминутивни глагол опрати (5,08). Положај глагола запрати није сасвим јасан – просечна оцена му је 2,60 (што би значило да је на трећем месту), а испитаници су му доделили највише оцена 1 или 4, што значи да се колебају око улоге префикса *за-* у деминуирању. Неки га схватају као најизразитији деминутивни суфикс, а други га не виде у тој улози.

Осим закључка о колебљивом статусу префикса *за-*, на основу одговора испитаника још се једном потврђује велика моћ суфикса *-ну* и његових варијанти (*-уцну*) у деминуцији глагола. Још једном се потврђује да префикс *йри-* има јаче деминутивно дејство него префикс *йо-*, али префикс *йро-* се показао као изразитије модификационо средство од *йо-* и *йри-*. Глагол *йројрайти* има 74 потврде у електронском корпусу. Најчешће се користи у метафоричком значењу *йројрайти йрофийи* или *йројрайти биојрафију*. Пошто се у тим синтагматским спојевима често понавља, може се претпоставити да је деминутивност глагола *йројрайти* високо оцењена због самог глагола, не због високог деминутивног потенцијала префикса *йро-*.

4. Да ли је здравији онај који је **а) приздравио** или онај који је **б) пооздравио**? Заокружите слово испред глагола.

Шеснаест испитаника определило се глагол *йооздравийи*, а пет за *йриздравийи*. Два испитаника сматрају да ови глаголи имају исто значење. Још једном се потврђује да двопрефиксални глагол има јаче деминутивно дејство од једнопрефиксалног, модификација се изразитије постиже глаголом на *йо-* + *о-* него глаголом на *йри-*.

5. Особа А Вас је обавестила да ће Вас **позвати** телефоном, а особа Б је рекла да ће Вас **назвати** телефоном. Можете ли на основу избора глагола претпоставити

вити да ли ће краће трајати разговор с особом А или с особом Б? _____

Осамнаест испитаника сматра да се глаголом *назва-йи* именује радња која краће траје него глаголом *йозва-йи*, док седам испитаника мисли супротно. Закључујемо да има колебања у вези са деминутивном вредношћу ових глагола, али да се у саодносу префикса *йо-* са неким другим суфиксом (овога пута је то *на-*) никада предност не даје префиксу *на-*.

6. Хаљина А је **наквашена**, хаљина Б је **приквашена**, а хаљина В је **понаквашена**. Најмокрија је хаљина ____, средње мокра је хаљина ____, а најмање мокра је хаљина ____.

На ово питање добијени су овакви резултати:

најмокрија: наквасити (12), приквасити (2), понавасити (11)

средња мокра: наквасити (9), приквасити (4), понавасити (12)

најмање мокра: наквасити (4), приквасити (19), понавасити (2)

Најубедљивије је да се најјачи степен деминуције постиже префиксом *йри-*. Прилично је убедљиво да префикс *на-* у овом глаголу има значење свршености, које је изражено више него значење *у малој мери*. Двопрефиксални глагол (*йона-*) овде се није показао као најдеминутивнији, већ је префикс *йо-* унео значење *йойрилично, у већој мери*.

7. На линији испод следећих реченица напишите да ли оне имају исто или различито значење. Ако је различито, укратко објасните разлику:

- а) Пази на понашање. : Припази на понашање.
 б) Поднапили су се у кафани. : Напили су се у кафани.
 в) Нагњечила ми се мандарина у торби. : Изгњечила ми се мандарина у торби.
 г) Јуче смо се играли. : Јуче смо се поиграли.
 д) Подгрејала је ручак. : Угрејала је ручак.

Навешћемо одговоре испитаника за сваки глаголски пар и кратак, главни закључак који се из тих одговора може извући:

пазити – дугорочније (3), генерално (3), редовно, у вези са одређеном ситуацијом, исто што и припазити (5), оштрије, озбиљније него припазити, мисли се на трајну радњу, строжије него припазити, каже се некоме ко се понаша пристојно, слабији интензитет него припазити, каже се некоме ко се већ лоше понаша, претеће,

припазити – тренутно (6), у вези са понашањем које се понавља, исто што и пазити (5), мање оштро него пазити, глагол има претећи тон (2), мисли се на свршену радњу, мање строго него пазити, када се неко већ не понаша пристојно, јачи интензитет него пазити, каже се некоме ко само мало треба да коригује понашање, иако је деминутивно, звучи више пасивно-агресивно него пазити, има претње у значењу, мало блаже него пазити (као савет), претећи тон.

Закључак: деминутивност се може искористити као претња (*припазити*), стратегија у испољавању вербалне агресивности.

поднапити се – ? (4), исто што и напити се (10), мање пити него напити се (8), попили су све редом (дистрибутивно значење), довршити радњу напијања (завршно-свршени глагол).

напити се – исто што и поднапити се (10), више пити него поднапити се (8), нису попили баш све (није дистрибутивно).

Закључак: губи се глагол *йоднайиіи се*, губи се моћ и употреба префикса *йод-*, не осећају је студенти, дају јој погрешну вредност (дистрибутивност, завршавање радње итд.)

нагњечити – на једном месту (8), исто што изгњечити (2), није скроз уништен, мање оштећен него изгњечен (2), цео, али оштећен (2), благо, мањег интензитета, мања оштећеност, само мало (2), делимично, мало изгњечити.

изгњечити – смрскати (11), исто што и нагњечити (2), није скроз уништен, више оштећен него нагњечен, потпуно (2), већа оштећеност, скроз (3), сасвим.

Закључак: глаголска префиксална деминутивност се испољава не само као степен, већ и захваћеност радњом само једног места на објекту, а да остатак објекта остаје нетакнут. У питању је ограниченост у ефикасности радње, на коју указује И. Г. Милославски, на шта смо скренули пажњу на почетку рада.

играти се – дуже (20), континуирано.

поиграти се – краће (22), необавезно, спонтано започети игру, помало, успутно, помало и не дуго, деминутивно.

Закључак: глаголска префиксална деминутивност се испољава као начин вршења радње – необавезно, успутно, спонтано. Ако нема плана да се радња врши, онда се она може исказати деминутивним префиксом. Из деминуције следи да није било плана, усредсређености.

подгрејати – значи исто што и угрејати (16), краће је него угрејати, не сасвим угрејати (3), чешће користим него угрејати, краће него угрејати, мање угрејати, мање темељно, бржа радња, а мање угрејати, радња мањег интензитета, подгрејан ручак је бајат.

угрејати – значи исто што и подгрејати (16), дуже траје него подгрејати (2), боље угрејати, темељније.

Закључак: студенти не осећају деминутивност префикса *пог-* (две трећине њих), деминутивна радња се обавља краће, а самим тим и брже. Привидни парадокс: радња се обавља брже, али то је само зато што траје краће.

8. Уз следеће глаголе напишите прилог за начин који вам прво падне на памет у складу са значењем глагола:

поиграти се _____	начути _____
придржати _____	провеселити се _____
застати _____	подмладити се _____

Навешћемо одговоре испитаника и кратак, главни закључак који се из тих одговора може извући:

поиграти се: мало (5), кратко (3), безбрижно, брзо (3), лепо (3), забавно, знатно, весело, нежно, пажљиво.

Најчешћи прилог који испитаници предлажу уз глагол *поиграти се* јесте МАЛО. Безбрижност се јавља као манифестација деминутивности. Уз овај глагол везују се прилози који означавају нежност и веселост (зато што се радња везује за децу). Можда се може претпоставити да се деминутивни префикс чешће користи за радње које се приписују деци и вршиоцима од којих се очекује благост.

придржати: чврсто (5), дуго, мало (2), снажно, слабо, кратко (4), накратко (3), једва (2), накриво, тешко, брзо.

Најчешћи прилог који испитаници предлажу уз глагол *придржати* јесте ЧВРСТО. Понекад треба кратку радњу обавити усмерено, усредсређено – придржавамо да не падне, из значења глагола следи значење префикса. Колико је поигравање необавезно, толико је придржававање обавезујуће.

застати: нагло (3), брзо, брзински, мало (3), изненадно, изненада, кратко (6), накратко, полако, неопажено.

Најчешћи прилог који испитаници предлажу уз глагол *застати* јесте КРАТКО. Чини се да префикс уноси значење непредвиђености – кратак прекид неке друге радње која се из глагола подразумева – неко је ходао, што је трајна радња, па непредвиђено стао на кратко (краткоћа праћена неочекиваномшћу).

начути: слабо, једва (2), мало (2), кришом, темељно (2), случајно, добро (2), половично, делимично, тихо (3), стручно, погрешно, довољно, лако, дискретно.

Најчешћи прилог који испитаници предлажу уз глагол *начути* јесте ТИХО. Осим компоненте *у малој мери*, овај глагол подразумева и компоненту да садржај радње није био намењен оном ко је чуо, чуо је нешто што не треба.

провеселити се: мало (6), лепо (6), бучно (2), духовно, брзо, много, јако, лудо, мушки, отужно.

Најчешћи прилози које испитаници предлажу уз глагол *провеселити се* јесу МАЛО и ЛЕПО. Понеки испитаник запажа малу меру у значењу овог глагола, али већина их не осећа, радња се схвата као пожељна, у том правцу иду одговори, нема деминутивности.

подмладити се: пуно (3), мало (3), чудесно, брзо (5), лепо, умерено, лако, природно, неочекивано.

Најчешћи прилог који испитаници предлажу уз глагол *подмладити се* јесте БРЗО. Испитаници показују свест о неприродном току радње – *чудесно, неочекивано, брзо*. Као да је главни утисак о радњи чињеница да процес иде у супротном смеру од очекиваног, иде уназад. На ту појаву се скреће пажња, а не на степен, посебно не на низак степен.

9. Закључак истраживања. Ово истраживање посвећено је глаголским префиксалним деминутивима у савременом српском језику. Истраживање је мотивисано чињеницом да је глаголска деминуција у српском језику развијенија него у другим словенским језицима па зато заслужује посебну пажњу у славистичким истраживањима. Други мотив лежи у чињеници да је у српском језику суфиксална глаголска деминуција веома богата, а да је префиксална глаголска деминуција прилично неодређена. И. Грицкат је половином XX века истражила префиксе којима се постиже деминуција у српском језику (*за-*, *на-*, *по-*, *пог-*, *при-*, *про-*), примећујући да се она постиже само у семантици одређених глагола, а да постоје међу њима и они који се наводе у старијим речницима и граматикама, а да се њихова деминутивност изгубила већ половином прошлог века (то су, на пример, ови глаголи: *зајрисити*, *засећи*, *насмешиши се*, *нашалиши се*, *поодојати се*, *покуцајти*, *помолиши се*). На основу овог увида могло би се претпоставити да глаголска префиксална деминуција, можда, нестаје из српског језика. Због тога смо прегледали граматике и речнике савременог српског језика, а резултате употпунили анкетом помоћу које смо проверили језичко осећање говорника савременог српског језика.

9.1. Испоставило се да у граматичи М. Стевановића (1964) није уочено деминутивно значење префикса *за-*, али се констатује деминутивност свих осталих префикса које је обрадила и И. Грицкат, иако им није посвећена нарочита пажња. У приручнику И. Клајна (2002) такође није констатована могућа деминутивност глагола префиксираних префиксом *за-*, али је зато установљена „ослабљена варијанта кружног кретања” која се постиже префиксом *о-*, што није констатовано ни у једној српској граматичи. У *Нормативној ірамајици* (2022) примећена је деминутивност само префикса *іо-* и *іри-*. На основу пажње која је деминутивном значењу префиксалних глагола посвећена у граматикама српског језика закључујемо да је српски граматичари схватају као сасвим маргиналну појаву.

Речници савременог српског језика из којих смо ексцерпирали грађу (РСАНУ и РМС) објављени су у другој половини ХХ века. Језик који описују не спада у најсавременији српски језик. Речници показују да нема системности у остваривању деминутивних значења префиксалних глагола. Према грађи из речника, упадљиво најпродуктивнији је префикс *іо-*, на другом месту је *іри-*, а на трећем *на-*. Основно значење ових префикса је просторно.

Испоставља се да и речници савременог српског језика потврђују да деминутивност глаголима могу донети префикси *за-*, *на-*, *іо-*, *іод-*, *іри-*, *іро-*, на које је скренула пажњу још Ирена Грицкат. Осим ових префикса, значење деминутивности доносе и префикси *до-*, *из-*, *о-*, *од-*, *с-*, али је удео глагола с овим префиксима незнатан у односу на њихов укупан број. Из овога закључујемо да чак 10 префикса могу утицати на деминутивност глагола. Улога префикса *іо-* код већине ових глагола јесте ублажавање или ограничавање значења већ префиксираниог глагола по интензитету, степену, трајању и др.

Речници су показали значај двопрефиксалних глагола који имају деминутивно значење. Највише је двопре-

фиксалних глагола које је изградио префикс *йо-*, али има и других: *надо-* (*надодати*); *йоза-* (*йозадржати*), *йоиз-* (*йоизоситати*), *йоод-* (*йоодрасити*), *йојо-* (*йојојесити*), *йојри-* (*йојримати*), *йораз-* (*йоразведрити*), *йоу-* (*йоудлажити*), *йодна-* (*йоднајити се*), *јрио-* (*јриокијити се*), *јрийо-* (*јрийоврајити се*).

9.2. Резултати анкете нису усаглашени са сликом из речника. Испоставило се да префикс *йо-*, који се у речницима показује као главни деминутивни префикс глагола, говорници уопште не користе и не доживљавају као префикс за деминуцију. Испоставило се да је у праву И. Клајн (2002: 267), који тврди да је *йо-* продуктиван префикс, али није фреквентан.²⁰

Анкетно истраживање показало је да је префикс *јри-* (упркос предности која се у речницима даје префиксу *йо-*) најважнији префикс у грађењу глаголских префиксалних деминутива у српском језику – *јричекајти* је, на пример, деминутивнији глагол него *йочекајти*.

И префикс *на-* има јаче деминутивно дејство него префикс *йо-* (*назвати* је деминутивнији глагол него *йозвати*).

Док речници показују да су најфреквентнији деминутивни глаголи на *йо-*, затим на *јри-* и, на крају на *на-*, анкета пружа другачију слику. Најизразитију деминутивност носе глаголи на *јри-*, затим они на *на-* и, на крају, они на *йо-*. Ово је најважнији закључак нашег истраживања.

Потврдило се да суфиксална глаголска деминуција има јачу деминутивну снагу него префиксална (*чекнути* је деминутивнији глагол него *јричекајти*).

Префиксима требају додатна афиксална средства како би се појачало деминутивно значење глагола. Ефи-

20 Чињеница о продуктивним, а нефреквентним префиксима веома је важна и за шира, теоријска истраживања творбе речи. И сами смо писали о томе у вези са суфиксима за грађење именица које означавају особине од простих продева који означавају људске особине (Драгићевић 2001: 26–27).

касност се појачава додавањем још једног префикса (*йо-йрилећи* је деминутивније него *йрилећи*) или употребом деминутивног суфикса у спрези са префиксом (*йрилежу-цнуйи* је деминутивнији глагол него *йрилећи*).

Губи се деминутивна вредност префикса *йог-*. Неки испитаници нису могли ни да претпоставе шта значи глагол *йогнайийи се*, а глагол *йогірејаји* многим знача исто што и *уірејаји*.

9.3. На основу константи у речничким дефиницијама запазили смо да деминутивни глаголи означавају радње које се врше кратко, брзо, непотпуно, слабо, нехајно или благо. Анкетно истраживање помогло нам је да уочимо још неке значењске нијансе префиксалних глаголских деминутива. Деминутивни глаголи се могу користити као средство за изражавање вербалне агресије, могу имати значење претње (*йрийази мало!*). Овим глаголима се може означавати радња која се врши спонтано, без плана, необавезно, успутно (*йоуіраји се*). Радња исказана деминутивним глаголом може имати и семантичке компоненте безбрижности, веселости, опущености, нарочито ако се односи на децу као вршиоце радње (*йоуіраји се*). Неки деминутивни глаголи уносе у радњу сему усмерености, усредсређености, концентрисаног деловања [*йридржаји (чврсто)*]. Неке кратке радње праћене су неподвижношћу, неочекиваношћу, наглошћу [*засјаји (најло)*], а неке су праћене извесном забрањеношћу, тајношћу, случајном реализованошћу (*начуји*).

9.4. Из свега овога закључујемо да се префиксација још увек интензивно користи за деминуирање глагола у српском језику, иако јој је улога у овом процесу далеко спореднија од улоге коју имају деминутивни суфикси који су специјализовани за глаголску деминуцију.

ЛИТЕРАТУРА

- Вељковић Станковић 2012: Драгана Вељковић Станковић: „Когнитивни аспекти деминуције глагола у српском језику”, *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, главни уредник Р. Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 497–515.
- Грицкат [1955–1956 (2020)]: Ирена Грицкат: „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолоџи XXI/1–4*, 45–96 (цитирано према: *Крујови Ирине Грицкајћ. Семантичко-ірамајћичка исјираживања савременој срјској језика*, приредила Р. Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 205–255).
- Грицкат [1988 (2020)]: Ирена Грицкат: „Значења афиксалне глаголске деминуције“, *Први линјивисјћички научни скуј у сјомен на Радосава Бошковића*, Титоград: ЦАНУ, 1988, 131–139 (цитирано према: *Крујови Ирине Грицкајћ. Семантичко-ірамајћичка исјираживања савременој срјској језика*, приредила Р. Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 255–265).
- Грицкат [1995 (2020)]: Ирена Грицкат: „О неким особеностима деминуције“, *Јужнословенски филолоџи LI*, 1995, 1–30 (цитирано према: *Крујови Ирине Грицкајћ. Семантичко-ірамајћичка исјираживања савременој срјској језика*, приредила Р. Драгићевић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 265–301).
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом срјском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2013: Рајна Драгићевић: „Глаголи са два префикса у српском језику с освртом на стање у другим словенским језицима” (рад за Петнаести конгрес слависта у Минску), *Зборник Мајћице срјске за слависјћику* 83, 2013, 257–269.
- Драгићевић 2021: Рајна Драгићевић: „Глаголски деминутиви између творбеног и употребног значења у српском језику”, рад је изложен на конференцији Комисије за творбу речи Међународног комитета слависта, Институт за слависти-

- ку Пољске академије наука (*Słotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*, 8–10. IX 2020, Instytut Slawistyki PAN), *Słotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*, pod redakcją Pawła Kowalskiego, Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 61–85.
- Ивановић 2012: Милена ивановић, *Изражавање акционалности у украјинском и срїском језику*, докторска дисертација, одбрањена 2012. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, ментор: проф. др Људмила Поповић.
- Исаченко 1960: А. В. Исаченко, *Граматическиј строй русског језика в сопоставлении с словацким*, Братислава: Издательство словацкой академии наук.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом срїском језику, њрви гео: Слаїање и њрефиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Конески 1995: Кирил Конески, *Зборобразувањето во современој македонски јазик*. Скопје: БОНА.
- Маретић 1963: Томо Марећ, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, треће изданје, Zagreb: Matica hrvatska.
- Марјановић 2016: Милица Марјановић, *Полијрефиксирани ѓлаїоли у срїском језику*, докторска дисертација, одбрањена 2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, ментор: проф. др Рајна Драгићевић.
- Милославски 2015: Игорь Григорьевич Милославский: „Параметр «меньше нормы» в парадигме обеспечения речевых действий на материале русского языка“, *Menjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*, uredila Irena Stramljić Brezник, Maribor, 2015: Zora, 233–248.
- Петрухина 2000, Е. В. Петрухина, *Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками*, Москва: МГУ.
- Пипер и др. 2022: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна граматика срїској језика*, четврто издање, Нови Сад: Матица српска.
- Радева 1991: Василка Радева, *Словообразуването в българския книжовен език*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

- Речник ЈАЗУ: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–XXIII, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Речник МС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад, 1967–1976: Матица српска.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XXI*, Београд: САНУ, 1959–
- Стевановић 1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, пето издање (прво издање 1964. године) Београд: Научна књига.
- Страмљич Брежник 2015: Irena Stramljič Breznik: „Glagolske manjšalnice v slovenskem jeziku“, *Menjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga*, uredila Irena Stramljič Breznik, Maribor: Zora, 363–375.
- Терзић 1997: Александар Терзић: „Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *ѣона-* у руском и српском језику“, *Научни састѣанак славистѣа у Вуковѣ данѣ* 26/2, 309–320.
- Тошовић 2010: Бранко Тошовић: „Нанизывание приставок в сербском, хорватском и бошнячком језиках.“ у: Branko Tošović, Arno Wonisch (Hg/Ur.), *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika*, Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Beograd: Beogradska knjiga, 1/2, 107–120.

ТВОРБЕНЕ ИНОВАЦИЈЕ ИЗ УГЛА ИСПИТИВАЊА ДЕРИВАЦИОНИХ ГНЕЗДА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНИ РЕЧНИК СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Интересовање за проучавање деривационих гнезда почело је у Србији интензивније да се развија након објављивања *Семантичко-деривационог речника српског језика*, чији је први том изашао из штампе 2003, а други 2006. године у Новом Саду. Концепцију речника је осмислила проф. др Даринка Гортан-Премк са Филолошког факултета у Београду.²¹ У првом тому обрађено је 85 деривационих гнезда у вези са деловима тела човека, а у другој има 123 гнезда у вези са човековим унутрашњим органима и ткивима, психофизиолошким стањима и радњама, психофизичким особинама и сродством.

Речник има оригиналну концепцију која се по многим чиниоцима разликује од Тихоновљевог деривационог речника (А. Н. Тихонов: *Словообразовательный словарь русского языка*). *Семантичко-деривациони речник* (СДР) је знатно мањег обима од Речника Тихонова (ТР), у којем је обрађено 12. 621 гнездо. СДР се везује само за једну тематску групу мотивних лексема, а то су оне које су у вези са човеком. Ова група је, треба нагласити, најпродуктивнија лексичка група у српском језику и, вероватно, у свим другим језицима, па су и деривациона гнезда ових лексема најбогатија и зато најрепрезентативнија.

21 Редакторке првог тома биле су др Даринка Гортан-Премк, др Вера Васић и др Љиљана Недељков. Редакторке другог тома биле су др Даринка Гортан-Премк, др Вера Васић и др Рајна Драгићевић.

У СДР су наведене дефиниције значења мотивне речи и свих деривата. Главни извор грађе и дефиниција наведених лексема за СДР је грађа из шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске. Због тих дефиниција, речник у свом називу носи одређење *семантички* и то је један од разлога због којих се овај деривациони речник може сматрати концепцијски оригиналним. Наведена значења деривата пружају знатно комплетнију слику о деривационим процесима. Навешћемо неке од тих предности. 1) Већ самим разгледањем речника, без нарочитог удубљивања, види се статус деривата у лексичком систему. Онај дериват који има више значења представља базичнију, утемељенију, значајнију (па, можда, и фреквентнију) лексичку јединицу од оног деривата који има мање значења. 2) Увид у значења деривата пружа могућност да се мотивне речи не класификују само према томе имају ли много или мало деривата, већ и према томе да ли њихови деривати имају много или мало значења. Оне мотивне речи чији деривати имају много значења свакако имају базичнији статус у лексичком систему од оних чији деривати имају мало значења. 3) Наведена значења мотивне речи и деривата дозвољавају испитивање односа између значења ових јединица, нпр. да ли су значења деривата заснована на основном или на неком метафоричком или метонимијском значењу мотивне речи. На основу дефиниције могуће је разоткрити и мотивну реч неког деривата. Тако нас, на пример, дефиниције неких значења именице *звонар* упућују на то да је она настала директно од именице *звоно*, док неке дефиниције упућују на то да ова именица има и значења која су настала од глагола *звонити*. Д. Гортан-Премк објашњава овакве случајеве као два хомоформна творбена модела и два одвојена акта семантичко-морфолошког варирања чији се резултати повезују у једну лексему.²²

22 О деривационим гнездама лексеме *звоно* у српском и македонском језику исп. Гортан-Премк и Миркуловска (2002).

У СДР, за разлику од Тихоновљевог речника, наведена је и етимологија мотивних речи и деривата, иако су деривациона гнезда представљена на основу синхронијских критеријума. Навођењем етимологије пружена је могућност корисницима речника да утврде да понекад постоји несклад између етимолошког и творбеног критеријума за увршћивање неких деривата у одређено деривационо гнездо. У Поговору СДР (2006: 764–765) читамо о једном таквом примеру: „У деривационом гнезду чији је носилац глагол *мреџи* лексичка морфема се појављује у више ликова (од којих су неки прасловенског порекла, а неки српскохрватскога): *мре-* (*мреџи*), *мр-* (*смрџи*), *-мор* (*џомор*, *одмор*), *мрл-* (*умрли*), *мрџ-* (*мрџав*), *-мир-* (*умирајџи*), *-мар-* (*замарајџи*), *мрџв-* (*мрџваријџи*), *мрџ-* (*мрџина*), *мрш-* (*мршавијџи*) – са етимолошког становишта, дакле, све лексеме са овим лексичким морфемама требало би уврстити у исто деривационо гнездо. Са синхронијског становишта, пак, може се констатовати семантичко удаљавање лексема са лексичким морфемама *мрџв-* (*мрџваријџи*), *мрџ-* (*мрџина*), *мрш-* (*мршавијџи*) на основу чега се лексеме са тим лексичким морфемама могу искључити из деривационог гнезда глагола *мреџи*.”

Односи у деривационом гнезду прегледније су приказани у Тихоновљевом речнику (јер је и графички представљен творбени однос између деривата), али су прецизније изнесени у СДР. Испред сваке одреднице стоји индекс којим се означава семантичка и деривациона позиција дате лексеме у гнезду. Мотивна реч је индексирана са 0, првостепени деривати индексирани су са 1, другостепени са 2 итд, а редни број деривата означен је индексним бројем. Префиксирани деривати имају симбол ПР, префиксално-суфиксални ПРС, сложенице – С. После сваког гнезда табеларно је приказан број деривата и њихова класификација по врсти речи, начину творбе и степену деривације. Подаци су прецизно статистички обрађени и лако су доступни за различите анализе.

Посебно занимљив и користан део текста овог речника представљају фусноте. У њима су изнесене све недоумице аутора и могућа другачија сегментација деривата. Подаци у фуснотама представљају право извориште нерешених проблема у науци о творби речи, али и понуђених путева за њихово разрешење.

ФУНКЦИЈА ТВОРБЕ РЕЧИ ИЗ УГЛА ИСПИТИВАЊА ДЕРИВАЦИОНИХ ГНЕЗДА. 1. *Именица као најчешћи резултатаи творбених процеса*. Од представљања Семантичко-деривационој речника српској језика до иновација у творби речи доћи ћемо анализом основних функција творбе речи на основу структуре деривационих гнезда. Овом анализом дошли смо до два важна закључка: први је да творбом речи у српском језику најчешће настају именице, а други је да творбеним процесима управља тежња ка системности, тј. аналогичности. Ове закључке треба проверити и на широј грађи, а нарочито први, зато што он није у складу са традиционалним погледом на природу творбе речи у србистици.

Чувени српски лингвиста А. Белић, који је извршио велики утицај на генерације српских лингвиста, написао је: „Сви знаци показују да је већина наставака у нашем језику имала структурално значење, тј. да се помоћу њих обележавала нова врста речи у коју је каква реч друге врсте прешла променивши, наравно, своју функцију” (исп. Белић 1949: 51). Овакав приступ творби речи имали су и најважнији ученици А. Белића, па се и данас, у средњошколској граматици која се користи широм Србије (Станојчић и Поповић 2005: 131–132), деривација објашњава ученицима тако што се наводе мотивне речи различите граматичке врсте и њихови деривати који припадају различитим врстама речи: „од мотивне именице *лисџ* суфиксима се добијају: именица *лисџић*, глагол *лисџаџи*, придев *лисџи*. Од мотивног придева *црн* суфиксима се добијају: именица *црнац*, глаголи *црнеџи*

и *црнийи*, придев *црнкаси*” итд. Иако проф. Станојчић у средњошколском уџбенику није експлицитно поновио Белићев став, начин на који је изложио примере јасно указује на идеју о томе да се суфикси додају на творбену основу мотивних речи да би се добиле мотивисане речи различитих граматичких врста. У прилог томе иде и чињеница да је проф. Станојчић излагао ту идеју генерацијама студената српског језика на својим предавањима из творбе речи на Катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду.

Међутим, статистички подаци наведени на крају СДР2 недвосмислено указују на то да се творбом речи гради убедљиво највише именица, и то од свих врста речи, укључујући и именице. Подаци показују да 75 мотивних именица твори 2838 именица, 1530 придева, 393 прилога и 863 глагола. Петнаест мотивних придева дају 565 именица, 306 придева, 120 прилога и 248 глагола. Од тридесет и једног мотивног глагола гради се 1232 именице, 489 придева, 185 прилога, 624 глагола, 1 предлог и 1 узвик.

75 мотивних именица	Именице	придеви	прилози	глаголи	укупно
број деривата	2838	1530	393	863	5624
%	50,46 %	27,20 %	6,98 %	15,34 %	

15 мотивних придева	Именице	придеви	прилози	глаголи	укупно
број деривата	565	306	120	248	1239
%	45,6 %	24,6 %	9,68 %	20,01 %	

31 мотивни глагол	Именице	придеви	прилози	глаголи	укупно
број деривата	1232	489	185	624	2530
%	48,69 %	19,32 %	7,31 %	24,66 %	

На основу ових података (које би требало испитати и шире, не само на основу анализе деривационих гнезда) закључујемо да је међу дериватима, вероватно, највише именица и да би свеобухватна анализа творбених иновација требало да крене од именица.²³

2. *Тежња ка системности*. Друга важна одлика творбе речи која се запажа анализом деривационих гнезда јесте тежња ка системности. О томе су писали и други аутори, који нису узимали у обзир само деривациона гнезда. О аналогiji у деривационим процесима може се говорити из различитих углова, на различите начине. Тако, В. Н. Немченко (1984: 143–149) овако представља творбену организацију. Најопштији творбени скупови су *творбене класе*. Њих сачињавају деривати који припадају истој врсти речи: класа именица, глагола, придева итд. Деривати се унутар класе деле у *творбене разреде* по критеријуму начина творбе. Тако се, рецимо, класа именица дели на: именице добијене суфиксацијом, префиксацијом, префиксално-суфиксалном творбом итд. Творбени разреде се разликују према *творбеним категоријама*. Оне се успостављају према критеријуму мотивних речи, нпр. десупстантивне, deverбативне, деадјективне именице. У оквиру творбених категорија налазе се посебни *творбени редови*. Они се образују према творбеним морфемама (пре свега суфиксима и префиксима) од којих су постали. Творбени редови се могу поделити према лексичком значењу или подзначању деривата. Тако настају *творбене групе* и *подгрупе*.

23 О различитим функцијама творбе речи исп. радове објављене у зборнику *Функциональні аспекти словаўтварэння*, Минск 2006, нарочито рад Е. С. Кубрјакове и И. С. Улуханова. Кубрјакова наглашава компресивну функцију, функцију универбације, експресивну функцију итд.

Д. Гортан-Премк (2001), пак, анализирајући деривациона гнезда лексема из СДР запажа одређене творбено-граматичке правце развоја деривационих гнезда и каже да „именичка творбена основа најчешће индукује, производи придевске деривате (релациони и квалитативни придеви), а ови даље именичке (атрибутивне и деадјективне именице) и прилошке, тако имамо: *їрех* > *їрешан* > *їрешник*, *їрешница*, *їрешностї*, *їрешно*, па опет даље, са могућим понављањем модела, *їрешник* > *їрешнички*, -а, -о > *їрешнички*, или низове попут овог са лексемом *зуб* > *зубар* > *зубарев*, *зубарка*, *зубарски*, *зубарство*.”

Анализа деривационих гнезда омогућава и испитивање семантичког потенцијала простих речи, као и утврђивање семантичко-творбене системности унутар гнезда. Већина мотивних речи припада одређеним тематским групама, а оне се, даље, могу поделити на подгрупе. Чланови тематских група обично системски развијају деривациона гнезда. Тако, на пример, већина придева са значењем људских особина у савременом српском језику развијају: 1) именицу која означава особину; 2) именицу са значењем мушког носиоца особине; 3) именицу са значењем женског носиоца особине; 4) глагол са значењем стицања или интензификације особине; 5) дублетни придев; 6) придев субјективне оцене; 7) прилог (Драгићевић 2001). И поред тога што у овом систему има и деривата који припадају другим врстама речи, именица је највише.

деривати придева *глуи* настали суфиксацијом

значења деривата	особина	Nomina attributiva, m.	Nomina attributiva, f.	глагол	дублетни придев	Придев субјектовне оцене	прилог
деривати придева <i>глуп</i>	глупост, глупоћа	глупак, глупан, глупоња	глупара, глупача	глупети, глуповати	глупав	глупкав	глупо

Именице са значењем делова тела у српском језику имају врло богат деривациони потенцијал. Оне могу градити деривате са следећим значењима: 1) носилац особине; 2) вршилац радње; 3) особина; 4) занимање; 5) део одеће; 6) предмет; 7) место; 8) појава; 9) фитоним; 10) зооним; 11) термин из анатомије; 12) партикуларизатор; 13) термин из осталих наука; 14) именица субјективне оцене.

Тако, на пример, из богатог деривационог гнезда именице *ілава* издвајамо следеће деривате добијене суфиксацијом: носиоци особине: *ілаваш*; вршиоци радње: *ілавар*, *ілаварица*, *ілавничар*; особина: *ілавайћосіт*; особина: *ілаварсйво*; предмет: *ілавчина*; појава: *ілаварина*; фитоними: *ілавайћац*, *ілавница*, *ілавња*, *ілавочика*; зооним: *ілавайћица*; партикуларизатор: *ілавнина*, *ілавница*; термин из геологије: *ілавуйћак*; именица субјективне оцене: *ілавейћина*, *ілавић*, *ілавица*, *ілавичина*, *ілавичица*, *ілавњица*, *ілавура*, *ілавурина*, *ілавурда*, *ілавусина*, *ілавуча*, *ілавуца*, *ілавуша*, *ілавче*.

Увид у структуру деривационих гнезда лексема које припадају једној тематској групи указује и на то да немају сви чланови једне тематске групе идентична деривациона гнезда. Неке лексеме које означавају делове тела од наведених 14 значењских типова именичких деривата имају мање, а неке више типова – неке покривају, на пример, 12, а неке 8 типова. Тако, на пример, од именице *ілава* не постоје деривати са значењем дела одеће или места, али постоје од других именица из ове тематске групе. Значење дела одеће развијају, на пример, деривати ових именица: *врай* – *врайник*, *іруди* – *ірудњак*, *ноја* – *нојавица*, *рука* – *рукав*, *рукавица* итд, а значење места имају деривати следећих именица: *ноја* – *ножишйе*, *око* – *очишйе*, *очница*, *зуб* – *зубишйе*, *брада* – *брадишйе*, *кожа* – *кожара*, *кожарница* итд.

Осим тога, различити творбени модели разликују се по продуктивности. Именице које означавају делове тела граде суфиксацијом најчешће именице субјективне

оцене и скоро све именице из ове групе имају по неколико деривата с овим значењем. Међутим, неки творбени модели су врло непродуктивни – тако је, рецимо, мало чланова ове тематске групе од којих настају деривати који могу развити значење партикуларизатора: *їлавнина* и *їлавница* означавају *највећи део*, *шачица* развија и значење *мало*, а *зубаїка* је *количина сена која може сїаїти коњу у усїа*. Нема много ни оних од којих се граде именице са значењем места или занимања.

Да закључимо. Лексеме једног језика су углавном сврстане у одређене тематске групе. Чланови тематске групе развијају одређени број творбених модела или типова. Неки чланови тематске групе искористе једне творбене моделе, други друге, а има и оних који развију већину модела, па чак и све. Тако настају деривациони системи у којима су многа места попуњена, али постоје и празна места.

	творбени модел 1	творбени модел 2	творбени модел 3	творбени модел 4
лексема А	х	х		х
лексема Б		х		
лексема В	х		х	
лексема Г		х		х

Сматрамо да се лексички фонд најчешће увећава дериватима који настају попуњавањем празних места у деривационим системима. Овај процес је доминантан, иако га говорници често не примећују. Говорници и научници запажају и описују околиналлизме и сасвим нове, несистемске, творбене моделе, зато што су они најупадљивији. Ипак, таквих иновација је сразмерно мало, па су, самим тим, и мање значајне. Попуњавање празних места у деривационим системима је неприметно, и формално и семантички: формално – јер се користе већ постојећи творбени модели (и то продуктивни творбени модели),

семантички – јер се користе мотивне речи истог семантичког типа као оне које су већ искористиле дати творбени модел. Тако, на пример, не би било необично када би ускоро настала именица **врайайосіџ* са значењем особине онога ко има широк или дугачак врат, пошто већ постоје: *ілавайосіџ*, *зудайосіџ*, *ірлайосіџ*, *кошчайосіџ* итд. Такође, именица **рукоња* би се брзо уклопила у систем и употпунила би групу именица које означавају носиоца неке особине, јер већ постоји *врайоња*, *ілавоња*, *носоња*, *брадоња*, *ушоња* итд. Пошто постоје именице *ножишійе*, *очишійе*, *зудишійе*, *брадишійе* и означавају место, лако је замислити настанак за сада непотврђених именица **ірудишійе*, **носишійе*, **ірсійишійе* итд.

Овакве речи Е. А. Земска (1973: 217–227) (као и многи други лингвисти касније) назива *іоіџенцијалним речима*. То су речи које настају везивањем високопродуктивних морфема са широким кругом творбених основа (Земска 1973: 217). Дакле, потенцијалне речи настају помоћу најпродуктивнијих творбених модела у једном језику. Као примере у руском језику, Земска наводи именице са префиксима *анійи-*, *не-*, затим глаголе са префиксима *за-*, *од-*, *до-* или именице са суфиксима *-ійель*, *-осіџ*, *-ище*. Могућности повезивања ових префикса или суфикса са различитим творбеним основама су безграничне. Земска наглашава да је немогуће одредити време настанка ових речи. Оне живе скривене, закључане у творбеним могућностима језика, али реално се могу и не појавити, ако за њима не постоји потреба. Немогуће је одредити да ли су то нове речи или су у језику већ постојале. Могуће је да именице **ірудишійе*, **носишійе*, **ірсійишійе* у српском језику већ постоје, иако нису забележене у речницима, а можда се никада неће појавити. За семантику потенцијалних речи важно је рећи, према Земској, да су оне у потпуности мотивисане, тј. да је њихово значење збир значења творбених компоненти из којих се састоји.

Због свих наведених одлика потенцијалних речи говорници не могу лако разликовати реалну реч од потенцијалне речи и не могу окарактерисати потенцијалне речи као оне којима се, вероватно, најпродуктивније богати лексички систем.²⁴

Поставља се питање како испитивати потенцијалне речи у једном језику. Ако је реч потврђена, можемо ли је сматрати потенцијалном? Ако за неку лексему има много потврда и ако је забележена и у описним речницима датог језика, она спада у реалне речи. Ако су за њу потврде малобројне, лексема може бити околионализам или потенцијална реч. У потпуности прихватамо тумачење Е. А. Земске (1973: 238), по којој су околионализми и потенцијалне речи антиподи.²⁵ Потенцијалне речи настају као резултат активације најпродуктивнијих творбених модела и зато се и не осећају као нове речи, док околионализ-

24 У дискусији, након тога што сам прочитала овај реферат, колегиница Е. А. Карпиловска поставила ми је занимљиво питање која се од наведених 14 значењских категорија деривата именица које означавају делове тела најбрже попуњава новим дериватима. Да ли су то, рецимо, именице које означавају место или оне које означавају особину? Тешко је дати одговор на ово питање. Свако празно место у систему има подједнаку шансу да буде попуњено и у сваком празном месту већ стоји нека потенцијална реч као језичка могућност која ће се можда развити, а можда и неће. Ипак, вероватно се најбрже попуњавају празна места у оним подсистемима који имају највише већ реализованих елемената, јер закон аналогije јаче делује. Тако, на пример, скоро све именице које означавају делове тела имају дериват из категорије *носилац особине*. Логично је очекивати да ће ускоро и оне именице које означавају део тела, а које немају дериват с овим значењем, развити то значење. С друге стране, мало је именица из ове тематске групе које имају дериват из категорије *имена места*. То, вероватно, значи да ће именице из ове тематске групе које немају дериват са значењем места теже (спорије) добити тај дериват.

25 Важно је рећи да има и другачијих мишљења. И. С. Улуханов је на састанку Комисије за творбу речи од 24. до 26. марта 2009. у Москви, усмено изнео свој став да не признаје дистинкцију између потенцијалних речи и околионализама.

ми настају као резултат активације сасвим непродуктивних модела, осећају се као нове речи и често се одликују експресивношћу. Према томе, лексема може бити потенцијална, и онда када је већ потврђена. Такав је случај са неким лексемама које употребљавају писци. Ако писац употреби лексему која није потврђена у речницима и ако је она настала на основу неког продуктивног творбеног модела, онда таква лексема спада у потенцијалне речи.²⁶

ЗАКЉУЧАК. Анализа деривационих гнезда лексема које су у вези са човеком у савременом српском језику показује да су деривати свих врста речи најчешће именице и да се деривациона гнезда развијају системски као Менделејевљев периодни систем елемената. То нас наводи на претпоставку да највећи број нових речи настаје попуњавањем празних места у систему. Речи којима се попуњавају та празна места представљају потенцијалне речи. То су речи за које није лако претпоставити да ли су нове или су већ постојале у језику, па их зато говорници често не региструју као нове.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: наука о израђењу речи*, Београд: Научна књига.
- Бугарски 2003: Ранко Бугарски, *Жарјон*, Београд: ХХ век.
- Гортан Премк 2001а: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичкої сисџема*, Београд: Завод за уџбенике.
- Гортан Премк 2001б: Даринка Гортан-Премк: „Семантичко-деривациони речник српскога језика”, *Језик данас*, год. 5, број 13, 6–10.
- Гортан Премк 2001в: Даринка Гортан-Премк: „Речник деривационих гнезда као основа за упоредно испитивање лексич-

26 Опширније о потенцијалним речима исп. Драгићевић (2009).

- ких система словенских језика”, 33 *Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Филолошки факултет, 19–23.
- Гортан Премк и Миркуловска 2002: Даринка Гортан Премк и Милица Миркуловска: „Српско-македонски семантичко-деривациони речник”, 34 *Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје: Филолошки факултет, 121–131.
- Гортан Премк и др. 2003: Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков, *Семантичко-деривациони речник*, свеска 1: Човек – делови тела, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Гортан Премк и др. 2006: Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Рајна Драгићевић, *Семантичко-деривациони речник*, свеска 2: Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*, Београд: Институт за српски језик.
- Драгићевић 2008: Рајна Драгићевић: „Актуелна питања науке о творби речи (на материјалу радова Комисије за творбу речи Меѓународног славистичког комитета)”, *Научни састај слависта у Вукове дане 36/3*, 61–71.
- Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић: „Потенцијалне речи у српском језику”, *Научни састај слависта у Вукове дане 38/3*, 2009, 119–127.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија српског језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Земска 1973: Е. А. Земская, *Современный русский язык. Слообразование*, Москва: Просвещение.
- Лукашанец 2006: Аляксандр Аляксандровіч Лукашанец (ред.) *Функциональные аспекты словаутварэння, Доклады IX Міжнароднай навуковай канферэнцыі Камісіі па славянскаму словаутварэнню пры Міжнародным камітэце славистаў*, Минск: ВТАА „Права і эканоміка“, 2006.
- Немченко 1984: В. Н. Немченко, *Современный русский язык. Словообразование*, Москва: Высшая школа.

- Оташевић 2008: Ђорђе Оташевић, *Нове речи и значења у срїском језику*, Београд: Алма.
- Радовић-Тешић 2008: Милица Радовић Тешић: „Структура актуелних неологизама у српском језику”, *Научни сасїанак слависїа у Вукове дане* 37/1, 361–369.
- Станојчић и Поповић 2005: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаїика срїскоїа језика*. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, десето издање, Београд: Завод за уџбенике, 2005.
- Тихонов 1990: А. Н. Тихонов, *Словообразователный словарь русского языка*, в двух томах, 2-е издание, стереотипное, Москва: Русский язык.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у срїском језику (одабране їеме)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

НЕКИ ТЕОРИЈСКИ И МЕТОДИЧКИ АСПЕКТИ РЕГУЛАРНИХ МЕХАНИЗАМА ТВОРБЕ РЕЧИ У НАСТАВИ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

1. Регуларни процеси у настави српског као страног језика. Један од важних задатака у настави страног језика јесте омогућити ученицима да препознају значења речи које им нису познате када се употребе самостално, независно од текста. Главна стратегија којом наставник треба да се послужи у раду са ученицима јесте да код њих развија способност да препознају аналогију, једну од најважнијих језичких законитости, која је изазвана регуларним процесима у језику. То значи да је за унапређивање наставе српског као страног језика важно истражити и пописати регуларне процесе, а затим та сазнања укључити у наставу српског као страног језика. Чини се да је највише регуларних процеса у творбеним и семантичким механизмима, па на њих треба обратити посебну пажњу у настави. И у научном, а не само у методичком смислу, изазовно изгледа задатак који поставља Л. Б. Трушина (1974), а то је *развијање способности усвојити и представљања значења речи у страном језику*. Управо том проблему биће посвећен овај рад.

2. Потенцијални речник у настави страног језика. Л. Б. Трушина (1974: 69) такав лексички фонд који ученицима није познат, али га могу реконструисати назива *потенцијалним* и сматра (следећи И. М. Бермана и др. 1968) да у њега улазе следеће речи: 1) изведенице и сложенице које се састоје из делова чије је значење учени-

цима познато; 2) интернационализми који у матерњем и страном језику имају исту семантику и сличну графичко-акустичку форму; 3) вишезначне речи које на исти начин развијају полисемантичку структуру; 4) речи чије се значење може препознати из контекста.

3. Дериватолошки проблеми у почетној настави словенских језика. Да би испитала на који начин странци усвајају творбу речи у руском језику, Л. Б. Трушина (1974) је спровела анкету са студентима чији је матерњи језик шпански и који су пола године учили руски језик. Уочила је, између осталог, и следеће проблеме: 1) за странце је творба речи чешће факт језичког система него средство за учење непознатих речи (то значи да на почетку примања страног језика, странци нису свесни да се у учењу нових речи могу користити већ усвојеним творбеним обрасцима, па је задатак наставника да им помогне у томе); 2) творба речи се чешће усваја као средство произвођења нових речи него као средство разумевања постојећих речи (што значи да чак и ако се користе творбеним механизмима, странци их неће употребити у декодирању непознатих речи); 3) странци често обраћају пажњу само на коренску морфему лексеме (а то значи на њено значење), а занемарују њену структуру; 4) странци често не доводе у везу мотивну и мотивисану реч (па мисле да у исто гнездо спадају, на пример, *браџи* и *брајџ*).

4. Ка творбеном минимуму. На основу спроведеног истраживања, Л. Б. Трушина (1974: 72) изводи неколико важних закључака и износи инструкције за методiku наставе творбе речи руског (и других словенских језика) као страних: 1) творбу речи треба предавати и као инструмент за разумевање непознатих речи (то значи да треба проширити предавачку перспективу – и, кроз предавања и вежбања, помоћи ученицима да творбу речи савладавају у два смера: од творбених морфема ка дериватима, али и од готових деривата ка творбеним морфе-

мама); 2) у одређивању лексичког минимума одредити и творбени минимум, тј. одредити нивое савладавања творбе речи (из чега следи да пре тога треба утврдити оне творбене јединице, процесе и моделе, који су савладивији од неких других и степеновати их у том смислу); 3) за странце је теже савладива употреба префикса који имају исту форму као фреквентни предлози; 4) теже савладиви су формално слични предлози, нпр. *йо-* и *йод-*.

Почетне премисе у вези са одређивањем творбеног минимума дали су Берман и др. (1968). Према овим ауторима, у творбени минимум улазе модели које карактерише: 1) прозачна деривативност (у српском језику као пример могли бисмо навести модел *ілаіолска тйворбена основа + -ач = именица која означава вршиоца радње или йредметй у вези с радњом*); 2) висока фреквенција: у тзв. минимум улазе деривати којих има много (нпр. именице које означавају вршиоца радње женског пола на *-ица* или *-ка*); 3) распрострањеност: у тзв. творбени минимум улазе фреквентни деривати карактеристични за разговорни или књижевноуметнички стил, а не само за, на пример, научни стил.

5. Семаніичко-деривациони речник као показатељ неких регуларних процеса у српској творби речи. Након објављивања двотомног *Семаніичко-деривационоі речника*, па и за време саме његове израде, објављено је неколико истраживања на материјалу овог речника. У неким од њих истражује се, управо, регуларност и системност творбених процеса у српском језику. Изнесени подаци и закључци тих истраживања могли би бити корисни у настави српског као страног језика.

5.1. Темайска іруйа за делове тйела као једна од тйворбено најіродуктйивнијих іруйа у српском језику. Семаніичко-деривациони речник садржи деривациона гнезда именица које означавају делове тела и прво запажање гласи да, укупно посматрано, ова тематска група спада у

оне које садрже највећи број деривата у српском језику и да зато заслужују посебну пажњу у настави српског језика као страног.

То значи да би се студентима могли задавати задаци у којима би се тражило да препознају значење или значења деривата из ових деривационих гнезда.

Ево неколико примера:

а) Може се, на пример, нацртати људска фигура, а затим тражити од студената да на њој доцртају делове одеће који су означени следећим дериватима:

(око)врайник, ĩрудњак, ноѿавица, рукав, рукавица, кожњак (= кожна јакна), кожух, кожшак.

б) Деривате који означавају предмете унети у реченични контекст, а затим тражити од студената да препознају/претпоставе његово значење. На пример:

Столар је скратио ногаре на столици.

Изгубила је прстен јер јој је спао с руке.

Тешко ми је да увучем конац у иглу јер не видим добро ушицу.

Сломио се грлић на флаши.

Имам провидни ручни сат, па гледам како се окреће зупчаник.

в) Могло би се задати студентима да опишу занимања именована следећим именицама, а затим повести разговор о оним занимањима која су данас ретка:

прстенар, рукавичар, зубар, језичар, кожар, кожухар.

г) Неким дериватима мотивисаним именицама које означавају делове тела означава се место. У питању су

различити типови места – места на тело у којима су смештени неки органи или места на којима се врши каква радња или се шта чува. Студентима се може задати да претпоставе о каквим се местима ради, а затим и да по угледу на дате именице изграде још неке, користећи се, на пример, продуктивним суфиксом *-ишије* за грађење именица које означавају место вршења какве радње:

ножиште, очиште, очница, рукавичарница, ручаоница, брадиште, зубиште, кожара, кожарница, костурница, образовалиште.

5.2. Глава и рука – *и*ворбено најіроодукіивније именице које означавају делове *и*тела. Подаци из Семаніичко-деривационоі речника указују на чињеницу да све именице које означавају делове тела нису подједнако деривационо продуктивне. Највише деривата имају следеће лексеме из ове тематске групе: 1. *ілава* (68 деривата); 2. *рука* (55 деривата); 3. *кості* (44); 4. *зуб* (43); 5. *језик* (32); 6. *око* (30); 7. *ірсі* (28); 8. *драга* (26); 9. *лик* (19); 10. *ухо* (19); 11. *шака* (19). Са странцима који уче српски као страни језик било би најкорисније обрадити деривациона гнезда управо ових именица које имају највише деривата.

Навешћемо неколико примера за могућа вежбања:

а) Одредите значења подвучених речи у следећим реченицама:

*Тешко је и*рйеіи *и*еіову младалачку безілавосі.
*У заілављу докуменіа найишиіе своје име и и*резиме.
Поілавар Српске іравославне цркве іосеіио је Грчку.
Професорка нас је замолила да ірочийамо два іо-
ілавља књије.

б) Заокружите деривате чије је значење у вези са именицом *рукав*:

рукавчић, рукай̄, руковалац, рукавац, руковање, руководилац.

в) Подвуците реч која значи *који нема браду, сасвим млад, неискусан*:

дуїобрад, жуїобрад, їолобрад, безбрад, ошїробрад, брадавичав.

г) Шта значе следећи деривати именица *лик/лице*:

изобличий̄и се _____

налицкай̄и се _____

личий̄и _____

личносї̄ _____

лични _____

д) Подвуците реч која представља назив једног прста. Шта значе остале наведене речи?

їрсїохвай̄, кажий̄рсї, най̄рсїак, їрсїен, їрсїенција, їрсїай̄осї.

5.3. У деривационима *їнездима* назива за делове *їтела* има највише именица. У српској лингвистици обично се мисли да је основна функција творбе речи у томе да од једне врсте речи настане нека друга. Овакво мишљење имао је Александар Белић и оно се касније само понављало. Ево шта каже А. Белић (1949: 51): „Сви знаци показују да је већина наставака у нашем језику имала структурално значење, тј. да се помоћу њих обележавала нова врста речи у коју је каква реч друге врсте прешла променивши, наравно, своју функцију.” Међутим, статистички подаци који су наведени у другом тому *Семанїичко-деривационої речника* недвосмислено указују на то да се творбом речи гради убедљиво највише именица, и то од свих вр-

ста речи, укључујући и именице. Табела која следи јасно то показује.

број мотивних речи	број мотивисаних именица	број мотивисаних придева	број мотивисаних прилога	број мотивисаних глагола
75 именица	2838	1530	393	863
15 придева	565	306	120	248
31 глагол	1232	489	185	624

Табела 1. Мотивне и мотивисане речи у СДР

Пошто деривациона гнезда именица које означавају делове тела спадају у најрепрезентативнија у српском језику и према броју деривата и према њиховом значају, можемо претпоставити да су деривациона гнезда и других лексема најбогатија именицима. То значи да у настави српског језика као страног највише треба радити на увежбавању творбе именица. Ево примера за такве задатке.

а) Од именице *ноћа* начините именице које означавају:

- носиоца особине: _____
- део одеће: _____
- особину: _____
- предмет: _____

б) Од следећих мотивних именица начини именице које означавају носиоца особине: *ілава* _____
нос _____ *шрбух* _____.

в) Суфикс који се најчешће користи у творби именица које означавају особину од именица које означавају делове тела јесте суфикс: а) *-сиво* б) *-оси* в) *-ина*.

5.4. У деривационим *інездима* именица за делове *шела* највише је именица субјективне оцене. Именице које озна-

чавају делове тела граде суфиксацијом најчешће именице субјективне оцене. Скоро све именице из ове групе имају по неколико деривата с овим значењем. Наводимо их: *вра-йак, врайина, врайић, їрудашица, їрудји, дланић, дланчи-на, дланчић, леђанца, леђашица, нојейина, ножејина, ноји-ца, ножица, ножичица, ножурда, ножурейина, ножурина, ношка, їлавейина, їлавић, їлавица, їлавичина, їлавичица, їлавњица, їлавура, їлавурина, їлавурда, їлавусина, їлавуча, їлавуца, їлавуша, їлавче, носак, носина, носић, носуљак, носурина, оканце, окашице, окце, очце, ошице, очице, очурде, очурине, їрсјейина, їрсјейина, їрсјић, їруйак, їруйац, їрујейина, їрујић, їрујчина, їрујчић, удић, уснейина, усница, усничица, усјашица, рукејина, рукица, ручекања, ручерда, ручейања, ручейина, ручина, ручица, ручурда, ручурина, уванце, увенце, увешце, увце, челанце, челце, чеоце, сјомачина, сјомачић, шакејина, шачејина, ша-чица, шачурина, брадејина, брадина, брадица, брадура, брадурина, брадускера, їрланце, їрлањак, їрлашице, їрлина, їрлце, їроце, зубак, зубачић, зубекања, зуберина, зубина, зу-дић, зуйчић, језичак, језичац, језичина, језичић, кожејина, кожица, кожурина, кожурица, кошїура, кошїурина, кош-чина, кошчица, кошчурина, лишице, образина.*

Ова богата грађа такође може послужити као мате-ријал за увежбавање продуктивних творбених модела у српском језику. Ево неколико примера:

а) Од оних мотивних именица које означавају делове тела, од којих је то могуће, изградите деминутиве изведе-не суфиксом *-це* или неком његовом варијантом.

б) Деминутивне варијанте именице *їруј* гласе *їру-йић* и *їрујчић*. По истом моделу начините деминутивне варијанте именица *длан* и *зуб*:

їруї → *їруїїћ* и *їруїчић*

глан → _____ и _____

зуд → _____ и _____

в) По угледу на аугментатив и пејоратив именице *ноїа* → *ноїеїїина*, начините аугментативе/пејоративе од следећих именица:

ноїа → *ноїеїїина*,

їлава → _____,

їрсїї → _____,

їруї → _____,

рука → _____,

шака → _____.

г) Наведите бар по два аугментатива/пејоратива од следећих именица:

ноїа → _____ и _____;

їлава → _____ и _____;

нос → _____ и _____;

рука → _____ и _____.

5.5. *Тежња ка сисїемносїи*. Лексеме које спадају у једну тематску групу имају способност да развијају деривациона гнезда по истом моделу и управо је системност у образовању деривационих гнезда један од показатеља да мотивне речи спадају у једну тематску групу. Тако, од ових именица настају: а) именице субјективне оцене (*їлавица*, *їлавейїина*); б) именице које означавају носиоце особине (*їлавоња*); в) именице које означавају особину (*їлавайїосїї*); г) предмет (*їлавчина*); д) вршилац радње, носилац занимања (*їлавар*, *їлавешина*); е) занимање, активност (*їлаварсїїво*); е) термин из ботанике (*їлавайїац*), ж) термин из зоологије (*їлавайїица*); з) термин из оста-

лих наука (*їлавуїаак*); и) појава (*їлаварина*); ј) партикуларзатор (*їлавнина, їлавница*), к) придев (*їлавайї*); л) глагол (*їлавайїи, їлавийїи*).

Чак и ако све именице из ове тематске групе немају све ове деривате, оне имају потенцијалну могућност да их развију, што значи да ти деривати постоје као потенцијалне речи.²⁷ „Не би било необично када би ускоро настала именица **враїаїосїи* са значењем особине онога ко има широк или дугачак врат, пошто већ постоје *їлавайїосїи, зубайїосїи, їрлайїосїи, кошчайїосїи* итд. Такође, именица **рукоња* би се брзо уклопила у систем и употпунила би групу именица које означавају носиоце неке особине, јер већ постоје *враїоња, їлавоња, носоња, брадоња, ушоња* итд. Пошто постоје именице *ножишїе, очишїе, зубишїе, брадишїе* и означавају место, лако је замислити настанак за сада непотврђених именица **їрудишїе, *носишїе, *їрсїишїе* итд.” (исп. Драгићевић 2009: 122).

Ученике који усвајају српски језик као страни треба упознати с овим деривационим одликама и омогућити им да разумеју механизме, што би омогућило да успешно претпостављају значења и оних деривата с којима се први пут срећу. То би се могло увежбавати оваквим вежбама:

а) Ако постоје потврде за именице *враїоња, їрудоња, їлавоња, носоња*, можемо очекивати да као потенцијалне речи постоје овакви деривати и од осталих именица које означавају делове тела. Начините по наведеном мо-

27 Термин *їоїенцијална реч* користимо другачије од И. М. Бермана (1968) и Л. Б. Трушине (1974: 69), који под потенцијалним речником подразумевају такав лексички фонд који ученицима није познат, али га могу реконструисати. Следећи уобичајену терминологију у славистичкој дериватологији, под потенцијалним речима подразумевамо оне које нису потврђене у речницима, а могу се начинити на основу продуктивних творбених модела, од општепознатих мотивних речи и афикса (исп. Драгићевић 2009).

делу именице са значењем носиоца особине од мотивних речи зуб _____, ноіа _____, око _____.

б) Неке животиње добиле су називе према израженим деловима тела. Ево неколико модела за таква именица: *ілавашица, носанка, ірсішавац, уснача, ушара, ушарица, брадац, ірлаш, зубаіац*. Према неком од ових модела начините именице:

- именицу за животињу са израженим очима:

- именицу за животињу са израженим вратом:

6. Закључак. У настави страних језика пожељно је упознати ученике са регуларним процесима јер усвајањем регуларних модела, по аналоііји, странци могу развити своју компетенцију у познавању и употреби српског језика. Посебно је важно оспособити их за препознавање значења лексема са којима се до тада нису упознали. У српском језику, као и у другим словенским језицима, највећи део лексичког фонда сачињавају творенице, па је корисно упознати стране студенте са најфреквентнијим моделима за настајање оваквих лексема. Све ово води до закључка да се у раду са странцима посебно треба фокусирати на творбу речи и семантику. У том смислу, од помоћи може бити *Семаніичко-деривациони речник*. На основу грађе из тог речника изнели смо податке и неколико закључака о творбеном систему српског језика: 1) *Темаіиска іруіа* лексема за делове *ішела* је једна од *ітворбено најіродукіивнијих іруіа* у српском језику. 2) *Глава* и *рука* су *ітворбено најіродукіивније* именице које означавају делове *ішела*. 3) У деривационима *інездима* назива за делове *ішела* има највише именица. 4) У деривационим *інездима* именица за делове *ішела* највише је именица субјекіивне оцене. 5)

Деривациона гнезда лексема које означавају делове тела показују шезњу ка деривационој системности. Закључке смо илустровали примерима, а затим смо за ову прилику осмислили задатке чији је циљ да помогну да страни студенти усвоје регуларне творбене процесе у српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик*, II део: Наука о грађењу речи, Београд: Научна књига.
- Берман и др. 1968: И. М. Берман, В. А. Бухбиндер, М. Л. Безденежных: „Формирование потенциального словарного запаса при обучению русскому языку как иностранному”, *Русский язык за рубежом*, 4, 57–60.
- Драгићевић 2008: Рајна Драгићевић: „Деривациона гнезда именица које означавају делове тела из угла лексичког богаћења”, *Научни састајник славистија у Вукове дане 37/1*, 371–389.
- Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић: „Потенцијалне речи у српском језику”, *Научни састајник славистија у Вукове дане 38/3*, 2009, 119–127.
- Драгићевић 2012: Рајна Драгићевић: „Семантичко-деривациони речник српског језика у лексиколошким истраживањима”, *Украјинська і словянська лексикографія*, Леонідові Сидоровичу Паламарчукові, Київ: Національна академія наук України, Інститут української мови, стр. 105–114.
- СДР1: *Семантичко-деривациони речник*, свеска 1: *Човек – делови тела*, редакторке: Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков, Нови Сад, 2003: Филозофски факултет.
- СДР2: *Семантичко-деривациони речник*, свеска 2: *Човек – унутрашњи органи и шкива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство*, редакторке: Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић, Нови Сад, 2006: Филозофски факултет.
- Трушина 1974: Л. Б. Трушина: „Словообразование в системе преподавания русского языка иностранцам”, *Русский язык за рубежом* 2 (30), 69–73.

ДЕРИВАЦИЈА И АСОЦИЈАТИВНИ РЕЧНИЦИ СРПСКОГ И ДРУГИХ СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

1. Уводна реч. Познато је да асоцијативни речници садрже податке о најснажнијим асоцијативним везама међу лексемама у одређеном језику. Кроз те везе истраживачи могу да испитују језичка и културолошка обележја речи-стимулуса, али и међусобне везе међу лексемама. Лексеме које представљају прву асоцијацију на задате речи-стимулусе обично спадају у базичну и најфреквентнију лексику једног језика.²⁸

Заинтересовало нас је какво место заузимају деривати у том централном делу лексичког система који се издвојио од остатка лексике изражајношћу асоцијативних веза. Подаци о присутности и месту деривата у асоцијативној мрежи значајни су не само због тога што пружају информацију о дериватима у асоцијативним речницима, већ и због тога што дају слику о њима у базичном делу лексичког система.

2. Деривати и базична лексика у лексичком фонду – језгро језичког сазнања. Кренућемо у овом раду од резултата испитивања *језіра језичкої сазнања у словенским језицима*, које је спровела Н. В. Уфимцева на материјалу *Словенскої асоцијативної речника (Славянский ассоциативный словарь – русский, белорусский, болгарский, украинский, Москва, 2004)*, а представила их у предговору

28 О одликама речи-стимулуса и речи-асоцијација у асоцијативним речницима исп. Ј. Н. Караулов (1994: 5–9; 190–218).

ру. У том речнику је наведено сто пажљиво пробраних речи-стимулуса које су преведене на наведена четири словенска језика, а затим и реакције изворних говорника на дате стимулусе. Н. В. Уфимцева је направила листу од 30 лексема које су представљале асоцијације на највећи број стимулуса и те лексеме је назвала *језіром језичкої сазнања*. Закључила је, затим, да се међу тих 30 лексема налази чак 10 које су заједничке за руски, белоруски, бугарски и украјински језик, што значи да у сва четири словенска језика спадају у најфреквентније речи-асоцијације. Ово су те речи: *живоїй, човек, љубав, радосїй, друї, срећа, добро, смрїй, новац, велик*. Овим речима се именују појмови око којих се обликује систем вредности и живот већине људи, па не чуди што представљају честе асоцијације говорних представника свих наведених језика.

По угледу на описано истраживање Н. В. Уфимцеве, саставили смо листу од 30 речи које представљају најчешће асоцијације на 600 задатих стимулуса у *Асоцијативном речнику срїскої језика*. Испоставило се да у *језіро језичкої сазнања* (према терминологији Н. В. Уфимцеве) улазе следеће лексеме: *живоїй, човек, љубав, ја, срећа, досада, нишїа, сїрах, људи, їлуйосїй, школа, леїо, лаж, новац, кућа, райї, смрїй, їуїа, свейї, лейоїа, увек, лоше, їаре, усїех, рад, добро, бол, бело, све, секс*.

Ако се узме у обзир 10 лексема из руског, белоруског, украјинског и бугарског језика које спадају у језгро језичког сазнања свих тих језика, испоставља се да им се српски језик придружује следећим речима: *живоїй, човек, љубав, срећа, новац, смрїй, добро*. У језгро језичког сазнања не спадају *друї, радосїй* и *велик*, а вероватно би спадале и ове лексеме да је списак речи-стимулуса у *Асоцијативном речнику срїскої језика* био исти као у *Словенском асоцијативном речнику*.²⁹

29 Опширније о испитивању језгра језичког сазнања в. у Драгићевић (2010: 130–132).

Половину речи у оба ова списка који се односи на српски језик чине деривати (подвучени су), из чега закључујемо да у српском језику (па и другим словенским језицима) постоји могућност да се и кључни вредносни појмови именују речима које спадају у секундарни слој лексике, а то су деривати. Поставља се питање због чега у српском језику не постоје просте речи за *љубав*, *живої*, *срећу*, *радосі*, *лейоїу*...

Занимљиво је, међутим, да у асоцијативном пољу речи-стимулуса *љубав* не постоји њена мотивна реч, а то је глагол *љубиїи*. Од 800 испитаника који су писали прву асоцијацију на стимулус *љубав* никоме није пао на памет глагол *љубиїи*, а тај податак заслужује запитаност. Од свих лексема које имају корен *љуб-*, испитаницама су пале на памет следеће речи: *їољубац* (5), *љубљење* (1), *љубомора* (1). Најфреквентнија асоцијација је *срећа* (88), лексема за коју смо утврдили да спада у језгро језичког сазнања.

У *Асоцијативном речнику српскої језика* наведени су и асоцијати именице *срећа*. Ни у овом асоцијативном пољу нема мотивне речи – *среїаїи*. Најфреквентнија асоцијација је *несрећа* (85), за коју је, како знамо из сличних случајева, одговорна семантичка (антонимска), а не творбена веза. Међу најфреквентнијим асоцијацијама и овога пута су оне које спадају у језгро језичког сазнања – *радосі* (75), *љубав* (69), *живої* (20). У асоцијативном пољу нема ниједног (!) деривата именице *срећа*.

У асоцијативном пољу именице *новац* нема мотивног придева *нов*. Најфрекевентнија асоцијација је *доїаїсїво* (61), а међу творбено повезаним асоцијацијама налазе се следеће: *новчаник* (15), *новчаница* (1).

Просте речи *срїи* и *добар*, чија су асоцијативна поља такође наведена у *Асоцијативном речнику српскої језика* немају деривате у својим асоцијативним пољима. Најфреквентнија асоцијација именице *срїи* је антоним *живої* (67), а придева *добар* – антоним *лош* (229).

Закључујемо да међу лексемама које чине *језіро језичкој сазнања* српског језика и других словенских језика (руског, белоруског, украјинског, бугарског) има деривата, али да они (у српском језику) нису асоцијативно умрежени са својим дериватима (мотивним и мотивисаним речима). Чини се као да међу базичном лексиком има и деривата, али нема деривационих гнезда, тј. деривација се не показује као језички механизам који може да увлачи представнике деривационих гнезда у базични део лексичког фонда.

3. Семантика и деривација у асоцијативном пољу лексема. Асоцијативно поље, кроз вербалне асоцијације испитаника, испољава многе значајне семантичке и граматичке одлике речи-стимулуса. Тако је, на пример, могуће скоро у потпуности реконструисати полисемантичку структуру лексеме на основу њених асоцијација.

Као пример може се навести део полисемантичке структуре лексеме *ілава* (према *Речнику сріскохрвайској књижевној и народној језика* САНУ) и део асоцијативног поља на основу којих се та значења могу идентификовати у *Асоцијативном речнику сріској језика*. Значење 1.а. ове лексеме гласи *іорњи део човечијеј, односно іредњи део животињској ітела у коме се налази мозак и ілавна чула*. Овом значењу у *Асоцијативном речнику* одговарају следеће асоцијације: *мозак, ітело, део ітела, ілавни, ілавно, људска, човекова, центірално*. Значење 1.б.: *сірана метіалној новца на којој је нечији лик...*; супр. писмо. У *Асоцијативном речнику* ово се значење разоткрива кроз асоцијације: *іисмо, новчић*. Значење 1.в.: *коса, власи* – у *Асоцијативном речнику*: *коса, ћелав, ћелавосі*. Значење 2.а.: *іаметі, инітелиенција* – у *Асоцијативном речнику*: *іаметі, мисао, ум, знање, мудросі, мишење*. И многа друга значења лексеме *ілава* потврђена су у *Асоцијативном речнику*.

На основу ових примера можемо закључити да се значења лексема-стимулуса могу идентификовати на ос-

нову асоцијација у *Асоцијативном речнику*. Исто тако, *Асоцијативни речник* доноси и податке о парадигматским везама речи-стимулуса, тако да се све парадигматске везе стимулуса могу реконструисати. Навешћемо пример парадигматских односа лексеме *їлава*, на основу асоцијација у *Асоцијативном речнику*:

- експресивни синоними: *їшква, дундева*;
- хипероним (холоним): *їшло, део їшла, човек*;
- хипоними (мероними): *коса, око, враї, лице, чело, језик, лобања, брада, уши*;
- кохипоними: *ноїа, рука, рамена*;
- неправи антоним: *їисмо*.

Пошто се семантичке одлике именице *їлава* тако изразито оцртавају у *Асоцијативном речнику срїскої језика*, очекујемо да ће исто бити и са деривационим одликама. Према подацима из *Семанїичко-деривационої речника*, *їлава* има укупно 325 деривата – 174 именице, 74 придева, 25 прилога и 52 глагола.

Међутим, од 800 испитаника који су писали прву реч-асоцијацију на стимулус *їлава*, било је само 9 асоцијација које спадају у деривате, а међу њима само 7 различитих [*їлавни* (2), *їлавно* (2), *їлавић* (1), *їлаводоља* (1), *їлавурда* (1), *їоїлавица* (1), *їоїлавље* (1)].

Лексема *їлава* је и у другим словенским језицима богата дериватима, али асоцијативни речници, из неких разлога, не региструју то богатство. Представимо податке из *Словенскої асоцијативної речника*:

Руски језик: ГОЛОВА: 579 испитаника: 0 асоцијација-деривата;

Белоруски језик: ГАЛАВА: 478 испитаника: *їалоўнае* (2), *їалоўны* (2), *їалоўка* (1);

Бугарски језик: ГЛАВА: 579 испитаника: *їлавайша* (1), *їлавоболие* (1);

Украјински језик: ГОЛОВА: 479 испитаника: *іоловний* (1).

Навешћемо податке из још неких асоцијативних речника словенских језика:

Руски асоцијативни речник (1994): ГОЛОВА: 545 испитаника – 2 асоцијације: *ілавный* (1), *іоловасійика* (1).

Украјински асоцијативни речник (2008): ГОЛОВА: 200 испитаника – *іоловка* (1).

Бујарски асоцијативни речник (2003): ГЛАВА: 580 испитаника: *ілаваїа* (1), *ілаводолие* (1).

Закључујемо да деривати лексеме *ілава* готово уопште нису регистровани у асоцијативним речницима српског, руског, украјинског, бугарског језика, као ни у *Словенском асоцијативном речнику*.

Наша ранија истраживања показују да се ни деривати других лексема не региструју у асоцијативним речницима. Приказаћемо неке податке из *Словенској асоцијативној речника* (Уфимцева и др. 2004). Број у загради означава број деривационо повезаних лексема у асоцијативном пољу наведених речи-стимулуса:

руссий	белорусский	болгарский	украинский
бабушка (2)	бабуля (0)	баба (1)	бабуся (1)
белый (2)	белы (0)	бял (2)	білий (0)
Бог (0)	Бог (0)	Бог (3)	Бог (0)
богатый (1)	багаты (0)	богат (2)	багатий (0)
больной (1)	хворы (1)	болен (4)	хворий (0)

Табела 1. Број деривата у асоцијативним пољима речи-стимулуса у неким словенским језицима

Славянский ассоциативный словарь, 2004.

русский	белорусский	болгарский	украинский
большой	вялікі (2)	голям (0)	великий (0)
быстро (0)	хутка (1)	бързо (1)	швидко (0)
веселый (1)	вяселы (2)	весел (1)	веселий (0)
ветер (1)	вецер (0)	вятър (0)	вітер (0)
вечер (0)	вечар (2)	вечер (4)	вечір (2)

Табела 2. Број деривата у асоцијативним пољима речи-стимулуса у неким словенским језицима

Славянский ассоциативный словарь, 2004.

4. Зашто нема асоцијативне везе између просте речи и деривата? Поставља се питање због чега нема асоцијативне везе између просте речи и деривата и да ли је баш тако у свим случајевима.

Одговор треба тражити у начину на који меморишемо деривате у менталном лексикону. Одговор на ово питање није коначан, а ми ћемо навести три модела (према Ејчисон 1987; Костић 2006).

Према првом моделу, а то је *Модел инїеїралних лексичких јединица*, деривати се складиште у менталном лексикону у целини, а не у деловима. Главна замерка овом моделу јесте да је нерентабилан, а оповргава га и наша могућност сталног стварања нових речи.

Други модел, *Модел декомїозиције*, подразумева да се деривати у менталном лексикону складиште у деловима, а ти делови јесу творбене морфеме. Критичари овог модела сматрају да би овакво запамћивање тешко оптеретило људску меморију. Сваки пут када треба изговорити дериват, потребно га је изнова склопити од творбених морфема ускладиштених у лексичкој меморији.

Према трећем, *Хибридном моделу обраде речи с афиксима*, само фреквентне деривате меморишемо интегрално, а све остале декомпонујемо. Ни овај модел није у потпуности прихваћен, али има више заступника од претходно наведених.

У покушају да одговоримо на питање због чега изостаје асоцијативна веза између просте речи и деривата, представимо и закључак истраживања Шредера и Бајена (1997), који су на основу експеримента лексичке одлуке закључили да испитаници дају много брже одговоре ако реч коју процењују има богато деривационо гнездо, тј. ако се појављује као конституент великог броја сложеница. Они наводе да је исти налаз потврђен и за холандски, фински, енглески, хебрејски, јапански и кинески језик.

Бертрам, Шредер и Бајен (2000) установили су да брзина одговора у задацима лексичке одлуке није условљена истим творбеним сегментима, већ истим значењским сегментима деривата у деривационим гнездима.

Овај налаз је веома важан и води нас до закључка да су творбено повезане речи свакако у вези и у нашој меморији, из чега би се ипак могла очекивати и њихова асоцијативна веза, али да је она мотивисана њиховом семантичком, а не формалном блискошћу. Дакле, снажнија је семантичка него формална веза међу дериватима и она је извор асоцијативне везе.

5. Неке асоцијативне везе ипак постоје. Прегледали смо *Асоцијативни речник српског језика* с намером да утврдимо могу ли се, упркос до сада изнесеним подацима о изостанку асоцијативне везе између просте речи и деривата, установити неке правилности о повременом постојању таквих односа и да ли су оне, заиста, изазване семантичком, а не формалном везом међу дериватима.

Дошли смо до следећих запажања.

5.1. Асоцијативна веза између истокоренских антонима. Једна од најчвршћих асоцијативних веза је антонимска. Пошто антоними понекад могу бити и истокоренски, може се стећи утисак да између просте речи и деривата који представља њен антоним постоји јака асоцијативна веза. Она заиста и постоји, али није заснована на деривационом, већ искључиво на семантичком односу. Занимљиво је обратити пажњу и на чињеницу да ли се истокоренски антоними подједнако узајамно асоцијативно привлаче. Обратићемо пажњу на неколико примера:

- **непријатељ** – пријатељ (129); **пријатељ** – друг (141), непријатељ (59);
- **некултура** – култура (59); **култура** – некултура (32)
- **незадовољство** – задовољство (32); **задовољство** – незадовољство (12)
- **немати** – имати (175 најф.); **имати** – немати (257најф.)
- **незванични** – званични (31); **званични** – незванични (49)
- **неморалан** – моралан (40, најф. синоним *лош*); **моралан** – неморалан (55, најф.)

Снажна је веза између истокоренских антонима. Обично маркирани члан антонимског пара јаче привлачи немаркирани, али некад је и обрнуто, што зависи од семантичке снаге чланова антонимског пара (доминантности једног члана), а она се обично постиже фреквенцијом лексема.³⁰

30 Узајамне асоцијативне везе чланова антонимских парова, укључујући и истокоренске антониме, детаљно је испитала Б. Тодић (2016). Очекивали бисмо да међу истокоренским антонимима постоји јача асоцијативна веза него међу разнокоренским, али истраживање ове ауторке показује да најјача асоцијативна веза постоји управо између разнокоренских антонима: добар-лош, десни-леви, низак-висок, велик-мали. И ова чињеница представља

5.2. Асоцијативна веза међу глаголима с истим префиксом. Запазили смо да префиксирани глаголи-стимулуси често изазивају глаголске асоцијације с истим префиксом. Тако је, на пример, глагол *зашушћати* изазвао, између осталих, следеће асоцијације: *зашкријати* (3), *засмејати*, *зашрејерити*, *зажудорити*, *захухћати*, *забрљати*, *замуцати*, *зашћати*, *засикћати*, *зашумети*, *заурлати*, *завезати*, *завечати*. Закључујемо да је префикс *за-* очигледно био окидач за речи с истим префиксом, али мотиватор је у основи, тј. у значењу почетка емитовања звука.

Глагол *преисћивати* изазвао је неколико глаголских асоцијата с истим префиксом: *преслишавати* (6), *преконтролисати*, *прелисћати*, *пресабрати*, *преслишати*, *препресати*, *препураати*. И овога пута запажамо да је префикс *за-* тек окидач, али да је веза међу глаголима заснована на семантичкој блискости.

5.3. Асоцијативна веза *просио* глагола и његових префиксираних парњака. Изненадила нас је чињеница да је најфреквентнија асоцијација на глагол *мислити* префиксирани глагол *размишљати*. Чак 111 испитаника се прво досетило овог глагола. Заинтересовало нас је да ли разлог за то лежи у могућности да су прости глаголи у чврстој вези са својим префиксираним парњацима, али анализа асоцијација осталих простих глагола је то брзо демантовала. Тако, на пример, на глагол *јављати* јавља се као реакција само један префиксирани глагол – *одјављати*. И даље, још неколико примера: *звучати* – *завучати* (3), *не звучати* (1); *илаћити* – *наилаћити* (5); *драћити се* – *одераћити* (1); *надаћити се* - /; *звонићити* - /.

Из овог дела испитивања чији сегмент овде представљамо следи да, по правилу, нема асоцијативне везе између простог глагола и његових префиксираних

један од показатеља да за успостављање снажних асоцијативних веза формална (творбена) блискост међу лексемама није довољна.

парњака. Случај мислиіи – размишљаіи може се објаснити истокоренском синонимијом. И овај пример јасно показује колико је у формирању лексичких веза важнији семантички од творбеног критеријума.

5.4. *Узајамне асоцијативне везе јростіе речи и дериваіа*. Већ је приказано да лексеме у антонимском односу асоцијативно изазивају једна другу. То се односи и на друге лексемске парове. У неким случајевима успоставља се узајамна асоцијативна веза између просте речи и деривата:

- **лагати** – лаж (51 најф.); **лаж** – лагати (4)
- **лажати** – лажов (9); **лаж** – лажов (4)
- **глава** – главни (2); **главно** – глава (4)

Обично је проста реч немаркирана и изазива асоцијативну везу са дериватом (који је маркиран), па је јача веза *главно* – *глава* него *глава* – *главни*, али понекад је семантичка снага деривата јача од снаге просте речи. Из примера се види асоцијативна снага именице *лаж*.

5.5. *Асоцијативне везе између творбено повезаних лексема које означавају звук*. Сасвим је необична асоцијативна испреплетаност лексема с основом *звон-* у *Асоцијативном речнику српској језика*:

- **ЗВОНО:** звонце, звоњава, звон, звонар, звоник, звонило;
- **ЗВОНАК:** звоно (85), звонце (8), звонар, Звончица, звончићи, звоник, звонити, звонко, звоњавина;
- **ЗВОНКО:** звоно (73), звони (4), звончић (3), Звончица (2), звонце, звонити, звоњава;
- **ЗВОНИТИ:** звоно (97), звонце (36), звончићи (4), звонар, звонце.

Ово асоцијативно испреплетано деривационо гнездо, које представља преседан у *Асоцијативном речнику српској језика*, можда може да се објасни означавањем звука. Глаголи *зашушћаји* и *звучаји* такође имају деривате у асоцијативном пољу. Лексеме које означавају

звук често су оноματοпејског порекла, а такве речи имају највише асоцијативно повезаних деривата.

6. Речи са највећим бројем различитих деривата у асоцијативном пољу у *Асоцијативном речнику српског језика*. Издвојили смо речи-стимулусе из *Асоцијативног речника српског језика* које имају највише деривата међу својим асоцијацијама и из тог списка тешко се могу извући правилности о томе које речи имају највише асоцијативно повезаних деривата. Ипак, запажамо да три од четири наведене спадају у творенице и да им се међу асоцијацијама налази и мотивна реч, из чега би се могла извући хипотеза (никако не и коначан закључак) да постоји снажнија асоцијативна веза између деривата и мотивне речи него што је веза у обрнутом смеру – од просте речи ка њеним дериватима.

1. **мислити (15)**: размишљати, размишљање, мисао, не мислити, не размишљати, размишљам, смишљати, замишљати, замишљам, мислилац, размислити, смислити, замислити, замишљеност.
2. **душеван (10)**: душа, дух, великодушан, добродушан, недушеван, продуктовољен, душебрижан, душеван, душевност, душник.
3. **забринут (9)**: брига, брижан, бринути, безбрижан, брижљив, брижност, душебрижник, , незабринут, незбринут.
4. **звонак (9)**: звоно, звонце, звонар, Звончица, звончићи, звоник, звонити, звонко, звоњава.

7. Закључак истраживања.

А. Најчешће не постоји асоцијативна веза између просте речи и деривата, деривата и просте речи, као и већег броја речи из једног деривационог гнезда.

Б. Асоцијативна веза се повремено успоставља, али обично онда ако постоји семантичка веза између лексема

и ако припадају истом семантичком домену: *зашушіаіаіи* – *зашкријаіаіи*; *мисліаіи* – *размишљаіаіи*; *неіријаіаіељ* – *іријаіаіељ*. Овакви случајеви су ретки и не утичу на општу слику.

В. Претпостављамо да разлог за врло слабу асоцијативну везу између творбено повезане лексике треба тражити у чињеници што деривате најчешће не памтимо у целини, већ у менталном лексикону имамо посебна спремишта за коренове и афиксе (осим у случају врло фреквентних деривата које памтимо у целини). Ово истраживање се може третирати као прилог тој научној хипотези.

Г. Деривати су комплексне лексичке јединице, у чијем образовању важну улогу играју и преплићу се творбени и значењски елементи. Асоцијације говорника указују на чињеницу да је семантика деривата јача кохезиона сила која их уклапа у лексички систем него њихова формална организација.

ЛИТЕРАТУРА

- Бертрам и др. 2000: R. Bertram, H. Baayen & R. Schreuder: „Effects of family size for complex words”, *Journal of Memory and Language* 42, 390–405.
- Де Јонг 2002: Nivja Helena De Jong, *Morphological families in the mental lexicon*, Wageningen: Ponsen & Looijen.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић: „Деривати у менталном лексикону”, *Научни сасіанак слависіа у Вукове дане* 36/1, 367–379.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и куліуру*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Драгићевић 2012: Рајна Драгићевић: „Просте речи и њихови деривати у тексту у српском језику”, *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst*, Prace Komisji Słowotwórczej przy

- Międzynarodowym Komitecie Slawistów, Seria 13, pod red. Jerzego Sierociuka, Poznań: PTPN, 133–141.
- Ејчисон 1987: Jean Aitchison, *Words in the Mind. An introduction to the mental lexicon*, first edition, London: Basil Blackwell.
- Костић 2006: Александар Костић, *Коиниџивна љсихолоџија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тодић 2016: Бојана Тодић: „Природа асоџијативне везе антонимâ”, *Наш језик* XLVII/3–4, 89–103.
- Шредер и Бајен 1997: R. Schreuder & R. H. Baayen: „How complex simplex words can be”, *Journal of Memory and Language* 37, 118–139.

ИЗВОРИ

- Балтова и др. 2003: П. Балтова, А. Ефимова, А. Липовска, К. Петрова, *Български асоџијативен речник*, Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Караулов и др. 1994: Ю.Н. Караулов, Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов, Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова, *Русский асоџијативниј словарь*, Москва: РАН. Институт русског језика.
- Мартинек 2008: Свјтлана Мартинек, *Украјинскиј асоџијативниј словник*, Львјив: Минјстерство освјти и науки Украјни. Львјивсјкиј наџионалниј унјверситет имену Ивана Франка.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић. Марија Стефановић, *Асоџијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига, Филолошки факултет, Службени лист СЦГ.
- Уфимцева и др. 2004: Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова, Ю.Н. Караулов, Е.Ф.Тарасов, *Славјанскиј асоџијативниј словарь*, Москва: РАН. Институт језыкознания.

ПРОСТЕ РЕЧИ И ЊИХОВИ ДЕРИВАТИ У ТЕКСТУ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Теоријски проблем. Опште је познато да је аналогја један од главних покретача творбених процеса. У основи аналогје је асоцијативно повезивање, па би се очекивало да постоји чврста асоцијативна веза између творбено повезаних лексема. Постоји два типа могућих асоцијативних веза међу дериватима – хоризонтална (која постоји између лексема творених по истом моделу: *йливач, ковач, ложач, йевач*) и вертикална (која постоји између мотивних и мотивисаних лексема: *йливачи – йливач, йевачи – йевач*). Иако нисмо упознати са истраживањима у којима се проучава чврстина хоризонталне везе међу дериватима, претпостављамо да она постоји и да се активира сваки пут када се говорници послуже аналогјом да би творили нове речи по постојећим творбеним моделима. Изненадили су нас, међутим, резултати истраживања које смо обавили 2007. и 2020. године, а који указују на чињеницу да, изгледа, не постоји вертикална асоцијативна веза која повезује мотивне и мотивисане речи.

Циљ овог истраживања јесте да се још једанпут провере закључци до којих се дошло у ранијем испитивању, овога пута применом другачије методе. Полази се од претпоставке да чврстина асоцијативне везе између творбено повезаних речи сведочи о степену њихове блискости у менталном лексикону.

2. Резултати претходног повезаног истраживања. Године 2007. и 2020. истраживали смо асоцијативне везе између простих речи и њихових деривата на материјалу српског, руског, белоруског, украјинског и бугарског језика. Грађа је преузета из *Словенскої асоцијативної речника*, као и из *Асоцијативної речника српскої језика*. Циљ је био испитати колико се често, у различитим словенским језицима, у асоцијативном пољу неких простих речи јављају њихови деривати, и обрнуто: колико се често у асоцијативним пољима деривата јављају просте речи. У истраживању из 2007. године, изабране су просте речи које углавном имају богата деривациона гнезда (*део, сيار, ілуї, вода, ілава, време, дан, дом, рука, іоворїїї*). Анализиране су и неке изведенице: *срећа, љубав и живойї*. Хипотеза је била да ће једна од најфреквентнијих асоцијација испитаника на задату просту реч бити неки од њених деривата из богатог деривационог гнезда, јер се очекује да семантичка веза међу тим лексемама, као и веза по пореклу условљавају и јаку асоцијативну везу међу њима. Истовремено, очекивало се да ће међу најфреквентнијим асоцијацијама на задате мотивисане речи бити мотивне речи од којих су настале. Резултати, међутим, изненађују. Приказаћемо их само за неколико лексема, а све податке исп. у Драгићевић (2007).

Језик	Укупан број асоцијација	Број творбено повезаних асоцијација	Творбено повезане асоцијације
српски <i>део</i>	800	12	Београд (11), белина (1)
руски <i>бельї</i>	592	2	белогвардеец (1), белје (1)
белоруски <i>белы</i>	643	1	бјализна (1)
бугарски <i>бял</i>	581	3	белота (2), белтък (1)
украјински <i>білий</i>	479	0	///

Језик	Укупан број асоцијација	Број творбено повезаних асоцијација	Творбено повезане асоцијације
српски <i>дан</i>	800	3	-ак (1), данас (1), данашњи (1)
руски <i>день</i>	589	6	день – деньской (6)
белоруски <i>дзень</i>	643	0	///
бугарски <i>ден</i>	579	7	рожден (5), денонощен (1), денонощие (1)
українски <i>день</i>	479	0	///

Језик	Укупан број асоцијација	Број творбено повезаних асоцијација	Творбено повезане асоцијације
српски <i>живої</i>	800	2	жив (1), житије (1)
руски <i>жизнь</i>	593	0	///
белоруски <i>жыццё</i>	642	1	жыць (1)
бугарски <i>живот</i>	580	1	животно (1)
українски <i>життя</i>	479	0	///

Језик	Укупан број асоцијација	Број творбено повезаних асоцијација	Творбено повезане асоцијације
српски <i>срећа</i>	800	85	несрећа (85)
руски <i>счастье</i>	592	20	несчастье (20)
белоруски <i>шчасце</i>	640	8	няшчасце (8)
бугарски <i>щастие</i>	581	29	нешастие (28), щастлив (1)
українски <i>щастя</i>	477	5	нешастя (4), щасливий (1)

3. Закључци претходног истраживања као полазиште овог истраживања. Као што врло јасно показују ове табеле, просте речи су у занемарљиво малом броју случајева асоцијативно повезане са својим дериватима. Могло би се чак рећи да не постоји асоцијативна веза између простих речи и њихових деривата. Ако нам се и учини да није тако, испостави се да су творбено повезане лексеме истовремено и у асоцијативној вези само зато што су оне и у некој другој семантичкој релацији. Тако је, на пример, лексема *несрећа* чак 85 пута била асоцијација на стимулус *срећа*, али разлог за ову везу не треба тражити у творбеној, већ у антонимској вези.

Подаци наведени у табелама показују да ни у другим словенским језицима не постоји асоцијативна веза између просте речи и деривата. На основу података из других језика запажамо да закључци о творбеној вези између просте речи и деривата нису случајни, већ представљају универзалну појаву.

4. Хипотеза овог истраживања. Изнесени резултати подстакли су ново истраживање. И овога пута полазимо од хипотезе да између простих речи и њихових деривата постоји очигледна семантичка и етимолошка веза која би морала изазвати и јаку асоцијативну везу. Због тога би се могло очекивати да лексеме употребљене у тексту у асоцијативном смислу изазивају спонтану употребу својих деривата. Поставља се питање куда спонтано иду наше асоцијације док пишемо неки текст и бирамо одговарајуће лексеме. Да ли иду ка дериватима речи које смо употребили у тексту? Задатак је да се ово испита.

Нека истраживања су показала да парадигматски повезане лексеме, посебно антоними, изазивају једни друге у тексту и често се заједно употребљавају. Наше је питање да ли се исто може рећи и за мотивне и мотивисане речи.

И. С. Улуханов (2006: 9–10) писао је о случајевима када се мотивна и мотивисана лексема заједно употребљавају

у контексту и закључио да се транспозициони и модификациони типови чешће јављају заједно него мутациони, јер се налазе на мањем „семантичком растојању” од мутационих типова. И ова, али и многа друга истраживања указују на то да се просте речи и њихови деривати могу очекивати у спонтаној заједничкој употреби у тексту.

5. Опис истраживања. Истраживање је обављено на материјалу електронског корпуса српског језика, који је израђен на Математичком факултету Универзитета у Београду, под руководством проф. др Душка Витаса. За потребе истраживања одабрали смо четири именице (*рука, љава, вода, срећа*), осам придева (*велик, мали, добар, сїар, лей, љуй, део, жив*) и три глагола (*волейи, љедайи, љоворїи*). Све изабране лексеме су просте речи у српском језику (осим именице *срећа*), све су врло фреквентне и имају богату полисемију и деривацију.

Предмет истраживања је публицистички функционални стил зато што је по спонтаности употребе лексема, он најближи разговорном језику. У текстовима који припадају књижевно-уметничком стилу, лексика се не износи спонтано, јер писци пажљиво бирају одговарајуће лексеме. У научном стилу доминира терминологија, па ни овај стил није погодан за испитивање релативно спонтано изабране лексике. У административном стилу преовлађују устаљене форме изражавања, па ни у овом стилу нема простора за спонтану употребу лексема.

Заједничку употребу мотивне и мотивисане лексеме у контексту схватили смо као заједничку употребу на једној страници текста, што по обиму одговара величини новинског чланка, па смо зато за предмет анализе одабрали управо новинске чланке. Проф. Душко Витас се љубазно одазвао нашој молби и из електронског корпуса српског језика селектовао по сто новинских текстова из дневног листа *Полиїїка* за јули, новембар и децембар 2005. године у којима се бар једанпут јавља свака од петна-

ест изабраних простих речи. Текстови су посвећени различитим темама – политици, спорту, култури, уметности, моди, свакодневном животу итд. Текстови који садрже задате мотивне речи пребачени су у директоријум са одговарајућим називом (нпр. *рука, добар* итд.), а затим спојени у један велики текст (нпр. сви новински чланци који садрже придев *добар*). На сваки од ових текстова примењен је Uniflex и направљена је (а) претрага са парадигмом мотивне речи и (б) са кореном. Конкорданце су направљене у редоследу у којем се облици појављују у тексту како би се испитала њихова близина са мотивном речју.

Тако је направљен случајни избор од 15 пута 100 новинских текстова које повезује приближно исти обим. У сто текстова посвећених различитим областима живота обавезно се бар једанпут појављује свака од 15 изабраних мотивних лексема. За сваку изабрану лексему, тј. за сваку групу од сто текстова у којима се она јавља, спроведена је, затим, анализа са циљем да се испита колико се деривата дате лексеме употребљава у тих сто текстова заједно са њом. Ево и резултата.

6. Заједничка употреба просте речи и њених деривата у сто текстова. Када смо пребројали деривате који су устављени у сто текстова у којима се обавезно јавља проста реч од којих су они добијени, испоставило се следеће:

ИМЕНИЦЕ

РУКА: ручни 12, рукав 9, ручак 8, ручно 7, рукавице 7, поручити 7, порука 6, препоручити 5, рукометни 5, наручити 4, уручити 4, обруч 3, руководство 3, Тројеручица 3, испоручити 2, наруку 2, приручник 2, наручилац 2, руководити 2, изручити 2, рукопис 2, рукометаш 2, доручак 1, изручење 1, подручје 1, рукавац 1, рукохват 1, рукописни 1, ручавање 1, уручење 1.

У 100 текстова има укупно 103 деривата именице *рука*, а 113 различитих граматичких облика ове именице. 32 деривата су различита, а *рука* у српском језику има укупно 289 деривата.³¹

ГЛАВА: главни 114, углавном 17, поглавље 2, својеглав 1, узглавље 1.

У 100 текстова именица *ілава* има укупно 131 дериват. Има 6 различитих деривата, иако именица *ілава* има укупно 330 деривата у српском језику.

ВОДА: водосистем 3, воденичар 1, водоторањ 1.

У 100 текстова, именица *вода* има укупно 5 деривата, а 3 различита. Има 199 различитих облика.

СРЕЋА: несрећа 35, несрећан 35, срећан 29, срећом 28, пресрећан 7, несрећник 5, посрећити 3, срећник 1, сусретати 1, усрећитељ 1, усрећити 1.

У 100 текстова, именица *срећа* има укупно 149 деривата и 181 облик именице. Има 11 различитих деривата, а ова именица има укупно 44 деривата у српском језику.

ПРИДЕВИ

ВЕЛИК: великан 48, превелик 24, увељико 23, величанствен 19, величина 11, велемајстор 7, великодојтор 5, великомученик 5, невелик 5, великодуш-

31 Подаци о укупном броју деривата у српском језику преузети су из Семантичко-деривационој речника сръској језика (СДР). У том речнику нису обрађене лексеме *вода*, *велик*, *мали* и *део* па овде не можемо прецизно навести укупан број њихових деривата.

ност 3, величанство 3, увеличати 3, велепоседник 2, великосрпски 2, преувеличавати 2, велепосед 1, увеличавајући 1.

У 100 текстова, придев *велик* има 164 деривата и 2502 облика овог придева. Има укупно 17 различитих деривата.

МАЛИ: помало 48, нимало 33, малобројни 20, безмало 14, малолетник 12, умало 12, малишан 10, омален 6, омаловажити 6, премали 5, малопре 4, малопродајни 4, малиша 3, малодушност 2, маленкост 2, малолетни 2, малецка 1.

У 100 текстова, придев *мали* има 184 деривата и 1201 облик придева. Има укупно 17 различитих деривата.

ДОБАР: добровољни 19, одобравати 17, одобрити 12, одобрење 11, добровољно 10, одобрен 10, одобравање 7, добродошлица 7, добродошао 6, добронамеран 5, добросуседски 5, добробит 4, добронамерно 3, добровољност 3, добровољац 3, добротворни 3, доброта 2, добровољачки 2, добра (именица у мн.) 2, доброћудан 2, добродржећи 1, добронамерност 1, добросуседство 1, добротвор 1, одобрено 1.

У 100 текстова, придев *добар* има укупно 135 деривата и 2088 граматичких облика. Има укупно 25 деривата, а придев *добар* има укупно 98 различитих деривата у српском језику.

СТАР: старински 4, старосни 3, старост 2, старац 2, старица 1, прастар 1.

У 100 текстова, придев *сїар* има укупно 13 деривата и 146 облика. Има 6 различитих деривата од укупно 168 колико их овај придев има у српском језику.

ЛЕП: лепота 36, лепотица 3, прелеп 1, прелепо 1.

У 100 текстова, придев *лей* има укупно 41 дериват и 284 облика придева. Има 4 различита деривата од укупно 52.

ГЛУП: глупост 11.

У 100 текстова, придев *їлуй* има укупно 11 деривата. Има само 1 дериват од укупно 45 различитих деривата.

БЕО: Београд (+деривати) 3116, Белорусија 14, побелети 2.

У 100 текстова, придев *део* има укупно 3132 деривата и 728 облика придева. Има само 3 различита деривата.

ЖИВ: живот 436, доживети 166, живети 151, животни + животно 126, преживети 54, животиња 28, живљење+живље 21, живописни 7, заживети 6, преживљавање 6, оживљавање 4, одрживо 1, беживотно 1.

У 100 текстова, придев *жив* има укупно 1007 деривата и 307 облика придева. Има укупно 15 различитих деривата од укупно 171.

ГЛАГОЛИ

ВОЛЕТИ: заволети 6, самовоља, задовољство, повољно, недовољан, воља, довољно, добровољност, не-

дозвољен, дозволити, незадовољан, безвољан, задовољити, невоља, презадовољан, самодовољност, добровољац, невољник, самозадовољан, произвољан.

У 100 текстова, глагол *волејѝи* има 20 различитих деривата од укупно 151. Има 215 објика. Једина лексема која се доживљава као дериват јесте глагол *заволејѝи*. Све остало су деривати именице *воља*.

ГЛЕДАТИ: Изглед+изгледа+изгледи+изгледати 274, поглед+погледати 199, углед+угледан 156, преглед+прегледати 78, гледалац 137, очигледно 133, сагледати 40, разгледати+разгледница 16, гледиште 12, гледалиште 10, надгледати 10, огледало 10, недоглед 5, огледати (се) 4, гледаност 4, догледно 4, прогледати 4, нагледати (се) 2.

У 100 текстова, глагол *іледайѝи* има укупно 1098 деривата и 209 граматичких облика. Има укупно 25 различитих деривата од укупно 178.

ГОВОРИТИ: одговор + одговоран + одговорно + одговорити + одговорност 591, преговор 590, разговор + разговарати 453, договор + договорити (се) 266, уговор + уговорни + уговорити 213, саговорник 89, изговор + изговорити 37, преговарати 31, проговорити 20, саговорница 17, приговор 15, поговор 8, предговор 6, наговорити 4.

У 100 текстова, глагол *іоворійѝи* има укупно 2340 деривата и 595 облика глагола. Има 23 различита деривата од укупно 128.

Проста реч	број граматичких облика просте речи у 100 текстова	број деривата у 100 текстова	број различитих деривата у 100 текстова	број различитих деривата просте речи у српском језику
рука	113	103	32	289
глава	/	131	6	330
вода	199	5	3	/
срећа	181	149	11	44
велик	2502	164	17	/
мали	1201	184	17	/
добар	2088	135	25	98
стар	146	13	6	168
леп	284	41	4	52
глуп	/	11	1	45
бео	728	3132	3	/
жив	307	1007	15	171
волети	215	/	20	151
гледати	209	1098	25	178
говорити	595	2340	23	128

7. Анализа добијених резултата. На први поглед, слика коју нам пружају добијени резултати прилично је шаролика, јер се види да се неке просте речи користе у тексту заједно са много својих деривата, док се друге појављују у контексту са малим бројем њих. Међутим, ако се погледа које се то просте речи употребљавају заједно са својим дериватима и који су то деривати, слика се значајно мења. У сто текстова у којима се појављује придев *део*, налази се чак 3132 деривата, што значи, у просеку, око тридесет деривата у сваком тексту. Међутим, 3116 деривата (дакле, скоро сви) представљају именица *Београд* и њени деривати. Пошто су анализирани новински текстови штампани у српским новинама и часописима, не може се рећи да је придев *део* изазвао честу

употребу именице *Београд*, већ узроке за ту појаву треба тражити у ванјезичкој стварности. Глагол *јовориџи* такође се наизглед често користи заједно са својим дериватима (у 100 текстова – 2340 деривата). Најфреквентнији деривати овог глагола су *одјовор*, *одјовориџи*, *јрејовор*, *разјовор*, *разјовариџи*, *дојовор*, *дојовориџи* се. Договори, преговори, разговори, уговори најчешћа су тема већине новинских текстова, што значи да се ни у овом случају не може рећи да постоји јака асоцијативна веза између глагола *јовориџи* и његових деривата, већ се употреба тих деривата може објаснити чињеницом да је предмет анализе језик новина. Фреквентни деривати глагола *јледаџи* у публицистичком стилу имају врло удаљену семантику од мотивног глагола, па се ни они не могу довести у асоцијативну везу са њим, исп. нпр. *изјледа*, *изјледаџи*, *ујлед*, *ујледан*, *сајледаџи*, *очијледно*, *јрејлед*, *јрејледаџи*. У случају именице *срећа* најфреквентнији деривати који се са њом заједно јављају у текстовима јесу *несрећа* и *несрећан*, што се објашњава јаком асоцијативном везом која постоји међу антонимима, али не јаком асоцијативном везом која постоји између мотивне и мотивисане речи.

У свим осталим случајевима (а тих случајева је много више), и на први поглед јасно је да изостаје асоцијативна веза између мотивне и мотивисане речи која изазива њихово заједничко појављивање у тексту. У свим примерима показује се да испитиване лексеме имају далеко више деривата у односу на њихов број у сто изабраних текстова (исп. табелу). Број деривата у највећем броју случајева не прелази троцифрени број којем је цифра 1 на месту стотина, што значи да се у просеку у сваком тексту обично налази само један дериват испитиване мотивне речи. Тако се, рецимо, у 100 текстова у којима постоји именица *вода* деривати ове именице појављују само пет пута. У 100 текстова са придевом *јлуј* појављује се само један дериват – *јлујосиј*, и то само једанаест пута. Придев *стијар*

има 168 деривата у српском језику, а само њих шест се јавља у сто текстова уз тај придев, и то укупно тринаест пута. Именица *ілава* у српском језику има укупно 330 деривата, а у сто изабраних текстова само шест. Тих шест деривата појављује се 131 пут, али та њихова фреквенција није изазвана асоцијативном везом са именицом *ілава*, исп. *ілавни*, *уілавном*, *іоілавље*.

Као објашњење за ретко заједничко појављивање мотивних и мотивисаних речи у тексту, не треба узети претпоставку да се њихова заједничка употреба избегава због формалне сличности, јер су и истокоренски антоними (нпр. *срећа* – *несрећа*) такође формално слични, али се ипак често заједно употребљавају у тексту.

8. Закључци. Главни закључак који следи из овог истраживања јесте да се, упркос очекивањима, мотивне и мотивисане речи обично не појављују спонтано заједно у тексту. Разлог за то лежи у чињеници да између мотивне и мотивисане речи свакако постоји веза по пореклу, па и веза по значењу, али не постоји асоцијативна веза. То је најважнији закључак овог рада, а он се заснива и на овде приказаним резултатима асоцијативног теста који је показао да у пет словенских језика реч-стимулус скоро никада не изазива свој дериват као асоцијацију.

Ако су мотивна и мотивисана реч повезане неком парадигматском везом (антонимијом, једнокоренском синонимијом, паронимијом), асоцијативна веза постоји између њих (па се и појављују заједно у контексту и у асоцијацијама, исп. *срећа* – *несрећа*), а ако парадигматска веза изостаје, а постоји само деривациона, асоцијативна веза између мотивне и мотивисане речи не постоји.

Зашто је за лексички систем важан закључак о одсуству асоцијативне везе између мотивне и мотивисане речи? Важан је због тога што показује да нису у праву неки истраживачи који деривационе везе међу лексемама третирају само као врсту парадигматског односа.

Деривациони однос међу лексемама представља сасвим посебан тип односа који није ни (само) парадигматски, ни (само) синтагматски, већ има своју специфичност.

Зашто не постоји асоцијативна веза између мотивне и мотивисане речи, ако већ постоји семантичка веза? Разлоге за то видимо у размештању лексема у лексичкој меморији, тзв. менталном лексикону. Када, на пример, од придева *лей* настане именица *лейоџа*, она се у нашој меморији не смешта заједно са придевом *лей*, већ, вероватно, са именицама типа *доброџа*, *ружноџа* итд. Претпостављамо да су просте речи и њихови деривати удаљени у нашој меморији и да се памте или са речима са којима су у парадигматској или некој другој вези или се, како тврде неки психолингвисти, посебно памте творбене основе, а у посебном резервоару налазе се афикси које придодајемо основама сваки пут изнова.³²

У овом раду представили смо само основне тенденције, а преостаје да се истраживање и даље разрађује.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић: „Деривати у менталном лексикону”, *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане* 36/1, 367–379.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија срџској језика*, (друго издање), Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић 2020: Рајна Драгићевић: „Словообразование и асоцијативне словари сербског и ињих славјанских језиков” (рад је изложен у Минску на XIX међународној научној конференцији Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета: *Славјанскаја дэрыватографiя: слоўнікі вытворных слоў і вытворныя словы ў слоўніках*,

32 Детаљније о прегледу схватања о дериватима у менталном лексикону исп. Драгићевић (2007).

Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, 3–7. VI 2019), *Славянская дэрыватографія. Slavic Derivatography*, А. А. Лукашанец [нав. рэд.] Нацыянальная акадэмія навук Беларусі; Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; Беларускі камітэт славістаў; Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў. – Мінск : Права і эканоміка, 2020, 211–224.

Улуханов 2006: И. С. Улуханов: „Состояние и перспективы изучения функционального словообразования”, *Функциянальныя аспекты словаўтварэння*, Мінск: Нацыянальная акадэмія навук Беларусі. Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа.

ИЗВОРИ

Електронски корпус српског језика: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>

СДР: *Семанїичко-деривациони речник*, свеска I: човек – делови тела, редакторке: Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков, Нови Сад, 2003: Филозофски факултет; свеска II: човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, редакторке: Даринка Гортан-Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић, Нови Сад, 2006: Филозофски факултет.

АР: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник срійској језика*, Београд, 2005: Београдска књига, Филолошки факултет, Службени лист.

САР: Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, Ю. Н. Карулов, Е. Ф. Тарасов, *Славянский ассоциативный словарь*, русский, белорусский, болгарский, украинский, Москва, 2004: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный лингвистический университет, Российская академия наук, Институт языкознания.

СУПАРНИШТВО СЛОВЕНСКИХ ДЕРИВАТА И АНГЛИЦИЗАМА У СРПСКОЈ НЕОЛОГИЈИ

1. Увећавање броја англицизама у српском језику. Најчешћи начини за богаћење лексичког система јесу позајмљивање речи из страних језика, грађење нових речи (творба речи) и развој нових значења већ постојећих лексема. У време глобализације у којем живимо увећава се број позајмљеница, и то углавном из енглеског језика, па се чини, иако то није сасвим тачно, да се фонд нових речи и у српском језику углавном богати англицизмима, а не дериватима насталим од домаћих афикса и/или словенских творбених основа.

Као последица позајмљивања великог броја англицизама у српски језик настаје једна лексичка мешавина коју англиста Т. Прћић (2005) назива *англосрпским језиком*, а „то је врста српског језика који одступа од својих норми и бива употребљаван према нормама енглеског језика” (Прћић 2005: 57). За овакву ситуацију, Прћић криви, како је написао, „површинске преводиоце” и наглашава да „англосрпски не обухвата сваки утицај енглеског језика на српски, него само оно што чини неоправдане и објективно непотребне иновације настале под утицајем норме из енглеског језика” (Прћић 2005: 57).

Српски англиста Т. Прћић је са групом коаутора објавио *Српски речник новијих англицизама* (СРНА). За разлику од првог издања (и два пута поновљеног другог издања), у којем је било 900 одредница (НРНА 2001, ²2011,

³2018), ново издање овог речника има 4.500 одредница, које су ексцерпирани са српских интернет сајтова само током 2018. и 2019. године. Овај податак јасно потврђује чињеницу, које су свесни многи говорници српског језика, да број англицизама у српском језику брзо расте.

1.1. Неуспели покушаји замене англицизама домаћим речима. Иако постоје покушаји да се неки од њих замене домаћим речима, у српском језику, несклоном пуризму, овакви покушаји се углавном завршавају неуспехом. Као пример, навешћемо судбину енглески речи *селфи* (*selfie*) у српском језику. По угледу на анкету хрватских лингвиста А. Халоње и Л. Худечек (2014), спровели смо анкету међу српским студентима од којих смо тражили да осмисле српску твореницу којом би се могла заменити реч *селфи*. Одговори су били разноврсни (исп. Драгићевић 2015), а три најчесталија била су *самослика*, *себић* и *својко* (а у хрватском *самослика*, *себић* и *осодњача*). Иако ове изведенице спадају у прве творбене асоцијације анкетираних (а вероватно и неанкетираних) говорника српског језика на реч *селфи*, ниједна од њих није заживела, па се у српском језику користи искључиво лексема *селфи*.

2. Позајмљивање назива за нијансе боја у српском језику. Из овог примера, али и из многих других, закључујемо да се англицизми лако и брзо шире у српском језику. Управо зато овај рад посвећујемо једној групи англицизама којој је у новије време изложен српски језик, а и сви остали словенски језици, а која се, по свему судећи, неће тако лако примити у српском језику, већ ће се и даље именовање појмова из те групе обављати као и до сада – творбом речи. У питању су нови називи за боје који из енглеског језика надиру у српски.

2.1. Под утицајем глобализације, а нарочито због пандемије вирусом корона, једна од главних привредних грана – трговина, све се чешће одвија преко интернета. Да би своје производе учинили што реалистичнијим,

трговци се труде да купцима што приближније дочарају њихов изглед, па и боју. Зато се у енглеском језику појављује све више нових речи којима се именују нијансе боја. Човечанство све чешће купује претражујући онлајн-каталоге производа мултинационалних компанија, а преводиоци тих каталога преводе и називе за боје производа на све језике света. Тако се у свим језицима увећава број назива за боје. Овај феномен привукао је нашу пажњу и зато смо анализирали називе за боје у српској верзији електронског каталога *Заре*, чувене мултинационалне корпорације која се бави производњом и продајом одеће (Драгићевић 2021). У том раду износимо, између осталог, и ове примере за називе боја који су преузети из споменутог каталога за пролеће и лето 2021. године:

У жељи да својим купцима што боље прецизира боју неког одевног предмета, произвођач дочарава нијансу називајући је именом материје из природе: *йесак*,³³ *свейіли йесак*, *корал*, *камен*, *злайіо*, *лед*, *креч*, *дрвени уіаљ*, *уіљено сива*, *йамноуіљено сива*, *анітрацијі сива*,³⁴ *каки*,³⁵ *лайор йлава*, *дисерни лайор*,³⁶ *аквамарин*.³⁷

Призори из природе такође представљају инспирацију за именовање нијанси боја: *йлаво небо*, *зеленило мора*, *йоноћно йлава*.

Боја у којој се преливају нијансе жуте, смеђе и беле боје назива се *екру*, према француској речи која се односи на боју необрађеног, неизбељеног лана или свиле.

33 Називи за боје биће писани онако како су написани у каталогу *Заре*, што није увек усклађено са важећим Правописом.

34 *Анітрацијі* је врста угља.

35 На персијском *khak* означава прашину (Клајн и Шипка 2007).

36 *Лайор* је врста минерала који може бити жућкасте, зеленкасте и сивкасте боје.

37 *Аквамарин* је полудраги камен плаве боје.

Неке боје назване су према биљкама – њиховим цветовима или плодовима: *доја зелене јабуке, доја њлавој њајлицана, лимун жуџа, зелена лимеџа, свејлозеле-на нана, фуксија,³⁸ џамарило,³⁹ дресква, мандарина, шљива, кујина, дуван, лаванда, џисџаћ, кари, ванила, слама, индио.⁴⁰*

Животиње, њихово крзно или боја неког карактеристичног животињског дела тела такође може бити инспирација за назив боје: *џује сива,⁴¹ зелена џајка, доја свејле камиље длаке, нерц, свејли нерц, миџе сива, лосос, слоновача, осџрија бела, леојард* (дезен и боја).

Све чешће, нијансе се одређују и именују према боји пића: *ракија, марсала,⁴² доја шамџањаца, свејли виски, вино, бурјундац.⁴³*

Неке нијансе именоване су према производима које прави човек од материјала из природе: *чоколада, доја жвакаће џуме, крема, карамела, маслац, цијла, сенф, џеракоџа.*

Нијансе се, као што је већ представљено, именују и бројним синтагмама: *џрашњаво џлава, џрашњаво ружичасџа, морнарско џлава, џасџелно ружичасџа, бледоружичасџа, дисерно сива, дисерни лайор, џам-*

38 *Фуксија* је врста цвета, има исту боју као цвет *циклама*.

39 *Tamarillo* је биљка са наранџастим воћним плодовима у облику јајета.

40 Назив за боју потиче од биљке *индио*.

41 *Тује* је француска лексема којом се означава кртица чије је крзно неодређене боје у којој преовлађује сива, браон и боја јоргована.

42 *Марсала* је врста вина.

43 *Бурјундац* је врста вина названа према Бургундији, области Француске у којој се производи.

нокаки, исїрано зелена, неонски зелена, виїоре смеђа. Често се нијанса одређује као *мид*, што потиче од енгл. *middle* и значи *средњи*: *мид нерци*, *мид йлава*, *мид йамножуїа* (Драгићевић 2021).

2.2. За потребе овог рада проширили смо грађу називима за боје са познатог немачког сајта за куповину одеће *Otto*, затим смо се упознали са називима за боје за косу на сајту козметичке куће *Garnie*, а онда смо прегледали и неколико сајтова на којима се нуди дрвени намештај. Циљ је да се покаже да су нови називи за боје инвазивно насрнули на све сајтове за продају робе на интернету и да, за разлику од осталих тематских група које се богате појединачним новим речима, ова представља такву групу речи која се увећава необично великим бројем нових лексичких представника.⁴⁴

Одећа која се нуди на интернет сајту *Otto* обојена је, осим основним, и овим нијансама бојама:

44 Богаћење ове тематске групе новим члановима необично је и неочекивано из угла лексичког система јер „хроматска лексика, нарочито она која се односи на основне боје, представља стабилан лексички слој који припада основном лексичком фонду српског језика. Стабилност овог лексичког слоја манифестује се и кроз постојаност основних значења назива за боје, што потврђују описни речници савременог српског језика – Речник САНУ, Речник МС и Речник СЈ – у којима су називи за боје обрађени у различитим периодима током друге половине XX века или на самом почетку XXI века. Показало се да је прототип за боје увек исти, што потврђују подаци у дефиницијама основних значења хроматске лексике у сва три речника. Бела боја је, кроз цео XX век и прве деценије XXI века, била и остала боја снега и млека; жута је боја лимуна, жуманцета, воска, сламе; зелена је боја лишћа и траве; плаво је небо или море; сив је пепео; црвена је боја крви, а црна боја угља или чађи“ (Драгићевић 2021).

боје биљака, посебно воћа и поврћа: *јајода*, *кујина*, *минџ* (нана), *лаванда*, *џисџаћи*, *дресква*, *кана*, *орхидеја*, *чајна ружа*, *џамнорозе ружино дрво*, *кајсија*, *малина*, *шљива*, *диња*, *сунцокреџ*, *мандарина*, *јорџован*, *киви*, *кукуруз*, *лимеџа*, *јела зелена*, *манџо*, *маховина зелена*, *лешник*, *кукурузна свила*, *дршљан зелена*, *ловоров венац*, *вишња*, *џрава зелена*, *џаџаја*, *џуџер ог јабуке*, *џусџињска жалфија*, *џаџиљан*, *хидискус*.

боје природних течности и минерала: *џеџролеј*, *анџирациџ*, *жад*, *смараџдно зелена*, *смараџ*, *џрни ојал*.

боје животиња или других живих организама: *џуџе*, *корал*, *слоновача*, *лосос*, *морска корњача*, *шкољка*.

боје материје и материјала: *екру*, *каки*, *бакар*, *џесак*, *избледели креч*, *скарлеџ*, *крисџал*, *рђа црвена*, *бронза*, *кобалиџ*, *асфалиџ*, *џеџео*, *џресеџ*.

боје природе: *лаџуна*, *доја облака*, *џовеџарац*, *дубоко море*, *аква џлава*, *доја леда*, *шума*, *џешчара*, *небеско џлавешџило*, *ноћно џлава*, *ноћно небо*, *сунчано жуџа*, *џлава маџла*, *камен*, *океан*.

боје различитих човекових производа: *кармин розе*, *џудер*, *дурџунд*, *вино*, *флашазелена*.

боје које се традиционално везују за нека занимања или звања: *паву*, *сумрак морнарска*, *краљевско џлава*, *војничка*.

боје чије су нијансе одређене метафоричким прилогом или придевом: *џрљавобела*, *задимљеноџлава*, *дубоко џримизна неонски корал*, *свеџлећецрвена*, *сџаро розе*, *високоризична црвена*, *кенџаки џлава*, *сунчано жуџи кукуруз*, *софџи розе*, *ваџирено црвена*, *челично сива*, *sweet pink*.

боје-сlike: *балеј на води, йлави сурф, йинк Дејзи, Денвер наранцасіа, Нейіун йлава, номад, камел, йибејанско црвена, Crimson црвена, ферари црвена, Хаваји йлава.*

дрвени намештај на немачком сајту *Otto* може бити ових боја: *фламиніо, боја храсіа, дивљи храсі, йексаики храсі, чворнаі храсі, срце дукве, орах, баірем, дуква, найур, анирациј, бејон, йлаіинасіо сива, ірафійна, задимљена.*

На сајту *Otto* нуди се и мебл, и то ових боја: *мока, лешиник, орах, terra, нијаіара, лава, блаіо, йеірол, йеракоіа, кесіен, кафа, кармин, челично сива, мині, шљива, йацифик, чоко, слон-сива, ледено йлава, слонвача, маніо* итд.

На другим сајтовима на којима се продаје дрвени намештај читамо и ове називе: *америчка йрешња, йрешња, веніе, найур, йик, лешиник, крушка, коњак, бренди, свеіли орах, орах, йамни орах, йалисандер, моіано, махаіони, храсі лужњак, јасен, јавор.*

Боје за косу произвођача *Garnie* на њиховом сајту имају и ове нијансе: *ледени кесіен, йамни орах, чоколада, лешиник, слаіка куйина, црна вишња, бакар црвена, йеракоіа, дивља друсница, боровница, црни шаміањац, бели йесак, кайуіино, злаінобраон, йшеница, йешчана йлажа, очаравајући бакар, уліраблонд, йлаіинум, йлемениіи ојал, жуіи іоіаз.*

Овај списак сигурно није исцрпан, али довољно илустративно показује огроман број нових назива за боје које се преводе са енглеског и немачког језика на многе језике. Тим називима изложени су милиони корисника услуга мултинационалних компанија. Купци доносе

одлуке, између осталог, и на основу информације о боји производа.

Као што се може запазити, многи од наведених назива за нијансе боја преведени су на српски језик, као што се преводе и на остале словенске и друге језике, али и такве лексеме, према уобичајеним класификацијама, сматрају се англицизмима. Модел се обично састоји у томе што се боја назива према ентитету који је обојен том бојом. Неки од тих ентитета су општепознати и лако би се могли прихватити у српском језику или су у ретким случајевима већ одавно прихваћени, а неки су сасвим непознати говорницима српског језика, као што је биљка *фуксија*, плод *шама-рило*, минерал *лайор*, угаљ *анџирацији* итд.

3. Анкета. Поставља се питање какав ефекат на говорнике српског језика, нарочито оне младе, оставља нова лексика за боје. Млади људи више него старији користе сајтове за куповину. Да ли су усвојили бар неке од ових лексема будући да су им интензивно изложени? Како бисмо добили одговор на то питање, саставили смо анкету у којој је учествовало 37 студената треће године Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду. Студенти су попуњавали анкету у мају 2021. године. Анкета се састоји из два дела.

3.1. Први део анкете. У првом делу тражено је од студената да једном лексемом одговоре на питање које је боје 1) ведро небо у подне; 2) купус у башти; 3) восак; 4) ракија; 5) црна чоколада; 6) бела кафа; 7) презрела трешња; 8) иглице на четинарима; 9) сенф; 10) дубине мора. Боја ових ентитета није чиста, већ представља нијансу неке основне боје. Занимало нас је да ли ће се испитаници у именовању боје задатих појмова користити називима с интернет сајтова, да ли ће се послужити само метафоричким моделима за именовање попут оних на интерне-

ту, али са другачиїм лексичким резултатом или ће решење пронаћи у творбеним ресурсима српског језика. Да ли ће, дакле, у тој борби између дугогодишњих језичких навика и инвазије са интернета победити лексема на коју је навикнуто језичко осећање говорника српског језика или нека форма мање или више прилагођеног (преведеног) англицизма. Ово су одговори испитаника:

3.1.1. *Ведро небо у њодне*: светлоплаво (19), плавкасто (2), плавичасто (2), небо-плаво (2), небеско плаво, жуто-плаво, плаво-бело, беби плаво, азурноплаво, јаркоплаво, тамноплаво, плаво, плаветно, минт, / (2).

Понуђено је 14 различитих одговара. Највише је твореница, али има и асоцијативног повезивања назива са појавама за које је карактеристична плава боја, а то су небо, беба и минт.

3.1.2. *Куйус у даиїїи*: светлозелен (15), зеленкаст (13), тамнозелен (3), зелен (2), интензивно зелен, бледозелен, прљавозелен, пастелно зелен, јарко зелен.

Студенти су понудили 9 различитих одговора, а све лексеме спадају у деривате (изведенице и сложенице).

3.1.3. *Восак*: тамножут (10), жућкаст (5), окер (5), жут (3), бледожут, медни, светложут, светложућкаст, боја меда, лимун-боја, миш-сив, сивкаст, мутножут, жутонаранцаст, жутобраон, жућкастобраон, светлонаранцаст, жутонаранцаст, боја сенфа.

Испитаници су навели 19 различитих назива и скоро сви они спадају у деривате, а асоцијативне везе по боји успостављене су са медом, лимуном, мишем и сенфом.

3.1.4. *Ракија*: жућкаста (11), светложута (5), провидна (5), безбојна (3), жута (2), тамножута (2), жутона-

ранцаста, прозирна, беж, бела, златножута, бледожута, бледуњаважухкаста, златкаста, прозрачно сива, смеђа / (2).

Добијено је 17 назива, а асоцијативно повезивање с ентитетима из стварности успостављено је само са златом.

3.1.5. *Црна чоколада*: тамнобраон (21), браон (5), тамносмеђа (2), тамноцрна (2), светлоцрна, тамнокафена (2), кафена, кестењаста, кестен боја, црнкаста, браонкаста.

Студенти су употребили 11 различитих назива, а неки од њих су засновани на асоцијативној вези са бојом кафе и кестена.

3.1.6. *Бела кафа*: беж (11), крем (5), прљавобела (3), беличаста (3), браонкаста (2), боја беле кафе, крембела, млечнобела, нежнобела, светлбела, бела са жутобраонкастом, сива, сивкаста, светлосива, бледожута, светложута, карамела боја, карамел, драп, окер, светлбраон, светлосмеђа, црна, розе.

Боја беле кафе именована је на 24 различита начина, а ентитети с којима се та боја доводи у везу јесу крем, карамела и, парадоксално, бела кафа.

3.1.7. *Презрела џирешња*: бордо (15), тамноцрвена (6), трула вишња (4), тамнобордо (3), љубичаста, тамнољубичаста, црвенобордо, бордоцрвена, модроцрвене, црноцрвене, мркоцрвена, бордоцрна, црна.

Студенти су боју презреле трешње именовали користећи 13 различитих назива, а једини ентитет из природе с којом је та боја доведена у везу јесте трула вишња.

3.1.8. *Илице на чејинарима*: тамнозелене (17), тамнобраон (5), зеленкасте (5), зелене (2), браонкасте, браон, смећкасте, зимзелене, модрозелене, светлозелене, зелено-црне, беле, / (2).

Боја иглица на зимзеленом дрвећу названа је на 12 различитих начина и ниједан од њих се не заснива на асоцијативној вези са предметима и појавама из стварности.

3.1.9. *Сенф*: окер (10), тамножут (7), наранџаст (3), жут (3), жућкаст (2), светложут (2), окержут, боја сенфа, јаркожут, сенф-жут, мутножут, бледожут, густожут, прљавожут, жут са мало браон, светлонаранџаст, жуто-наранџаст.

Студенти су боју сенфа именовали помоћу 17 назива, а асоцијативну везу са предметима из окружења успоставили су са самим сенфом, што значи да је, у ствари, нису успоставили.

3.1.10. *Дубине мора*: тамноплаво (20), тегет (4), модроплаво (3), плавоцрно (2), тегетплаво, тамнозелено, тиркиз, краљевскоплаво, азурноплаво, провидно, јаркоплаво, црно, плаво.

Нијансу дубоког мора студенти су именовали на 13 начина, а асоцијативну везу успоставили су само са нијансом која се везује за тзв. *краљевскојлаву*.

3.2. Други део анкете. У другом делу анкете тражило се од испитаника да именују боју коју виде на слици. Добили су 10 сличица обојених бојама које су именоване новим називима у каталозима мултинационалних компанија. Ево како су студенти именовали боје које су видели.

3.2.1. *Боја која се у каталозима назива* каки: масли-настозелена (13), тамнозелена (6), маслинаста (4), тамнобраон (3), браон (2), кафена, пепељастобраон, смеђа, грао, војничкозелена, тамноокер, браонкаста, каки боја, зеленкастосмеђа, ружнобраон.

Студенти су употребили 15 назива за боју коју су видели. То су најчешће деривати, али има и оних лексема чији

је назив инспирисан бојом ентитета, а то су маслина, кафа, пепео, каки, војнички. Само један одговор гласи *каки*.

3.2.2. *Боја која се у каталозима назива* лапор-плава: светлоплава (16), плавкаста (4), тиркизна (4), небо-плава (3), светлотиркизна (2), плавичаста, сивкастоплава, бледоплава, минт, минт-плава, азурноплава, пастелноплава, плава, голубија.

Студенти не користе лексему *лајор*-плава, а приказану нијансу плаве боје именовали су на 14 начина. Користили су се најчешће деривацијом, а асоцијативну везу с ентитетима из окружења успостављали су ретко, и то с небом, минтом и голубом.

3.2.3. *Боја која се у каталозима назива* зелена јабука: трава зелена (10), тамнозелена (9), зелена (6), јаркозелена (5), дречавозелена (2), боја траве, травкаста, средњезелена, краљевскозелена, зеленкаста, неон зелена.

Нијанса зелене боје која им је приказана студенте је подсетила, пре свега, на траву, а затим на неон и краљевску нијансу. Нико се није сетио зелене јабуке. Од 11 различитих назива највише је оних који су добијени творбом речи.

3.2.4. *Боја која се у каталозима назива* минт зелена: светлозелена (27), зеленкаста (4), пастелнозелена (2), резедо (2), минт зелена, киви зелена, трава зелена.

Нијансу зелене боје која подсећа на минт студенти су именовали помоћу 7 различитих назива, од којих је највише деривата. Само је један одговор инспирисан бојом нане (минта), а асоцијативне везе успостављене су још и са кивијем и травом.

3.2.5. *Боја која се у каталозима назива* бургундац: бордо (19), боја труле вишње (4), тамноцрвена (3), тамнољубичаста (2), кафена (2), вишња боја, тамнобраон (2), тамнобордо (2), бордоцрна, бордоцрвена, земљабраон.

Студенти су приказану тамноцрвену нијансу именовали употребивши 11 различитих назива, али им је, очигледно, непозната нијанса боје вина која се користи у каталозима, већ су је повезали са трулом вишњом, кафом и земљом.

3.2.6. *Боја која се у каталозима назива лаванда*: лила (16), светлољубичаста (13), љубичаста (3), лаванда (2), лавандаљубичаста (2), јоргованљубичаста, јоргован.

Боја лаванде позната је говорницима српског језика јер се та биљка гаји и у Србији, па не чуди што су је се студенти сетили приликом именовања приказане нијансе. Сетили су се још и јоргована, а употребили су укупно 7 различитих назива.

3.2.7. *Боја која се у каталозима назива фуксија*: љубичаста (9), тамнољубичаста (8), циклама (7), лила (3), јаркољубичаста (2), тамнорозе (2), боја љиљана, ружичаста, пинк, јоргованљубичаста, розикастољубичаста, јаркорозе, ружичаста, лила.

Боја сасвим непознате биљке *фуксије* није могла бити асоцијативни подстицај српским студентима за именовање јарке нијансе коју су они пак повезали са цикламом, љиљаном и јоргованом. Осмислили су 14 различитих назива за ту нијансу, а то су углавном сложенице.

3.2.8. *Боја која се у каталозима назива тиркиз*: тиркизна (11), тамнотиркизна (5), плавозелена (3), тамнозелена (2), зеленкастоплава (2), зеленоплава (2), јаркотиркизна, јарко плавозелена, мента, зеленкаста, тиркизнозелена, тиркизноплава, јаркоплава, смарагноплава, тамнофлуозелена, азурноплава, трава зелена, пастелноплава, азурна, ни плава ни зелена.

Иако је тиркизна боја позната и говорницима српског језика, студенти су је назвали на 20 различитих начина,

а међу њима су и они инспирисани ентитетима из окружења – ментом, смарагдом и травом. Међу одговорима се јављају и они мотивисани лексемом *ширкиз*.

3.2.9. *Боја која се у каталозима назива tamarillo*: тамножута (11), окер (9), јаркожута (3), наранџаста (3), сенфжута (3), жута, окержута, оранж, сунцокретжута, жута са наранџастим пигментом, боја поморанџе, кајсија, жуманџе жута, наранџаста као калипсо сладолед.

За нијансу наранџасте боје која се у каталозима назива према Србима непознатом плоду, студенти су употребили 14 назива, а неки од њих су инспирисани бојом сенфа, сунцокрета, поморанџе, кајсије, жуманџета, калипсо сладоледа. Ипак, према фреквенцији, преовлађују називи добијени творбом речи.

3.2.10. *Боја која се у каталозима назива лапор-сива*: сива (11), сивкаста (11), светлосива (7), миш-сива (5), тамносива, камен-сива, плавосива, беж.

Студенти су на 8 различитих начина назвали приказану им нијансу сиве боје, али лапора се нису сетили јер је тај минерал говорницима српског језика непознат, осим, можда, геолозима. Асоцијативну везу приликом именовања успоставили су са мишем и каменом.

3.3. Резултати анкете. Анализа резултата анкете доводи нас до бројних запажања и закључака, а многи од њих се односе на оба дела анкете иако су захтеви били различито формулисани.

3.3.1. *Први део анкете*. Изненађује велик број различитих одговара које су испитаници давали имајући у виду исту нијансу боје. Није сасвим јасно због чега је боја општепознатог напитка *бела кафа* именована на чак 24 начина. Ентитет за чију боју је било најмање назива јесте *куиус у башти*, за који је наведено девет придева. Ова

чињеница показује да, можда, неодређене нијансе боја не перципирамо на исти начин и да нам се може учинити да кад гледамо исту боју, у њој видимо различиту нијансу која преовладава. Било би занимљиво испитати да ли говорници различитих језика који припадају и различитим културама на посебан начин перципирају нијансе боја или разлике у перцепцији немају везе са културолошким окружењем.

Приметно је да у именовану нијанси боја говорници српског језика далеко чешће користе механизме творбе речи него полисемије или позајмљивања страних речи. Најчешћи називи за десет понуђених ентитета то убедљиво доказују: *свеїлоїлав*, *свеїлозелен*, *їамножуїї*, *жуїкасиї*, *їамнобраон*, *їамнозелен*, *їамноїлав*. За само три ентитета преовладава страна реч за боју – *крем*, *бордо* и *окер*. Ови називи су већ дуго врло фреквентни у српском језику и не представљају утицај нових назива. Из најчешћих одговора испитаника јасно је да се у српском језику нијансе боја најчешће именују придевским сложенницама чији је први део придев *їаман/свеїао*.

Остали одговори испитаника такође указују на доминацију творбе речи као механизма за именовање. Постоји неколико учесталих творбених модела за именовање нијанси боја:

- 1) придевске сложеннице чији је први део лексема *їаман/свеїао*: *їамноїлав*, *свеїлоїлав*;
- 2) придевске сложеннице чији је први део лексема *изразиїо* / *инїензивно* / *јарко* / *модро* / *їусїо* / *їрљаво* / *муїно* / *бледо* / *їасїелно* / *їрозрачно* / *нежно*: *изразиїоїлав*, *бледоїлав*;
- 3) придевске сложеннице које се састоје из два назива за боје од којих први квалификује други: *їлавозелен*, *зеленоїлав*;
- 4) придевски дериват са суфиксом *-асїї/-ичасїї*: *їлавкасиї*, *їлавичасїї*;

- 5) сложено-изведене творенице: *свейлоїлавичасї;*
бледуњавайлавкасї;
- 6) придевске сложенице чији је одредбени део именица за коју се везује придев за одређену боју: *недо-їлав,* *деби-їлав;* *миш-сив;*
- 7) придевске сложенице чији је одредбени део дериват мотивисан појавом која је уобичајени носилац одређене боје: *злайножуї,* *недескойлав;*
- 8) придевска изведеница чија је мотивна реч именица са значењем ентитета који је обојен одређеном бојом: *медни,* *кесїењасї.*

Далеко су ређи нетворбени начини за именовање боја, засновани на логичко-семантичким везама:

- 9) назив за боју према ентитету који је обојен датом бојом (метонимијска логичка веза предмет → боја предмета): *минї,* *кесїен.*
- 10) именичке синтагме чији је главни члан именица *боја,* а зависни члан представља именица за појам који је обојен одређеном бојом у функцији неконгруентног атрибута: *боја сенфа,* *боја шраве.*

У неким случајевима користе се позајмљенице за боје које се већ дуго користе у српском језику:

- 11) позајмљеница: *беж,* *крем,* *окер,* *бордо,* *шејеї,*
драї.

Испитаници својим одговорима показују како се нијансе могу и суптилније градирати или нијансирати. Ево неколико модела:

- *їлавозелен – зеленоїлав – зеленкасїоїлав – їлавкасїозелен – їлавкасїозеленкасї;*
- *киви-зелен – шрава-зелен – војнички зелен;*

- *свейіложуї – бледожуї – бледуњаваожуї – бледо-жућкасі – бледуњаваожућкасі;*
- *кесїен – кесїењаасї – доје кесїена – кесїен-доје;*
- *јаркозелен – инїензивнозелен;*
- *бледозелен – іасїелнозелен;*
- *їрљавозелен – заїасїїозелен – іамнозелен;*
- *вишња-доја – доја їруле вишње;*
- *лимун-жуї – доје лимуна;*
- *доје меда – мед-доје;*

Далеко ређе испитаници се одлучују да боју именују називом предмета који је обојен том бојом. Када се и одлуче за ту могућност, показује се да се не одлучују за мање познате ентитете, већ за свима добро знане, као што су небо, мед, лимун, сенф, кафа, карамела, вишња итд. Други начин је употреба назива за неки појам за који се традиционално, културолошки везује нека боја. И такви називи су врло прозирни већини говорника, нпр. *де-ди-їлава, краљевскоїлава, војничкозелена.*

3.3.2. *Друї део анкеїе.* Очекивало би се да ће испитаници, када виде слику боје, лакше и брже пробудити асоцијацију на боје производа у електронским каталозима. Међутим, показало се да није тако. Испитаници су се и у овом случају радије користили твореницама – сложеницама и изведеницама. Они који су успоставили асоцијативну везу са одређеним предметима према боји тог предмета, углавном су то чинили са општепознатим предметима: кафа, небо, трава, вишња, јоргован итд. По неки одговор, ипак, био је у складу са називима боја у интернационалним каталозима. Ево тих одговора: *каки доја, азурнойлава, минї-їлава, неон-зелена, киви-зелена, лаванда (2), смараїдноїлава.* Ови одговори указују на благ утицај савремених средстава информисања, али тај утицај је за сада сасвим занемарљив.

3.3.3. *Дискусија о резултатима анкете.* За разлику од многих других англицизама или модела за именовање ентитета који долазе из енглеског језика, називи за нијансе боја, иако су преведени на српски језик, готово се уопште не прихватају у српском језику и за сада остају „заробљени“ на страницама електронских каталога.

Поставља се питање због чега тако живописни називи, експресивни и упечатљиви, немају моћ да се утисну у лексичку меморију говорника српског језика.

Један од важних разлога јесте њихова **појмовна неомеђеност**. У неким случајевима се чини као да и није био циљ осмислити назив за боју, већ дати опис боје који је само допуна слици производа у каталогу. Није, на пример, јасно у чему је разлика између *високоризичне црвене* и *вајрено црвене* или *ноћно љаве* и *ноћног неба*.

У неким случајевима, за именовање боје користи се ентитет који може бити обојен различитом бојом, као што је, на пример, *лајор*, минерал који може бити жућкасте, зеленкасте и сивкасте боје, или *шуйе*, кртица чије је крзно неодређене боје у којој преовлађује сива, браон и боја јоргована. У жељи за што прецизнијим изражавањем, они који именују боје постају често све непрецизнији.

Ови називи су у неким случајевима и **културолошки неприхватљиви**. Тако је, на пример, бојом *кафа* на сајту *Otto* квалификован намештај крем боје, а типична кафа која се пије у Србији јесте турска кафа, које је тамнобраон боје. На *Зарином* сајту појављује се боја воћке *шамарило* и цвета *фуксија*, а ове биљке су говорницима српског језика сасвим непознате. Многим говорницима непознат је дено-тат *џинк Дејзи*, *Денвер наранџаста*, *Нејшун љава*, *шиде-џанско црвена*, *Crimson црвена*, *Хаваји љава* итд.

Овакви називи су неуклопљиви у српски језик и из **језичких разлога**. Пре свега, називи за боје су у српском језику прости, изведени или сложени придеви, а називи о којима говоримо често су именице (нпр. *кафа*), име-

ничке синтагме (*йешчана йлажа*), од којих многе садрже непроменљиви атрибут (*бакар црвена*). Осим морфолошке и творбене неуклопљености, велик проблем је **семантичке и, нарочито, прагматичке природе**, тј. неприхватљиво именовање боја метафоричким повезивањем боје предмета са појавама чија је боја често неодређена, нпр. *йовешарац*, *йоноћно небо*, *йлави сурф*. Чини се као да се желела успоставити логичка веза између предмета који се продаје и ентитета који служи као референтни појам за боју, а не веза између боје два предмета. Дакле, као да је порука да ће се онај ко обуче плаву *Otto* мајицу осећати као да сурфује у океану, па се мајица повезује са сурфом, а боја (која је из маркетиншких разлога названа *йлавим сурфом*) представља само додатну спајајућу нит. Ако жена обуче тзв. *високоризичну црвену хаљину*, ризиковаће да ће пажња и интересовање посматрача бити уперени само ка њој, чему ће боја хаљине допринети, али пре свега, имаће самопоуздање које ће стећи ако обуче хаљину која јој је понуђена. Због тога се чини да је основни разлог за настајање нових назива за боје више маркетиншке природе него што се иза тога крије потреба за прецизирањем нијансе боје производа.

Новим називима за боје недостаје уобичајени модел, творбени или семантички, а он сасвим изостаје јер су нови називи понекад једночлани, а понекад двочлани, именички или придевски, метафорички или метафорички и та чињеница им такође онемогућава лако прихватање у српском језику.⁴⁵

4. Закључци истраживања. На самом крају рада изложићемо четири најважнија закључка овог истраживања.

45 О разлозима због којих говорници српског језика не разумеју неке англицизме који се употребљавају у српском језику, исп. Панић-Кавгић 2006.

Прво. На основу овог истраживања закључујемо да и поред тога што је утицај енглеског језика на српски језик несумњиво велик и што различити показатељи указују на чињеницу да се он увећава, још увек постоје сфере свакодневног живота у којима говорници радије посежу за творбеним могућностима српског језика. Именовање нијанси боја спада у такву сферу. У раду су наведени неки разлози због којих се говорници српског језика не одлучују лако за позајмљивање назива за нијансе боја, али главни разлог вероватно треба потражити у претпоставци да се за именовање појава са јасним денотатом лако одлучујемо за позајмљенице, али када треба именовати појам са нејасним денотатом, као што су нијансе боја, онда решење проналазимо у свом језику у којем се осећамо далеко сигурније у проналажењу могућности.

Друго. Изненађује велик број творбених могућности које су понудили испитаници. Та чињеница сведочи о великом творбеном потенцијалу српског језика за нијансирање боја, али и других појава.

Треће. Приликом именовања нијансе боје према неком ентитету који је такве боје, говорници ретко посежу за ентитетима који нису општепознати и који су далеки и непознати у датом поднебљу. Иако се говорници српског језика већ дуго срећу у супермаркетима са кивијем, мангом, авокадом, њихове асоцијације ће приликом именовања боје ипак ићи ка кајсији, шљиви и јабуци, што показује да се асоцијације утемељују у традицији и култури.

Четврто. Чињеница да постоје домени стварности у којима домаће речи суверено побеђују позајмљенице треба да нас испуни оптимизмом јер језичко језгро словенских језика ипак остаје словенско.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић: „Прилог лексичком нормирању (на примеру неологизма *селфи*)”, *Језик данас*, XI, 3–4, 1–4.
- Драгићевић 2021: Рајна Драгићевић: „Лапор плава и тупе сива – (не)одрживост неологизама за нијансе боја у српском језику”, *Новоречје* 4, 2021, 9–18.
- Клајн и Шипка 2007: Иван Клајн и Милан Шипка, *Велики речник сїраних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.

- Налонја і Нудеček 2014: Antun Halonja i Lana Hudeček 2014: „Pokloni mi svoj selfie”, *Hrvatski jezik*, 1. godište, broj 2, 26–28.
- Раниć-Кавгиć 2006: Olga Panić-Kavgić, *Koliko razumemo nove anglicizme*, Novi Sad: Zmaj.
- Прćић 2005: Tvrtko Prćić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Прćић і др. (2021): Tvrtko Prćić, Jasmina Dražić, Mira Milić, *Srpski rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Vasić і др. 2001: Vera Vasić, Tvrtko Prćić, Gordana Nejgebauer, *Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj.

ИЗВОРИ:

- <https://www.zara.com/rs/>, сајту приступљено у марту и априлу 2021.
- <https://sr-rs.facebook.com/Garnier.Srbija/>, приступљено у јулу 2021.
- <https://www.otto.de/>, пристуљено 15. 08. 2021.

КОЈА ЈЕ ОВО БОЈА?	
КОЈЕ ЈЕ БОЈЕ	
ведро небо у подне	бела кафа
купус у башти	презрела трешња
восак	иглице на четинарима
ракија	сенф
црна чоколада	дубине мора

СПОЈЕНО И ОДВОЈЕНО ПИСАЊЕ ПРИДЕВА (НА ПРИМЕРУ НАЗИВА ЗА БОЈЕ)

1. О теорији правописа као научној дисциплини. У раду „Конвенционално и суштинско у правопису” (1976), И. Клајн је скренуо пажњу на чињеницу да у србистици, али и у наукама о другим језицима, још увек не постоји теорија правописа, од које „очекујемо да нам пружи опште критеријуме за доношење правила (неку врсту ’оправдања правописа’, да парафразирамо термин који Чомски користи за граматику)”. Теорија правописа би омогућила да „правописне одредбе убудуће што мање буду резултат комисијских одлука, тражења компромиса међу различитим навикама и склоностима, а у што већој мери да имају своје научно, објективно образложење”. У истом чланку, Клајн је скренуо пажњу на чињеницу да се правописна норма, као и свака друга норма, мора заснивати на језичким законитостима, а не на неутемељеним правилима: „Време је да се увиди да пут ка лепом језику и правилном изражавању не води преко графичких конвенција; да се језичко нормирање не може спроводити на бирократски начин, ’применом прописа’, него откривањем унутрашњих законитости које језик поседује као и свака аутономна структура.”

Из ових размишљања Ивана Клајна о научном, објективном образложењу правописних правила произлази да у процедуру састављања правописних решења треба укључити стручњаке за различите језичке дисциплине

који би утемељили теорију правописа из перспективе најкомпетентнијих научних погледа на све главне лингвистичке дисциплине.

Ипак, циљ овога рада јесте да се скрене пажња на чињеницу да, упркос важности става да се правописне одредбе морају заснивати на језичким законитостима и да зато Правопис треба да пишу стручњаци за више различитих језичких области, систем правила не сме бити ни „пренаучан“ и у њима се не смеју одражавати све нијансе које о појавама знају стручњаци који су аутори Правописа. Научна компетенција изазива условљавање приступа чињеницама, што се одражава на Правопис, а то нас је, између осталог, довело до стања у којем и најписменији говорници српског језика морају стално користити овај приручник како би правилно написали текст. За применљива правописна правила важна је способност уопштавања и резимирање више сродних случајева у једно решење. Нијансирање појаве треба препустити научним радовима из других дисциплина, а Правопис мора бити поједностављен и сведен на опште случајеве. Дакле, преученост нас води лошем Правопису подједнако као и недоученост, што значи да се теорија правописа мора заснивати на способности лингвиста да систематизују и уопштавају.

2. Писање назива за нијансе боја. Грађа за ово истраживање добијена је као резултат анкете спроведене за једно семантичко-деривационо истраживање о називима за боје у српском језику, које је имало сасвим други циљ (Драгићевић 2022).⁴⁶ Поћи ћемо од изведеница и

46 Циљ тог истраживања био је анализа назива за боје у савременом српском језику и процена утицаја енглеског језика на тај слој лексике (исп. Драгићевић 2022). Наиме, српски језик је под ударом нових назива за боје који потичу из енглеског језика, а који се интензивно користе у каталозима за продају различитих страних производа – одеће, намештаја, фарбе за косу итд.

сложеница које су говорници српског језика предложили као називе за одређене нијансе боја, констатоваћемо степен оправданости тих назива, а затим ћемо се задржати на њиховим правописним одликама. Циљ је доћи до најбољих правописних решења за писање сложених придева.

3. Анкета. За потребе истраживања Драгићевић (2022), саставили смо анкету у којој је, у мају 2021. године, учествовало 37 студената треће године Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду. Анкета се састојала из два дела.

3.1. Први део анкете. У првом делу тражено је од студената да одговоре на питања које је боје 1) ведро небо у подне; 2) купус у башти; 3) восак; 4) ракија; 5) црна чоколада; 6) бела кафа; 7) презрела трешња; 8) иглице на чети-нарима; 9) сенф; 10) дубине мора. Боја ових ентитета није чиста, већ представља нијансу неке боје. Представићемо овде само део студентских одговора за ведро небо, белу кафу, восак, ракију и купус у башти.

3.1.1. *Ведро небо*: светлоплава (16), светло плава (2), светло-плава, тамноплава, жуто-плава, плаво-бела, небо-плава, небо плава, небеско плава, беби плава, азурно-плава, јаркоплава, плавкаста (2), плавичаста (2), плаветна, плава, минт.

На српском тржишту се у последње време оглашавају и наручују предмети ових боја: *лайор ѝлава, анїрациї сива, зелена лимейа, фуксија, ѝамарило, лосос* итд. Спровели смо анкету да бисмо утврдили колико су називи за боје који под утицајем енглеског језика продиру у српски прихваћени у нашем језику. Показало се да нијансе боја спадају у једну од ретких тематских група на коју енглески језик скоро уопште не утиче и да се говорници српског језика за именовање нијанси боја скоро искључиво користе домаћим изведеницама и сложеницама. Правописна решења тих назива повод су за тему овог рада.

Правописна решења:**лексема *свејџао*, *џамаман* као први део:**

светлоплав, тамноплав

светло плав

светло-плав

проста реч која означава боју као први део:

жуто-плав, плаво-бео

проста реч као први део:

јаркоплав

изведеница од именице као први део:

небеско плав

азурноплав

именица као први део:

небо плав, беби плав

небо-плав

3.1.2. *Бела кафа*: карамела боја, розе боја, крем бела, млечнобела, бледожута, светложута, нежно-бела, светло смеђа, светло бела, прљаво бела, прљавобела (2), светло-сива, светло браон, браонкаста (2), беличаста (2), сивкаста, боја беле кафе, бела са жутобраонкастом, сива, црна, карамел, крем (5), беж (11), драп, окер.

Правописна решења:**лексема *свејџао*, *џамаман* као први део:**

светложут, светлосив

светло смеђ, светло бео, светло браон

проста реч као први део:

бледожут

изведеница као први део:

прљавобео, млечнобео

прљаво бео

нежно-бео

именица као први део

крем бео, карамела боја

именица боја као други део:

карамела боја, розе боја

изведени придев од придева за боју као други део:

жутобраонкаст

3.1.3. *Восак*: тамножут (9), светложут, тамно жут, жућкасто-браон, светлонананцаст (2), жуто-браон, лимун-боја, жуто-нананцаст, мутно-жут, миш-сив, бледо-жут,

боја сенфа, боја меда, медна боја, жућкаст (5), сивкаст, смеђ, жут (3), окер (5).

Правописна решења:**лексема *свейџао*, *џаман* као први део:**

тамножут, светложут, светлонананцаст, тамно жут

проста реч као први део:

бледо-жут

изведеница као први део

жућкасто-браон, мутно-жут

лексема са значењем боје као први део

жуто-браон, жуто-нананцаст

именица као први део

миш-сив

спојеве с именицом боја:

лимун-боја, медна боја

боја сенфа, боја меда

3.1.4. *Ракија*: тамножут (2), светложут (5), прозрачно сива, бледуњава-жућкаст, бледо жут, златножут, жуто-нананцаста, жућкаст (11), златкаст, провидан (5), прозиран, безбојан (3), смеђ, жут (2), бео, беж.

Правописна решења:**лексема *свейџао*, *џаман* као први део:**

тамножут, светложут

изведеница као први део:

златножут

прозрачно сив

бледуњаво-жућкаст

лексема са значењем боје као први део

жуто-наранџаст

3.1.5. *Куйус у дашџи*: јарко зелен, тамно-зелен, бледо зелен, тамнозелен (2), пастелно-зелен, жућкасто зелен, прљаво зелен, светлозелен (13), светло зелен, интензивно зелен, зеленкаст (13), зелен (2).

Правописна решења:**лексема *свеџао*, *џаман* као први део:**

светлозелен, тамнозелен

светло зелен

тамно-зелен

проста или изведена лексема као први део:

јарко зелен, бледо зелен, прљаво зелен, интензивно зелен

пастелно-зелен

изведени придев од придева за боју као први део:

жућкасто зелен

3.2. Други део анкете. У другом делу анкете, студентима су приказани цртежи квадрата обојени нијансама различитих боја и од њих је тражено да напишу назив за боју квадрата. Ево неколико творбених и правописних решења из тог дела анкете:

непроменљива именица у првом делу: трава-зелен, киви-зелен, небо-плав, земља-браон, неон зелен, жуманце жут минт зелен;

лексема са значењем интензитета као први део: дрчаво зелен, смарадно плав, јаркорозе, ружно браон;

сложена реч као први део сложенице: јарко-плаво-зелен, тамнофлуо-зелен;

спојеви с именицом боја: вишња-боја, боја труле вишње.

4. Анализа анкете. Нећемо се у овој анализи обазирати на степен писмености студената Катедре за српски језик, иако би и то могла бити тема. Пажњу ћемо усредсредити на богатство творбених модела за исказивање нијанси боја. Испитаници својим одговорима указују како се нијансе могу и суптилније градирати или нијансирати. Ево неколико модела:

плавозелен – зеленоплав – зеленкастоплав – плавкастозелен – плавкастозеленкаст;

киви-зелен – трава-зелен – војнички зелен;

светложут – бледожут – бледуњавожут – бледо-жућкаст – бледуњавожућкаст;

кестен – кестењаст – боје кестена – кестен-боје;

јаркозелен – интензивнозелен;

бледозелен – пастелнозелен;

прљавозелен – загаситозелен – тамнозелен

вишња-боја – боја труле вишње

лимун-жут – боја лимуна

боја меда – мед-боја

Приказани модели и многа појединачна решења указују на чињеницу да је ова тематска група лексема изразито богата и да постоји много творбених модела за суптилно именовање нијанси боја. Основу за различите творбене моделе треба тражити у потреби говорника да што приближније пренесу саговорнику нијансу. Другим речима, творбена решења изнедрена су семантичким потребама. И заиста, чини се да ниједан од наведених спојева није случајно конструисан.

Као да је светлина израженија у конструкцији *бледо жуи* него у сложеници *бледо жуи*.⁴⁷

Као да је изразитија веза са бојом лимуна у примеру *лимун жуи* него у синтагми *боја лимуна*.

Јачи је спој *вишња боја* и више личи на назив за боју него *боја вишње*, али ово друго решење је семантички прецизније.

Зеленкасиоилав је плављи него *зеленкасиоилавичаси*.⁴⁸

Као да је веза са бојом директнија ако се придевски употреби именица *кесиен* са значењем боје, него придев *кесиенасти*.

Скоро сва наведена творбена решења, дакле, оправдана су.

Додаћемо овоме и размишљања књижевника Горана Петровића о томе како се писац сналази када семантичке потребе у именовану боја траже решења: „Све то није пуки украс, потреба за нагомилавањем, *дарок...*, већ наговештај покушаја 'тоталног' описа свега што постоји. Онако како већина боја настаје мешањем више боја, користим више речи не бих ли добио одређену нијансу. Намерно их пишем спојено и онамо где правопис то не допушта, јер су и боје 'спојене', помешане, а може се казати и *сложене*” (Г. Петровић, приватно писмо, 1. IX 2020.)⁴⁹

47 И Правопис то примећује напомињући да „када се прва саставница наглашава, пише се одвојено: много поштовани“.

48 И. Клајн (2002: 105) запажа да је код придевских сложенице у којима је први придев изведен суфиксом за нијансу први придев подређен у односу на други.

49 Колико је Г. Петровић креативан у проналажењу решења за

Све ове различите могућности семантичког тумачења наведених сложеница потичу од врсте односа међу саставним деловима, иако координативну и субординативну везу међу њима није увек лако препознати. „Сложеница је напоредна кад означава комбинацију засебних боја (црвено-плави дрес), а одредбена кад значи нијансу (црносмеђ), с тим што су многе комбинације могуће у оба значења: *йлаво-зелен* ’местимично плав а местимично зелен’, а *плавозелен* у смислу нијансе. При том ни за овај последњи пример нисмо сигурни какав је однос делова у њему, јер би се иста боја, означена истом речју, могла тумачити било као ’(н)и плав (н)и зелен’ (координативно) било као ’зелен с плавичастим преливом’ (субординативно)” (Клајн 2002: 105).

5. Правописна решења за боје. Бројне творбене могућности траже и одговарајућа правописна решења. Могли бисмо их предложити много јер семантичке потребе то, очигледно, изискују. До сада су у Правопису била наведена само нека:

„106. Придевске сложенице за обележавање нијанси (боја нпр.) пишу се спојено: *мркожут*, *црвеносмеђ*, *зеленкастоплав*, *плавозелен*, *тамнозелен*, *св(ј)етло-црвен* итд.,

нијансе боја сведоче С. Степанов и М. Ајдановић (2020: 895), који издвајају следеће околионализме за нијансе боја у Петровићевом роману *Сийничарница ’Код срећне руке’*: *благорић*, *бледорумен*, *бордозрео*, *вецвудплав*, *гарансцрвен*, *жалосноопуштен*, *загаситосмеђ*, *зеленорезак*, *јаркорић*, *нежножут*, *оловноблед*, *отворенозатворен*, *отворенозатвореножут*, *пепељастобео*, *плавичастохладан*, *помпејскоцрвен*, *прљавожут*, *провидноплав*, *пурпурнокључали*, *сипиномодар*, *спокојнозелен*, *стидљиворужичаст*, *тиркизнозелено-малчиценаплеменитолазурноплав*, *трагичноцрвен*, *хладноцрвен*. Аутори у раду проналазе разлоге и мотиве писца да употреби баш наведене сложенице. Показује се да је употреба свих ових лексема пажљиво промишљена и да за сваку постоји разлог настанка и употребе, па чак и правописног решења.

Док се с цртицом пишу комбинације различитих боја:

Плаво-б(ј)ела застава, плаво-зелена комбинација, црвено-б(ј)ели и црно-б(ј)ели дресови, црно-б(ј)ели поглед, црно-жута застава, црно-б(ј)ели филм,⁵⁰ црно-б(ј)ела техника, Црно-жута монархија (=Аустро-угарска).”

Ово решење сматрамо сасвим прихватљивим, али збуњује, међутим, тачка 105, у којој стоји: „када се прва саставница наглашава, пише се одвојено: много поштовани, високо ц(иј)ењени, горе наведени, средње продуктиван, високо пласиран, добро дошао и сл.”

То значи да ако онај који пише жели да нагласи утицај плаве боје као примесе зеленој као основној, може написати: *йлаво зелен*, а не *йлавозелен*. Да ову могућност не треба занемаривати, показује чињеница да су поједини студенти, у истој анкети, неке нијансе боја писали са цртицом, а друге без цртице. Из тога се може закључити да је изразитија примеса боје исказана у растављеним спојевима него у састављеним (допунским). То значи да *йлаво зелен* није исто што и *йлавозелен*, што би се могло прихватити у семантици, али није добро решење за Правопис.

У тачки 105, иза управо разматраног става, стоји напомена: „Од претходних примера треба разликовати примере као *велеуважени*, *ойишйейознайй*, *новойодийнуиш*, *новойо-стйављени*, *новойечени*, који се пишу састављено јер имају само један акценат (на другом делу сложенице).“

Ипак, неке од ових сложеница могу се изговарати и са два акцента и писати као две речи, нпр. *ойишйейо̀знайй* и *о̀пштѣ п̄о̀зн̄ѣт*.

50 У речнику Правописа (2010) стоји *црноб(и)ели филм*, што се поткрало из старијег издања Правописа (1993), уз образложење да у том примеру ова лексема значи *који није у боји*, а губи се супротстављање црног и белог.

Из овога закључујемо да Правопис није изричит у вези са писањем придевских сложеница као спојених или растављених спојева. Јасно је само да се у називима за боје препоручује састављено писање, али се допушта могућност да ако неко жели нарочито да нагласи прву реч у споју, може је писати одвојено. То решење је софистицирано и може бити добродошло писцима и другим стручњацима, али Правопис је намењен грађанству и није добро допустити двострука решења.

Предложено решење о употреби цртице у вези са називима за боје веома је употребљиво. Дакле, цртица сигнализира да се у полусложеници говори о две боје: *црвено-жуџа* марама има на себи црвене и жуте делове. Ако се спојем *црвено-жуџ* мисли на нијансу, треба је писати спојено.

6. Закључак и предлог решења за нови Правопис. Иако су све наведене творбене могућности за нијансе боја потребне и имају свој семантички и стилски значај, правописна решења треба сасвим поједноставити јер Правопис мора бити функционалан, а малим бројем правила се то омогућава:

1. Придевске сложенице за нијансе боја треба писати спојено и не допустити могућност да се пишу растављено.
2. Спојеве за нијансе боја које у првом делу имају (иначе самосталну) именицу, писати са цртицом: *лимун-жуџ*, *киви-зелен*, *џрава-зелен*.
3. Ако је у првом делу споја нека несамостална јединица (нпр. префиксоид), писати спојено: *уљџражуџ*.
4. Са цртицом се пишу комбинације различитих боја: *црвено-жуџа марама*.

Наведена решења могу се односити и на све остале придевске сложенице.

Пример писања назива за боје указује на чест проблем у језику, а то је обиље језичких могућности за означавање одређених појава или односа, што представља сложен про-

блем лингвистима у покушајима да их систематизују. Све могућности свакако треба анализирати и описати у оквиру оних лингвистичких дисциплина које су за њих задужене, али за потребе Правописа треба их у највећој мери уопштити и свести на основне случајеве. Сва остала решења отежавају састављање функционалног Правописа.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић 2022: Рајна Драгићевић: Супарништво словенских деривата и англицизама у српској неологији, рад са конференције: *Slovanská slovo tvorba: synhrónia, inovácie, neologizácia*, Prešovská univerzita, 21. међународна конференција Комисије за творбу речи Међународног комитета слависта, Прешов (Словачка), 7–9. IX 2021, *Slovanská slovo tvorba: synhrónia, inovácie, neologizácia. Slavic Word formation. Synchrony, Innovations, Neologization*, editori Martin Ološtiak, Ľudmila Liptáková, Klaudia Bednárová-Gibová, Prešov: Prešovská univerzita, 147–161.
- Клајн 1976: Ivan Klajn: „Konvencionalno i suštinsko u pravopisu”, *Radovi III*, Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, 59–73.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница, *Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 1993.
- Правопис 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница, *Правопис српскога језика*, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Степанов и Ајдановић 2020: Страхинја Степанов и Милан Ајдановић: „Творбено-стилска анализа композитних индивидуализама у роману Сийничарница „Код срећне руке“ Горана Петровића, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига 68, свеска 3, 2020, 891–909.

ДОПРИНОС ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ БАНАЛИЗАЦИЈИ ЛЕКСИЧКОГ ФОНДА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

1. Кратак осврт на теорију. Истраживачи свих савремених словенских језика запажају да је у јавној употреби језика све присутнији немар, бахатост и снижавање језичке културе свођењем свих функционалних стилова на разговорни стил. Општа је оцена да је овим процесима допринела и глобализацијска стихија. Да бисмо то илустровали, представићемо у најкраћим цртама, закључке истраживања В. В. Химика на материјалу руског као највећег словенског језика, затим резултате упоредне анализе коју је извршила Е. Корјаковцева на грађи из руског као источнословенског језика са пољским и чешким као западнословенским језицима, а затим ћемо изложити и нека запажања Ц. Аврамове на материјалу бугарског као јужнословенског језика у односу на чешки као западнословенски језик. Позваћемо се и на друге ауторе – И. Онхајзер, Г. Нешчименко, С. Козинеца, који су у својим анализама дошли до сличних закључака. Затим ћемо прећи на истраживања српског језика и, сумирајући запажања П. Пипера и Т. Прћића, утврдити исте тенденције и на материјалу српског језика.

В. В. Химик у Предговору свог *Великој речника руској разговорној језика (Большой словарь русской разговорной речи)* запажа да језик новинарства у Русији поприма све више одлика разговорног језика и ову појаву оцењује као *глобално снижавање јавне комуникације*. Он примећује

да у официјелној комуникацији има и „грубих, увредљивих, вулгарних речи”, а не само разговорних експресива. Аутор поставља питање како објаснити толику популарност ниског стила (како га он назива) и његов продор у све стилове? Главни одговор он проналази у чињеници да је језичка заједница говорника руског језика почела постепено да се оријентише у својим језичким идеалима и еталонима на експресивни јавни језик средстава масовних информација, а не на језик руских писаца, као што је било у XIX веку. Узроци таквог „културног преврата” су очигледни. Први узрок јесу цивилизацијски процеси, који су довели до брзог развоја медија. Као други разлог Химик наводи увећавање градског становништва у Русији у XX веку. Оно је стицало обавезно средње образовање и постајало носилац књижевног језика. Ипак, број високообразованих Руса се по навођењу Химика смањује. То значи да се повећава број полуобразованих говорника руског језика. Треће: значајну улогу у друштвеном животу, а самим тим и у јавној комуникацији (посебно у електронским средствима масовног информисања) има омладина, којој је својствена динамичност и експресивност. И језик младих је динамичан и експресиван. Као четврти разлог В. В. Химик наводи социјално-политичке промене, крах политичког система крајем XX века, који је донео бројне вулгаризме, жаргонизме, варваризме. Као резултат свих тих процеса дошло је до преоријентације идеала од високе, елитне културе ка масовној, општенародној. На језик се све ово одразило тектонским променама у функционалним стиловима. Уместо елитног стила појављује се у јавној употреби тежња ка осредњавању. Централну, еталонску позицију у језичкој култури добија усмени језик. Новинарски стил почиње да поприма одлике тог језика. Популарност јединица ниског, грубог, комичног, ненормативног стила везана је и са њиховим функционалним потенцијалом,

експресивношћу, привлачношћу и доступношћу за најшири круг говорника руског језика.

Е. Корјаковцева (2016: 7), која често у својим радовима анализира и пореди творбене тенденције у једном источнословенском језику (руском) и двама западнословенским (пољском и чешком), примећује да се последњих година у славистици повећава интерес за проучавање језика средстава масовне комуникација и чак износи мишљење (које није усамљено) да језик средстава масовне комуникације постаје нови функционални стил, по много чему различит од новинарског. Он нам, као лакмус, први указује на нове тенденције и њихов развој у језику. Осим свих фактора на које указује В. В. Химик, Е. Корјаковцева скреће пажњу и на „информациону глобализацију”, која је омогућила продор професионалних стандарда „западног” новинарства у праксу словенских масмедија. Е. Корјаковцева (2016: 8) назива Сједињене Америчке Државе „комуникационом империјом”. Глобализацију ова ауторка назива још и *амероілобализацијом* (2013: 9) и констатује да она утиче на брисање разлика између функционалних стилова и њихово свођење на један.

На исте појаве у словенским језицима указују и други аутори (нпр. Онхајзер 2013; Нешчименко 2013), а С. Козинец (2016), потврђујући све ове чињенице о снижавању стила јавне комуникације, примећује да у мас медијима настаје све више оказионализама које не спадају само у језичку игру већ представљају манифестацију језичке агресије. „Најгрубље одступање од етичких норми запажа се онда када оказионална реч означава конкретно лице или појаву везану за то лице. Обично је језичка агресија уперена према познатој личности – политичару, научнику, представнику шоу бизниса, нпр. *димабилизм* (*Дима Билан + дебилизм*)” (Козинец 2016: 84).

Ц. Аврамова (2003: 124) посвећује пажњу овим појавама у једном јужнословенском језику (бугарском) и јед-

ном западнословенском (чешком). Она пише о средстви-ма за „оразговорављивање” лексике бугарског језика, а тај процес назива *демокрајизацијом језика*. Две главне особине ове тенденције јесу богаћење разговорног стила новим јединицима и продор тих разговорних јединица у књижевноуметнички стил.

И у српској лингвистици пажња је посвећивана питању глобализације и њеном утицају на језик и културу уопште. П. Пипер (2014: 278) примећује да је глобализација у планетарним размерама једна од кључних речи краја XX и почетка XXI века. Он констатује неколико појава у вези с глобализацијом, а то су *глобофобдија* и *глобофилија*, *ајресивни интјернационализам*, а посебну пажњу посвећује „језичкој глобализацији као присилној еутаназии мањих језика” и „глобализацији као глорификацији једних и *иробаризацији* других.“ За тему овог рада посебно је важно поглавље о културној глобализацији као глобалном заглупљивању” (Пипер 2014: 281), у коме се говори о томе да се културна глобализација понекад назива глобалном демократизацијом културе, а у стварности има лик вулгаризације свега и свачега и о томе да се образовна глобализација остварује као планетарно заглупљивање.

Последица свих ових дешавања јесу превирања у словенским језицима које је академик П. Пипер (2014: 277) сажео у 13 тачака, од којих издвајамо оне које су од значаја за нашу тему: убрзани, готово стихијски продор великог броја англицизама (и других позајмљеница) у словенске језике; наметање језика медија и разговорног језика као водећих функционалних стилова; вулгаризација језика медија, позоришта, филма и књижевности, као и свакодневног језика, у којима све више основни тон дају жаргони, сленг и језик полусвета, па то постаје норма говорне (не) културе.

Један од најзначајнијих српских англиста Твртко Прћић у досадашње класификације функционалних сти-

лова уводи „немарни функционални стил”, за који каже да је „убедљиво најзаступљенији језички варијетет у нашој јавној употреби, пре свега у многим штампаним и електронским медијима, и у говору и у писању, а затим и свугде где се говори и пише (а потом и језички мисли?) под њиховим утицајем – у спонтаном говору, у комуникацији путем интернета, на уличним натписима, на рекламним паноима” (Прћић 2005: 22). Немарни стил је, према речима Прћића, хибридна творевина у којој доминира мешавина популарног, ђаскачко-опуштеног и публицистичког стила. Као најважнија својства тог стила, Прћић наводи б, а овде издвајамо два: 1) непознавање, непоштовање и незаинтересованост за постојећу норму српског језика; 2) повођење за наметљивијом и доступнијом нормом из страних језика, данас нарочито енглеског.

2. Емпиријско истраживање. За потребе овог истраживања, нешто дуже од годину дана прикупљали смо лексикку из језика релевантних српских медија, пре свега из дневних новина. Фокусирали смо се на оне речи које илуструју изразиту експресивизацију језика савременог српског новинарства, а притом указују и на банализацију лексике и стила. Баналност појава око нас је изазивач изостанка духовних надахнућа и банализације духовног живота, а све се то одражава и на језик којим говоримо, посебно на лексикку. Анализа коју ћемо представити представља истраживање вођено корпусом, што значи да нисмо трагали за грађом која потврђује теоријске поставке с којима смо се раније упознали, већ смо у закључивању у потпуности допустили да нас води језички материјал. Ишчитавајући прикупљену грађу и размишљајући о критеријумима за класификацију, запазили смо да највећи број прикупљених лексема настаје из жеље за обезвређивањем особа, појава, идеја и др. Тако се, као први закључак овог истраживања, наметнула чињеница да највећи број нових речи у српским ме-

дијима има експресивну вредност, а да та експресивност има улогу пејоративизације. Да би се пејоративизација постигла, из репертоара средстава за постизање експресивизације бирају се она која за циљ имају вулгаризацију и банализацију.

Обезвређивање људи. Један од начина обезвређивања јесте обележавање људи према безначајним активностима које обављају (занемарујући, при том, њихова стварна занимања и статус у друштву). У ту групу образовања спадају, на пример, *фејсбуковац*, *џајкар*, *кликџач*, *кокаколичар*. Особе назване овим именицама своде се на кориснике друштвене мреже *фејсбук* или на учеснике опозиционих митинга чији је симбол патка или на људе који клику на тастатури својих компјутера. Тежња оних који осмишљавају овакве називе јесте пронаћи што баналнију, безначајнију и узалуднију активност коју неко упражњава, а затим лексему за такву активност учинити мотивном речју за грађење духовитог пејоративног оцазионализма. Чак и ако активност није банална (као што је, на пример, подржавање неке идеологије, учешће у неком покрету), онда се свесно за фокус оцазионализма проналази неки детаљ којим би се адресант могао понизити. Тако се представник опозиционих схватања назива *џајкаром*, чиме се своди на узгајивача или чувара патака. *Кокаколичар* се пејоративизује тиме што се своди на особу која има обичај да проводи време испијајући течност, а додатна примеса уноси се и тиме што је у питању баш типично америчко пиће, па се, тако, овим именовањем адресату упућује и критика на рачун његове оријентисаности ка америчким вредностима. Нека од оваквих именовања појављују се у савременом српском језику као чланови све уобичајенијих синтагми, нпр. *имачи* (*мишљења*), *носачи* (*ковчеја*), *дувачи* (*у џишџаљу*).

Понекад се омаловажавање постиже избором суфикса, па је фокус пејоративизације у суфиксу, а не у твор-

беној основи. Као пример може се узети именица *маркејиніаш*, која је такође пејоративна иако се именицом у творбеној основи означава једно од најатрактивних занимања данас.

Сіилска обојеності іурских суфикса и пејоративизација. „Оно што већину јужнословенских језика издваја у суфиксном репертоару у односу на северне словенске језике јесу – турски суфикси [...] Иако вековима учествују у јужнословенској творби речи, свест о њиховом турском пореклу никада није избрисана” (Ђорић 2008: 194). Б. Ђорић у наставку говори о именицама на *-ција*, *-лија*, *-лук*, *-ана* који се све мање користе у стандардном језику, али имају значајну улогу у експресивној творби речи. И ми смо уочили нека од таквих образовања са снажном експресивном вредношћу. У том смислу, продуктиван је суфикс *-лија*: *харварглија* [професор са Универзитета Харвард], *факултетлија* [студент], *интернетлија* [особа која се служи интернетом]. Сличну експресивну вредност има суфикс *-ција* у неким примерима, рецимо, *новинција* [новинар]. Ако *баналан* значи, између осталог, *иросіачки*, *неукусан* (Клајн и Шипка 2007), онда се баналност наведених лексема огледа у одређеној дози омаловажавања носилаца наведених занимања, потребе да се о њима и њиховом занимању говори са одређеном дозом подсмеха, исмевања, а све те информације ускладиштене су у неочекиваном споју између творбене основе, која је својим значењем усклађена са цивилизацијом XXI века и архаичног суфикса, који одговара амбијенту прохујалих векова. Тај судар новог и старог изазива ефекат лаког хумора, изрежиране нехајности, духовите креације, а такав став, врло читљив за говорнике српског језика, преко снижавања стила, доводи и до снижавања поруке новинског чланка и његово свођење на „лако штиво”.

Најомена о іудљењу ірецизноі значења суфикса и банализацији. Посебну пажњу изазивају окационализми на

-лук у којима суфикс има ту нову, експресивну, тј. преосмишљену, улогу. У току 2017. и 2018. године, у српским дневним новинама појавили су се и следећи okazaционализми које су написали колумнисти: *коменџајторлук* [коментатори], *корекџлук* [*џолиџички корекџлук* = коректност], *далеџарлук* [*џео џај далеџарлук и сџлачинарсџиво око Ђурићевој хайшења* = скуп поступака], *доконлук* [*аџресивни доконлук* = докони људи]. Суфикс -лиџа у многе именице овог типа уноси неодређено, разливено значење. То је посебно уочљиво код именице *далеџарлук*. *џео џај далеџарлук* о коме пише колумниста представља скуп поступака, лоших догађаја, али и трачева у вези с тим, лоше стање ствари, можда и лоше људи који у учествују у некој афери, лош амбијент. Слично је и са именицом *доконлук*. *Аџресивни доконлук* представља, пре свега, доконе а агресивне људе, али и целокупан амбијент. Чак и ако мотивна реч не спада у вулгаризме и не означава нешто што бисмо оценили као лоше, пејоративизација обухвата именицу кређући се од суфикса ка творбеној основи, као у случају *корекџлук*. Аутор текста би могао да употреби именицу *корекџносџи*, али он избегава фреквентну синтагму *џолиџичка корекџносџи* и одлучује се за *џолиџички корекџлук*, исказујући свој надмени, подсмевачки однос према поступцима, ставовима, околностима, људима који су названи *корекџлуком*. Именица *коменџајторлук* са неутралном именицом као мотивном речју, пре свега означава групу људи, али суфикс -лук уноси збирно значење, чиме се уноси информација о томе да је та група одређена као недефинисана маса, као обешчовечена гомила. Задржаћемо се накратко на широкозначности, тј. семантичкој неодређености суфикса, што представља једну од могућих манифестација процеса снижавања савременог српског језика у јавној употреби. Наиме, све је више примера за речи које имају неодређено, широко значење које може да покрије разли-

чите сфере. Уместо да се лексичко значење и целокупан језички израз прецизира, он постаје све неодређенији, шири, а самим тим и празнији, магловитији, десемантизованији. Има још примера за ову појаву. У једним дневним новинама таблоидног типа, новинар описује ноћни клуб и употребљава именицу *йозерај*, која означава и људе који (воле да) позирају и начин њиховог понашања који је позерски, и атмосферу у којој многи позирају и главни утисак из клуба да је то место у коме сви позирају. Слично неодређено мноштво значења имају и именице *сељана*, *циберана* итд. Као банализацију оцењујемо губљење прецизног значења суфикса јер непрецизно лексичко значење представља сведочанство о нејасним појмовима и нејасном мишљењу оних који се служе оваквом лексиком.

Найомена о йурским суфиксима који „йоїогују емоїивном језику”. Друга напомена је у вези са турским пореклом суфикса о којима говоримо у овом делу текста. П. Радић (2001: 71) веома инспиративно објашњава да образовања са суфиксом *-лук* (али и неким другим турским суфиксима) „погодују емотивном језику”. Он примећује да то посбено важи за „новија, хибридна образовања, код којих снажнији степен творбене хибридизације, тј. појачана творбено-семантичка диспарантност између основе и суфикса, повећава стилске ефекте. При томе се значења ових образовања у већој мери крећу у правцу истицања пејоративне компоненте, без обзира на то да ли се суфиксом само појачава пејоративност основе или се та пејоративност суфиксом остварује.” П. Радић (2001: 72) затим наводи неколико примера из језика Добрице Ђосића, од којих један гласи: *Наши нови колекїивни обичаји вуїарни су до колекїивної блесавлука*. Аутор коментарише да одредбом *вуїаран* писац „у знатној мери оцртава стилско-семантичку компоненту великог броја савремених образовања на *-лук*.” Радић оцењује значења нових именица *-лук* (додаћемо – и оних са другим тур-

ским суфиксима) као стилско-семантичку интензификацију, а њихову пејоративност доводи у везу са ширим друштвеноисторијским аспектом, посебно оним који је заснован на односу: поробљени народ – страни завојевач. „Отуда се и на стилском плану, самом употребом облика са морфемом *-лук* сугеришу одређена конотативна значења“ (2001: 74). Ово тумачење подразумева да се пејоративност и негативна конотација одређеног типа постижу турским суфиксима, који се одувек осећају и препознају у српском језику као турски и носе у себи сва негативна обележја која Срби везују за турску власт – заосталост, беду, руралност итд.

Обезвређивање процеса, покрећа, идеја и њихових носилаца. Има околионализама који у српском језику настају додавањем суфикса *-изација*, *-ијага* и др., а које своју експресивност постижу неочекиваним спојем између онога што значи творбена основа и значењем наведених творбених форманата који се (нарочито *-изација*) везују за основе страних речи и означавају покрете, идеје и сл. такве су, на пример, именице *овцеизација* [заглупљивање] или *дизнилендизација* [назив за појаву да челници града улажу новац само у садржаје који ће привући туристе], *орбанизација* [политика затварања земље за мигранте]. Уобичајено је да се за ове наставке везују творбене основе апстрактних именица, често страног порекла, које означавају неке интелектуалне садржаје, што је у овом случају нарушено.⁵¹ У ову групу спадају и именице *чемемеризација* и *дечемеризација*. Аутор колумне у једним дневним новинама је намерно повезао поети-

51 О статусу наставка *-изација*, који је постао суфикс у српском језику иако то досадашњи приручници не потврђују исп. Б. Ђорић (2008: 111–116). О томе да се слични процеси са суфиксом *-изација* у руском, *-izacja* у пољском и *-izace* у чешком одвијају и у овим словенским језицима више радова написала је Е. Корјаковцева (исп. нпр. Корјаковцева 2016: 70–74).

зам и архаизам *чемер* и суфикс *-изација*, чиме је створио стилски ефектан архаично-модерни лексички спој. У наставку своје лексичке игре, он је од именице *чемер* начинио и друге речи: *очемерији*, *очемреноси*, *обезчемерен* итд. Основна законитост деривационих процеса крије се у аналогијама по различитим критеријумима и када се нека од њих наруши, настаје околионализам. Околионализми којих је све више, а чија се експресивност постиже поигравањем интелектуалног и баналног, утичу на јачање банализације лексичког фонда. Сличне процесе уочавамо и у настајању именица *циркусијада* (*Вучићева циркусијада*), *вучићевихијада* [манifestација у част новинара Вучићевиха, иронично], *ударијада* (*државна ударијада*) [избор најбољег државног удара, иронично].

„Ономатојеска *творба*” у сврху обезвређивања. Запазили смо да се у сврху обезвређивања врло делотворно користи „ономатопејска творба речи“. Ево примера: *цик-цак њолијика* [политика Србије и према Истоку и према Западу], *иуји-фруји њарјија*, *ини-јони дијломайија*, *бла-бла-блаови* (*учесивује у Вучићевим дијалогима о разним бла-бла-блаовима*). Ове једносложне ономатопеје које се римују, а које су примерене дечијем језику, разговорном стилу и другим облицима неформалне експресивности шаљу снажну поруку о безначајности и бесмислености онога што се именује – партије, дипломатије, политике, дијалога.

Блендирање у сврху њејоративизације. О блендирању и сливеницама које настају као резултат овог процеса највише је у српској лингвистици писао Р. Бугарски (исп. нпр. Бугарски 2013). Он је сачинио и врло богату збирку сливеница у савременом српском језику, што значи да је данас такав начин творбе врло продуктиван. Да српски језик има склоности ка овом начину творбе, указује и чињеница да је В. Томановић још 1938. године објавио списак од близу сто покрајинских и до данас увелико за-

џрофесија. Полази се од прецедентног имена у српској култури, домаћег или страног, за које се везују одређени стереотипи, па се на основу семантичког садржаја тих стеротипа „попуњава” значење деривата. У ову групу спада и лексема *орбанизација* (*орбанизација Словеније*). *Аркан* је надимак једног од најпознатијих криминалаца у Србији деведесетих година XX века, а његово име је употребио један интелектуалац пишући о *арканској џракси*, назвавши тако насилнички тип понашања и решавања проблема. Занимљиво је до ког степена уопштености и типизираности се може доћи полазећи од неке појединачне особине или поступка одређене особе. Други начин да се постигне исти ефекат јесте додељивање секундарних значења именицама које означавају нека властита имена. Она се тада пишу малим словом. Нема формалне деривације, али се семантичком деривацијом (полисемијом) постиже исти ефекат. Ево једног таквог примера: „Није сигурно да ће Србија преживети следећу генерацију *вулина* и *дацића*.”⁵³

Вишеделне синџаксичке јединице у служби одредбеној члана са џејоративним значењем. У последње време запажа се један облик језичке моде у експресивном изражавању, а то је потреба да се целокупне синтагме, предлошко-падешке конструкције, па чак и реченице користе као атрибути или прилошке одредбе. Да цела таква јединица треба да буде протумачена као јединствена, читаоцу је сигнализирано начином на који је написана, а написана је или као једна реч или са цртицама између речи. Ево неколико примера: *од џиш у-исџи-кош уџрџа-*

53 Предрасуде се везују и за географске целине – градове, подручја, државе и сл. Тако и властите именице којима се означавају такве целине такође могу бити мотивне речи за експресивне деривате. Један од њих о коме смо и раније писали (исп. Драгићевић 2015) јесте *балканизација*. Стереотипи о географским целинама су увек негативни, па је и значење тих деривата такође пејоративно.

них жена; јосиођица „свезнасемдајева”; ѿо је ѿако есиее-совскодајатиовићевски!

Сензационализам, *йрејтеривање и надувавање у служби йејоратиивизације*. Анализирајући лексику насталу префиксацијом, у очи упада тежња ка сензационализму, претеривању, преувеличавању, што је такође одлика банализације. Често се користе препозитивне компоненте субјективне оцене које служе за појачавање. Оне се често употребљавају иронично или с потребом да се појачава ефекат исказаног. Сваки облик претераног наглашавања и тежње ка сензационализму представља испољавање вулгарног и баналног. Осим тога, то претеривање служи и за негативну оцену неке особе или појаве. Чак и ако се учини да префиксоид нема непожељно значење, често се испостави да је употребљен иронично. Тако, на пример, читамо: *йиіаконференција, йурдо-сеја-меја-йинк средња класа, йурдойайриојски (йурдойайриојска ојозиција), йурдоевројски (йурдоевројска ојозиција), велеобрји, хийерсиабилан, хийерсензибилан, хийерјосмайрач, хийерјокрејљивосји, хийердрз, хийеркријички*. Лексика на *хийер-*, *йија-*, *меја-*, *сујер-* доживљава свој процват. С друге стране, увећава се број речи које својим завршним формантом указују на израженост неке појаве (нпр. *селфманија*).

Нова значења или нове ујојреде јосиојеђих речи. Као пример банализације која се манифестује кроз наглашавање одређене маргиналне појединости (о чему је већ било речи у овом раду) могу се навести и нове употребе неких лексема. Механизам је следећи – прво се уочава нека негативна, а сасвим споредна појава у вези с оним што треба пејоративизовати. Тако су, на пример, представници опозиционих партија у Србији запазили да представници владајуће странке на митинзима и другим страначким окупљањима поклањају својим присталицама сендвиче, а затим су ту маргиналију искористили да би људе који долазе на таква окупљања оптужили

да су они за своје доласке мотивисани сендвичима. Већ сама ова оптужба представља увреду. Затим су настале лексеме *сендвичар* и *сендвичарски*. Придев се, врло подругљиво, употребљава, како показују медији, у следећим контекстима: *сендвичарски интелекћ*, *рејшард*, *крај*, *јуру*, *вођа*, *минус*, *мозак*, *доћ*, *хејенині*, *сћав*, *ћајкун*, *циркус*, *аућобуси*, *јадници*, *конвоји*, *ћласачки лисћићи*, *имдецили*, *маћарче*, *роде*, *монсћруме*.

Ево још неколико примера за нова значења или нове употребе лексема: *друћално* (тело) [лепо, згодно]; *Рејубликаници су убили Трампов закон о здравсћву*. *То је адоћус од развоја доћаћаја*. *Трамп је револверашки дрз на Твићеру*. У жељи за сензационализмом и привлаћењем пажње бира се лексика непожељеног значења која оставља снажан утисак и њоме се, на нов и еночекиван начин, одређују појаве из стварности.

3. Закључак. У раду се долази до неколико закључака:

1. Главни утицај глобализације на српски језик исти је као утицај и на све остале словенске језике, а то је снижавање језичке културе и свођење многих функционалних стилова на разговорни.
2. Главна тенденција у мотивацији за настајање нове лексике јесте експресивизација.
3. Неологизми су по правилу оказионализми. Највише их је у језику медија. Може се претпоставити да је мала вероватноћа да ће много такве лексике завршити у основном лексичком фонду. То је лексика која припада периферији лексичког система српског језика. Добар део те лексике везан је само за тренутни друштвени тренутак, неће постати фреквентан и ускоро се више неће употребљавати.
4. Циљ експресивизације новонастале лексике је најчешће обезвређивање (пејоративозација) људи, идеја, појмова итд.

Пејоративизација се најефектније постиже изналажењем мотивације у речима које означавају вулгарне и баналне садржаје. Због тога се може закључити да су основне тенденције новонастале српске лексике: експреси-визација – пејоративизација – банализација.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*, Sofia: Heron Press.
- Бугарски 2013: Ranko Bugarski, *Sarmagedon u Mesopotamiji*, Beograd: XX vek.
- Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић: „Укрштање основних тенденција у настајању неологизама у словенским језицима (на примеру лексеме *балканизација*)”, Осмь десетъ: Сборник научных статей к 80-летию И.С. Улуканова, отв. ред. М.А. Малыгина, Москва: Издательский центр «Азбуковник», 2015, 236–241.
- Драгићевић 2018: Рајна Драгићевић: „Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику” (Рад је изложен на скупу *Језици и културе у времену и њросџору* 7, Филозофски факултет у Новом Саду, 18–19 новембар 2017), *Језици и културе у времену и њросџору* VII/2, тематски зборник, уреднице Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић, коуреднице: Јасмина Дражић, Јелена Ајдановић, Нови Сад: Филозофски факултет, 63–71.
- Клајн и Шипка 2007: Иван Клајн и Милан Шипка, *Велики речник сџраних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Козинец 2016: Сергей Б. Козинец: „Окказиональное словопроизводство в средствах массовой информации: от языковой игры к речевой агрессии”, *Współczesne językoznawstwo słowiańskie teoria i metodologia badań*, tom I. Słowotwórstwo, red. Elena Koriakowsewa, 81–87.
- Корјаковцева 2013: Елена Корјаковцева: „Словообразовательные ресурсы новых функциональных стилей славянских

- языков”, *Słotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich*, red. Elena Koriakowcewa, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 9–39.
- Корјаковцева 2016: Елена И. Корјаковцева, *Очерки о языке современных СМИ*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Нешчименко 2013: Galina P. Nieszczymento: „Компьютерная коммуникация в зеркале современной публичной речевой культуры и актуальных деривационных закономерностей (в сопоставительном аспекте)”, *Słotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich*, red. Elena Koriakowcewa, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 39–67.
- Онхазер 2013: Ingeborg Ohnheiser: „Стирание стилевых границ в словообразовании и словоупотреблении”, *Słotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich*, red. Elena Koriakowcewa, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 67–83.
- Пипер 2014: Предраг Пипер, *Линівисїїчка слависїїка*, Београд: Славистичко друштво Србије.
- Прђић 2005: Tvrtko Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Радић 2001: Првослав Радић, *Турски суфикси у срїском језику са осврћом на сїање у македонском и буїарском*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- В.В. Химик 2004: *Большой словарь русской разговорной речи*, Санкт Петербург: Норинт.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у срїском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

НЕКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У ТВОРБИ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА. У глобалном свету, у коме смо сви повезани и где нема граница, занимљиво је пратити на који начин се језичке, пре свега, творбене тенденције преливају из језика у језик. Процес обично иде од енглеског језика ка свим осталим језицима. Мање је необично то што се нека лексичка или творбена тенденција слободно, лако и брзо шири, па обухвата све језике или већину језика, али оно што изазива потребу за анализом јесте чињеница да има и оних језичких тенденција које се прихвате у неким језицима, док у другима остају изван пажње говорника. Поставља се питање због чега у ери експресивизације свих језика неко интернационално језичко средство јесте прихваћено као ефектно, духовито, необично у једном словенском језику, а није у другом. Да ли то значи да ће тенденцијски талас у будућности захватити и језик који тренутно нема ту могућност или ће се језик до краја опирати? Ако хоће, због чега ће се опирати?

Друга појава на коју желимо да скренемо пажњу, а у вези је с овом која је управо описана, јесте питање предвидљивости усвајања неког творбеног модела и процена степена усвојености. Ако се одређени модел проширио у сродним језицима (у овом случају у словенским језицима) и ако претпостављамо могућност његовог ширења у српском језику, може ли се проценити у којој је фази тај процес? Полазимо, наиме, од истраживања Н. Д. Гољева

(1989; 2010), по коме је творба речи еволутивни процес, па у првој фази усвајања неког творбеног модела постоји одређена врста менталне припреме говорника, тј. њиховог психолошког упознавања и зближавања са моделом, које ће се завршити прихватањем и ширењем датог творбеног модела. Покушаћемо да предвидимо усвајање два типа твореница које су распрострањене у другим словенским језицима на основу анализе степена психолошке припремљености говорника српског језика за дате творбене моделе.

2. ЕКСПРЕСИВИЗАЦИЈА КАО ТЕНДЕНЦИЈА У ТВОРБИ РЕЧИ. Једна од важних тенденција у творбеним системима многих језика јесте експресивизација лексичког фонда, тј. увећавање броја експресивних лексема, чија се експресивна маркираност постиже творбеним средствима. О томе пише, на пример, Ц. Аврамова (2003), која, описујући тенденције у творби речи у словенским језицима, наглашава да постоје типолошке, прагматичке, системско-структурне тенденције (интернационализација и национализација), као и књижевнојезичке тенденције, а у њих спадају два супротстављена али активна процеса, а то су интелектуализација и демократизација. Под демократизацијом се, даље, подразумева увећавање броја лексема у разговорном функционалном стилу и њихово продирање и у књижевни језик (Аврамова 2003: 124). Експресивизација је један од видова демократизације лексичког фонда. Г. П. Нешчименко (2013) наводи бројне примере из јавног електронског саопштавања у руском и чешком језику и констатује да су се крајем XX века променили вредносни оријентири и повукли за собом снижававање равни језичке културе. Језичка норма у словенским језицима постаје све нестабилнија, а преко средстава јавног информисања утицај разговорног језика постаје све јачи. И. Онхајзер (2013) примећује да су друштвене измене крајем XX века довеле до тежње ка

брисању граница међу стиловима, одражавајући се и у творби и у употреби речи.

Нагло увећавање броја експресива и све већа доминација разговорног стила изазивају потребу детаљнијег истраживања нове експресивне лексике. Она, сама по себи, не представља нарочито значајан слој лексике у било ком језику (пре свега зато што брзо настаје и нестаје), али стихија чија су последица такви експресиви јесте упадљива и обележава словенске језике на крају XX и почетком XXI века.

Е. Корјаковцева (2016: 108) започиње своје истраживање о околионалним пејоративима у словенским језицима насталим интернационалним формантоидима (како их она назива) *-саурус*, *-(о)холик*, *-оид*, *-(о)номика*⁵⁴

54 Термин *форманџоид* није необичан у славистици, што се лако може утврдити и простим укуцавањем овог термина у претраживач Гугл. Е. Корјаковцева наводи да га је први пут запазила у раду руског дериватолога В. В. Лопатина: *О семантичкој структури словообразоватељног форманта*. // *Руски јазик: Проблеми његово историје и савременог стања*. – Москва, 1978. – С. 78–90. У пољској дериватологији, термин се такође користи, а Е. Корјаковцева упућује, на пример, на следећи рад проф. Ивоне Буркацке са Института за пољски језик Универзитета у Варшави: *Iwona Burkacka, Klasyfikacja słowotwórcza nowszych zapożyczeń*: <http://docplayer.pl/22098249-Klasyfikacja-slowotworcza-nowszych-zapozyczen.html>. Термин је настао у складу са творбеним моделом *суфикс* : *суфиксоид*, *префикс* : *префиксоид*, *афикс* : *афиксоид*, па тако и *форманџ* : *форманџоид*. У српској лингвистици за сада се користи термин *форманџ*. Прва је почела да га употребљава Д. Гортан Премк (2004: 12–13), по угледу на руске дериватологе. Она наглашава да је термин *форманџ* прикладнији од термина *суфикс*, јер се њиме наглашава чињеница (на коју указује и С. Бабић) да је завршетак изведених речи двоморфемска структура, која се састоји из творбеног суфикса и обличне морфеме. Термин *форманџ* односи се на ову дводелну структуру. Термином *форманџоид* означава се јединица грчког или латинског порекла која је у овим језицима служила као творбена основа, а која је данас везана јединица слична форманту. Она је изгубила мотивациону улогу и добила улогу везане јединице. Међутим, њено значење

опсервацијом да је у постмодернистичком друштву експресивност постала једна од најважнијих покретачких сила језичке еволуције, што се објашњава глобалним снижавањем, масовном емоционализацијом друштвене и официјалне комуникације. Експресивност, тј. емоционална перцепција стварности и стремљење ка њеном преносу реципијенту промовише настајање нових језичких средстава (стилских, лексичких, творбених) за снажан пренос мисли и осећања. Да би то потврдила, Е. Корјаковцева наводи бројне примере за појачану продуктивност експресивних формантоида *-саурус*, *-(о)хोलик*, *-оид*, *-(о)номика* у источнословенским језицима (пре свега у руском) и у западнословенским језицима (пре свега у пољском и чешком).

Инспирисани истраживањима Е. Корјаковцеве (2016), пажњу ћемо усредсредити на експресивну употребу форманата *-саурус* и *-оид* у савременом српском језику. Ова два форманта не наводе ни С. Бабић (2002),⁵⁵ а ни И. Клајн (2003). То значи да се они у српском језику у време прикупљања грађе за настајања поменутих монографија нису уочавали као форманти за грађење именица у српском језику, већ као делови страних термина који су у склопу тих термина позајмљивани у лексички фонд српског језика. Да се почетком XXI века ипак осећао за-

је, ипак, конкретније и прецизније од значења типичних форманата, па је формантоид јединица која има одлике и форманта, али и другог дела сложенице. Да би се нека основа грчког или латинског порекла могла назвати формантоидом потребно је да задовољи следеће услове: (1) понављање дате компоненте у већем броју лексема (од 20 па навише); (2) способност учествовања дате компоненте у настајању нових речи и повезивање са основама различитог порекла; (3) уопштавање значења дате компоненте у односу на значење речи или основе од које потиче и стицање творбеног значења. О овоме детаљније исп. у Корјаковцева 2016: 109.

55 Неизоставно наводимо и С. Бабића, иако се његова анализа односи на хрватски језик.

метак „формантизације” компонената *-саурус* и *-оид*, потврђено је у *Великом речнику српских речи* (2007) И. Клајна и М. Шипке, где је објашњено да је *-саур(ус)* по пореклу грчка лексема *sauros* (*їушїер*) и да се употребљава као други део сложенице у којој упућује на разне врсте изумрлих великих гмизаваца (*диносаурус*, *ихїиосаурус*). У истом речнику, заједно су обрађене две именичке варијанте форманта *-оид* и једна придевска форма на *-ан*, па одредница гласи *-оид*, *-оида*, *-оидан*, а дефиниција је овако изнесена: [грч. *-oeidēs* према *eidos* вид, узор] *који је сличан нечему, који їриїада одређеној врстїи; који је замена за нешїо; у їеометїрији назив за їоїедине криве линије (синусоида) односно їеометїријска їїела (елиїсоид)*. Д. Шипка у *Речнику їїворбених формантїа* (2003) наводи *-оид*, али не наводи *-саурус*. За компоненту *-оид* Шипка каже да именице које га садрже означавају *енїиїїей* сличан *X-у*, а као пример наводи термин *їланейїоид*. На основу наведених података закључујемо да у првој деценији овог века још увек нису били распрострањени (па чак, изгледа, ни забележени) примери за експресивну употребу компонената *-саурус* и *-оид* у српском језику.

3.1. Експресивна употреба творбеног форманта *-саурус* у неким словенским језицима. Е. Корјаковцева (2016) запажа да у језику руских, пољских и чешких средстава јавне комуникације, у резултату метафоричке пејоративизације, која се заснива на дискредитацији политичких лидера, саставни део назива изумрлих рептила *-завр /-zaur / -saurus* почиње да се користи за грађење експресивних именица којима се означава човек који је примитиван или заостао у развоју. Новинари и посетиоци интернет-форума почели су да користе ову компоненту у том метафоричком значењу и да образују пејоративне називе за политичаре. У руском језику: *ельцинозавр* (← *Ељцин*), *зюганозавр* (← *Зюганов*), *жиринозавр* (*Жириновский*), *ЛДПРзавр* (← *ЛДПР: Либерално-демократїска*

йарйија Русије), праводелозавр (← йарйија Правое дело), путинозавр (← Пуџин), яблокозавр (йолийичка йарйија Яблоко).

Ево и примера из пољског језика, које наводи Е. Корјкаовцева (2016: 110), а који указују да је модел активан и у том језику: *kaczkozaur* (← *Kaczka* ← *Kaczyński*), *lepperozaur* (← *Lepper*), *rydzykozaur* (← *Rydzysk*), *tuskozaur* (← *Tusk*).

И у чешком језику живи овај модел (Корјкаовцева 2016: 111): *bursík* (← *Martin Bursík*), *havlosaurus* (← *Václav Havel*), *paroubkosaururus* (← *Jiří Paroubek*), *svobodosaurus* (← *Cyril Svoboda*), *topolosaurus* (← *Jáchym Topol*), *zemanosaurus* (← *Zeman*).

У руском језику се проширила употреба образовања на -завр и у значењу пејоратива који означавају човека са умним или физичким недостацима: *быдлозавр* (примитиван човек који нема моралне принципе), *глупозавр* (глуп човек), *дерьмозавр* (подлац), *дурозавр* (врло глуп човек), *жирнозавр* (веома дебео човек), *колхозавр* (умно ограничен човек са села), *лохозавр* (глуп и наиван човек), *очкозавр* (човек који је лака мета престапа), *психозавр* (психички ненормалан човек), *йолсийозавр* (дебео човек), *тупозавр* (примитиван човек), *хамозавр* (примитиван човек), *шизозавр* (психички ненормалан човек), *шлюхозавр* (развратни мушкарац).

3.2. Експресивна употреба творбеног форманта -саурус у српском језику. Ако је овај модел развијен у неким источнословенским и западнословенским језицима, очекујемо га и у српском језику. Међутим, грађа из електронског корпуса српског језика (СрпКор) указује на чињеницу да се компонента -саурус, изгледа, налази само у структури именица које означавају рептиле: *бранхиосаурус* (1), *бронийосаурус* (1), *диносаурус* (338), *кархадонийосаурус* (1), *ийанойосаурус* (5), *ихиийоарус* (2), *камаросаурус* (1), *каркародонийосаурус* (1), *лудосаурус* (1), *мејалосаурус* (1), *моийосаурус* (1), *ниноссаурус* (13), *ојхисаурус* (1),

їлаїїеосаурус (1), *їлесиосаурус* (2), *їїшеросаурус* (1), *реба-чисаурус* (5), *САПосарус* (1), *сїїеїосаурус* (3), *сваїїїасаурус* (1), *їїардосаурус* (1), *їїекодонїїосаурус* (1), *їїираносаурус* (17). Изузетак је именица *їацовсаурус* (1), у којој компонента *-саурус* доноси метафоричку информацију о сличности одређене врсте пацова са диносаурусом. У питању су неприродно велики пацови, откривени 2014. године у Шведској. Једина именица која по типу експресивности подсећа на оне које је Е. Корјаковцева учила у руском, пољском и чешком језику јесте *сїїарлеїїосаурус* (Блиц, 1. IX 2017). Претраживач Гугл такође не доноси много нових информација. Један корисник друштвене мреже Твитер назвао је себе *слобосаурусом*, што је један од малобројних примера и једини до кога смо дошли.⁵⁶

Из овога закључујемо да експресивни творбени модел који је описала Е. Корјаковцева у руском, пољском и чешком језику није заживео у српском језику. Поставља се питање да ли то значи да он уопште неће заживети или околионализми *сїїарлеїїосаурус* и *слобосаурус* ипак наговештавају да је процес усвајања овог експресивног творбеног модела почео да се одвија. Руски лингвиста Н. Д. Гољев, аутор књиге о динамичком аспекту лексичке мотивације (исп. Гољев 1989), као што је речено на почетку овог рада, заступа идеју о творби речи као еволутивном процесу и ослања се на Де Сосиров став да је погрешно мислити да процес творбе речи треба прецизно везивати за моменат настајања нове речи. Многе речи потенцијално постоје и пре него што настану. Према Н. Д. Гољеву (2010: 67), „еволутивни модел творбе речи не приступа времену настајања нове речи као моменту-тачки, већ као непрекидној линији у којој се почетна тачка не издваја,

56 Међу примерима који су регистровани у СрпКору пажњу привлаче образовања *сваїїїасаурус* (за коју нисмо успели да пронађемо пример), као и *лудосаурус* (именица је потврђена као назив предузећа за прављење компјутерских игрица).

него се слива са широким, стихијским током струјања, како индивидуалним, тако и општим.” Твореница, дакле, настаје и пре него што реално настане, па нас је заинтересовало да ли је започео процес настајања експресивних околионализма на *-саурус* у српском језику. Другим речима, да ли су говорници у овом тренутку „психолошки припремљени” за настајање нових деривата?

Да бисмо то проверили, спровели смо анкету. Од 57 студената Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду тражено је да напишу лексеме са компонентом *-саурус* које спадају у пејоративне околионализме, а за које знају из медија, са друштвених мрежа и др. Питање је постављено да би се проверило да ли у језику младих људи, склоних употреби експресива, пејоративи на *-саурус* већ постоје, упркос томе што их електронски корпус не потврђује, као ни медији. Баш као што је и очекивано, модел још увек не постоји. Добијен је само један одговор, и то исти онај који је забележен на Твитеру: *слобосаурус*. Испитаник је дао и дефиницију именице *слобосаурус* – *човек који је носи аличан њрема времену Слободана Милошевића*.

Друго питање које је постављено тој истој групи испитаника у поменутој анкети било је да сами покушају да осмисле неки пејоративни околионализам на *-саурус*. Циљ питања је био да се провери колико је приступачан, близак, усвојив, потенцијално остварив модел експресивне творбе именица на *-саурус*, тј. да ли је већ почео да се развија, иако тога говорници српског језика нису свесни. Ево прикупљених одговара: *буцкосаурус*, *љујосаурус*, *ћнавосаурус*, *ћребосаурус*, *дејенеросаурус*, *досадосаурус*, *керосаурус*, *клемјосаурус*, *лењосаурус*, *љубисаурус*, *љујосаурус*, *менјосаурус*, *њразноссаурус*, *њройајандосаурус*, *њросјосаурус*, *сјресосаурус*, *шјујосаурус*, *шјујчассаурус*, *циноссаурус*, *шмерсаурус*. Само 20 студената успело је да изгради по један пример (од којих су неки неправилни, нпр. *шјујчассаурус*).

Говорници немају осећај да пејоративи на *-саурус* треба да означавају некакву везу, сродност, приврженост, блискост са појмом који означава именица у основи, па се као мотивне речи употребљавају и придеви (*клемјосаурус*, *лењосаурус*, *љубјосаурус*) или глаголи (*љубисаурус*, *ћавосаурус*, *ћредосаурус*). То значи да студенти немају у својој језичкој компетенцији формиран механизам за грађење именица са компонентом *-саурус*, а на основу тога закључујемо да је модел сасвим неразрађен у савременом српском језику и да још увек делује незграпно и неприхватљиво, далеко нашем језичком сензибилитету.

4.1. Експресивна употреба творбеног форманта *-оид* у неким словенским језицима. Други пример којим желимо да проверимо најновије творбене тенденције јесте творба експресивних окационализама на *-оид* у српском језику. Опет смо инспирацију за истраживање пронашли у анализи експресивне употребе компоненте *-оид* у неким источнословенским и западнословенским језицима, које је спровела Е. Корјаковцева (2016). Будући да је овај формант забележен и у речнику Д. Шипке (2003) и у речнику М. Шипке и И. Клајна (2007), за разлику од форманта *-саурус* који је регистрован само у првом речнику, очекујемо да је његова употреба у српском језику „развијенија” и да ваља очекивати и експресивну употребу, која, можда, није раширена, али постоји.

Компонента *-оид* користи се у неким источнословенским и западнословенским језицима у експресивним дериватима који означавају *менијално заосійало човеколико сїворење, које има сличносїи с лицем чијим именом је моїивисана їворбена основа*.

Ево примера из руског језика (исп. Е. Корјаковцева 2016: 115–116): *елъциноид* (← *Ељцин*), *жириноид* (← *Жириновский*), *зюїаноид* (← *Зюїанов*), *медведоид* (← *Медвед*), *їуїинод* (← *Пуїин*), *чудайсоид* (← *Чудайс*). У руском језику, овај модел се и даље развија, па осим имена лица у

творбеној основи могу да се нађу и другачија именовања, али деривати обавезно спадају у пејоративе: *клизмоид* (← *клизма*; штетан човек), *либероид* (← *либерал*; погрдан назив за припадника Либералне странке), *оранжоид* (← погрдан назив за учесника *наранџасте револуције*), *шизоид* (човек који се понаша као да болује од шизофреније), *крейненоид* (човек са спољашњим својствима кретенизма, али без изражених црта менталне заосталости).

Примери из пољског језика: *giertychoid* (← *Giertych*), *kaczoroid* (← *Kaczor* = Качински), *lepperoid* (← *Lepper*), *tuskoid* (← *Tusk*).

Примери из чешког језика: *havloid* (← *Havel*), *zemanoid* (← *Zeman*).

4.2. Творбени формант *-оид* у српском језику. Проверили смо употребу компоненте *-оид* у српском језику. Електронски корпус показује да је највише примера за неекспресивна образовања и да их има око 250: *андроид*, *анироид*, *асироид*, *иушироид*, *делиоид*, *карејоноид*, *корџикосироиди*, *мејгеороид*, *монјолоид*, *иланејоид*, *јолароид*, *јрефиксоид*, *ромбоид*, *суфиксоид*, *јтаблоид*, *хуманоид*, *целулоид*. Експресивних примера је мање, али их има: *чејникоид*, *ејилејоид*, *фашисоид* (и *фашисоидан/фашистоидан*), *јеремихоиди* (2), *кефалоид*, *комунисоид* (3), *кроманоид* (1), *реуматоид*, *усјашоид* (12), *шизоидно* (нема *шизоид*), *варвароид* (и *варвароидно*), *јдуроид*. Овом списку би се могли додати примери до којих смо дошли преко претраживача Гугл или из српских медија: *балканоид*, *јтрајоидан* (*јтрајоидна фризура*, *размишљање*, *шокирање*), *вучиоид*, *шешелоид*, *јтадиоид*, *ђиласоид*, *јујиноидно* и *јалмоидно* (*решавање јроблема*). Навешћемо и терминолошке и експресивне примере из *Обрајној речника*: *динароид*, *мукоид*, *криминалоид*, *нејроид*, *схизоид*, *јијроид*, *усјашоид*.

Грађа са интернета не потврђује експанзију експресивних образовања на *-оид*, али указује на чињеницу

да се то време, можда, приближава. На то, на пример, указује превод једне реченице из романа на енглеском језику: „Negde u kosmosu, rekao je on, među planetama koje nastanjuju humanoidi, gušteroidi, riboidi, žbunoidi koji hodaju i superinteligentni prelivu plave boje, nalazi se i planeta koja je u potpunosti okrenuta hemijskoolovčanim oblicima života.” Наведен је и оригинал на енглеском језику: „Somewhere in the cosmos, he said, along with all the planets inhabited by humanoids, reptiloids, fishoids, walking treeoids and superintelligent shades of the color blue, there was also a planet entirely given over to ballpoint life forms.”⁵⁷ Из овог примера се експлицитно види да позајмљивање из енглеског језика представља један од путева за усвајање оваквих деривата у српском језику.

На једном хрватском форуму запажамо разговор младих људи који се играју осмишљавајући духовита образовања на *-oid*: *жбуноид*, *сељачоид*, *дурекоид*, *целибајоид*, *амероид*, *сиријоид*, *ћуброид* итд.⁵⁸ Овај пример показује како језичке игре могу утицати на усвајање и ширење неког експресивног творбеног модела.

Примери показују да је модел пејоратива на *-oid* почео да живи и у српском језику. Ширење модела потврђује и чињеница да се, поред именица у једнини, појављују и оне у множини, као и придеви од именица на *-oid* (често и без потврђене мотивне именице, нпр. у корпусу постоји *шизоидан*, али не постоји *шизоид*).

Раширеност модела испитали смо и анкетом коју смо спровели са групом младих људи, за које очекујемо да ће први прихватити модел. Од 57 студената Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког

57 http://www.supernova-soft.com/text_aligner/parallel_texts/hitchikers_guide/ch22.html, сајту приступљено 28. 12. 2017.

58 <http://www.index.hr/indexforum/postovi/229800/igrajmo-se-slicicama-vol-puno-veci-od-broja-bilicevih-trofeja/33>, сајту приступљено 28. 12. 2017.

факултета у Београду тражено је да напишу лексеме са компонентом *-оид* које спадају у пејоративне окационализме, а за које знају из медија, са друштвених мрежа и др. Добијена су 4 одговара: *дебилоид* (3) и *крейшеноид*. Закључујемо да пејоративи на *-оид* нису блиски студентској популацији, што, вероватно, значи ни осталим говорницима српског језика.

Да бисмо утврдили да ли постоје „психолошке назнаке” овог модела у језичкој компетенцији говорника српског језика, студентима је постављено још једно питање. Већ описана група испитаника одговорила је на молбу да сами покушају да осмисле неки пејоративни окационализам на *-оид*. Ево прикупљених одговара: *илуџаноид* (2), *илујергоид*, *џрамаџикоид*, *дебилоид* (4), *живчаноид*, *крейшеноид* (2), *кулоид*, *менџолоид*, *џркосоид*, *размаженоид*, *џујсоид*, *џомбоид*, *џиџеџоид*. Прикупљено је 18 одговара, од којих је 13 различито. Занимљиво је то што су неки студенти сврстали одговоре *дебилоид* и *крейшеноид* међу лексеме које су сами произвели.

Приметићемо да одговори нису нарочито креативни, што може представљати одговор на недовољну блискост и разрађеност творбеног модела за који треба осмислити пример. Испитаници немају осећај да мотивна реч треба да буде именица и да компонента *-оид* треба да указује на сличност с појмом који означава именица у основи. Зато их, понекад, граде од придева (*живчаноид*, *размаженоид*) или од глагола (*џркосоид*).

5. Запажања и закључци. Ако се, према броју и значењу, упореде пејоративи на *-саурус* и они на *-оид*, јасно је да су оба модела неразрађена, али да је модел на *-оид*, ипак, живљи у српском језику од модела на *-саурус*. Такође, примећујемо да су у питању само нијансе, али те нијансе показују како и у настајању модела постоје фазе и како и у оним типовима твореница које још увек не постоје у српском језику постоји могућност степеновања

тог „немања”. Запажамо и то да у усвајању модела важну улогу имају медији и друштвене мреже. Модел на *-oid* је у некој мери већ потврђен у медијима, па треба очекивати његово ширење и међу говорницима, док је модел на *-саурус* још увек неразрађен и у медијима, па, наравно, и међу говорницима. Примери развоја пејоратива на *-саурус* и *-oid* послужили су нам као добри примери за указивање на чињеницу да су творбени процеси дуготрајни и да настајање лексема не треба схватати као тренутак, већ као процес. Потврђује се да неки деривати и творбени модели у одређеном смислу постоје и пре него што физички настану у језику.

На питање због чега се неки тип твореница, у време глобализације, слободно развија у неким језицима, а у неким (или у неком) уопште се не развија, одговор можда треба тражити и ван сфере језика. Наиме, пејоративи на *-саурус* и *-oid* носе снажну негативну емоционалност, омаловажавање појмова означених именицама у творбеној основи, а пошто су то често презимена политичара, онда њихова употреба може зависити и од слободе штампе у некој земљи, цензуре и аутоцензуре новинара, друштвене прихватљивости степена критике и омаловажавања неке личности итд. Дакле, ширење неког творбеног модела у доба глобализације зависи и од бројних нелингвистичких фактора – друштвених, политичких, социјалних, психолошких, етичких.

Додаћемо и једну напомену за крај. Ово истраживање је представљено на научној конференцији 2017. године, а објављено 2018. године. Од тада до данас настао је велик број нових речи с овим творбеним компонентама. Из српских медија издавајемо: *данасоид*, *најредноид*, *йинкоид*, *йалмоид*, *йрамйоид*, *сїарлеййосаурус* итд., што значи да се творбени процеси у српском језику заиста могу предвидети.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на ХХ век*, Sofia: Heron Press.
- Бабић 2002: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, treće, poboljšano izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Globus, HAZU.
- Голев 1989: Н. Д. Голев, *Динамический аспект лексической мотивации*, Томск: Изд-во ТГУ.
- Голев 2010: Н. Д. Голев: „Словообразование как эволютивный процесс”, *Видображення історії та культури народу в словотворенні*, ред: Н.Ф. Клименко і Э. А. Карпіловська, Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. стр. 67–75.
- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан Премк, *Полисемія и орјанизација лексичкој сисџема у српском језику*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, други део: суфиксација и конверзија. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.
- Клајн и Шипка 2007: Иван Клајн и Милан Шипка, *Велики речник сџраних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Корјаковцева 2016: Елена И. Коряковцева, *Очерки о языке современных славянских СМИ (семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты)*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Нешчименко 2013: Галина П. Нещименко: „Компьютерная комуникация в зеркале современной публичной речевой культуры и актуальных деривационных закономерностей (в сопоставительном аспекте)”, *Słowotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków*

- słowiańskich. Word-Formation and the New Functional Styles of Slavic Languages*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 39–67.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраїни речник срїскоїа језика*, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Плачић (извршни издавач).
- Онхајзер 2013: Ingeborg Ohnheiser: „Стирание стилевых границ в словообразовании и словоупотреблении”, *Słowotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich. Word-Formation and the New Functional Styles of Slavic Languages*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. 67–83.
- Шипка 2003: Danko Šipka, *Rečnik tvorbenih formanata*, Beograd: Alma.

МЕДИЈАТЕКСТ КАО ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НОВИХ ТВОРБЕНИХ И ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ ПРОМЕНА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Поставка проблема. Лексика српских медија губи неутралност која је била карактеристична за медијско извештавање и почиње да добија особине лексичког састава два функционална стила – књижевноуметничког и разговорног. На једној страни, аутори текстова у медијама (пре свега, колумнисти) данас себи допуштају прелажење граница у грађењу и употреби лексема онако како су то до недавно могли само писци, нарочито песници, а на другој страни, у њиховим текстовима појављује се лексика која је карактеристична за разговорни стил. Лексема више није неутрално језичко средство којим се обликује медијатекст, већ је самој себи циљ – она привлачи пажњу и, на једној страни, доприноси бољем пријему медијског текста, а на другој, одвлачи пажњу са текста на аутора, на његов сензибилитет, па чак и карактер. Колумнисти се у Србији све чешће понашају као господари језика који имају права да самостално, према сопственој жељи, интервенишу у језику, употребљавају једну врсту речи у служби друге, мењају синтаксичке карактеристике глагола, граде нове речи, а постојећима додељују нова значења. Овакве језичке захвате у лексци назваћемо интервенцијама или иновацијама и представићемо неке од њих.

Будући да се у српском језику, као и у другим словенским језицима, смањује утицај језика писаца на стан-

дарднојезички узус, а увећава се утицај језика медија [(исп. нпр. Химик (2004), Драгићевић (2018)], нове речи које колумнисти граде играјући се са језиком и у језику свакако ће оставити трага и у стандардном српском језику. Можда ниједна од тих речи неће опстати, али опстаће модели интервенција, слобода да се по угледу на лексичку колумниста граде нове речи.

2. Историја питања. Да би се разумео проблем овог истраживања важно му је приступити интердисциплинарно јер „нови период у развоју лингвистике може се окарактерисати као ера макролингвистике. Ако су раније главни напори били усмерени на проучавање унутрашње структуре језика, његовог система, онда се у садашњој фази, језик сматра интегралном структуром у свом односу према различитим сферама друштвеног, материјалног, духовног живота” (Алеевская 2015: 125).

Е. Корјаковцева (2018: 14) систематизовала је резултате истраживања великог броја лингвиста о екстралингвистичким утицајима које данас трпе словенски језици и тиме показала тенденције у њиховом развоју, а самим тим и њихову макролингвистичку ситуацију: „1) ’глобанглизација’; 2) демократизација (или банализација, ’стриминг’); 3) медијатизација; 4) активна неологизација; 5) пораст економичности језичких ресурса; 6) повећана нетолеранција у вербалној комуникацији.”

Све промене које се одвијају у језику медија не остају у савременом свету само у свету медија, већ се директно одражавају на живот сваког друштва и сваког појединца у њему, јер, како каже М. Н. Володина (2018: 10–11), прихватајући ставове немачког социолога Николаса Лумана о реалности коју конструишу медији: „конструишући сопствену реалност, масовни медији постају посредници у обликовању ставова људи према стварном свету.”

Самоосвојена слобода у грађењу речи потиче из језичких навика насталих у западним медијима, који се под

утицајем америчке културе, захваљујући глобализацији, шире на цео свет (исп. Корјаковцева 2013; 2016; Онхајзер 2013). Сваки читалац ће јасно осетити да језик медијских текстова у којима настају нове речи нема одлике националног језика, већ да је то на дубинском нивоу некакав глобалистички идиом, који је само на површини српски језик. Близак нам је став Н. И. Клушине (2018: 26): „Разликујемо национални стил, који одражава националне карактеристике одређене нације и референтни је стил те нације, и глобалистички *йой-сїил* (наднационални или боље речено антинационални), који одражава и обухвата масовну културу глобалног постиндустријског потрошачког друштва, које не познаје националне границе и обликује укусе 'масовног човека' ('човека-са-улице'), потрошача масовне културе, са идеологијом и модом која уништава националне границе.”

Слобода аутора да без кочница граде нове речи представља и њихову жељу да покажу интелигенцију, самопоуздање и чињеницу да суверено владају српским језиком и његовим творбеним, граматичким и семантичким својствима и средствима, што им даје право на ефектне језичке игре. Та слобода потиче и отуда што се језик, чак и угледних новина, као представника масовног информисања, све више поистовећује са језиком друштвених мрежа и што се губи јасна граница између онога ко вест производи и ко је конзумира: „зато је кључна карактеристика ере модерних дигиталних медија појава такозваних **просумера** (од енглеског *producer* – произвођач и *consumer* – потрошач), 'производопотрошачи' (рус. *произвопотребители*) – односно оних који истовремено производе и конзумирају медијске текстове. Дакле, битне карактеристике савремене публике су стално учешће у креативном процесу управо оних корисника за које се сами медији производе, и ко-креација професионалаца и непрофесионалаца” (Алеевска 2015: 124).

Запазили смо да је то процес који је прошао кроз три фазе. У првој фази позајмљивале су се речи из енглеског језика, које су понекад уобличаване у српском, а понекад нису, већ су се често преузимале без било какве промене, утичући на настајање англосрпског језика (*контрoлинi, вирал, мејнcтpим, иинк-иенк, фејк, фејсбук диlломатија, must see*). У другој фази почели су да се појављују *хибриди*. Енглеске речи или морфеме комбиновале су се са српским, градећи необичне лексичке спојеве, врло експресивне и сасвим изван духа српског језика (*инcтiаpамција, овцеи-зација, ренiасрдијанац, медмексовски, блејдранерски, олаpаунд иpач, catch all иарiија, bad gay и good gay нараiив, „хои иинк” нијанса ружичасте доје, онлајн Србија, офлајн Србија, „хај иек” фабрика, олдcкул иакcиcти*).

У последње време, запажамо да се слобода интервенисања у лексичком систему почела ширити на српске речи – све је више неологизама насталих деривационим, граматичким или семантичким интервенцијама новинара над српским (словенским) речима. Ове процесе назвали смо фазама јер су се тако појављивали таласи нових речи у српском језику, иако су у овом тренутку подједнако активни процеси који су карактеристични за све три фазе у настајању нових речи и представљају три начина њиховог настајања и уношења у српски језик. Иако прву фазу карактеришу позајмљенице из енглеског језика, другу енглеско-српски хибриди, а трећу неологизми-србизми, постоје заједничке одлике ових речи у ванјезичком и у језичком свету. Оно што повезује нове речи из све три фазе у ванјезичком смислу јесте чињеница да служе за исказивање протеста, критике друштва, подсмеха, омаловажавања, бунта, интелигентне духовитости, непристајања, па се зато јављају у медијима који заступају различита опозициона уверења у односу на политику владајуће политичке странке у Србији. У језичком смислу, ове речи су повезане тиме што спадају у

индивидуализме и једнодневне речи снажне експресивности, обично потичу из разговорног српског језика, а додају им се неочекиване, шокантне граматичко-творбене одлике.

У овом раду говориће се о трећем типу нових речи, а то су оне које су настале од српског језичког материјала, али су у потпуности продукт глобалистичких друштвених промена и глобалистичког језичког утицаја, као и утицаја на психу појединаца, што је најважнија чињеница коју желимо да истакнемо у овом тексту. Тај психолошки утицај нагласили су и други слависти. Навешћемо два примера. Е. Корјаковцева (2018: 26) примећује: „Као резултат глобанглизације долази до промена не само у говорном понашању, већ и у психологији и менталитету Словена, будући да је глобанглизација сложена етнопсихолингвистичка појава.”

Примећујући један тип таквих нових речи сачињених од српског језичког материјала а то су сливенице (бленде), српски лингвиста Р. Бугарски (2013: 24) примећује: „основни структурни модел и његови деривати спонтано су почели да се испуњавају и домаћим језичким материјалом [...] Споља је преузета само инспирација, у виду граматичког обрасца, а донекле и психолошког става, али је тај узор битно проширен и уразноличен у домаћем језичком руху и друштвеном окружењу.” Дакле, да би се разумела улога ових речи мора се имати у виду и психолошки став оних који их осмишљавају и употребљавају у језику медија.

У основи ових процеса је *језичка игра*. Под језичком игром се подразумева „одређена врста говорног понашања говорника, заснована на намерном (свесном, промишљеном) кршењу системских односа језика <...> са циљем стварања неканонских језичких облика и структура” (М. Н. Кожина 2006: 657). Како примећује Е.В. Прокутина (2009: 124), „језичка (вербална) игра је

представљена техникама као што су каламбур, шала, поигравање најчешћим речима, фонетска мимикрија, контаминација итд., што је у великој мери карактеристично за и за нестандартну лексику. Нестандардна лексика има огроман семантички и прагматички потенцијал.” Л. В. Раџибурска и В. А. Торопкина (2019) писале су о каламбуру, контаминацији и другим врстама језичких игара у руским медијским текстовима и, наводећи примере, показале како се модели позајмљују из енглеског језика, али се снажан експресивни ефекат постиже захваљујући чињеници да је игра заснована на руском језику и намењена је онима који говоре руски.

3. Методологија истраживања. Лексеме које ће бити представљене у овом раду преузете су из лексичке базе коју аутор овог рада сакупља из српских електронских медија од 2017. године до данас. База садржи нешто више од хиљаду лексема-оказионализама које су новинари користили у својим текстовима објављеним у електронским медијима. Истраживање које ћемо спровести у овом раду представља истраживање вођено корпусом (corpus-driven research), чији је циљ да се групишу фреквентнији модели језичке игре којом настају оказионализми у српским медијима и да се неки од њих представе. Циљ овога рада није да се представе сви модели, већ да се осветле неки од њих с намером да се покаже да се из енглеског језика не преузимају само готове речи, већ и модели језичке игре, која се спроводи на грађи из српског језика.

У раду ће бити представљени одабрани примери творбених иновација у српском језику, преузети из српских медија од 2020. до 2022. године, пре свега из опозиционог дневног листа *Данас*: творбено-граматичке иновације у вези са ономотопејским речима, глаголске иновације, творбено-граматичке иновације на материјалу именица, иновације у вези са деминутивним облицима и неки типови нових именичких деривата. За све

неологизме биће представљено шта их чини необичним у творбеном, граматичком и семантичком систему српског језика. Творбени, граматички и семантички језички нивои претпостављају сопствену методологију за анализу језичког материјала и управо оне ће овде бити коришћене. Слажемо се са примедбом Т. В. Шмељове: „Неопходан је пажљив однос према граматичким карактеристикама медијских текстова (са њиховим паратекстовима), који могу указати на нове одлике у граматичкој структури руског језика, а за које се показало да су коришћене у медијима. Неке од тих граматичких појава биле су на периферији говорне праксе или нису привлачиле пажњу лингвиста због традиционалних погледа на језичка средства” (Шмељова 2020: 36). И управо у духу ових речи Т. В. Шмељове, методологија овог истраживања усмерена је на откривање нових одлика у граматичкој структури српског језика.

4. Анализа материјала.

4.1. *Деривационо-ѿрамаѿичке иновације у вези са ономаѿојејским речима.* У српском разговорном језику користи се ономатопеја *ѿуц-муц* када неко замуцкује, застајкује у говору, кад несигурно одговара на питање јер не зна одговор (на пример, ученик у школи). Овај израз, који се користи као прилог за начин, колумниста употребљава као именицу којој додељује множину, па тако добија лексему **туцмуцови**: *Зеленовић је ѿада на ѿа хушкања одговарао неким ѿуцмуцовима* (Данас, С. Басара, 13. 02. 2020).

Ономатопеје имају велику експресивну моћ, па се колумниста досетио да скрене пажњу на тему свог текста, али и на самог себе, градећи глагол од непроменљивог ономатопејског придева *ѿик-ѿак*. Овај придев служи да одреди линију која је изломљена, у оштрим завојцима. Од овог придева новинар је изградио глагол **ѿикѿакovati**: *У narednim spotovima stalno se ѿикакује* (Данас, М. Шелић, 22. 04. 2022).

Ономатопеја којом се опонаша бесмислен говор гласи *бла-бла*. Ова онометопеја спада у узвике и непроменљива је реч, али је један новинар, који је желео да буде језички ефектан, начинио од ње именицу, која у номинативу множине гласи **блаблаблаови**: *Он учесћивује у шелевизијским дијалозима о разним бла, бла, блаовима* (Данас, А. Кишјунас, 2017).

Шта је циљ овакве творбе речи? Колумнисти желе да докажу неку врсту надмоћи над језиком, али и да покажу интелектуални шарм и духовитост тиме што се поигравају са разговорним стилем.

4. 2. *Деривационо-ірамајичке иновације од ілаіола*. У медијским текстовима појављује се све више глаголских оказионализама, који настају префиксацијом већ постојећих глагола, а затим се, у неким случајевима аутор текста одважно упусти и у граматичке интервенције па дода новом глаголу и неко ново граматичко својство, обично у вези са прелазношћу.

Глагол *фолирајџи се* користи се у разговорном српском језику и означава *іредсћављайџи сћвари груіачијима, лаіайџи; іравийџи се важан*. Новинар додаје префикс *за-* и од несвршеног глагола, што му је једина могућност у српском језику, он је начинио свршени глагол са значењем почетка радње – **зафолирати се**. Глагол *фолирајџи се* не користи се ни са директним ни са индиректним објектом, а аутор текста додаје објекат новоствореном глаголу *зафолирајџи се*, у облику *у + акузатив* (зафолирати се у нешто): *Nijedna emocija nije 3D, nije 4K, sve neke površne besmislene zaljubiške i kod mlađih i kod starijih, sve neko kolosalno ništa koje se na momenat preigra i zafolira u nešto* (Данас, М. Шелић, 16. 04. 2022).

По сличном моделу, колумниста гради нов глагол **расфилозофирати** префиксацијом постојећег глагола *филозофирати*. И овога пута префиксацијом се мења глаголски вид па се од имперфективног глагола добија

перфективни, који има значење супротно оном које има основни глагол. Осим тога, аутор је непрелазном мотивном глаголу доделио прелазност *расфилозофирајџи нешџио*: *Pošto je taj konstrukt, naravno, više filozofija a manje mir, nije loše jednom i ponekad razfilozofirati ga praksom, baš tako kao Brana.* (Данас, Марко Шелић, 8. 04. 2022).

Од имепрфективног глагола *џљачкајџи* настао је глагол *оџљачкајџи* и он је сасвим уобичајен у српском језику, али новинару је неодговарајућ, превише обичан, па он гради глагол **уџљачкати**, који не постоји у српском језику: „*Nesvesno osebičeni a istovremeno uplašeni, hajdučki presreću sopstveni hedonizam, upljačkaju iz njega malo nekog privida bliskosti (i vodoravne i uspravne), pa se vrate nazad u svoje „ma ne mogu ja to”* (Данас, Марко Шелић, 16. 04. 2022).

Додавањем префикса на глаголе који у стандардном језику не могу бити употребљени с њима отвара широко поље творбених могућности које може довести до безброј лексичких резултата. Још ако се таквој лексичкој творевини, према сопственом нахођењу, омогући да се користи с директним или индиректним објектом могу настати невероватне вредности које се рефлектују на плану творбе, семантике и граматике.

4.3. *Деривационо-џрамајџичке иновације од именица.* Од именице *мајџа* не постоји глагол, али колумниста од ње гради глагол, тако што на њену творбену основу дода и префикс и суфикс – **размагичити се** (иако би требало да гласи *размајџичџи се*). На овоме се интервенције не завршавају, већ се новодобијеном глаголу додељује и рекцијска допуна *у + акузајџив*: *A tvoje oči razmagiče se i banalno* (Данас, М. Шелић, 7. 01. 2022).

Од именице *блџио* настао је придев **блатантан**, чија је семантика заснована на секундарном значењу ове именице, које се односи на прљавштину конкретних или апстрактних појава: „*I zaplet i rasplet ove drame ukazao je na blatanтно odbacivanje preporuka stručnih institucija*” (Данас,

14. 06. 2020, А. Кишјухас). Именица је, по свему судећи, настала блендирањем (сливањем) именице *блаио* и придева *флајранџиан*, који се у српским медијима често користи уз именицу *одбацивање* (и, посебно, *кршење*). Настајак овог придева показује како уобичајена употреба лексема и уобичајене синтагме у језику медија могу утицати на настајање нових речи.

Од именице *кичма* настао је до сада непостојећи глагол **искичмити се**: *Svakome ko to misli a ima više od osam godina, (mentalno ili bar kalendarski) želim da se iskičmi od posla, a da ga neko zakine za platu.* (Данас, Марко Шелић, 25. 02. 2022), а затим је исти аутор ишао корак даље и начинио именицу **искичмљење**: *Na stranu rad na songovima i iskičmljenje oko uloge* (Данас, Марко Шелић, 29. 04. 2022). Напрегнута кичма, као симбол тешког рада, представља мотивну реч за настајање овог глагола, а префикс *из-* означава довођење радње до крајњих граница.

4.4. *Деривационо-семантичке иновације у вези са деминутивима*. Речи од којих се не очекује деминутив и које га немају, захваљујући интервенцији свемогућег колумнисте, могу га добити. Тако, на пример, глагол *џрезирајти*, који означава радњу која се не може степеновати, добија деминутив **презируцкати**: *Pare ti sleduju samo ako radiš posao koji mrziš ili bar preziruckaš* (Данас, М. Шелић, 29. 04. 2022).

Заменица *никакав* не може имати деминутив, као ни прилог настао од њега, али га новинар, ипак, гради и тако настаје нова реч **никакњикаво**: *Nikaknjikavo raspoložen, počeo sam da pišem stihove* (Данас, М. Шелић, 7. 01. 2022).

Именица *џривилеџија*, као ни многе друге апстрактне именице у српском језику, не могу имати деминутиве, али новинар их смело гради, па тако настаје **привилегијца**: *Za privilegijicu, ili rak za pare* (Данас, М. Шелић, 31. 03. 2022).

Од именице *руџина* настао је деминутив **руџиница**: *to je tako eto jedna rutinica* (Данас, Марко Шелић, 27. 05. 2022).

Апстрактне именице у српском језику углавном не могу имати деминутиве и баш зато је онима који се играју са језиком занимљиво да граде управо такве именице.

Именичке иновације са нултим суфиксом. Ништа лакше него глаголу одузети завршетак и од њега направити именицу. Кад год је креативном колумнисти то потребно, он тако и поступи. На овај начин настале су, на пример, до сада непостојеће именице **исклиз** и **забуш**: *iskliz iz realizma svakodnevice* (Данас, М. Шелић, 21. 01. 2022); *Što te, majko, ne rodi kô instituciju, da te svi plaćaju za zabuš* (Данас, М. Шелић, 28. 01. 2022). На исти начин, од глагола *хваџаџи* настала је именица **хват**: *hvat za sprej* (Данас, Марко Шелић, 20. 05. 2022). Ове речи којима се на нарочит начин опредмећује радња такође имају снажну експресивност у српском језику.

5. Резултати истраживања. Анализа представљена у овом раду показује у којој мери колумнисти у савременим српским медијима слободно користе творбени, граматички и семантички потенцијал српског језика.

Додавање префикса глаголима који се са њима не могу употребити у књижевном језику отвара широк спектар творбених могућности које могу довести до бројних лексичких последица. Чак и ако је таквој речи дозвољено да се користи са директним или индиректним објектом, могу се појавити друге опције у области творбе речи, семантике и граматике.

Апстрактне именице у српском језику не могу имати деминутивне облике, па је зато онима који се играју језиком занимљиво да формирају такве именице. Именичке иновације са нултим суфиксима показују експресивност која се постиже уклањањем глаголског суфикса и насилним њиховим претварањем у именице. Од ономотопејских речи грађене су именице, глаголи и друге речи великог звучног и изражајног потенцијала.

Колумнисти се труде да своје текстове учине веома звучним и изражајним. Они покушавају да наведу читаоце да запамте и понове речи које су они конструисали. Труде се да пошаљу поруку да је језик играчка са којом је све дозвољено јер у новом свету нема ограничења.

Овај чланак само илуструје потребу српских новинара за околионализмом насталим кроз језичку игру. Сматрамо да је ова потреба позајмљена из енглеског језика и представља један од начина на који енглески језик утиче на српски и друге језике. Речи настале језичком игром постале су толико вредне у енглеском језику да се повремено нека од њих бира за реч године, на пример: *Bushlips* (1990, American Dialect Society), *Googleganger* (2010, Macquarie Dictionary), *Infovore* (2013, Macquarie Dictionary), *Photobomb* (2014, Collins English Dictionary), *Brexit* (2016, Collins English Dictionary), *Permacrisis* (2022, Collins English Dictionary) итд.

6. Закључци. У медијским текстовима све је више домаћих речи којима се додају афикси које никада до сада нису имале. Додељују им се нове граматичке и употребне одлике. Многе од тих нових речи никада неће прећи из сфере околионализама у сферу неологизама, тј. никада неће добити ширу употребу.

Према овим речима имамо двострук однос: 1) негативан, јер у језику мора постојати ред и не могу се према сопственој жељи градити нове речи, нарочито не масовно; 2) позитиван, јер се тим речима често не крше правила творбе речи, многе од њих постоје као потенцијалне у творбеним могућностима српског језика, производ су интелегентних стваралаца, узбудљиве су и чине медијски текст занимљивим, сочним и живим.

Важно је разумети да иако у овим стваралачким процесима новинар креће из српског језика и завршава своје језичке операције у српском језику, у овом процесу је ипак видљив скривени утицај (амеро)глобализације на

српски језик. Овај утицај није толико приметан као позајмљивање речи из енглеског језика, јер се у случајевима описаним у овом чланку процеси одвијају на материјалу српског језика. Приказани утицај је психолошке природе и утиче на менталну сферу појединца и друштва и, последично, на језичко понашање говорника српског језика.

Може се закључити да, поред видљивог утицаја енглеског језика на српски и друге језике (што потврђује велики број англицизама), постоје и невидљиви утицаји, односно позајмљивање склоности ка језичкој игри. И у енглеском, а потом и у српском језику, расте број речи које су настале као резултат језичке игре.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамова 2003: Цветанка Аврамова, *Словообразователни тенденцији при свјестителните имена в българскиа и чешкиа език в края на ХХ век*, София: Heron Press.
- Алејевска 2015: А. О. Алеевская: „Јзык СМІ как индикатор социалних перемен”, *Лингвистика и межкултурнаја комуникација*, 3(17), 122–128.
- Бугарски 2013: Ранко Бугарски, *Sarmagedon и Mesopotamianiji*. Београд: ХХ век.
- Володина 2018: М. Н. Володина: „’Медийнаја култура’: pro et contra (с позиции отечественных и зарубежных исследователей)” *Политическая лингвистика*, 1 (67), 10–18.
- Драгићевић 2018: Рајна Драгићевић: „Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику”, В С. Гудурић, Б. Радић-Бојанић (ур.), *Језици и кулїуре у времену и ѱросїору VII/2* (с. 63–71). Нови-Сад: Филозофски факултет.
- Драгићевић 2019: Рајна Драгићевић: „Допринос глобализације банализацији лексичког фонда српског језика”, *Глобализација і славянскае словаўтварэнне: XVI Міжнародны з’езд славїстаў* (Бјалград, 19–27. 08. 2018) (с. 74–84). Минск: Права і еканомїка.

- Клушина 2018: Н. И. Клушина: „Национальный стиль и медийный вариант языка”, *Вестник ТГПУ*, 4 (193), 26–31.
- Кожина 2006: М. Н. Кожина (ред.), *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*, Москва : Флинта : Наука.
- Козинец 2016: С. Б. Козинец: „Окказиональное словообразование в средствах массовой информации: от языковой игры к речевой агрессии”, *Współczesne językoznawstwo słowiańskie teoria i metodologia badań*, Е. Koriakowcewa (ред.), Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 81–87.
- Коряковцева 2016: Е. Коряковцева, *Очерки о языке современных СМИ*, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
- Коряковцева 2018: Е. Коряковцева: „Интернационализация, демократизация и медиатизация славянских языков в условиях глобализации (словообразовательный аспект)”, *Globalizacja a języki słowiańskie. Globalization and Slavic Languages* Е. Koriakowcewa (ред.), Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 13–33.
- Онхайзер 2013: И. Онхайзер: „Стирание стилевых границ в словообразовании и словоупотреблении”, *Słowotwórstwo a nowe style funkcjonalne języków słowiańskich*, Е. Koriakowcewa (ред.), Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, 67–83.
- Прокутина 2009: Е. В. Прокутина: „Языковая игра как способ образования нестардной лексики русского языка на базе английских заимствований”, *Вестник Челябинского государственного университета*. № 7 (188). Филология. Искусствоведение. Вып. 41, 123–127.
- Прћић 2005: Tvrtko Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Радибурска и Торопкина 2019: Л. В. Радибурская и В. А. Торопкина: „Актуальные коммуникативные тенденции в современном медийном словотворчестве”, *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. Сер.: Филология, педагогика, психология. № 2, 41–51.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Химик 2004: В. В. Химик, *Большой словарь русской разговорной речи*. Санкт Петербург: Норинт.

Шмељова 2020: Т. В. Шмелева: „Грамматика в медиа как реализация потенциалов языковой системы”, *Медиалингвистика славянских стран*, Л. Р. Дускаева (ред.), Москва: Флинта, 15–40.

УМНОЖАВАЊЕ МОВИРАНИХ ФЕМИНИНУМА НА -(К)ИЊА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Мотивација за истраживање. Феминизација српског језика је тема која нам се наметнула приликом испитивања шире теме, а то су нове речи у српском језику. Наиме, једна од најважнијих позитивних последица формирања и претраживања електронских корпуса јесте могућност увида у лексичке и остале језичке промене које се дешавају у савременом језику у кратком временском распону који запрема, на пример, једну деценију, па чак и једну годину. Дужност савремених лингвиста јесте да искористе те могућности, да уочавају и описују те промене, као и да скрећу пажњу лингвистичке, али и шире јавности на њих. Корпуси нам омогућавају прилично прецизан увид у језичке промене у савременом српском језику, што лингвистима омогућава утемељене интервенције на пољу норме савременог српског језика.

Почетком 2018. године, користећи специјализовани претраживач информативних сајтова у Србији, *Наслови.нећ*, као и онлајн архиву недељника *Време*, преузели смо све расположиве текстове дневних новина *Вечерње новостии* и *Данас*, као и недељника *Време*, објављене током 2017. године. Укупна величина корпуса је 14.106.453 речи, од тога из *Времена* 1.589.494 (11.27%), из *Вечерњих новостии* 7.437.488 (52.72%) и из *Данаса* 5.079.471 (36.01%) корпусних речи. На основу преузетих текстова направљен је електронски корпус ДНВ2017 и екстрахован

његов речник (396.261 различитих корпусних речи) који смо упоредили са системом електронских морфолошких речника српског језика (СрпМР) аутора Цветане Крстев и Душка Витаса (Крстев 2008). Верзија СрпМР коју смо користили садржи више од 5 милиона граматичких облика генерисаних од око 140 хиљада једночланих лема, док је број вишечланих одредница у СрпМР већи од 18 хиљада (Крстев и др 2018). На основу лексике корпуса ДНВ2017 која није регистрована у СрпМР, добијена је листа сасвим нових или релативно нових речи у савременом српском језику, забележених у српским штампаним медијима током 2017. године. Анализирајући ту филтрирану лексику штампаних медија са жељом да утврдимо какве нам је лексичке новости донела година 2017, установили смо, без много муке, да велики број нових речи представљају тзв. мовирани фемининуми (према терминологији Б. Ђорића) или социјални фемининативи (према терминологији П. Пипера). Тако се јавила потреба да се опише тенденција настајања све већег броја ових лексема. У ту сврху је формиран и анализиран поткорпус корпуса ДНВ2017 који садржи примере употребе именица које су изведене суфиксом *-ка*, *-ица* и *-киња*.

2. Родолектологија. Загребачка лингвисткиња Татјана Пишковећ (2018: 16–17), у уводу зборника изабраних радова о језику, роду и полу, пише о пореклу термина *родолект* (*genderlect*), (који је, изгледа, већ општепознат) и констатује да се он употребљава још од 1972. године и да га је први употребио В. Б. Дикерсон, што значи да се идеолошки обојено питање равноправности полова у језику решава још од почетка седамдесетих година прошлог века. Т. Пишковећ је увела термин *родолектологија* (према *родолект*, а по угледу на однос *дијалект* – *дијалектологија*), чиме се оваквим истраживањима даје статус посебне научне дисциплине у оквиру лингвистике. Ову „науку” утемељила је, 1975. године, Робин Лејкоф својом књигом *Језик*

и женино месџо. И док су хрватски лингвисти, рекло би се, врло заинтересовани за ова питања (исп. нпр. Брковић и Пишковић 2018), српски лингвисти су до сада пажњу усмеравали, углавном, само на творбу и семантику мовираних фемининума, а изван пажње су остала друга питања „мушког” и „женског” језика (нпр. различите лексичке и синтаксичке јединице у „женском” и „мушком” језику).

3. Феминизација српског и осталих словенских језика. Према П. Пиперу (2016: 38), „распрострањеност социјалних маскулинатива у категорији *nomina agentis*, гледано историјски, одражава преовлађујуће агентивну улогу мушких особа у привредним и друштвеним пословима у прошлости, а ширење социјалних фемининатива у савременим језицима одражава чињеницу да је данас стање у том погледу друкчије: у већем делу света жене су у друштву и правно, а умногоме и реално изједначене са мушкарцима“. Овај процес је природан и директно је условљен променом позиције жене у друштву, па је, како примећује П. Пипер (2016: 38), још одавно уочен у различитим словенским језицима и о томе су писали, „без непотребне политизације“ бројни истраживачи. П. Пипер наводи да је З. Винце писао о томе још давне 1954. године, С. Николић – 1955. године, М. Храсте – 1957, Н. А. Јанко-Триница – 1966, Р. Ленчек – 1972, Б. Ђорић – 1975. године итд. Тек у новије време ова појава почиње да заокупља пажњу феминисткиња и других бораца за равноправност, тј. почиње да се политизује и да дели лингвисте и ширу јавност на оне који су за доследно спровођење феминизације и на оне који се опиру насилном наметању нових речи у циљу вештачког стварања утиска о језичким доказима о равноправности жена и мушкараца.

П. Пипер (2016: 58) наглашава да „Покушаји идеолошког инжењеринга у граматичици, ма чиме се оправдавали, јесу опасни, и граматичари не би смели да окрећу од њих главу као од појава које не заврећују научну пажњу.

Нормативна граматика не треба да подстиче вештачку граматикализацију било којих језичких јединица, па ни социјалних фемининатива. С друге стране, нормативна граматика не треба ни да спречава или успорава спонтани развој социјалних фемининатива и њихов постепени прелазак из усменог изражавања у писмени вид разговорног стила, а затим и у друге стилове књижевног језика.”

Оцењујући процес „феминизације језика” увећавањем броја твореница којима се означава женски вршилац радње или носилац занимања, академик П. Пипер (у Јевтић 2015: 65–66) примећује: „Тај покушај може се ставити у шири социолошки контекст, који неки виде као глобални процес феминизовања друштвеног живота, а има и сасвим јасан политички контекст, јер жене чине већину бирачког тела, које је јефтиније придобијати политичко-граматичком демагогијом (понудити им неколико стотина именица женског рода да би се осећале мање „угрожено”) уместо бољим условима за живот и рад. Када би онима који говоре српски биле потребне речи као *хирурџиња*, *сйручњакиња*, *йреводилица* и сл., они би их спонтано створили не чекајући да им то неко одобри, нареди или да им их створи неки лингвиста ма ког пола и ма какве идеолошке припадности био. Речи као *учийтељица*, *йрофесорка*, *докйторка*, и многе друге, нису настале декретом који су припремили политички подобни лингвисти него их је народ сâм створио. Такве речи су говорна и језичка реалност коју нико не оспорава.

[Треба размислити] о женама у српском бизнису, политици, култури итд., о томе зашто се у Србији урушава породица, зашто у Србији скоро половина људи између 20. и 40. године старости живи сâмо, зашто је скоро свака трећа мајка у Београду самохрана, зашто се у овој земљи годишње изврши више од 150 хиљада намерних побачаја итд. То су за жене много важнија питања од тога да ли ће се рећи *йреводилица*, *хирурџиња*, *рекйторкиња*, *линйиви-сйица* или некако друкчије”.

Има и сасвим супротних приступа овом питању. Тако, на пример, С. Савић и др. (2009: 11) сматрају да грађење мовираних фемининума представља „простор за језичку креативност” и наглашавају: „Такав приступ позива на креативан однос према језику јер захтев ’учини жену видљивом у језику у јавној сфери’ подстиче на то да проналасимо и правимо форме у језику у настојању да остваримо такав захтев” (Савић и др. 2009: 11). Ауторке наводе *Предлоі Ујујсїава за ујоїрреду родно осетљивої језика у сфери јавне комуникације*, а ово су нека од предложених упутстава: употребљавати доследно форму женског рода за именовање занимања и титуле жена свуда где је то могуће; користити паралелне форме ако се препорука односи и на мушкарце и на жене; користити креативно разне форме родно осетљивог језика приликом обликовања текста; писати титуле и занимања жена у пуном облику, а избегавати писање скраћеница.

Савић и др. (2009) дају регистар мовираних фемининума или социјалних фемининатива, који су на самом почетку XXI века потврђени у изворима које су ауторке поделиле у следеће групе: феминистичка литература, конверзација, стручна литература, медији, речничка грађа, упитничка грађа (Савић и др. 2009: 37).

Обично се мисли да у ове именице спадају оне творенице које означавају женског вршиоца радње или носиоца занимања. С. Савић и др. (2009: 37) груписали су, међутим, ова образовања по значењу, а из те класификације јасно је да је процес феминизације захватио знатно већи број тематских група него што се обично мисли. Ауторке су поделиле ове именице у пет група: 1) занимање и делатност жене (*линївисїкиња, їлумица*); позиција у хијерархији предузећа, установе (*рекїорка, їувернерка, начелница*); спорт којим се жена бави (*їшенисерка, кошаркашица*) или уметност (*сликарка, їрафичарка*), магичка радња коју обавља (*врачара*); 2) жена према звању,

занимању, титули супруга/оца (*ајиница, баронеса*); 3) титуле, звања и функције жена (*амбасадорка, доценткиња, секретарка, јосланица*), 4) следбеница неког покрета или учења (*феминисткиња, мировњакиња*), учесница и припадница групе, покрета (*омладинка, ученица, антифашисткиња*); 5) начин живота (*јросјакниња*), хоби и активности које нису у директној вези са неком професијом (*јолубарка*), болест, психофизичко својство и склоност (*дијабетичарка, алкохоличарка*), имовински статус (*дојитишица, власница*).

4. Мало статистичких података о најновијим мовираним фемининумима у српском језику. У нашој грађи има укупно 207 именица на *-ка*, 172 именице на *-ица* и 135 именица на *-киња*, из чега се може закључити да је у штампаним медијима, током 2017. године, регистровано бар 500 оваквих именица (а тај број би сигурно био већи ако бисмо у обзир узели све штампане медије у Србији). Очигледно је, такође, да је суфикс *-ка*, према узорку који смо испитали, најпродуктивнији суфикс у српском језику за грађење мовираних фемининума. Најфреквентнија именица у грађи је *јредстјавница*, која се појављује чак 2.693 пута, а одмах за њом *јредседница* – 2.029 пута. Међу именицама на *-ка* најфреквентније су следеће: *министјарка* (964), *директјорка* (665), *канцеларка* (459), *јрађанка* (367), а у најфреквентније именице на *-(к)иња* спадају: *кандидатјкиња* (134), *актјивистјкиња* (124), *јацијентјкиња* (91), *феминистјкиња* (50). Већ и ови подаци указују на чињеницу да међу мовираним фемининумима доминирају именице на *-ица*, и поред тога што је суфикс *-ка* најпродуктивнији.

Очигледно је и очекивано да је прва класификација ових лексема творбена и да је заснована на суфиксу којим су изведене, па их тако можемо поделити у три групе – на оне које су изведене суфиксом *-ка*, затим оне које се завршавају на *-(к)иња*, а у трећој групи су имени-

це на *-ица*. Према речима Б. Ђорића (2008а: 200), постоји десетак суфикса у српском језику који имају улогу у мовирању, али се продуктивношћу издвајају, као што смо и ми установили, *-ица*, *-ка*, *-иња* и *-киња*, од којих је „само овај последњи везан искључиво за моцију“.

5. Мовирани фемининуми на *-(к)иња* у савременом српском језику. Због обима грађе, овај рад биће посвећен само мовираним фемининумима на *-киња*. О мовираним фемининумима на *-(к)иња* често се пише у вези са њиховом гласовном структуром, јер многи од њих настају од именица мушког рода на *-лої*, нпр. *їсихолої* – *їсихолош-киња*. Године 2008, у време када је објављена његова књига, Б. Ђорић их назива необичним. Пажњу му привлачи и *боркиња*, „јер је скована по творбеном моделу који није обичан. Прво, од двосложних именица на *-/а/ц* ретко се и прави мовирани фемининум, а, с друге стране, суфиксна корелација *-/а/ц* : *-киња* ретка је у српском језику. У понеким случајевима моциону форму карактерише сложен изговор, што је чини инфериорном у односу на генеричку форму. У овом контексту спомињана је и именица *їсихолошкиња*, али је у дискусији ове врсте најчешће навођена именица *архийшекїкиња*, где се додавањем суфикса доиста ствара тешко изговорљива консонантска скупина” (Ђорић 2008б: 206).

5.1. Мовирани фемининуми на *-(к)иња* са једном потврдом у грађи. За неке од ових именица постоји само једна потврда и оне привлаче пажњу јер указују на нове правце у усвајању ових именица у српском језику: *агресайкиња*, *анархисїкиња*, *анїимилиїарисїкиња*, *анїи-срїкиња*, *анїроїолошкиња*, *асїрономкиња*, *баїерисїкиња*, *ваїтерїолисїкиња*, *видовњакиња*, *виїешкиња*, *вишероїкиња*, *їнеколошкиња*, *дефекїолошкиња*, *докїорандкиња*, *ђакиња*, *екссїуденїкиња*, *ениїузијасїкиња*, *ейизодисїкиња*, *журналисїкиња*, *инсїрументїалисїкиња*, *јаїакиња*, *каријерисїкиња*, *квалификанїкиња*,

кларинетџисџкиња, команданџкиња, комуниколошкиња, лобисџкиња, ловкиња, меџосоџранисџкиња, монархисџкиња, моџоџциклисџкиња, муралисџкиња, муџанџкиња, мушкиња, националисџкиња, нихилисџкиња, обоискиња, џеркусионисџкиња, џерфекционисџкиња, џиџџомкиња, џолиџлоџкиња, џолиџџиколошкиња, џосџџдиџломкиња, џоџџомкиња, џрезимењакиња, џсихолошкиња, резиденџкиња, референџкиња, рођакиња, соџиџалдемокраџкиња, сџаџџисџкиња, сџилисџкиња, сџириџџунакиња, теолошкиња, џраџисџкиња, уролошкиња, филолошкиња, фолиранџкиња, харфисџкиња, хомеоџаџкиња.

На један од разлога због којих многа од ових образовања вероватно неће моћи да заживе и да постану део општег лексичког фонда управо смо скренули пажњу на вођењем запажања Б. Ђорића о чињеници да нека од њих имају прилично рогобатну фонолошку структуру. Неке гласовне групе нису једноставне за изговор, на пример -ндк- (доџџџорандкиња), -нџк- (команданџкиња), -сџк- (кариџерисџкиња). Постоји тежња за поједностављивањем ових сугласничких група и губљењем из њих сугласника *д* или *џ*.

Пажњу привлаче и сложена образовања попут *анџџимилиџарисџкиња*, *сџириџџунакиња*, *соџиџалдемокраџкиња*, које компликованим и неприхватљивим чини и дужина.

Неколико именица означава женске носиоце типично мушких занимања, па и за њих можемо рећи да немају много шансе да се прошире: *баџерисџкиња*, *ваџерџолисџкиња*, *моџоџциклисџкиња*, а неке се односе на носиоце особина или звања које се обично везују за мушкарце: *виџџешкиња*, *јаџџакиња*, *команданџкиња*, *џиџџџомкиња*.

Мовирани фемининуми су још увек (у некој мери) уобичајени само у сфери именица којима се означавају занимања и вршиоци радње. Ипак, појављују се и они који означавају носиоце особине и који још увек делују

сасвим необично у српском језику. Такве су, на пример, *еніузијасікиња* и *іерфекціонісікиња*. Као да овакве именице имају два информативна фокуса – један је на особини, а други на чињеници да је у питању женски носилац особине. Чини се да се њима имплицира да постоји разлика у особини или у њеном манифестовању у зависности од пола њеног носиоца.

Међу најнеобичније лексеме из грађе спадају *ђакиња* [*Шарчевић је убрзо іроширио іодручје борбе, и сад већ ево најављује оішійу офанзиву на овдашње ђаке и ђакиње (Време)*] и *ловкиња* [*Ісійуњавамо ли друшійвене норме ако жене називамо ваіроіаскињама, лоіоіеікињама, возачицама, уролошкињама или ловкињама?* (Новосіи, 8. 10. 2017)]. Обе ове лексеме, као што нам показује контекст, користе се експресивно, па чак и шаљиво. Њихова употреба није природна.

Необична је квазиименица *лошкиња*, коју употребљава један колумниста *Данаса* да би њоме обухватио све именице на *-киња*, посебно оне које су настале од именица које означавају мушке носиоце занимања на *-лоі*: – *Више іуіа је іисао да је срећан шійо су се іојавиле ісихолошкиње и друіе -лошкиње како би се издеіле ірамаіичке ірозотіе (Данас, 18. 10. 2017)*. У овом примеру је и суфикс наведен погрешно, а пажњу привлачи и чињеница да се у експресивној употреби (па чак и у научном стилу) повећава број квазиименица сачињених од суфикса или квазисуфикса од којих су начињене. Тако, на пример, чак и неки научници користе у именичкој служби образовања типа *оними* (у ономастици, као заједнички назив за *іоіониме, хидрониме, анііроіониме, ојкониме* итд), *изми* (за бројне апстрактне именице које се завршавају на *-изам* итд). Оваква образовања су, наравно, неприхватљива.

Поставља се питање шта сазнајемо о употреби мовираних образовања на основу реченица у којима су употребљене.

Неке лексеме су употребљене сасвим неутрално и не носе никакву експресивну или какву другу вредност, а у том неутралном духу су написани и текстови у којима су ове лексеме потврђене: *рођакиња*, *социолошкиња*, *журналисџиња*, *асџрономкиња*, *инсџрументџалисџиња* (= она која се служи музичким инструментом), *меџосоџранисџиња*, *џоџомкиња*, *хомеоџаџкиња*, *лоџисџиња*, *сџаџисџиња*, *џеолошкиња*, *анџроџолошкиња*, *кларинетџисџиња* итд.

У неким примерима није тешко уочити промовисање феминистичке (само)свести аутора (ауторке) текста: *када сам се као диџломирана филолошкиња светџске књижевностџи заџослила у Градској библиџтеџи* (Данас, 25. 01. 2017). *Сџџуациџа у Срџији није друџачиџа у односу на светџ – жене, феминисџиње, анџимилиџарисџиње*, су консџанџно џод ударом десничарских и државно орџанизованих наџада (Данас, 8. 03. 2017). *Без џардона изџаснила се као филозофкиња и анархисџиња* (Данас, 23. 04. 2017). *У манифесџациџи је учесџивовало више од 9.500 девоџица и девоџака, које су уџознавале жене које раде као џредузеџнице, инжењерке рударсџтва, рударске џехничарке, минерке на џовршинском коџу, баџерисџиње, менаџерке, дирекџорке фирми, монџажерке, џолицаџе, народне џосланице* (Данас, 27. 04. 2017). *По џовраџку из Цириха џридруџила се џриваџним окуџљањима, на којима се разџоварало о феминизму, о руским нихилисџињама, о идеџама једнакостџи и социџалне џравде* (Данас, 21. 06. 2017). *Модерне Звонџице су велике џерфекџионисџиње, савршено џредане џослу, амџиџиозне и самоуверене* (Новостџи, 18. 04. 2017).

Има примера у којима се свесно посеже за мовираним феминунумима да би се постигла експресивност, обично ирониџа: *џаџакиња Земунскоџ клана и Дачићева друџарица с дна каџе* (Данас, 31. 03. 2017). *Исџуњавамо ли друџџивене норме ако жене називамо ваџроџаскињама,*

лоіойейікињама, возачицама, уролошкињама или лов-кињама? (Новосіи, 10. 08. 2017).

У неким се примерима мовирани фемининум додаје уз именицу која означава лице мушког пола са жељом да се нагласи да се изречено односи на особе оба пола, па није сигурно да ли би се мовирани фемининум употребио самостално: *виіезови и виіешкиње одбране ірекида іірудноће* (Данас, 27. 01. 2017).

5.2. Мовирани фемининуми на *-(к)иња* са више потврда у грађи. Прва класификација прикупљених мовираних фемининума била је заснована на броју потврда у корпусу. Смисао овакве класификације заснован је на очекивању да су лексеме за које постоји више потврда можда већ прихваћене у српском језику, а да оне за који постоји једна потврда тек треба да заживе, па је преко њих могуће утврдити тенденције у настајању и развоју ове групе именица у српском језику.

Ево именица на *-киња* које су забележене у српској штампи током 2017. године и за које постоје више потврда: *адвокаікиња, аіенікиња, академикиња, архиіекіиња, асіронауікиња, ваіроіаскиња, везисікиња, вешіакиња, водичкиња, докуменіарисікиња, доценікиња, конкуренікиња, консуліанікиња, линівисікиња, майуранікиња, мейеоролошкиња, миіранікиња, музиколошкиња, іешакиња, іреваранікиња, іроіесіаніанікиња, ісихоіераіеуікиња, ревизионисікиња, соіранисікиња, сірелкиња, сіручњакиња, суікиња, ііаксисікиња, ііеквондисікиња, фаворіікиња, филозофкиња.*

Више од 15 потврда проналазимо за следеће именице: *кандидаікиња* (134), *акіивисікиња* (124), *іаціјенікиња* (91), *феминисікиња* (50), *сіоріисікиња* (35), *суікиња* (35), *вешіакиња* (30), *соціолошкиња* (28), *кусіоскиња* (22), *ісихолошкиња* (16), *драмаіуришкиња* (15). Ова листа јасно указује да најснажнију потребу за еманципацијом имају жене са хуманистичким образовањем.

У дневном листу *Данас* има две потврде различитих аутора за именицу *академкиња*. У једном тексту односи се на академика САНУ Исидору Жебељан, а у другом на Ранку Куић, академика Велшке академије. Закључујемо да лексема *академкиња* полако пробија пут према стандардном језику. Лексема је потврђена и у Савић и др. (2009).

Необична именица *пешакиња* користи се у административном стилу (у полицијским и судским извештајима), што је необично, јер није сасвим јасно одакле потреба да се у овом функционалном стилу, иначе склоном обезличавању, прецизира пол пешака: *Савешник тужиоца ишао је Бакића којим делом возила је дошло до контакта са којим делом ишла пешакиње* (Новосиби, 2. 06. 2017). Ову именицу потврђује и Савић и др. (2009), уз напомену да спада у пасивну лексику и да се користи у феминистичкој литератури.

Сирелкиња је такође нераспрострањена лексема, иако је забележена још код Савић и др. (2009), где је означена као пасивна. У том приручнику регистроване су и варијанте *сиреличарка*, *сирељачица* и синоним *снајперка*. У *Данасу* се Зорана Аруновић назива *злаћном сирелкињом* (Данас, 13. 03. 2017).

Именица *сиручњакиња* се појављује у упадљиво феминистичким текстовима: *Каже за Данас Даница Тодоров, сиручњакиња за родну равноправност* (Данас, 20. 06. 2017). *Вредност кампање је и у томе што се ради о волонтерској иницијативи, која је удружила активисткиње, маркетиншке сиручњаке и сиручњакиње, драматуршкиње, медије* (Време, 2017). Пажњу привлачи чињеница да међу неологизмима има мовираних фемининума који се лако и брзо шире по свим стилевима и оних који се везују само за феминистички дискурс. Поставља се питање од чега то зависи.

Именица *фавориткиња* се углавном користи када се мисли на групу жена (женски кошаркашки или рукомет-

ни тимови) и обично се употребљава у множини [*Кошаркашице Србије виђене су као фаворијкиње* (Данас, 17. 06. 2017). *Водиле су фаворијкиње у овом мечу током чииа-воі сусреіа* (Данас, 2. 12. 2017)]. Мовирани фемининуми се у оваквим случајевима, када се говори само о женама, изгледа лакше пробијају и природније прихватају него када се уместо именице мушког рода за особе оба пола на силу укључују напоредне форме двеју именица од којих је једна мовирани фемининум.

Сличну појаву запажамо и у вези с употребом именице *мајуранјкиња*. Обично се користи у множини, и то онда када је цео текст посвећен само девојкама, по правилу у вези са припремом гардеробе за матурско вече [*Пожаревачке мајуранјкиње свечану тоалетну моју да јриушије по цени од 3.800 динара* (Новосіи, 7. 06. 2017). *Сандале и свечане цийеле за мајуранјкиње моју се наћи по цени од 3.000 динара* (Новосіи, 7. 06. 2017)].

Када је реч о словима или појавама које се везују искључиво за жене, мовирани фемининуми се користе, изгледа, без задршке, и у једнини (а не само у множини као у горе наведеним примерима): *Фатима Ибрахим* (22) *јрва је мијранјкиња која се јородила у кикиндској болници* (Новосіи, 11. 05. 2017).

У српским штампаним медијима постоји склоност ка понављању језичких средстава за представљање особа о којима се говори у тексту. Тако се, рецимо, испоставља да се сви примери у грађи за именицу *везисјкиња* односе на *везисјкињу Слађану Сјанковић* (која је погинула у Либији). Велики број примера за *вешјакињу* односи се на *вешјакињу Мирјану Ладовић* (која је учествовала у додељивању деце разведеним, а неподобним, очевима).

Примећујемо да се у више случајева мовирани фемининуми употребљавају у низу: *српска академкиња и комјозитјорка* (Данас, 11. 02. 2017), *архијектјиња и активисјкиња Министјарсјтва јростјора* (Данас, 7. 06.

2017), посланица Европској парламентарној и доценткиња на Одељењу (Данас, 4. 05. 2017), Изјаснила се као филозофкиња и анархисткиња (Данас, 23. 04. 2017). Ксенија Ајћанасијевић била је филозофкиња, феминисткиња, антифашистичкиња (Данас, 19. 07. 2017). Марија Мајазиновић била је српска филозофкиња, кореографкиња, активисткиња и новинарка (Данас, 28. 06. 2017). За себе каже да је уметница, мистичкиња и близнакиња (Данас, 6. 05. 2017). Мелија Милин, музиколошкиња и директорка Музиколошког института САНУ (Данас, 7. 02. 2017). Стилска улога оваквих напоредних конструкција могла би се препознати у тежњи да се појача порука да жена може бити носилац више друштвених улога, представница већег броја идеологија или занимања, из чега следи да је жена друштвено освешћена, моћна и еманципована.

6. Делимичан поглед на 2018. годину. Без амбиције да доносимо неке коначне судове о најновијим путевима развоја мовираних фемининума на *-киња* у српском језику, скренућемо пажњу на неке чињенице. Ексерпирани смо лексеме из ове групе из дневног листа *Данас*, од 5. октобра до 3. децембра 2018. године, као и недељника *Време*, од 11. јануара до 6. децембра 2018. године. Формирани корпус ДВ2018 садржи 2.266.656 корпусних речи (облика), односно 164.078 различитих речи (корпусних типова). Од тога је забележено тачно 100 различитих лексема на *-(к)иња*, односно 364 облика таквих лексема. У овом мањем корпусу, најфреквентнија именица је *активисткиња*, а затим следе *јацијенткиња* и *јрвакиња*. Подсетимо се да су три најфреквентније лексеме у грађи за 2017. годину биле *кандидаткиња*, *активисткиња* и *јацијенткиња*, на основу чега опрезно закључујемо да, вероватно, није било великих промена на листи најфреквентнијих мовираних фемининума на *-(к)иња* од 2017. до 2018. године. Други закључак је да је листа ових именица врло нестабилна из периода до периода (из го-

дине у годину) јер је условљена дешавањима у друштву. Акуелна друштвена и државна питања избацују у први план одређене лексеме, а затим утичу и на њихову мању заступљеност. Тако се, у 2018. години, у малом корпусу *Данаса* од октобра до децембра 2018. године, налазе бројне лексеме које уопште нису потврђене у знатно богатијем корпусу из 2017. године. Неке од њих су, вероватно, нове, али неке су сасвим уобичајене. Необичније су: *басисїкиња, дициклисїкиња, вицеїрвакиња, гебиїанїкиња, делеїаїкиња, демосїракїкиња, диїломатїкиња, ейидемиолошкиња, колажисїкиња, йилоїкиња*. Чешће се користе: *археолошкиња, кадеїкиња, йродуценїкиња*. Сасвим су фреквентне: *длизнакиња, војвоїкиња, вршњакиња, дириїенїкиња, јунакиња, кандигаїкиња, йесникиња, йрвакиња, йїјанисїкиња, сїуденїкиња*.

У корпусу мовираних фемининума из часописа *Време* из 2018. године, посебну пажњу привлаче *чейникиња, йерорисїкиња* (као лексеме за неочекиване реалије), *неромкиња* (као ознака за прешироку појмовну вредност), *мулїиинсїрументїалисїкиња* (као лексема неодговарајуће формалне структуре због творбене сложености и дужине), *кокусїоскиња* (као творенице чије декодирање захтева одређени ментални напор јер није одмах јасна творбена основа на коју се суфикс додаје – *кокус-/кокусї-/кокусїос-*). Ови и многи други примери указују на чињеницу да насилно творени мовирани фемининуми понекад представљају објективно непримерене лексичке творевине, чија одбојност не мора увек бити изазвана реакцијом говорника на феминистичку језичку интервенцију, већ стварним насиљем над језиком.

7. Закључак. На основу свега што је речено у раду можемо сумирати следеће:

А) У српским штампаним медијима (и у српском језику уопште) увећава се број мовираних фемининума. На основу грађе из *Данаса*, *Вечерњих новосїи* и *Времена*

испоставило се да је током 2017. године у српским штампаним медијима употребљено више од 500 различитих именица које спадају у ову групу. Те именице су изведене суфиксима *-ица*, *-ка* и *-(к)иња*. Суфикс *-ка* је, према грађи за ово истраживање, најпродуктивнији суфикс у српском језику за грађење мовираних фемининума (207 именица из грађе је творено суфиксом, *-ка*, 172 именице се завршава на *-ица*, а 135 на *-(к)иња*). Ипак, међу мовираним фемининумима доминирају именице на *-ица*, јер их је убедљиво највише у корпусу.

Б) Увид у мањи, контролни корпус из 2018. године (који сачињавају текстови из *Данаса* од октобра до децембра 2018. године и текстови *Времена* од јануара до почетка децембра 2018. године) показује да исте лексеме из ове групе спадају у најфреквентније (*активисткиња*, *иацијенкиња*), али да је корпус ових лексема врло различит у ове две године, што значи да је нестабилан и зависан од најважнијих тема којима је заокупљена српска јавност у одређеном периоду.

В) Листа најфреквентнијих мовираних фемининума на *-киња* могла би указати на вероватноћу да најснажнију потребу за еманципацијом имају жене са хуманистичким образовањем (*суйкиња*, *вештакиња*, *социолошкиња*, *кусиоскиња*, *психолошкиња*, *драмајуршкиња*).

Г) Говорници српског језика полако се навикавају на мовиране фемининуме којима се означавају носиоци занимања или вршиоци радње, али увећава се број и оних именица којима се означава носилац особине (*перфекционисткиња*, *енџузијаскиња*).

Д) Неке од ових именица употребљавају се у неутралном контексту којим се не сугерише никаква идеолошка порука (*стајисткиња*, *асирономкиња*), а неке се користе скоро искључиво у феминистичкој литератури (*сирелкиња*, *сиручњакиња*). Има и оних примера у којима су ове именице употребљене иронично (*јајтакиња* Зе-

мунскої клана). Изненађују примери из административног стила у којима се појављује *йешакиња*.

Б) У неким случајевима, мовирани фемининуми се употребљавају у низу (*Марија Маїазиновић била је срїска филозофкиња, кореоїрафкиња, акїивисїкиња и новинарка*). Могло би се закључити да је циљ таквих набрајања наглашавање поруке да жена може бити носилац више друштвених улога што значи да је друштвено освешћена и еманципована.

Е) Има лексема које се у нашој грађи чешће употребљавају у множини. Такав је случај са лексемом *фаворийкиња*, која се обично појављује у спортским извештајима и односи се на припаднице женских спортских тимова.

Ж) Нека од образовања на *-(к)иња* немају много шансе да буду општеприхваћена због тешко изговоривих гласовних склопова (*команданїкиња*), комплексне творбене структуре и дужине (*социјалдемокрайкиња*), као и због одлуке говорника да употребом неутралне (мушке) форме пошаљу поруку о свом неутралном ставу у вези с овим питањем. Осим тога, неутрална образовања могу се објаснити деловањем закона језичке економије.

ЛИТЕРАТУРА

- Брковић и Пишковић 2018: Ivana Brković i Tatjana Pišković (ur.), *Izvedbe roda u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi*, zbornik radova 46. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
- Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоїија срїскої језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Јевтић 2015: Милош Јевтић, *Живої језика*, разговори са Предрагом Пипером, Београд: Београдска књига.
- Крстев 2008: Svetana Krstev, *Processing of Serbian – Automata, Texts and Electronic dictionaries*, Belgrade: Faculty of Philology, University of Belgrade.

- Крстев и др. 2018: Cvetana Krstev, Ranka Stanković, Duško Vitas, „Knowledge and Rule-Based Diacritic Restoration in Serbian”, in Proceedings of the Third International Conference *Computational Linguistics in Bulgaria (CLIB 2018)*, May 27-29, 2018, Sofia, Bulgaria, ISSN 2367-5675 (on-line), Sofia: The Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin, Bulgarian Academy of Sciences, 41–51.
- Пипер 2016: Предраг Пипер: „О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима”, *Јужнословенски филолоџи* LXXII/3–4, 35–65.
- Пишковић 2018: Tatjana Pišković: „Uvod u rodolektologiju”, *Rodni jezici*, zbornik radova o jeziku, rodu i spolu, uredila Tatjana Pišković, s engleskog prevela Nevena Erak Camaj, Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 7–35.
- Радић 2010: Јованка Радић: „Род у природи, граматички и друштву”, *Гласник Етнoгpафској институтујџа САНУ* LXVIII/1, 115–130.
- Савић и др. 2009: *Rod i jezik*, priredile: Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štасni, Novi Sad: Ženske studije i истраживања i Futura publikacije.
- Ђорић 2008а: Божо Ђорић: „Именичка моција”, у: *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 197–202.
- Ђорић 2008б: Божо Ђорић: „Граматички род и питање полне дискриминације у језику”, у: *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 202–209.

ИЗВОРИ

- Вечерње новости*, дневни лист, <http://www.novosti.rs/>
Време, недељник, <https://www.vreme.com>
Данас, дневни лист, <https://www.danas.rs/>
Наслови.нет, специјализовани претраживач информативних сајтова у Србији, <https://naslovi.net>

ЛЕКСИКА ЗА ИМЕНОВАЊЕ ЖЕНСКИХ ЛИЦА У РЕЧНИЦИМА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Тема овог излагања јесте представљање најопштије слике о изведеним именицама која означавају женска лица у речницима савременог српског језика, а пре свега у једнотомном *Речнику српскога језика* Матице српске, који је објављен 2007. године, дакле много пре Закона о родној равноправности. Именице које означавају женска лица унесене су у те наше речнике само ако су настале спонтано и ако имају више забележених потврда. Таквих, спонтаних, ненаметнутих образовања има око 2000.⁵⁹

Зашто смо се определили баш за ову тему? Због тога што желимо да покажемо творбене тенденције у српском језику у вези са грађењем именица које означавају женска лица и да установимо како би лексички систем српског језика примио нове станаре – насилно осмишљене фемининативе. Имамо у виду да је аналогија једна од најснажнијих језичких сила у творбеном систему. Они који би на силу да се умешају у језички систем српског језика морају знати да наш језик има своје сопствене механизме које примењује да би се успоставила унутрашња равнотежа унутар система. Спољашњи утицај на језик често не може бити јачи од његове реакције која долази изнутра. Одговор на питање како језик прима лексичке мутанте фемининативе даће нам разрешење једног још важнијег

59 Исп. Бојчовска (2013).

питања: може ли се равноправност међу социјалним групама постићи суфиксима?

За грађење именица које означавају жене користе се следећи суфикси са својим варијантама: **-ица** (-ница, -лица), **-ка**, **-уша**, **-киња**, **-ја**, **-ача**, **-ара**. Постоји, дакле, седам главних суфикса (и још неколико непродуктивних), а распоредили смо их према учесталости. Од тих 7 суфикса, има и оних којима се никада не граде именице које имају пожељно значење. Такви су: **-уша**, **-ача**, **-ара**. Закључујемо да скоро пола суфикса у репертоару оних којима се граде женска лица служе искључиво за пејоративе:

-уша: *ајируша, аљкавуша, безвезњакуша, дећаруша, бледетиуша, іакуша, іаравуша, іеакуша, іоворуша, дебељуша, дивљакуша, клейетиуша, кликуша, койилуша, койиљуша, кракайиуша, крекейиуша, намијуша, йлавуша, йолејуша, йросіакуша, сељакуша, солдайиуша, сйлейікаруша, сйонзоруша, йорокуша, ћеретиуша, увијуша, усйијуша* и др.

-ача: *алайача, ілуйача, зубача, койилача, лудача, мушкарача, йорокача, йрофукњача/йрофукљача, усйијача* и др.

-ара: *вешіичара, ћубреішара, сокачара; језичара, лажара, ојајдара, вуцара, йрачара* и др.

Има и других, мање продуктивних суфикса, као што је **-уља:** *деснуља, ірдуља, смрдуља, дикуља, йрбуља* и др.

Најпродуктивнији суфикс за грађење именица са значењем женских лица је **-ица**, њиме је изведено скоро половина именица које означавају женска лица у *Речнику српскоіа језика* МС. Међутим, многе од њих су пејоративне: *аљкавица, даніавица, блесавица, дрљивица, інусница, дрзница, лукавица, јаловица, млиіавица, мршавица, мусавица, муіавица, убавица* и др.

Слично је и са врло продуктивним суфиксом **-ка:** *врйіоілавка, домишљанка, жуіокљунка, лицемерка, йврдоілавка, йуіоілавка, іоведарка, уличарка, факинка, циіан-*

ка, цинцарка, тїиранка, тїиїанка, сељанка, скоројевїћка, бадавацїјка, їаничарка, їусїоловка и др.

Ево и примера на **-(к)иња**: *їоисїїкиња, иїноранїїкиња, идиоїїкиња, садисїїкиња, сељакиња; їлуїакиња, дивљакиња, лудакиња, їросїїакиња, чудакиња* и др.

Овим подацима треба додати чињеницу из истраживања Л. Бојчовске (2013) да од укупно 2.000 именица које означавају женска лица у *Речнику срїскоїа језика* МС, има укупно 500 оних које означавају жену као носиоца особине. Чак 85% тих именица има пејоративно значење, 13% именица означава жену према пожељној особини и 2 % према неутралној.

Пошто језик тежи аналогiji, јасно је да и именице које се насилно укључују у лексички систем српског језика не могу бити неутралне, а посебно не могу бити позитивно маркиране. Јасно је да ће се утопити у овај систем негативно маркираних именица. Према томе, порука онима који би да врше језички инжињеринг била би да им речници српског језика поручују, тј. српски језик им поручује да се о равноправности међу половима ваља бринути у неким другим сферама, а не насилним грађењем нових лексема.

Морају разумети још нешто – будемо ли примењивали закон, имамо права да градимо фемининативе било којим од побројаних суфикса, а то значи да жену декана можемо назвати *деканка* или *деканица*, али је по закону препоручљиво назвати је и *декануша, деканача, декануља, деканара*. Све ове именице су у складу за Законом о родној равноправности. Ако жену декана назовемо *деканом*, платићемо казну, али ако је назовемо *деканачом* и *декануљом*, поступили смо према закону. Да ли се тиме постиже равноправност међу половима? Може ли се законом наметати и одговарајући суфикс? Да ли ћемо отићи и корак даље и, због родне равноправности, законом укинути више од половине главних суфикса

за грађење женских лица? Зашто не бисмо укинули све -уље, -уше и -аче у српском језику? Шта је следећи корак после тог?

Независно од језичког инжињеринга, али и у вези с њим, поставља се питање због чега је у српском језику тако много именица које означавају женска лица са непожељним значењем. Има више одговора: 1) језик генерално тежи ка томе да именује оно што је неочекивано, што привлачи пажњу, а непожељна особина увек је упадљивија од пожељне; 2) у српском језику мушки род је генерички и као такав он је неутралан – чим се од неутралне лексеме покуша отићи корак даље, добија се маркирана, експресивна лексема, а набој је обично негативан, непожељан, ироничан. У групама или паровима семантички или творбено-семантички повезаних лексема, увек је једна немаркирани, неутрални стожер. Тако је у антонимским паровим, синонимским редовима, кохипонимским скуповима, члановима деривационих гнезда.⁶⁰ Језик поручује да не може без неутралног члана

60 Управо због тога питамо, на пример, *колико је море дубоко*, јер придев *дубок* представља овде именовање за и велику и малу дубину и такво питање је експресивно неутрално. Ако питамо *колико је море илијско*, уносимо експресивни став, маркираност. То више није само питање, већ и изношење става да је море плитко. Дакле, у антонимском пару *дубок – илијак*, неутралан је придев *дубок* и он често служи да обележи и велику и малу дубину, дубину уопште. У синонимском реду блискозначница *ићи, ходати, вући се, њрчаји*, неутралан је глагол *ићи*, па све остале глаголе из ове групе разумемо и дефинишемо преко глагола *ићи* (*ходати – ићи њешке, вући се – ићи сјоро* итд.). Закључујемо да у синонимском реду *ићи, њрчаји, ходати, вући се, милеји* итд., неутралан члан представља глагол *ићи*. Језик има потребу за неутралним чланом лексичког пара или групе између осталог и зато што то олакшава комуникацију. Да није тако, морали бисмо да питамо *колико је море дубоко или илијско?*, *колико је шћай дујачак или крајак?* и сл. Тако је и *јрофесор* неутрална лексема за пар *јрофесор – јрофесорка* и зато је то заједничко, неутрално, именовање за професора и про-

у малим лексичким породицама. Управо зато у многим језицима света, облик за мушки род постаје неутралан. Независно од тога да ли имају пожељно или непожељно значење, именице као што су *анџифашистџ(а)*, *ајсолуџистџ(а)*, *аџенџаџор* доживљавамо као неутралне, а *анџифашистџкиња*, *ајсолуџистџкиња*, *аџенџаџорка* добијају маркираност, постају ироничне и значење им добија непожељну експресивност јер се уклапају у систем већ постојећих именица са непожељним значењем које имају исти суфикс. Слично је и са именицама *жандаруша*, *жандарка*, *живинарка*, *звонарица*, *зеленашица*, *издајница*, *комџањонка*, *коџачица* итд.

Из свега овога изводимо закључак да ће језик моћним механизмом аналогије обојити именице које ће насилно, можда, ући у српски језик, а ефекат таквог унутарјезичког деловања биће снажнији од ванјезичког покушаја да се успостави равнотежа међу половима.

Треба мењати односе у друштву, а језик ће сам то регистровати. Не треба прво мењати језик да би се променило друштво.

ЛИТЕРАТУРА

Бојчовска 2013: Лидија Бојчовска, *Nomina attributiva женској рода у савременом српском језику (џворбена и семанџичка анализа)*, необјављени мастер рад, одбрањен 11. јула 2013. године, пред Комисијом: проф. др Рајна Драгићевић (ментор) и доцент др Драгана Вељковић Станковић.

фесорку. Баш као кад питамо *колико је море џилићко*, тако је маркирано, експресивно, и кад кажемо да је *она џо занимању џрофесорка*. Тим исказом мењамо фокус информације и до нашег саговорника пре свега долази податак о нашем ставу да је море необично јер је плитко или о чињеници да је професор о коме је реч женског пола. О антонимским паровима, синонимским редовима и другим лексичким паровима и групама исп. Драгићевић (2010).

Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија српског језика*, друго издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

РСЈ: Речник српског језика, Нови Сад: Матица српска, 2007.

Райна Драгичевич

ОЧЕРКИ ИЗ СЕРБСКОЙ ДЕРИВАТОЛОГИИ

Резюме

Данная книга включает восемнадцать уже опубликованных статей, посвященных словообразовательной семантике. Двенадцать статей было опубликовано за границей (одна в Чехии, одна в Словакии, две в Польше, три в России, две в Белоруссии и две в Северной Македонии). Четыре работы были изданы на русском, а теперь впервые публикуются на сербском языке. Девять статей прочитано в виде докладов на конференциях Комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов, но и остальные также были вдохновлены исследованиями членов данной комиссии.

Все исследования относятся к области словообразовательной семантики, относительно новому подходу в словообразовании, который по предмету исследования, методологии и теоретическим основам находится между словообразованием и лексикологией.

Первые исследования в области словообразовательной семантики в сербском языкознании проведены профессором Даринкой Гортан Премк, опубликовавшей еще в 1987 году статью «О семантическом отношении дериватов к словообразовательной основе».

Под влиянием и руководством профессора Гортан Премк наши исследования словообразовательной

семантики начались с работы над докторской диссертацией «Существительные со значением характеристик человека в современном сербском языке: словообразовательный и семантический анализ» (2001), поскольку тему диссертации мы утвердили в середине девяностых годов прошлого века, как раз в тот период, когда профессор Гортан Премк занималась данной областью наиболее интенсивно. После публикации диссертации мы продолжили изучение словообразовательной семантики в многочисленных работах и во всех книгах, опубликованных нами до настоящего времени. В монографии «Лексикология сербского языка (2007¹; 2010²) это особенно замечается в главе «Семантика дериватов», в то время как в книге «Вербальные ассоциации в сербском языке и культуре» (2010) словообразовательная семантика больше всего представлена в параграфах «Дериваты в ментальном лексиконе» и «Словообразование и концептуализация эмоций». Монография «Сербская лексика в прошлом и сегодня» (2018) содержит главу «О расширении лексического фонда путем словообразования», а в книге «Грамматика в зеркале семантики» (2020) данной области посвящен параграф «Словообразование в зеркале семантики». На наше, и не только наше, более углубленное изучение словообразовательной семантики особенно повлияло появление «Семантико-деривационного словаря» I, II (2003; 2006), в составлении которого мы принимали участие в качестве автора первого тома и одного из редакторов второго. Идея составления и разработка концепции этого словаря принадлежат профессору Даринке Гортан Премк.

Несмотря на то, что во всех наших предыдущих книгах внимание уделялось и вопросам словообразования, данная книга является первой нашей публикацией, полностью посвященной вопросам словообразовательной семантики, и этим она отличается от всех предыдущих.

Главы книги распределены по общности темы, разрабатываемой в них. Книга начинается с самой общей темы – теоретического подхода к грамматической и словообразовательной категории, а заканчивается обзором суффиксов для образования существительных, именующих лица женского пола. В параграфах данной книги рассматриваются общие вопросы словообразовательной мотивации, семантика производных, словообразовательная инновация, анализируется переходная природа префиксоида между словообразовательной основой и приставкой. Внимание уделяется образованию новых слов, заимствованиям из английского языка, влиянию глобализации на словообразование в сербском языке и возможности прогнозирования новых дериватов в сербском языке на базе уже продуктивных словообразовательных моделей в других славянских языках с происхождением из английского языка. Анализируются и глагольные деминутивы в сербском языке, а причиной данного исследования является то обстоятельство, что сербский язык обладает более развитой системой глагольной деминуции по сравнению с другими славянскими языками. Книга заканчивается исследованиями феминативов в сербском языке.

Несмотря на то, что книга посвящена вопросам словообразования в сербском языке, внимание уделяется и другим славянским языкам, а особенности сербского языка сравниваются с характеристиками других славянских языков.

Превод: Стефан Милошевић

БИБЛИОГРАФСКА НАПОМЕНА

Радови у књизи, за ову прилику допуњени и технички уједначени, први пут су објављени у следећим публикацијама:

Актуелност схватања Милоша Докулила о граматичким категоријама и граматичком значењу, *Česká slovo tvorná koncepce v kontextu slovanské jazykovědy*, eds. Ivana Bozděhová, Božana Niševa, Karolína Skwarska, Praha: Slovanský Ustav, Akademie věd České republiky, 2024, 15–23.

Деятельность О. П. Ермаковой в области славянской дериватологии, *Проблемы лингвистической семантики и прагматики языковых единиц разных уровней*, доклады Международной научной конференции, посвященной памяти доктора филологических наук, профессора Ольги Павловны Ермаковой /редколл.: Ерёмин А.Н. (отв. ред), Исаева Н.А., Петрова О.О. Калуга: КГУ им. К.Э. Циолковского, кафедра русского языка 12–14 октября 2023 г., 62–76.

О неким питањима творбене мотивације, *Прилози LXVI/1*, Скопље, : МАНУ, 2021, 137–147.

Значењска структура деривата, рад са научног скупа *Актуелна ишињања лексикологије и лексикографије српског језика*, Андрићев Институт, Андрићград, 8–10. X 2021,

Актуелна истражања лексикологије и лексикографије српског језика, главни и одговорни уредник Емир Кустурица, уредник едиције Милош Ковачевић, Андрићград 2022: Андрићев институт, 9–29.

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику, *Наш језик* L, св. 2, 2019, 109–116.

Глаголски деминутиви између творбеног и употребног значења у српском језику, рад је изложен на конференцији Комисије за творбу речи Међународног комитета слависта, Институт за славистику Пољске академије наука (*Słowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*, 8–10. IX 2020, Instytut Sławistyki PAN), *Słowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*, под редакцијом Паула Ковалског, Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, 2021, 61–85.

Префиксални глаголски деминутиви у српском језику (рад је прочитан на 22. међународној научној конференцији Комисије за творбу речи МКС-а „Тенденции во зборообразувањето на глаголите во словенските јазици”, у организацији Филолошког факултета Универзитета у Скопљу, Охрид, 29.V–3. VI 2023), у штампани зборнику са тог скупа, издавач: Филолошки факултет у Скопљу.

Словообразовательные иновации с точки зрения исследования деривационных гнезд сербского языка, *Новые явления в славянском словообразовании, система и функционирование* (доклады XI Международной научной конференции Комиссии по славянскому словообразованию при Международном комитете славистов), под ред. Е. В. Петрухиной, Москва, 2010: Издательство Московского университета, стр. 148–163.

Неки теоријски и методички аспекти регуларних механизама творбе речи у настави српског као страног језика (текст реферата изложеног на научном скупу *Српски као сѝрани језик у ѝеорији и ѝракси IV*, Филолошки факултет Универзитета у Београду, 26–28. X 2018), *Српски као сѝрани језик у ѝеорији и ѝракси IV*, тематски зборник радова, главни уредник Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 2020, 131–141.

Словообразование и асоциативные словари сербского и иных славянских языков (рад је изложен у Минску на XIX међународној научној конференцији Комисије за творбу речи Међународног славистичког комитета: *Славянская дэрыватографія: слоўнікі вытворных слоў і вытворныя словы ў слоўніках*, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, 3–7. VI 2019), *Славянская дэрыватографія. Slavic Derivatography*, А. А. Лукашанец [нав. рэд.] Нацыянальная акадэмія навук Беларусі; Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; Беларускі камітэт славістаў; Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў. – Мінск : Права і эканоміка, 2020, 211–224.

Просте речи и њихови деривати у тексту у српском језику, *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst*, Prace Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów, Seria 13, pod red. Jerzego Sierociuka, Poznań, 2012: PTPN, 133–141.

Супарништво словенских деривата и англицизма у српској неологији, рад са конференције: *Slovanská slovotvorba: synhrónia, inovácie, neologizácia*, Prešovská univerzita, 21. међународна конференција Комисије за

творбу речи Међународног комитета слависта, Прешов (Словачка), 7–9. IX 2021, *Slovenská slovo tvorba: synchrónia, inovácie, neologizácia. Slavic Word-formation. Synchrony, Innovations, Neologization*, editori Martin Ološtiak, Ľudmila Liptáková, Klaudia Bednárová-Gibová, Prešov: Prešovská univerzita, 2022, 147–161.

Спојено и одвојено писање придева (на примеру сложених придева којима се означавају нијансе боја), рад са конференције: *Актуелна ишћања српској ѓравойиса; Нови прилози српском правопису 2*, Матица српска, одбор за стандардизацију српског језика, Београд, 23. X 2021, *Нови ѓрилози српском Правојису 2*, приредили Вељко Брборић, Исидора Бјелаковић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Одбор за стандардизацију, 2022, 92–102.

Допринос глобализације банализацији лексичког фонда српског језика, *Глaбaлизaциjа и славjанскaе слoвaјтвaрeннe: XVI Мiжнaрoднy з'eзд славистaј (Бjа-гpaд, 19–27. 08. 2018) : Тeмaтичнy блoк / Нaциjнaльнaя aкaдeмиjа нaвyк Бeлaрyси. Инстyтyт мoвaзнaјтвa имjа Якyбa Кoлaсa. Бeлaрyскi кaмитeт славистaј. Кaмiсиjа пa славjанским слoвaјтвaрeннi пpы Мiжнaрoдным кaмитeцe славистaј. – Мiнск : Пpавa и eкaнoмiкa, 2019, 74–84.*

Неке тенденције у творби речи у савременом српском језику (Рад је изложен на скупу *Језици и кулћуре у вpемeнy и ѓpocтoрy 7*, Филозофски факултет у Новом Саду, 18–19 новембар 2017), *Језици и кулћуре у вpемeнy и ѓpocтoрy VII/2*, тематски зборник, уреднице Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић, коуреднице: Јасмина Дражић, Јелена Ајдановић, Нови Сад, 2018: Филозофски факултет, 63–71.

Медіатекст как источник изучения новых словообразовательных и лексико-семантических изменений в современном сербском языке, *Медіалінївистїка*, 10 (1), 2023, 108–118.

Рајна Драгићевић и Милош Утвић: „Умножавање мовираних фемининума на *-киња* у савременом српском језику”, *Срїски језик XXIV*, 2019, 187–200.

Лексика за именовање женских лица у речницима савременог српског језика, саопштење на научном скупу *Срїски идентитет, срїски језик и закон о родној равнојравности*, Београд, Народна библиотека Србије, 16. јануар 2024, организатори скупа: Српска православна црква и Матица српска.

ИНДЕКС ИМЕНА

А

Аврамова, Цветанка 63, 65, 68,
76, 82, 83, 86, 243, 245, 258,
262, 274, 289
Ајдановић, Милан 239, 242
Алејевска, А. О. (Алеевская, А.
О.) 278, 279, 289
Арутјунов, Д. 89
Ахманова 21

Б

Бабић, Стјепан 79, 80, 83, 87, 94,
118, 203, 264, 274
Бајен, Харалд (Harald Baayen)
186, 191, 192
Безденежних, М.Л. (Безденеж-
ных, М. Л.) 178
Балтова, П. 192
Белић, Александар 125, 154, 155,
163, 172, 178
Бермани, М. 167, 169, 176, 178
Бертрам, Р. (Bertram, R.) 186, 191
Бојчовска, Лидија 311, 1313, 315
Брковић, Ивана 295, 309
Бугарски, Ранко 163, 153, 253,
254, 258, 281, 289
Бухбиндер, В. А. 178

В

Ваганова, Наталија (Ваганова
Наталья Вячеславовна)
83, 87

Васић, Вера 164, 207, 229
Вельковић Станковић, Драгана
95, 96, 102, 111, 119, 122,
123, 148
Виноградов, Виктор (Виктор
Владимирович Виноградов)
23, 50, 58
Витас, Душко 196, 294, 310
Володина, Марија (Володина
Майя Никитична) 278, 289

Г

Гољев, Николај (Николај
Данилович Гољев) 261, 267,
274
Гортан Премк, Даринка 70, 76,
152, 157, 163, 164, 207, 263,
274
Грицкат, Ирена 54, 55, 58, 91–96,
105, 108, 119, 121, 123–126,
128, 132, 144, 145, 148, 151

Д

Даль, Владимир (Владимир И.
Даль) 50, 51, 58
Де Јонг, Хелена (Nivja Helena De
Jong) 191
Дикерсон, В. Б. 294
Докулил, Милош 19–31
Драгићевић, Рајна 20, 32, 53, 58,
67, 76, 86–92, 116, 119, 132,

- 133, 146, 148, 149, 157, 163, 164, 176, 178, 180, 191, 192, 194, 206, 207, 210–213, 229, 232, 233, 242, 255, 258, 278, 289, 309, 315, 316
- Е**
 Ејчисон, Жан (Jean Aitchison) 185, 192
 Ефтимова, А. 192
- З**
 Зелић, Герасим 51
 Земска, Елена (Елена Андреевна Земская) 161, 162, 164
 Змај, Јова Јовановић 51
- И**
 Ивановић, Милена 124, 128, 149
 Ивић, Милка 30, 32
 Исаченко, Александар (Алекса́ндр Васи́льевич Иса́ченко) 124, 149
- Ј**
 Јевтић, Милош 296, 309
 Јерковић, Јован 242
 Јермакова, Олга (Ольга П. Ермакова) 33–48
- К**
 Караулов, Јуриј (Ю́рий Никола́евич Карау́лов) 179, 192, 207
 Кауфер, Д. С. 41
 Киклевич, Александр (Алекса́ндр Кикле́вич Константи́нович) 72–74, 76
 Клајн, Иван 54, 58, 80–83, 87, 94, 119, 126, 128, 132, 145, 146, 149, 229, 231, 238, 239, 242, 249, 258, 264, 265, 269, 274
- Клушина, Наталија (Клушина Наталья Ивановна) 279, 290
 Кожина, Маргарита (Маргарита Никола́евна Кóжина) 281, 290
 Козинец, Сергеј (Сергей Борисович Козинец) 243, 245, 258, 290
 Конески, Кирил 127, 133, 149
 Копечни, Ф. 23
 Копривица, Верица 28, 32
 Копривица, Часлав 50, 58
 Корјаковцева, Елена (Елена И. Коряковцева) 243, 245, 252, 258, 259, 263–265, 267, 269, 274, 278, 279, 281, 290
 Костић, Александар 185, 192
 Кошутар, Петра 81, 87
 Кристал, Дејвид 29, 30, 32
 Крстев, Цветана 294, 309, 310
- Л**
 Лајон, Џон (John Lyons) 19, 32
 Липовска, А. 192
 Лопатин, Владимир Владимирович (Влади́мир Влади́мирович Лопáтин) 29, 32, 203
 Лукашанец, Александар (Аляксандр Аляксандровіч Лукашанец) 164
- М**
 Маретић, Томо 149
 Марјановић, Милица 124, 149
 Мартинек, Свитлана (Світлана Мартінек) 192
 Меркујева, Наталија (Наталиа Михайловна Меркурьева) 64, 76
- Милославски, Игор (Игорь Григорьевич Милославский) 122, 127, 132, 149

- Мильковић, Вања 62, 77
Миркуловска, Милица 152, 164
Митро, Вероника 310
Михаљевић, Милица 64, 70, 77,
81, 87
- Н
Нагурко, Алиција (Alicija Nagórko)
84, 87
Недельков, Лбиљана 164, 207
Нејгебауер, Гордана 229
Немченко, Василиј (Немченко
Василиј Николаевич) 156,
164
Нешчименко, Галина (Галина
Парфеньевна Нешчименко)
27, 30–32, 243, 245, 259, 262,
274
Николић, Мирослав 275
- Њ
Његош, Петар II Петровић 51
- О
Ожегов, Сергеј (Сергѣй Ив́ано-
вич Ожегов) 51, 58
Онхајзер, Ингеборг (Ingeborg
Ohnheiser) 243, 245, 259,
262, 275, 279, 290
Оташевић, Ђорђе 165
- П
Панић-Кавгић, Олга 227, 229
Петрова, К. 192
Петрухина, Елена (Петрухина
Елена Васильевна) 124, 149
Пешикан, Митар 242
Пижурица, Мато 242
Пипер, Предраг 58, 126, 149,
192, 207, 243, 246, 259, 294,
295, 310
Пишковић, Татјана 294, 295,
309, 310
- Поповић, Љубомир 79, 87, 154,
165
Прокутина, Е. В. 281, 290
- Р
Радева, Василка 68, 77, 127, 149
Радић, Јованка 310
Радић, Првослав 251, 259
Радовић-Тешић, Милица 165
Рамадановић, Ермина 81, 87
Раџибурска, Лариса (Раџибур-
ская Лариса Викторовна)
282, 290
Реформатски, А. А. 23
Русановски, Виталиј (Виталиј
Макарович Русановский)
82, 87
- С
Савић, Свенка 297, 304, 310
Самарџија, Марко 67, 77
Соболева, П. А. 69
Сорокин, Јуриј (Ю́рий Алекса́н-
дрович Соро́кин) 192
Сосир, Фердинанс Де (Ferdinand
de Saussure) 267
Станковић, Ранка 310
Станојчић, Живојин 79, 87, 154,
155, 165
Стевановић, Михаило 93, 119,
125, 126, 145, 150
Степанов, Страхиња 239, 242
Стефановић, Марија 192, 207
Страмљич Брезник, Ирена 127,
150
- Т
Тарасов, Јевгениј (Евгѣний
Фѣдорович Тара́сов) 192,
207
Тафра, Бранка 67, 77, 81, 87
Терзић, Александар 133, 150

- Тихонов, Андреј (Тихонов, Андрей Николаевич) 151, 165
Тодић, Бојана 187, 192
Торопкина, В. А. 282, 290
Тошовић, Бранко 132, 150
Трнка, Б. 23
Трушина, Л. Б. 167, 168, 176, 178
- Ђ
- Ђорић, Божо 62–64, 71, 77, 165, 249, 252, 259, 290, 294, 299, 300, 310
- У
- Улуханов, Игор (Игорь Степанович Улуханов) 89, 90, 119, 156, 196, 207
Уфимцева, Наталија (Уфимцева Наталья Владимировна) 179, 180, 184, 192, 207
Ушаков, Дмитриј (Дмитрий Николаевич Ушаков) 51
- Х
- Хаврабек, В. 23
Хајдегер, Мартин (Martin Heidegger) 49, 58
Халоња, Антун 210, 229
Химик, Василиј (Химик Василий Васильевич) 243–245, 259, 278, 291
Хоралек, К. 23
Худечек, Лана 64, 70, 77, 210, 229
- Ч
- Чанак, Маријана 310
Черкасова, Галина (Галина Александровна Черкасова) 192, 207
- Ш
- Шведова, Наталија (Наталья Юльевна Шведова) 51, 58, 82, 87
Шмељова, Татјана (Шмелева Татьяна Викторовна) 283, 291
Шредер, Р. (R. Schreuder) 186, 191, 192
Шчерба, Лав (Лев Владимирович Щерба) 61, 62, 77
Штасни, Гордана 310
Шипка, Данко 20, 32, 67, 229, 249, 258, 265, 269, 274, 275

Библиотека
ЗНАМЕН СРБИСТИКЕ
Одјељење за језик
Књига 16

Рајна Драгићевић
ОГЛЕДИ ИЗ СРПСКЕ ДЕРИВАТОЛОГИЈЕ

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
Проф. др Милош Ковачевић

* * *

Издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

За издавача
Емир Кустурица, директор

Лектура и коректура
Желидраг Никчевић

Прелом текста
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
100

ISBN 978-99976-89-29-0

ISBN 978-99976-89-29-0

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'373.611

ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна, 1968-

Огледи из српске дериватологије / Рајна Драгићевић.
- Вишеград : Андрићев институт, 2024 (Београд : Белпак).
- 330 стр. : табеле ; 20 см. - (Библиотека Знамен србистике.
Одјељење за језик ; књ. 16)

Тираж 100. - Библиографска напомена: стр. 321-325. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље. - Сажетак на рус. језику. - Регистар.

ISBN 978-99976-89-29-0

COBISS.RS-ID 141472513

